EYLÜL 2026 www.kritikbakis.com Sayı: 25

Tarihin Sonunun Başlangıcı

Osmanlı Tarihi Gelecek Bir Geçmiş Olarak Okunabilir mi?

Bir Hilekârlar Toplumu

KritikBakış

AKIL-FİKİR-ERDEM

EYLÜL 2026

*DOÇ. DR. MEHMET RAKİPOĞLU *YASİN DEMİRHAN *SLAVOJ ZİZEK *SELÇUK KÜTÜK
*DAVUT BAŞYİĞİT *JOHN PAUL ROLLERT *PROF. DR. EROL GÖKA *HAKAN YELDAN
*PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK *ALISHER KARIMOV *SİNAN TAVUKÇU *FRED FLEITZ
*ALPEREN AKINCI *TAHA ÖZHAN *ALİ RİZK *FRANCIS FUKUYAMA *SELÇUK KÜPÇÜK
*VALİ NASR *DR. ENDER KORKMAZ *IVAR JANSEN
*DOÇ. DR. NECMETTİN ACAR *AHMET DEMİRHAN *KAMRAN YOUSAF
*ADNAN BOYNUKARA *PAUL MUELLER *KEMAL ÖZTÜRK

KRİTİK BAKIŞ DERGİSİ KÜNYE

SAYI 25, EYLÜL 2026

Dergi Adı: Kritik Bakış
Sayı: EYLÜL 2026
Yayın Periyodu: E-Dergi
Yayın Türü: Siyaset, Jeopolitik, Felsefe

Yayın Ekibi
Genel Yayın Yönetmeni: Ahmet Özcan
Sorumlu Müdür: Bekir Gündoğdu

Editörler:
Cengiz Sözübek
Cüneyt Güven
Abdullah Miroğlu
Yavuz Aslan
Ali Karakuş

Sanat Yönetmeni: Halil Kayalı
Grafik-Tasarım: Abdullah Başyiğit
Sosyal Medya yönetmeni: Nezir Doğan
Redaktör: Ayşe Doğu

Katkıda Bulunanlar:
Meliha Çelik
Sevranur Yetkin
Yusuf Arslan
M. Akif Yıldırım
Ahmet Özgür Mut
Berhan Altaş
Mustafa Ekici

Çevirmenler:
İngilizce: Ali Karakuş, Yavuz Aslan
Almanca: Meryem Ferah
Arapça: Aşur Çuha
Fransızca: Seda Nur
İspanyolca: Yasin Demir

Yayın ve İletişim Bilgileri
Yayıncı Kuruluş: Sencer Ajans
Yayın Yeri: İstanbul
E-posta: kritikbakisdergi@gmail.com

SOSYAL MEDYA HESAPLARI:

YouTube
TR : @kritikbakis
ENG : @kritikbakis_eng

X:
TR : @kritikbakis
ENG : @kritikbakis_eng
ALM : @kritikbakis_de
FR : @kritikbakis_fr
ARB : @kritikbakis_arb

İNSTAGRAM:
TR : @kritikbakis
ALM : @kritikbakis_de
ENG : @kritikbakis_eng
FR : @kritikbakis_fr
ARB : @kritikbakis_arb

WHATSAPP:
Kanalı Görüntüle

TELEGRAM:
Kanalı Görüntüle

FACEBOOK:
TR : @kritikbakis
ENG : @kritikbakis_eng

KritikBakış

İÇİNDEKİLER

DOÇ. DR. MEHMET RAKİPOĞLU	UNUTULAN SOYKIRIM: SUDAN KRİZİ	04
YASİN DEMİRHAN	ENDÜLÜS'TE BİRLİKTEN PARÇALANMAYA: TAİFA DEVLETLERİNİN HİKÂYESİ	06
SLAVOJ ZİZEK	HARARİ'NİN 2030'LARI: BASKICI YÜCELTİM ÇÖZÜLMESİNİN YENİ BİR ÇAĞI	10
SELÇUK KÜTÜK	AHİRET İNANCININ RASYONELLİĞİ-1	11
KRİTİK BAKIŞ	İSRAİL LOBİSİ KONTROLDEN ÇIKTI	13
DAVUT BAŞYİĞİT	TERÖRSÜZ TÜRKİYE: YENİ JEOPOLİTİK, GÜVENLİK VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME	17
JOHN PAUL ROLLERT	BİR HİLEKÂRLAR TOPLUMU	21
PROF. DR. EROL GÖKA	FANATİZMİN BİREYSEL PSİKOLOJİSİ (1)	24
HAKAN YELDAN	KIRIM'DAN DONETSK'E: BİTMEYEN SAVAŞIN TARİHSEL DİNAMİKLERİ VE BÖLGESEL YANSIMALARI	29
DOÇ. DR. MEHMET RAKİPOĞLU	GAZZE SOYKIRIMI SONRASI ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİ	32
PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK	OSMANLI TARİHİ GELECEK BİR GEÇMİŞ OLARAK OKUNABİLİR Mİ?	35
ALISHER KARIMOV	DIŞ BASKILAR TÜRKİYE'NİN EKONOMİK BÜYÜMESİNİ OLUMSUZ ETKİLİYOR	40
SİNAN TAVUKÇU	GLOBAL FİRE ENDEKSİ(GFP) ÜLKELERİN GERÇEK SAVAŞ GÜCÜNÜ GÖSTERİR Mİ? İSRAİL ÖRNEĞİ	42
FRED FLEITZ	TRUMP'IN ABLUKASI İRAN REJİMİNİ NASIL ÇÖKERTEBİLİR?	46
YASİN DEMİRHAN	İBN RÜŞD'DEN MAİMONİDES'E: ENDÜLÜS'ÜN KAYIP DÜŞÜNCE DÜNYASI	48
ALPEREN AKINCI	MISIR (İSLAM DÜNYASI) NE ZAMAN, NASIL, HANGİ MEKANİZMALARLA SÖMÜRGELEŞTİRİLDİ?	51
TAHA ÖZHAN	11 EYLÜL'DEN 25 YIL SONRA: AMERİKAN DÜZENİNİN KRİZİ	57
ALİ RİZK	ABD'NİN 11 EYLÜL SONRASI TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİSİ SÜNNİ'DEN Şİİ'YE Mİ KAYDI?	63
KRİTİK BAKIŞ	PROF. DR. MEHMET GÖRMEZ'DEN ŞER'İ-MEŞRU TARTIŞMASINA DAİR İZAHAT	65
FRANCIS FUKUYAMA	TARİHİN SONUNUN BAŞLANGICI	72
SELÇUK KÜPÇÜK	EKO-POLİTİKA, MÜZİK VE TÜRK SAĞI	75
DOÇ. DR. MEHMET RAKİPOĞLU	VEKALET SAVAŞLARINDAN MEKKE PAKTI'NA YEMEN KRİZİ	78
VALİ NASR	İRAN VE ORTA DOĞU'DA ORTAYA ÇIKAN GÜVENLİK DÜZENİ	81
DR. ENDER KORKMAZ	TÜRK DİPLOMASİSİNİN STRATEJİK ANAHTARLARINDAN BİRİ: YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ	85
PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK	TARİH NEDEN VE NASIL SEKÜLERLEŞTİ?	87
DAVUT BAŞYİĞİT	YAPAY ZEKADA FREN TARTIŞMASI: HIZI KİM BELİRLEYECEK?	95
IVAR JANSEN	HUSİLER İRAN'IN VEKİLİ Mİ?	99
DOÇ. DR. NECMETTİN ACAR	BATI'DA KIRILAN TABU: İSRAİL KARŞITI POLİTİKALARIN YÜKSELİŞİ	102
HAKAN YELDAN	UKRAYNA-RUSYA SAVAŞININ GÖRÜNMEYEN TARAFI: PARALI ASKERLER	104
AHMET DEMİRHAN	"MA'DUMA SETR TAALLUK ETMEZ" I: BADİOU OKUMASINA BİR GİRİŞ	107
KAMRAN YOUSAF	PAKİSTAN-AFGANİSTAN ÇIKMAZI	114
PROF. DR. EROL GÖKA	TOPLULUK PSİKOLOJİSİNDE FANATİZM	115
YASİN DEMİRHAN	PAN-TÜRKİZMİN GÖLGESİNDE İRAN	117
ADNAN BOYNUKARA	TÜRKİYE MODELİ'NİN SINAVI: GEÇMİŞİN DERSLERİNDEN YENİ MİMARİYE	122
TAHA ÖZHAN	GODOT'YU BEKLEMEDEN!	125
PAUL MUELLER	EKONOMİYİ YENİDEN İNSANCIL KILMAK	129
DOÇ. DR. NECMETTİN ACAR	MEKKE PAKTI'NIN YEMEN SINAVI: TÜRKİYE'NİN SAHADA SOMUT KATKISI	133
KEMAL ÖZTÜRK	TÜRKİYE HUSİ-SUUDİ ARABİSTAN ÇATIŞMASINA MÜDAHİL OLUR MU?	135

Unutulan Soykırım: Sudan Krizi

DOÇ. DR. MEHMET RAKİPOĞLU
www.kritikbakis.com

Dünya kamuoyunun gündemi son üç yıldır İsrail merkezli şiddet sarmalına odaklanmış durumda. Siyonist saldırganlığın İran, Filistin, Suriye ve Batı Asya'nın muhtelif noktalarında krizler üretmiş olmasının yanı sıra, Afrika'nın en büyük üçüncü ülkesi Sudan, 2023'ten bu yana sessiz sedasız tarihinin en yıkıcı iç savaşlarından birini yaşıyor. Nitekim elli milyonluk nüfusun yarısı açlık sınırında, on üç milyondan fazla insan yerinden edilmiş durumda ve Birleşmiş Milletler bu krizi "dünyanın en büyük insani felaketi" olarak tanımlıyor. Buna rağmen Sudan uluslararası medyada ve diplomaside neredeyse görünmez kalmayı sürdürüyor.

Savaşın seyri

Sudan'daki bugünkü çatışmanın kökleri, aslında 2019'da Ömer el-Beşir'i deviren geniş tabanlı halk hareketine kadar uzanıyor. Beşir sonrası kurulan geçiş yönetimi, Sudan ordusu ile paramiliter Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) arasında paylaşılan kırılgan bir denge üzerine kurulmuştu. Bu iki gücün 2021'de ortak bir darbeyle sivil yönetimi tasfiye etmesi, aslında kendi sonlarının başlangıcı oldu. HDK'nin ulusal orduya nasıl entegre edileceği konusundaki anlaşmazlık, Nisan 2023'te Hartum sokaklarında patlak veren açık savaşa dönüştü.

Savaşın ilk evresi başkent merkezliydi. Sudan ordusu, 2024 sonu ile 2025 başı arasında Hartum, Omdurman ve Bahri üçgeninde kaybettiği toprakları geri alırken, mücadelenin ağırlık merkezi giderek batıya, Darfur'a kaydı. HDK'nin Ekim 2025'te on sekiz aylık kuşatmanın ardından ele geçirdiği El-Fâşir, savaşın kırılma noktalarından biri oldu. Kentte, günler içinde binlerce sivilin öldürüldüğü ve sistematik cinsel şiddetin uygulandığı birçok uluslararası kurum tarafından belgelendi.

El-Fâşir'in düşüşünün ardından çatışma, Hartum'a doğrudan koridor açan stratejik bir lojistik merkez olan Kuzey Kordofan'ın başkenti El-Ubeyd'e taşındı. 2026 yazı boyunca HDK, bu kenti aylarca süren yoğun dron saldırılarıyla kuşatma altında tuttu. Şehirdeki enerji şebekesi, su pompaları ve yakıt depoları hedef alındı. Sudan ordusunun Temmuz 2026'da El-Ubeyd-Hartum karayolunu geri alması geçici bir rahatlama sağlasa da, HDK Ağustos ortasında saldırılarını yeniden yoğunlaştırdı ve bombardımanı Hartum, Atbara ve Bahri gibi Sudan ordusu kontrolündeki şehirlere kadar genişletti.

Bu savaşın "neden"i sorusu, yalnızca iki generalin iktidar hırsıyla açıklanacak kadar basit değil. Sudan'ın altın kaynakları, Kızıldeniz'e kıyısı ve Sahel'e açılan konumu, ülkeyi bölgesel güçler için vazgeçilmez bir arka bahçeye dönüştürmüş durumda.

Dolayısıyla savaşı, iç dinamiklerden çok, dışarıdan beslenen bir vekâlet mücadelesi olarak okumak mümkün.

Darfur'un gölgesi ve soykırım eşiği

Sudan'daki şiddetin soykırım olarak nitelendirilmesi aslında yeni bir tartışma değil. HDK'nin kökeninde yer alan Cancavid milisleri, 2003-2005 Darfur Savaşı'nda Arap olmayan Fur, Zağava ve Masalit topluluklarına yönelik saldırılarıyla o dönemde soykırımla suçlanmış, tahminen 300 bin kişi hayatını kaybetmişti. Bugün aynı coğrafyada, aynı etnik hatlar üzerinden neredeyse aynı şiddet döngüsüne tanıklık ediliyor.

BM İnsan Hakları Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren ve Sudan'da yaşananları tespit etmekle görevli misyonun Şubat 2026'da yayımladığı raporda El-Fâşir'deki HDK eylemlerinin "soykırımın belirtilerini taşıdığı" sonucuna varıldı. Rapora göre, kuşatma sırasında sivillerin gıda, su ve tıbbi yardımdan sistematik biçimde mahrum bırakılması, kaçış güzergâhlarına kurulan toprak setlerle mahsur bırakılan nüfusun katledilmesi ve faillerin kullandığı ırkçı söylemler, Soykırım Sözleşmesi'nin aradığı üç unsuru -korunan bir grubun hedef alınması, yasaklı fiillerin işlenmesi ve grubu kısmen ya da tamamen yok etme kastı- bir araya getiriyor. Kasıt unsuru burada doğrudan itiraflardan değil, failin dilinden, saldırı örüntüsünden ve hedef seçiminden çıkarılan "tek makul sonuç" standardına dayanıyor. Bu durum da Uluslararası Adalet Divanı'nın devlet sorumluluğu davalarında kullandığı ölçütlerle örtüşüyor.

Burada altı çizilmesi gereken önemli bir nokta var: BM raporlarında ve saha kayıtlarında soykırımın eşiğini aşan taraf HDK'dir; Sudan ordusunun savaş hukukunu ihlal ettiği yönünde iddialar bulunsa da, sivillere yönelik sistematik imha, etnik temizlik ve toplu tecavüz suçlamalarının merkezinde HDK yer alıyor. Bu ayrım, savaşın taraflarını değerlendirirken gözden kaçırılmaması gereken bir gerçek.

Buna rağmen hukuki süreç son derece kırılgan. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yalnızca 2003-2005 dönemine ait tutuklama emirleri infaz edilebilmiş; bunlardan da yalnızca bir kişi mahkûm edilmiş. Beşir dahil pek çok zanlı hâlâ adalet önüne çıkarılamıyor. Sudan'ın Mart 2025'te Birleşik Arap Emirlikleri'ne karşı Uluslararası Adalet Divanı'nda açtığı "soykırıma iştirak" davası da BAE'nin sözleşmeye koyduğu çekince yüzünden mahkemenin yetkisizlik kararı vermesi beklenen, daha çok sembolik bir girişim olarak görülüyor. Bütün bu tablo, "soykırım" kelimesinin hukuki bağlayıcılığının, siyasi irade olmadığında büyük ölçüde içi boşaltılmış bir kavrama dönüştüğünü gösteriyor. Tıpkı 1994 Ruanda'sında ABD yetkililerinin "soykırım eylemleri" ile "soykırım" arasında kelime oyunlarına sığınması gibi.

Hamilik siyaseti ve seçici vicdanın anatomisi

Sudan savaşının bu kadar uzun sürebilmesi, büyük ölçüde dışarıdan gelen silah, mühimmat ve finansman akışına bağlı. Ama bu destek ağının içindeki aktörleri aynı kefeye koymak, meselenin en can alıcı noktasını gözden kaçırmak olur. HDK'nin fiilen ayakta kalmasını sağlayan ve çok sayıda BM uzman paneli ile insan hakları kuruluşu tarafından Çad üzerinden silah ve dron sağlamakla itham edilen Birleşik Arap Emirlikleri'nin konumu ile Sudan ordusuna destek veren Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan'ın konumu aynı düzlemde değerlendirilemez. Zira soykırımın failinin HDK olduğu, buna karşı meşru bir devlet ordusunu desteklemenin, soykırımı destekleyen tarafta yer almakla eşanlamlı olmadığı ortada. Mısır, tarihsel askeri bağları ve BAE'nin bölgesel nüfuzuna dair kaygılarıyla Sudan ordusuna jet, mühimmat ve istihbarat desteği veriyor. Türkiye insansız hava aracı tedarikinin ötesinde diplomatik ağırlığıyla da öne çıkıyor. Suudi Arabistan ise Kızıldeniz güvenliği ve 2030 Vizyonu hedefleri doğrultusunda resmi tarafsızlığını korurken fiilen Sudan ordusunun meşruiyetini destekliyor. İran da benzer bir hesapla hareket ediyor. Kızıldeniz'de bir deniz üssü karşılığında Sudan ordusuna Mohajer-6 dronları tedarik ediyor. Rusya'nın konumu ise savaşın en girift hamilik ilişkisini oluşturuyor. Wagner Grubu, savaşın ilk döneminde HDK ile altın madenciliği karşılığında silah takas eden bir ilişki kurmuş, bu kaçak altın akışının Moskova'ya yaklaşık 2,5 milyar dolar kazandırdığı ve doğrudan Ukrayna'daki savaş harcamalarının finansmanına aktarıldığı uluslararası raporlarla belgelenmişti. Ne var ki Kremlin, 2024 baharında resmi hattını değiştirerek Port Sudan'da bir deniz üssü kurma sözü karşılığında Sudan ordusuna askeri destek vaat etti; bugün Wagner'in devamı niteliğindeki Afrika Kolordusu bu çerçevede Sudan ordusuna yakın duruyor. Moskova'nın hem Sudan ordusuna resmi destek verirken hem de HDK ile altın bağlantılı ağları tasfiye etmemesi, Rusya'yı savaşın iki tarafını da gözeten, çıkarına göre taraf değiştirebilen bir hamiye dönüştürüyor. Etiyopya'nın HDK'ye eğitim ve lojistik desteği sağladığı iddiaları ise 2026'da kamuoyuna yansıdı.

Türkiye'nin bölgedeki rolünü bu çerçevede daha geniş bir resme oturtmak gerekiyor. Ankara son yıllarda Suriye'de dengeleri kökten değiştiren bir aktör oldu. Libya'da da benzer bir dönüşümün mimarlarından biri olarak öne çıktı.

Şimdi Suudi Arabistan ve Pakistan ile birlikte imzalanan Mekke Anlaşması, Türkiye'nin bu inisiyatif alma kapasitesini Libya, Yemen ve Sudan'a taşıma ihtimalini gündeme getiriyor. Dolayısıyla, eğer başarıyla uygulanırsa, Türkiye'nin merkezinde yer aldığı bölgesel sahiplenme vizyonu hareket edebilecek yeni pakt Sudan'da da ortak hareket edebilir. Mısır'ın Mekke Anlaşması'na katılma ihtimali ise Türkiye-Mısır iş birliğini Sudan meselesinde de genişletebilecek bir zemin sunuyor. Dünya Sudan'daki soykırıma ne kadar sessiz kalsa da, Türkiye orada da doğru olanın yanında durmayı sürdürüyor.

Sudan'ın küresel görünmezliğinin nedeni stratejik bir çelişkiye dayanıyor.

Nitekim ülke, kaynakları uğruna savaşılacak kadar büyük ve zengin, ama Batı'nın "temel çıkar" tanımına girecek kadar merkezi değil. Gazze'ye ve Ukrayna'ya kilitlenen medya ve diplomatik sermaye, Sudan'a neredeyse hiç akmıyor. İletişim kesintileri, gazetecilerin erişim güçlüğü ve düşük gelirli ülkelerdeki çatışmaların yapısal olarak daha az haber değeri taşıması da bu görünmezliği pekiştiriyor. Sonuçta Sudan, sadece bir insani kriz değil; uluslararası toplumun "bir daha asla" sloganını ne kadar seçici uyguladığının da bir sınavı hâline gelmiş durumda.

Endülüs'te Birlikten Parçalanmaya: Taifa Devletlerinin Hikâyesi

YAZAR: YASİN DEMİRHAN

Endülüs tarihinin en büyük paradokslarından biri şudur: Bir medeniyetin siyasi olarak parçalandığı dönem, aynı zamanda onun kültürel ve entelektüel hayatının en parlak dönemlerinden biri olabilmiştir. Kurtuba Hilafeti'nin çözülüşüyle birlikte Endülüs siyasi birliğini kaybetti; şehirler kendi hanedanlarının yönetimine girdi, merkezî otorite ortadan kalktı ve yarımada çok sayıda küçük siyasi birime ayrıldı. Fakat aynı dönemde saraylar şairlerin, filozofların, hekimlerin ve bilginlerin himaye edildiği merkezlere dönüştü. Siyasi bakımdan zayıflayan Endülüs, kültürel bakımdan olağanüstü bir üretkenlik kazandı.

Bu nedenle Taifa devletlerinin hikâyesini yalnızca "Endülüs'ün parçalanması" olarak okumak eksik kalır. Asıl mesele, güçlü bir merkezî devletin neden çöktüğü, bu çöküşün nasıl yerel hanedanları ortaya çıkardığı ve bu hanedanların birbirleriyle rekabet ederken aynı zamanda Endülüs'ün kültürel mirasını nasıl zenginleştirdiğidir. Taifa kelimesi Arapça ṭā'ifadan gelir ve kabaca "grup", "fırka" veya "siyasi topluluk" anlamlarını taşır. Orta Çağ kaynaklarında mulūk al-ṭawā'if, yani "Taifa kralları" ifadesi bu parçalı siyasi yapıyı tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak bu devletlerin ortaya çıkışı bir gecede gerçekleşmedi. Taifa döneminin arkasında yaklaşık yirmi yıl süren siyasi kriz, iç savaş ve meşruiyet mücadelesi vardı. Modern tarihçilikte bu süreç genellikle 1009'da başlayan fitne dönemi ile 1031'de Kurtuba Hilafeti'nin resmen sona erdirilmesi arasındaki gelişmeler üzerinden ele alınır.

Kurtuba'nın Altın Çağından Kriz Yıllarına

1000 yılı civarında Kurtuba Hilafeti, Batı Avrupa'nın en güçlü siyasi yapılarından biriydi. III. Abdurrahman ve II. Hakem dönemlerinde merkezî devlet olağanüstü güçlenmiş, ardından Hâcib el-Mansûr döneminde bu güç askerî açıdan daha da pekiştirilmişti. Kurtuba yalnızca siyasi başkent değil, aynı zamanda ekonomik ve entelektüel hayatın da merkezî üssüydü. Gelişmiş tarım sistemi, şehir ekonomisi, bürokratik yapı ve güçlü ordu, hilafetin Akdeniz dünyasındaki ağırlığını artırıyordu. Ancak bu güçlü yapının önemli bir zaafı vardı: Siyasi sistem giderek kişisel otoriteye ve saray içindeki güç dengelerine daha fazla bağımlı hâle gelmişti.

III. Abdurrahman'ın kurduğu düzen II. Hakem döneminde sürdürüldü. Fakat Hâcib el-Mansûr'un yükselişiyle birlikte halifenin sembolik konumu ile gerçek siyasi ve askerî güç arasındaki mesafe giderek açıldı. Halife Hişâm II'nin otoritesi zayıflarken fiilî güç el-Mansûr ve onun oluşturduğu yönetici çevrenin elinde toplandı. El-Mansûr'un 1002'de ölümünden sonra ise bu sistem aynı etkinlikle sürdürülemedi. Onun ardından gelen yöneticiler merkezî otoriteyi korumakta zorlandı. Saray içerisindeki rekabetler, Berberi askerî gruplar ile diğer askerî unsurlar arasındaki mücadeleler, yerel aristokrasinin güç kazanması ve hanedan içindeki meşruiyet krizleri merkezi yapıyı hızla aşındırdı.

1009 yılına gelindiğinde kriz artık geri döndürülemez bir noktaya ulaşmıştı. Kurtuba'da darbeler başladı, halifeler değişti ve farklı askerî-siyasi gruplar başkent üzerinde

hâkimiyet kurmak için mücadele etti. Berberiler, Slav kökenli askerî elitler, Arap ve yerel aristokrat gruplar arasında yaşanan rekabet, hilafet kurumunun siyasal ağırlığını giderek ortadan kaldırdı. Böylece Endülüs'ün siyasi tarihinde temel bir soru ortaya çıktı: Bir devleti bir arada tutan şey yalnızca güçlü bir hükümdar mıdır, yoksa ortak bir meşruiyet fikri ve bunu taşıyabilecek kurumlar mıdır? Kurtuba'da zamanla her ikisi de zayıflamıştı.

1031: Hilafetin Sonu

1031 yılı geleneksel olarak Kurtuba Hilafeti'nin sona erdiği tarih kabul edilir. Ancak bu tarihi ani ve tek başına gerçekleşmiş bir çöküş olarak değerlendirmek yanıltıcıdır. Hilafet kurumunun siyasî ağırlığı daha önce aşınmış, halifelik makamı farklı grupların mücadele alanına dönüşmüş ve merkezi yönetim fiilen parçalanmıştı. 1031'de Kurtuba'daki ileri gelenler halifelik kurumunu kaldırdıklarında aslında uzun süredir devam eden bir siyasi çözülmeyi resmileştirmiş oldular.

Bu ayrıntı önemlidir. Çünkü tarih bazen tek bir tarihe indirgenerek anlatılır. 1031 denildiğinde sanki bir sabah Endülüs uyanmış ve bir anda onlarca devlete bölünmüş gibi bir izlenim oluşabilir. Oysa gerçek çok daha karmaşıktır. Hilafet kurumu önce siyasi ağırlığını kaybetmiş, ardından meşruiyetini yitirmiş ve sonunda ortadan kaldırılmıştır. Merkezi devletin çökmesiyle birlikte eski eyaletler, şehirler ve askerî merkezler kendi siyasi kaderlerini belirlemeye başlamıştır. Kurtuba'nın yanında Sevilla, Zaragoza, Toledo, Badajoz, Granada, Almería, Denia ve Valencia gibi merkezler öne çıkmıştır. Endülüs artık tek bir merkezden yönetilen devlet değil, çok sayıda siyasi merkezin birbirleriyle rekabet ettiği bir coğrafya hâline gelmiştir.

Endülüs artık şehirlerin Endülüs'üydü.

Taifa Devletleri Nasıl Ortaya Çıktı?

Taifa devletlerinin oluşumunda tek bir etnik veya toplumsal grup rol oynamadı. Arap kökenli yerel aileler, Berberi hanedanlar, Slav askerî elitleri ve şehir aristokrasileri farklı bölgelerde iktidarı ele geçirdi. Bu nedenle Taifa dünyası homojen bir yapı değildi. Sevilla'da Benî Abbâd hanedanı, Zaragoza'da Benî Hûd, Granada'da Zîrîler, Badajoz'da Benî Eftas gibi farklı hanedanlar ortaya çıktı. Toledo, Denia, Almería, Valencia ve Murcia gibi merkezlerde de farklı siyasi yapılar gelişti.

Bu devletlerin hükümdarları başlangıçta kendilerini doğrudan halife ilan etmekten çoğu zaman kaçındılar. Çünkü halifelik kurumunun sembolik gücü hâlâ devam ediyordu ve yeni bir halifelik iddiası ciddi bir meşruiyet problemi yaratabilirdi. Bunun yerine yerel hükümdarlar kendi siyasi otoritelerini meşrulaştırmaya çalıştılar. Zamanla bazıları halifelik makamının sembolik gücünden yararlanmak için farklı yöntemlere başvurduysa da Endülüs'ün eski merkezî siyasi düzeni artık geri dönmeyecekti.

Her şehir kendi hanedanını, kendi sarayını ve kendi siyasi çıkarlarını geliştirmeye başladı.

Böylece Endülüs'te yeni bir siyasi gerçeklik ortaya çıktı: Birlik artık geçmişin hatırasıydı; rekabet ise bugünün gerçeği.

Sevilla: Küçük Bir Şehirden Büyük Bir Güce

Taifa döneminin en dikkat çekici siyasi güçlerinden biri Sevilla'da ortaya çıkan Benî Abbâd hanedanıydı. Sevilla zaman içerisinde yalnızca siyasi açıdan değil, kültürel açıdan da Taifa dünyasının en önemli merkezlerinden biri hâline geldi. Özellikle el-Mu'tazıd ve el-Mu'temid dönemlerinde şehir, Endülüs'ün en güçlü siyasi merkezlerinden birine dönüştü.

Fakat burada Taifa siyasetinin temel paradoksu ortaya çıkıyordu. Bir şehir büyüdükçe diğer şehirlerin topraklarına göz dikiyordu. Sevilla güçlenmek istiyordu; Zaragoza kendi bölgesini genişletmeye çalışıyordu; Toledo bağımsızlığını korumaya çalışırken Granada rakipleri karşısında üstünlük arıyordu. Badajoz ve diğer Taifa devletleri de kendi siyasi varlıklarını sürdürmek için sürekli ittifaklar ve mücadeleler içerisinde bulunuyordu.

Böylece Endülüs'ün şehirleri, ortak bir siyasi yapı içinde birbirlerini desteklemek yerine birbirleriyle rekabet etmeye başladılar. Taifa siyasetinin temel sorunu yalnızca bölünmüşlük değildi. Asıl sorun, bölünmüşlüğün siyasal çıkar hâline gelmesiydi.

Kültürün Altın Çağı, Siyasetin Kırılganlığı

Taifa döneminin en büyük paradoksu burada ortaya çıkar. Siyasi olarak parçalanan Endülüs kültürel açıdan zayıflamadı. Tam tersine, hükümdarlar birbirleriyle rekabet ettikçe saraylarını şairler, bilginler, tarihçiler ve sanatçılarla doldurdular. Çünkü kültür, hükümdarlar açısından yalnızca estetik bir faaliyet değildi; aynı zamanda siyasi prestij ve meşruiyet aracına dönüşmüştü.

Bir hükümdarın sarayında ne kadar çok şair ve bilgin bulunuyorsa, hükümdarın itibarı da o ölçüde artıyordu. Bu nedenle farklı saraylar entelektüel çevreleri kendilerine çekmek için birbirleriyle yarışıyordu. Şairler hükümdarları öven kasideler yazıyor, bilginler farklı saraylarda himaye görüyor, edebî ve ilmî rekabet siyasi rekabetin yanında ilerliyordu.

Bu nedenle Taifa dönemi Endülüs edebiyatının, şiirinin ve entelektüel hayatının önemli dönemlerinden biri oldu. Ancak bu kültürel canlılık siyasî güvenliğin yerini tutamadı. Endülüs'ün şehirleri kültürel açıdan zenginleşirken askerî ve siyasi açıdan giderek daha kırılgan hâle geldi.

Siyasi parçalanma her zaman kültürel çöküş anlamına gelmez. Fakat kültürel zenginlik de tek başına siyasi gücün yerini tutmaz.

Paraların ve Parias Sisteminin Gölgesinde

Taifa hükümdarlarının karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri askerî güçtü. Her küçük devlet kendi ordusunu beslemek, sınırlarını korumak ve rakiplerine karşı mücadele etmek zorundaydı. Bu ise büyük miktarda mali kaynak gerektiriyordu. Üstelik Taifa devletleri yalnızca birbirleriyle mücadele etmiyor, kuzeyde giderek güçlenen Hristiyan krallıklarıyla da

karşı karşıya geliyordu.

Bu ortamda parias adı verilen haraç veya koruma ödemeleri önem kazandı. Bazı Taifa hükümdarları, kuzeydeki Hristiyan krallıklarına düzenli ödemeler yaparak kendi topraklarını korumaya veya rakip Taifa devletlerine karşı üstünlük sağlamaya çalıştılar. Kısa vadede bu yöntem hükümdarlara zaman kazandırıyordu. Fakat uzun vadede kuzeydeki krallıkların mali ve askerî kapasitesini artıran bir mekanizmaya dönüştü.

Daha da önemlisi, Taifa hükümdarları zaman zaman kendi Müslüman rakiplerine karşı Hristiyan hükümdarlardan yardım istemekten çekinmediler. Bir Taifa hükümdarı için yakınındaki Müslüman rakibinin zayıflaması, kuzeydeki Hristiyan güçlerin uzun vadede büyümesinden daha acil bir mesele hâline gelebiliyordu. İşte bu noktada Endülüs'ün siyasi parçalanması stratejik bir probleme dönüştü. Endülüs'ün şehirleri birbirleriyle mücadele ederken kuzeydeki krallıklar güçleniyordu.

Toledo'nun Düşüşü

Taifa döneminin kırılganlığını gösteren en önemli gelişmelerden biri Toledo'nun 1085 yılında Kastilya Kralı VI. Alfonso tarafından ele geçirilmesiydi. Toledo'nun düşüşü yalnızca önemli bir şehrin kaybedilmesi değildi. Aynı zamanda Endülüs'ün kuzey sınırındaki siyasi dengenin ciddi biçimde değiştiğini gösteren sembolik bir dönüm noktasıydı.

Toledo, Endülüs'ün önemli siyasi, ekonomik ve kültürel merkezlerinden biriydi. Şehrin kaybı, Taifa hükümdarlarına kuzeydeki Hristiyan krallıklarının artık çok daha ciddi bir tehdit oluşturduğunu gösterdi. Artık mesele yalnızca birbirleriyle rekabet etmek değildi. Siyasi varlıklarını koruyabilmek için daha büyük bir güç dengesi kurmaları gerekiyordu.

Bu şartlar altında Sevilla hükümdarı el-Mu'temid, Kuzey Afrika'da yükselen Murâbıtlar'dan yardım istemeye karar verdi. Bu karar kısa vadede Endülüs'ü kurtaracak, fakat uzun vadede Taifa devletlerinin bağımsızlığının sonunu getirecekti.

Murâbıtlar Geldiğinde

Murâbıtlar Kuzey Afrika'da güçlü bir siyasi ve askerî yapı oluşturmuştu. Endülüs'e geçtiklerinde temel amaçları başlangıçta kuzeydeki Hristiyan ilerleyişini durdurmaktı. 1086 yılında Zallâka, yani Sagrajas Muharebesi'nde Murâbıtlar ile Taifa güçleri birleşerek VI. Alfonso'nun ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattılar.

Taifa hükümdarları kısa vadede rahatladı. Fakat bu askerî zafer, siyasi bağımsızlıklarını güvence altına almadı. Tam tersine Murâbıtlar Endülüs'teki siyasi parçalanmayı yakından görmüş ve Taifa hükümdarlarının askerî ve siyasi zayıflığını fark etmişti.

Sonraki yıllarda Murâbıtlar Endülüs'teki Taifa devletlerini birer birer kendi hâkimiyetleri altına aldılar. Böylece Taifa devletlerinin ilk dönemi sona erdi.

Endülüs yeniden birleşmişti.

Ancak bu kez Kurtuba merkezli eski Emevî Hilafeti tarafından değil, Kuzey Afrika merkezli Murâbıtlar tarafından.

Birlik Geri Döndü, Fakat Eski Endülüs Dönmedi

Burada Endülüs tarihinin en önemli paradokslarından biriyle yeniden karşılaşırız. Taifa devletleri siyasi parçalanmanın sembolüydü. Murâbıtlar ise bu parçalanmayı sona erdirerek Endülüs'ü yeniden daha geniş bir siyasi yapı altında birleştirdiler. Fakat Kurtuba Hilafeti geri dönmedi. Eski Emevî siyasi düzeni yeniden kurulmadı. Endülüs, Kuzey Afrika merkezli daha geniş bir siyasi dünyanın parçası hâline geldi.

Taifa döneminin sona ermesi bu nedenle yalnızca bir dönemin kapanması değildi. Aynı zamanda Endülüs'ün bağımsız siyasi merkez olma niteliğinin zayıflamasının da göstergesiydi. Murâbıtların ardından Muvahhidler döneminde yeniden merkezî bir yapı kurulacak, ancak bu yapı da zamanla parçalanacaktı. Böylece Endülüs tarihinde birlik ve parçalanma arasında tekrar eden bir döngü ortaya çıkacaktı.

Parçalanmanın İçindeki Medeniyet

Taifa devletlerinin hikâyesine yalnızca askerî yenilgiler üzerinden bakmak haksızlık olur. Çünkü bu dönem Endülüs kültürünün en önemli ürünlerinin ortaya çıktığı dönemlerden biridir. Şairler, filozoflar, tarihçiler ve bilim insanları farklı saraylar arasında dolaşıyor; hükümdarlar entelektüel prestij için birbirleriyle yarışıyordu.

Bu nedenle Taifa dönemini basit biçimde bir "çöküş çağı" olarak tanımlamak doğru değildir. Siyasi açıdan parçalanma vardı; kültürel açıdan ise olağanüstü bir canlılık devam ediyordu. Bu iki gerçek aynı anda var olabilirdi.

İşte Taifa devletlerinin hikâyesi tam olarak bu çelişkide anlam kazanır: Bir medeniyet kültürel olarak zenginleşirken siyasi olarak zayıflayabilir. Kültürel üretimin artması, siyasi kurumların güçlü olduğu anlamına gelmez. Sarayların şiir ve felsefeyle dolması, orduların ve mali yapının aynı ölçüde güçlü olduğu anlamına gelmez.

Tarihin Asıl Dersi

Taifa devletlerinin hikâyesinden bugün çıkarılabilecek ders, "parçalanan devletler mutlaka yok olur" gibi basit bir sonuç değildir. Tarih böyle mekanik işlemez. Asıl ders daha karmaşıktır.

Bir siyasi düzenin devamı için yalnızca ekonomik refah veya kültürel parlaklık yeterli değildir. Kurumların meşruiyeti, mali kaynaklar, askerî kapasite, siyasi dayanışma ve ortak bir gelecek fikri de gerekir. Kurtuba Hilafeti bu unsurlar arasındaki dengeyi kaybettiğinde merkezî yapı çözüldü. Taifa hükümdarları ortaya çıkan boşluğu doldurdular.

Fakat ortak bir siyasi yapı kurmak yerine birbirleriyle rekabet etmeye başladılar. Her biri kendi şehrini büyütmeye çalışırken bütünün zayıflamasına katkıda bulundu.

Sonunda dışarıdan gelen daha büyük bir siyasi güç, bu küçük devletlerin tamamını kendi sistemi içine aldı. Endülüs'ün parçalanmasıyla başlayan hikâye, Endülüs'ün yeniden birleşmesiyle değil, bağımsızlığının daha büyük bir siyasi yapıya devredilmesiyle sona erdi.

Tarihin ironisi bazen bundan daha çarpıcı olamaz. Yardım için çağrılan güç, sonunda yardım isteyenlerin siyasi bağımsızlığını ortadan kaldırdı.

Belki de Taifa döneminin en önemli mirası burada yatıyor. Bir medeniyetin yalnızca ne kadar zengin olduğu değil, kriz anında ortak bir gelecek kurma kapasitesinin ne kadar güçlü olduğu belirleyicidir. Kurtuba'nın düşüşü yalnızca bir başkentin düşüşü değildi.

Bir siyasi merkezin etrafında şekillenmiş ortak dünyanın dağılmasıydı.

Taifalar ise bu dağılmanın içinden doğdu. Her biri kendi şehrini, kendi sarayını, kendi ordusunu ve kendi hikâyesini kurdu. Şairler daha güzel şiirler yazdı, saraylar daha gösterişli hâle geldi, bilginler daha fazla himaye gördü.

Fakat siyasi harita küçüldü.

Ve tarih bize bir kez daha şu zor soruyu sordu: Bir medeniyet, parçalarından her biri ayrı ayrı parladığında mı daha güçlüdür; yoksa bu parçaların ortak bir bütün oluşturabildiğinde mi?

Endülüs'ün Taifa dönemi bu soruya trajik bir cevap verir.

Bazen medeniyetin ışığı çoğalırken devletin gölgesi büyüyebilir.

Kurtuba'nın ardından Endülüs'te yaşanan şey tam olarak buydu: birliğin çözülüşü, şehirlerin yükselişi ve sonunda parçaların bütünü kaybetmesi.

Harari'nin 2030'ları: Baskıcı Yüceltim Çözülmesinin Yeni Bir Çağı

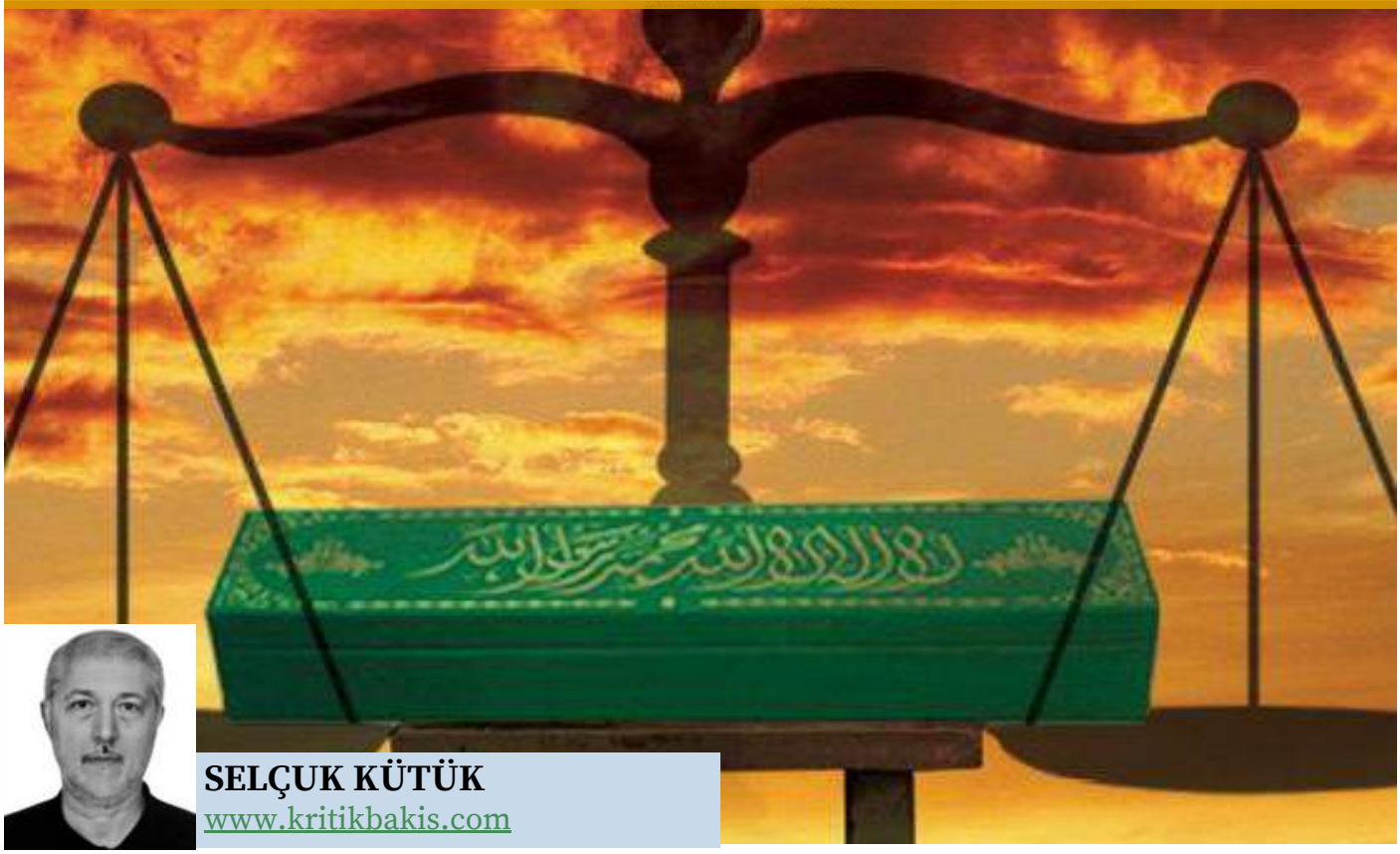
YAZAR: SLAVOJ ZIZEK

Her büyük teknolojik atılım, yeni bir barbarlığa giden yolu açar. Yuval Noah Harari, "2030'a Gelindiğinde Dünya Tanınmaz Hâle Gelecek"[1] başlıklı kısa konuşmasında, yapay zekânın patlayıcı gelişiminin hayatlarımızı nasıl etkileyeceğine ilişkin görüşünü o kadar açık ve özlü bir şekilde ortaya koyar ki konuşmanın kendisi bir eleştirel analiz nesnesi sunar. Harari, 2030'daki dünyamıza ilişkin oldukça ayrıntılı bir vizyon sunar ve bu dünyayı, hâlâ geleneksel insanlık nosyonlarına kök salmış olan bizler için "tanınmaz" olarak nitelendirir. Ancak ne demek istediğimi acımasız bir açıklıkla ortaya koymak gerekirse, 2030 gerçekliğinin Harari'nin 2030 vizyonunu benimseyenler için de tanınmaz olacağını düşünüyorum. Harari'nin, benim de paylaştığım öncülü şudur: Bugün olup biten, çoğumuzun tam olarak farkında olmadığı bir şeydir: Yaklaşık 10.000 yıl önce, Taş Devri kabilelerinin dili kullanmaya başlamasıyla başlayan, bildiğimiz şekliyle insanlığın sonu. Yapay zekânın hızlı yükselişiyle birlikte dil, artık insanların iletişim ve etkileşim için kullandığı bir araç olmaktan çıkar; tam bağımsızlık kazanır ve kendi başına bir fail olarak işlev görmeye başlayarak onu insan denen savunmasız maymunlara bağlayan göbek bağını koparır. Burada ilk sorunla karşılaşıyorum: Özne(ler)den yoksun bir dil, kendi başına bir fail olarak hareket eden bir dil, hâlâ dil olarak işlev görür mü? Dahası, dil gerçekten iki işlevine—entelektüel hesaplama ve duyguların ifadesi—indirgenebilir mi? Ancak bunu başka bir yerde ele aldım. Harari, bildiğimiz şekliyle insanlığın sonuna işaret eden üç büyük kopuşu ayrıntılandırır:

— Birincisi, muazzam bir yapay zekâ aygıtı vardır: Bu aygıt, insan hafızasını çok büyük ölçüde aşan ve anında erişilebilir olan bilgiyi içerir. Bu bilgi, yapay zekâda ikamet eden bireyler hakkındaki bilgiyi de içerir. Bu anlamda, sıklıkla söylendiği gibi, yapay zekâ bizi bizim kendimizi tanıdığımızdan daha iyi tanır. Dahası, yapay zekâ yalnızca bilgi toplamak ve bu bilgi üzerinde bilişsel işlemler—akıl yürütme—gerçekleştirmekle kalmaz: Artık yalnızca emirlere uyan ve kendisine söyleneni yapan bir araç, bir makine değildir; hâlihazırda özerk kararları—vermek üzere programlanmadığı kararları—uygulamaya hazır bir faildir. Görevlerini yerine getirmek için yalnızca öğrenmek ve kendini dönüştürmekle kalmaz; hâlihazırda bu görevlerin kendilerini yeniden tanımlayabilmektedir.

Buradaki tepkim iki yönlüdür. Birincisi, elbette kendimizi iyi tanımayız, çünkü bir Bilinçdışı'na sahibiz—yani, öznelliğimizin ta kendisi kendimiz için tanınmaz olduğumuzu ima eder. Kararlara gelince, insanın karar vermesi şu kesin anlamda özgürdür: En temel boyutu, Freud'un ölüm dürtüsü dediği şeydir: Hiçliğin seçimi. Her iki durumda da soru açık kalır: Yapay zekâ bu boyutları—öznellik, ölüm dürtüsü, bilinçdışı—ne ölçüde sergiler?

Ahiret İnancının Rasyonelliği-1

SELÇUK KÜTÜK
www.kritikbakis.com

Ahiret hayatının varlığı İslam inancının en temel unsurlarından biridir ve Kur'an'da sürekli bir biçimde Allah'a iman ile birlikte ifade edilir. kutsal Kitaplar açısından bakılırsa Tevrat ve İncil'de ahiret inancına kısmen yer verildiği, buna karşılık Zerdüştlüğün temel kitabı olan Avesta'da bu inanca özel olarak değinildiği görülmektedir.

Ahiret inancı olmayan Hinduizm, Budizm, Jainizm ve Sihizm gibi Hint kökenli dinlerde ise reenkarnasyon düşüncesine rastlanmaktadır.

Bu bağlamda, ölümden sonra dünya hayatında yapılanların hesabının verileceği yeni bir hayatın varlığı ve böyle bir inancın ne derece makul olduğu konusu ile ilgili bazı soruların akla gelmesi doğaldır. Başka bir ifade ile problem şu şekilde ortaya konulabilir: ahiret hayatı bir temele dayanmayan ve içeriği boş bir inanç mıdır, yoksa belirli argümanlarla desteklenebilen ve aklen mümkün statüsünde yer alan rasyonel bir inanç mıdır?

İslamiyet açısından bakılırsa sözü edilen problem iki farklı şekilde ele alınabilir:

Birincisi; Allah inancını basit ve sıradan bir taklit olmaktan çıkarıp tahkike dönüştürebilen kişi için ahiretin varlığı şüphe götürmeyen bir gerçektir. Bu noktada "dinin kendisine referans yapılarak döngüsel bir akıl yürütme yapılıyor, o yüzden geçersizdir" şeklinde bir itiraz ileri sürülebilir, ancak bu itiraz uygun değildir. Allah inancından ahiretin varlığına yapılan geçiş döngüsel değil, doğrusal ve sıralı biçimdedir. Sıralama şöyledir: tabiattan hareketle akıl yürütme —> Allah inancı —> bilgi kaynağı olarak Kur'an —> ahiret inancı. Görüleceği üzere burada biri diğerini zorunlu kılan ve zincir halkları gibi birbirine bağlı olan sıkı bir mantıksal süreklilik söz konusudur.

İkincisi; Doğrudan aklın kendisinden ve temel düşünce prensiplerinden hareket edilerek ahiret hayatının rasyonel bir yapıya sahip olduğunu gösteren argümanları ortaya koymak. Konuyu bu bağlamda ele alabilmek için öncelikle "rasyonellik" kavramının açıklığa kavuşturulması gerekiyor.

Rasyonellik nedir?

Bir argümanın rasyonel olması için aşağıdaki temel kriterleri karşılaması gerekir.

1- Mantıksal iç tutarlılık: Rasyonelliğin ilk şartı, ileri sürülen düşüncenin kendi içinde çelişki taşımaması, yani argümanın aynı anda hem A hem de A'nın tersini barındırmaması prensibidir. Benzer şekilde, akıl yürütme işleminin "geçerli" olması ve mantık kurallarının dışına taşmaması zorunludur.

İslam inancının asıl kaynaklarına bakıldığında ahiret inancı bağlamında herhangi bir iç tutarsızlığın söz konusu olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Ayet ya da hadislerde çelişki oluşturan ifadelere rastlanmaz, tam tersine ahiret hayatı çok güçlü ifadelerle birbirini teyit edecek şekilde vurgulanır.

2- Sadelik ve açıklık: Ockham'ın usturası olarak bilinen bu özellik, bir argümanın en az varsayımda bulunularak en sade haliyle ifade edilmesi gerektiğini belirtir, yani ileri sürülen düşünce gereksiz bir takım karmaşıklıklar içeriyorsa bu durum rasyonelliği bozucu bir problem oluşturur.

Bu prensip açısından bakılırsa, ahiret inancının son derece açık olduğu ve gereksiz bir takım karmaşıklıklar içermediği ortadadır.

3- Doğrulabilirlik ve delillerin varlığı: Bu kriter rasyonelliğin bilimsel bilgi boyutunu içermektedir. Bilimsel rasyonellik, bir düşüncenin sadece akla uygun olmasını yeterli bulmaz ve o düşüncenin dış dünya ile (tabiat ve evren) bağının kurulmasını şart koşar. Burada "dış dünya ile bağlantı kurma" ile kastedilen şey deney, gözlem ve emprik verinin sağlanmasıdır. Bir argümanın rasyonel olması için ölçülebilir veriler ortaya koyması zorunludur ve deney/gözlem söz konusu olduğunda tekerrür etmesi, yani aynı şartlar altında her zaman aynı sonuçları vermesi gerekir. Diğer yandan, bilimsel bir iddianın yapısal olarak hangi şartlar altında yanlışlanacağının açık olması gerekir. Örneğin, "dünyadan çok uzak bir yerde yeşil kanlı canlıların yaşadığı bir gezegen vardır" iddiası yanlışlanmaya kapalı olduğundan bilimsel değildir. Söz konusu iddianın gerçekliğini ortaya çıkarmak için yapılan araştırmalarda ne kadar uzaklara ulaşılsa da iddia sahibi kastettiği yerin daha uzakta olduğunu söyleyerek argümanının halen doğru olduğunu ileri sürecek ve böylece söz konusu iddianın yanlışlığı hiçbir şekilde gösterilemeyecektir.

Bu çerçeve dahilinde bir değerlendirme yapılırsa, İslam inancı bağlamında ahiretin varlığı düşüncesinin yukarıda belirtilen kriterlerden ilk ikisini sorunsuz olarak karşılarken emprik veri sağlama, deney ve gözlem şartlarını sağlamadığı söylenebilir. Ayrıca ölüm sonrası hayatın varlığı argümanı bilimsel rasyonelliğin "yanlışlanabilme" ilkesine de uymamaktadır, çünkü ahiret hayatının var olmadığı hiçbir emprik veri ile gösterilemez. Bu durumda ahiret inancının rasyonellik şartlarından birini sağlamadı ve dolayısıyla irrasyonel olduğu söylenebilir mi? Hayır! O halde acele ederek kesin bir sonuca ulaşmadan önce üçüncü kritere biraz daha yakından bakarak bir değerlendirme yapılması uygun olacaktır.

Bilimsel bilgi ve rasyonellik kriterleri açısından ahiret inancı

Bir argümanın geçerliliği ve tutarlılığı ele alınırken o argümanın dayandığı bilgi türünün imkanları, çıkarım biçimleri ve delillerin yapısı dikkate alınmalıdır. Farklı kategorilerde yer alan tüm bilgi türlerinden standart olarak aynı şartları sağlamasını beklemek rasyonelliğin dışına çıkma sonucunu doğurur. Bilgi, yalnızca laboratuvarda üretilmez; felsefe, tarih, sosyoloji, edebiyat, sanat ve psikoloji gibi alanların bilgi üretme imkanları ile fizik ya da matematiğin yöntemlerinin uyuşmayacağı açıktır. Örneğin, yapısı gereği deney ve gözleme müsait olmayan tarih bilimi bu durumda irrasyonel ve bilim dışı bir alan olarak mı görülmelidir? Bilimsel anlamda emprik veri sunmaya açık olmayan bilgi türlerinden sözü edilen şartları sağlanmasını istemek felsefede "kategori hatası" olarak bilinen bir yanılgıya düşülmesine sebep olur. Herhangi bir bilgiden bahsedildiğinde çoğu zaman sadece "bilimsel bilginin" kastedildiğinin zannedilmesi ve farklı bilgi türlerinin gözardı edilmesi diğer bir hatalı yaklaşım şeklidir.

Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında, metafiziğin bir konusu olan ahiret hayatının varlığının ampirik bilimsel yöntemlerle doğrudan ispatlanabilecek bir konu olmadığının anlaşılması kritik bir öneme sahiptir. Bilimsel bilgi yalnızca ölçülebilir, gözlemlenebilir ve tekrarlanabilir fiziksel olguları incelerken metafizik alanında yer alan ahiret düşüncesi tabiat bilimlerinin doğrulama ve yanlışlama sahasının dışında kalır, yani bu yöntemlerle incelenmesi mümkün değildir. Ahiret kavramı tanımı gereği fiziksel zaman, mekan ve maddenin ötesinde olması açısından bilimsel yöntemlerde kullanılan herhangi bir araçla araştırılamaz. Dolayısıyla empirik yöntemlerle ahiret inancını test etmeye çalışmak bir mikroskopla ağırlık ölçmeye ya da cetvel kullanarak bir cismin rengini bulmaya çalışmak gibi çelişkili ve beyhude bir arayış olacaktır.

Ahiret düşüncesi gibi metafizik konular bilimsel metodolojinin değil; felsefe, mantık, teoloji ve bilgi felsefesinin inceleme sahasına girer. Bir argümanın ampirik yöntemlerle doğrulanamaması onun mantıksal veya rasyonel açıdan temelsiz olduğu anlamına gelmez. İşkence yapmanın kötü bir şey olduğu bilgisi ya da 2+2= 4 eşitliği ne laboratuvarda üretilmiştir ne de deney ve gözleme dayanır.

Tanrı ve ahiret kavramları emprik nesneler değildir, mantıksal çıkarım ve felsefi akıl yürütmenin konusudurlar. Aslında hem doğa bilimlerinin hem de matematiğin emprik olarak ispatlanamayan fakat ancak apaçıklık ilkesine dayalı rasyonel kabuller üzerine kurulu olduğunun çok az kişi farkındadır. Matematik, ispatı yapılamayan ve doğruluğu açık olduğu düşünülen bir takım aksiyomlar üzerine kuruludur. Daha da ötesi matematik, tanımı yapılamayan nokta, küme vs gibi bazı kavramlar üzerine bina edilmiştir. Görüleceği üzere, matematik gibi bir alanda bile tanımlanamayan kavramlar ve doğruluğu baştan kabul edilen aksiyomlar mevcuttur. Burada önemli olan şey, aksiyomlardan türetilen teoremlerin birbiri ile çelişki içermemesidir. Benzer şekilde doğa bilimleri de zihnimizin dışında gerçek bir dünyanın var olduğunu, evrende değişmeyen bir düzenin varlığını, nesneler arasında sebep-sonuç ilişkisinin daima geçerli olduğunu, mantık kurallarının zihnimize daima doğruyu gösterdiğini ispatsız bir şekilde kabul eder.

Sözü edilen bu ilkelerin hiç biri empirik yöntemlerle ispatlanamaz, tam tersine bilimsel araştırma sürecinin başlayabilmesi için öncelikle yukarıda belirtilen prensiplerin kabul edilmesi gerekir. Eğer empirik ispatı olmayan her şey reddedilme yoluna gidilirse, üzerine bilimsel bilginin inşa edildiği zemin de tamamen çökecektir.

Empristlerin ve mantıksal pozitivistlerin "sadece empirik olarak doğrulanabilen önermeler anlamlıdır ve geçerlidir" iddiası felsefi olarak kendini çürütücü niteliktedir. Çünkü bu önermenin kendisi de empirik olarak bir laboratuvarda test edilebilir nitelikte değildir.

İsrail Lobisi Kontrolden Çıktı

ELİ CLİFTON / IAN LUSTİCK İLE RÖPORTAJ

Yirmi yıl önce akademisyenler, sırf İsrail lobisinin varlığını kabul ettikleri için antisemitizmle suçlanabiliyorlardı. Bugün ise lobinin etkisi, Amerikan siyasetinde inkâr edilemez ve her yerde kendini gösteren bir mesele hâline geldi.

Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nin (AIPAC) rekor düzeyde seçim kampanyası harcaması yaptığı ve Donald Trump'ın İran'a karşı yürüttüğü savaşa yönelik yaygın halk tepkisinin yaşandığı bir yılda, İsrail lobisi üzerine kapsamlı araştırmalara dayanan bir çalışma bundan daha zamanında olamazdı. Jacobin'den Seth Ackerman, araştırmacı gazeteci Eli Clifton ve deneyimli akademisyen Ian Lustick ile yeni kitapları Israel's Lobby: America in the Grip of a Foreign Power üzerine konuştu. Kitap, lobinin yalnızca Washington siyasetini nasıl çarpıttığını değil, aynı zamanda İsrail'in kendi ideolojik radikalleşmesini nasıl hızlandırdığını ve artık Amerikalıların kendi ülkelerindeki sivil özgürlüklerini nasıl tehdit ettiğini ortaya koyuyor.

Seth Ackerman: John Mearsheimer ve Stephen Walt adlı uluslararası ilişkiler akademisyenleri, bundan yaklaşık yirmi yıl önce The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy adlı çok ünlü ve son derece tartışmalı bir kitap yazdılar. Sizin kitabınız da pek çok açıdan onlarınkinin devamı niteliğinde. Böyle bir kitap yazmanın zamanının geldiğine karar vermenize ne sebep oldu?

Eli Clifton: 2007'den bu yana çok şey değişti. Steve Walt ve John Mearsheimer, lobinin faaliyetlerinin Amerikalılara yüklediği küresel stratejik maliyetlerden bazılarını tespit etmişlerdi ve bu maliyetler o zamandan beri giderek daha da ağırlaştı. Ancak diğer bazı maliyetler daha ziyade ülke içi nitelikte ve bunların ortaya çıkmasına, Steve ile John'ın öngöremeyeceği şekilde, yasalarımızdaki değişiklikler imkân tanıdı.

Kitaplarının sonuç bölümünde, İsrail'le arada hiçbir mesafe bırakmayan bir ilişkiye verilen desteğin yavaş yavaş azaldığını savunuyorlardı. Bu eğilimin, Oslo Anlaşmaları'nın sona ermesi ve iki devletli çözüm ihtimalinin ortadan kalkmasıyla birlikte 1999 veya 2000 civarında başladığını tespit etmişlerdi. Ayrıca bu yavaş gerilemeye, J Street, Jewish Voice for Peace ve benzeri başka kuruluşların yükselişinin eşlik edeceğini; bu kuruluşların daha normal ve dengeli bir ABD-İsrail ilişkisini savunabileceklerini ve ABD siyasetini lobinin etkisinden kurtarmayı mümkün kılabileceklerini öngörmüşlerdi.

Ancak 2010'da Citizens United ve SpeechNow kararları çıktı. Bu kararlar seçim kampanyası finansmanı sisteminin önündeki setleri kaldırdı. Citizens United sonrasındaki ilk seçim olan 2012'den itibaren en büyük bağışçıların kimler olduğuna baktığınızda, karşınıza Sheldon Adelson ve diğer İsrail yanlısı milyarder mega bağışçılar çıkıyordu.

Üstelik bunu İsrail için yaptıklarını son derece açık biçimde söylüyorlardı.

Dolayısıyla İsrail'e yönelik kamuoyu desteğinin azalması karşısında — ki bu düşüş 7 Ekim sonrasında neredeyse tüm demografik gruplarda ciddi biçimde hızlandı — bu durum onlara geçici bir çözüm sağladı.

Paranın yanı sıra stratejik bir değişim de yaşandı. Lobi, Mearsheimer ve Walt'ınkine benzer argümanlara karşılık vermeye çalışmayı bıraktı. Bunun yerine, İsrail'i eleştiren ifadeleri susturmak için devlet gücünü kullanmak da dâhil olmak üzere, tartışmayı tamamen engelleme yoluna gitti. Bunu, çoğu zaman İsrail veya Filistin'le hiçbir ilgisi olmayan araştırma alanlarında üniversitelere sağlanan yüz milyonlarca dolarlık federal fonun kesilmesinde gördük. Ya da sırf yabancı bir ülkeye yönelik eleştirileri nedeniyle yeşil kart sahiplerini sınır dışı etme girişimlerinde gördük.

Dolayısıyla artık kendi sivil özgürlüklerimiz açısından ülke içinde bir bedel ödüyoruz. Kitaplarının yayımlanmasından bu yana değişenlerin önemli bir kısmını da bu oluşturuyor.

Seth Ackerman : Mearsheimer ve Walt'ın yirmi yıl önce ortaya koyduğu argümanlardan biri, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin, İsrail'in Amerika Birleşik Devletleri'yle ayrıcalıklı ilişkisini haklı göstermek için bir zamanlar kullanılan temel gerekçeyi ortadan kaldırdığıydı. Sizce lobi daha sonra İran'ı yeni Sovyetler Birliği'ne, yani İsrail'i Amerika Birleşik Devletleri için vazgeçilmez kılacak yeni düşmana dönüştürmeye mi çalıştı?

Ian Lustick: İsrail kendisini, Sovyetlerin Orta Doğu'ya nüfuz etmesine karşı kritik bir müttefik olarak sundu; ancak bu iddia uzmanlara hiçbir zaman pek ikna edici gelmedi. Kitapta, bu iddianın ne kadar temelsiz olduğunu ortaya koyan son derece ilginç bir doğal deneyden söz ediyoruz. Önde gelen uluslararası ilişkiler analistlerinden Michigan Üniversitesi profesörü A. F. K. Organski, 1991'de The $36 Billion Bargain adlı bir kitap yayımladı. Organski bu kitapta İsrail'in karada konuşlu bir uçak gemisi gibi olduğunu savunuyordu: Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde Amerika Birleşik Devletleri'ne o kadar faydalıydı ki ona yaptığımız tüm yardımlar verdiğimiz paraya değiyordu.

Argümanının bir parçası olarak şu soruyu soruyordu: Bunun doğru olduğunu nasıl bilebiliriz? Şöyle: Sovyetler Birliği ortadan kalkar ve Soğuk Savaş sona ererse yardımların azaldığını görürüz. Kitabı yayımlandıktan hemen sonra da tam olarak bunlar oldu. Sovyetler Birliği dağıldı ve Soğuk Savaş sona erdi. Peki İsrail'e yapılan yardımlara ne oldu? Hiçbir şey. Yardımlar tamamen aynı düzeyde devam etti. Bu da İsrail'e yapılan yardımın Amerikan stratejik hesaplarının bir sonucu olmadığını gösteriyordu. Yardım, ezici ölçüde, İsrail lobisinin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iç siyasi gücünün bir sonucuydu.

Ancak İsrail'in ABD'nin stratejik çıkarlarına hizmet ettiği argümanı hem İsrail hem de lobisi açısından önemliydi. Soğuk Savaş sona erdikten sonra her ikisinin de İsrail'i Amerika Birleşik Devletleri'nin kritik bir müttefiki olarak sunabileceği yeni bir alana ihtiyacı vardı. Bu doğrultuda, küresel terörle savaş (GWOT) sırasında İsrailli liderler, Hizbullah'a veya Batı Şeria'daki Filistinlilere karşı yürüttükleri savaşların ABD öncülüğündeki terörle savaşın bir parçası olduğunu söylediler. Ancak daha sonra küresel terörle savaş sona erdi ve İsrail'in kendisini Amerika'nın kritik müttefiki olarak sunabileceği başka bir alana ihtiyaç duyuldu.

Benjamin Netanyahu, hem İsrail'in hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin ölümcül düşmanı rolü için İran'ı seçti; böylece İran, daha önce Sovyetler Birliği'nin yerini almış olan terörle savaşın yerini aldı. Ancak Netanyahu, istediği ortak ABD-İsrail saldırısını İran'a karşı gerçekleştirmekte aslında büyük güçlük çekti.

İsrail'in kendi güvenlik aygıtı da Netanyahu'ya karşı çıktı ve İran'ın İsrail'e nükleer silahla saldırmayacağını savundu. Netanyahu ayrıca İran'a saldırmanın saçma bir fikir olduğunu düşünen bir dizi Amerikan başkanıyla karşı karşıya geldi. Savaş taleplerine başarıyla direnildi; ta ki Trump'ta bunu yapacak kadar aptal bir başkan ve uzmanlıktan öylesine yoksun kalmış, öylesine beceriksiz bir ulusal güvenlik bürokrasisi bulana kadar. Böylece Amerika Birleşik Devletleri'ni esasen İran'la bir savaşa sürükleyebildi; muhtemelen Trump'ın bile artık korkunç bir hata olduğunu düşündüğü bir savaşa.

Ancak İsrail'in en uzun süre görev yapan başbakanı Netanyahu'nun İran, Gazze, Suriye ve Lübnan'a karşı sürekli savaşçı bir tutum içinde olmasının — ve son zamanlarda Türkiye ile bir krizi körüklemesinin — daha derin bir nedeni var. Böylesine savaşçı bir tutumun temel nedeni, Netanyahu hükümetlerinin Orta Doğu'da bölgedeki herhangi bir tarafın kabul edebileceği bir barış vizyonu ortaya koyamamış olmasıdır. Herhangi bir barış vizyonları olmadığı için de ister Lübnan'da, ister Irak'ta, Suriye'de, Gazze'de veya İran'da olsun, neredeyse hiçbir risk almadan askerî güç kullanabilme kabiliyetlerine bütünüyle bel bağlamak zorundalar. Geçen gün İsrail Hava Kuvvetlerinin Suriye'de bir üssü bombaladığını gördük — ortada bir tehdit olduğu için değil, Türkiye'den veya Suriye ordusundan potansiyel olarak bir tehdit gelebileceği için.

Bu, İsrail'in kendisi için yarattığı durumun tipik bir göstergesidir. Diplomasiye veya müzakere edilmiş uzlaşmalara güvenemiyorsa askerî güce dayanmak zorundadır. Ancak askerî güce dayanabilmesi için bu gücü, ciddi kayıplar verme veya çatışmanın kitle imha silahlarının kullanılacağı bir düzeye tırmanması riski olmadan kullanabileceğinden emin olması gerekir. Bu nedenle fiilen tüm Orta Doğu üzerinde mutlak hava üstünlüğü ve hâkimiyet talep ediyor. Ayrıca kitle imha silahlarına sahip olma hakkının yalnızca kendisine tanınmasında ısrar etmek zorunda. Bunlar son derece büyük talepler. Unutmayın, İran coğrafi olarak Britanya, Fransa ve Almanya'nın toplamından daha büyük.

İran'dan kaynaklanan tehdit, İran'ın İsrail'e nükleer silahlarla saldıracak olması değildir. Tehdit şudur: İran'ın çatışmayı nükleer düzeye tırmandırma ihtimali yüzde 1 bile olsa İsrail artık bölgede, çatışmanın

tırmanmasından korkmadan güç kullanamaz. Netanyahu hükümetinin hiçbir zaman sahip olmadığı gibi, bir barış planınız yoksa bu kabul edilemez bir durumdur. Netanyahu'nun İran'a bu kadar odaklanmasının ve askerî güce bu denli bel bağlamasının daha derindeki nedeni budur.

Seth Ackerman: Kitabınızda, bu stratejik açmazın kendisinin de kısmen lobinin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gücünün bir sonucu olduğunu savunuyorsunuz.

Ian Lustick: Evet. Başlangıçta lobinin tek amacı İsrail üzerinde baskı kurulmasını önlemekti; İsrail'i değiştirmek, onu bu fanatik sağcı devlete dönüştürmek gibi bir amacı yoktu. Ancak lobi, İsrail'e yapılan yardımın muazzam boyutlarda ve hiçbir koşula bağlı olmadan verilmesinde ısrar ederek, ılımlı adayların İsrail'de seçim kazanmasını fiilen imkânsız ya da en azından son derece zor hâle getirdi. Çünkü İsrail'in Amerika Birleşik Devletleri'ni kendisinden uzaklaştırması hâlinde neler olacağına ilişkin söyledikleri her şey — ABD'nin İsrail'e baskı yapacağı ve İsrail'in bu baskı gelmeden önce makul bir tutum benimsemesi hâlinde elde edebileceğinden daha kötü bir anlaşmaya onu zorlayacağı iddiası — yanlış çıktı.

Dışarıdan sağlanan siyasi sermayesi gereğinden fazla olan bir ülkenin başına gelen budur. İsrail'de siyasetçiyseniz, insanların hayallerine ve korkularına oynamanız gerektiğini ve bunun gerçek anlamda bir bedeli olmadığını öğreniyordunuz. Buna karşılık, İsrail'in eninde sonunda kendisini içinde bulacağı açmaz hakkında akılcı biçimde konuşmanın çok ağır bir bedeli vardı.

Size şu harika İsrailli siyasetçilerin hepsini sayabilirim — Shulamit Aloni, Haim Ramon, Yossi Sarid, Yossi Beilin — hepsi başbakan olabilecek kişilerdi ve başbakan olmak istiyorlardı; ama başaramadılar ve lobinin ABD'nin İsrail ve Filistinlilere yönelik politikası üzerindeki sıkı hâkimiyeti nedeniyle başarmaları da mümkün değildi.

Seth Ackerman: Başka bir deyişle, pek çok İsrailli eskiden, iş kritik bir noktaya geldiğinde Amerika'nın devreye girip İsrail'i dizginleyerek onu kendisinden kurtaracağını varsayıyordu.

Ian Lustick: Evet. Joe Biden'la ilgili sorun da tam olarak buydu. İsrail ordusunun Amerika Birleşik Devletleri'nden her zaman oynamasını beklediği rolü oynamadı.

Gazze savaşının başlarında Time dergisi benimle röportaj yaptığında, "Savaş ne zaman bitecek?" diye sordular. Ben de şöyle dedim: "Size tam olarak ne zaman biteceğini söyleyebilirim. Her savaşta olduğu gibi. Amerika Birleşik Devletleri İsrail'e savaşın sona ermesi gerektiğini söylediğinde bitecek. Bu gerçekleşene kadar savaş devam edecek." Biden ise bunu bir türlü söylemedi. Trump aşağı yukarı bunu söyledi ve savaş durdu (ya da en azından savaşın belirli bir biçimi sona erdi). Ama savaş yıllarca sürdü — sürmesi gerekenden çok ama çok daha uzun süre. Bu saçmalıktı. İsrail ordusu, bir Amerikan başkanının bu kadar uzun süre böylesine kontrolden çıkmasına izin vereceğini hiç düşünmemişti.

Seth Ackerman: Peki Amerikan İsrail yanlısı müesses nizamının liberal kanadı ne durumda? Şu anda siyasi açıdan oldukça karmaşık bir durumda görünüyorlar. Sizce bundan sonra nasıl ilerleyeceklerini bulabildiler mi?

Eli Clifton: Yaptıklarını gördüğümüz şeylerden biri, kendilerini özdeşleştirmek istedikleri İsrail'in bir şekilde hâlâ var olduğu ya da yeniden ortaya çıkmasının an meselesi olduğu düşüncesine, oldukça umutsuz ve samimiyetsiz bir biçimde, bir incir yaprağı gibi tutunmaları. Yani Netanyahu görevden uzaklaştırılırsa, bu sağa kayış bir şekilde sona erecek ve İsrail, sanırım, 1967 öncesindeki hâline geri dönecek.

İş ciddiye bindiğinde Demokrat Parti'nin dört bir yanındaki siyasetçiler, "İki devletli çözüme inanıyorum," diyor. Bunu söylemeleri tehlikeli çünkü bu görüş sahadaki hiçbir gerçeğe dayanmıyor. Ne kadar arzu edilir bir ihtimal olmuş olursa olsun, bunun gerçekleşme imkânı artık ortadan kalktı.

Dolayısıyla bence birçoğu bununla, açık konuşmak gerekirse, kendilerini yanılsamalara kaptırarak ve neyin mümkün olduğu ile sahadaki gerçeklerin ne olduğu konusunda seçmenlerine gerçeği olduğundan farklı sunarak başa çıkıyor.

Ian Lustick: Bunu biraz daha ileri götüreyim. 2019'da bu konuda Paradigm Lost: From Two-State Solution to One-State Reality adlı bir kitap yayımladım. Daha o zaman bile iki devletli bir çözümün gerçekleştirilebileceği siyasi senaryolar tahayyül etmek uzun zamandır imkânsızdı. Oslo'nun sona erdiği 1990'lı yıllardan itibaren bu tür senaryolar artık üretilmez olmuştu. Buna karşılık, müzakere edilmiş iki devletli bir düzenlemenin hâlâ mümkün olduğunu iddia etmek siyasi açıdan güvenli bir liman oldu.

Demokrasi yerine apartheid'ı tercih ettiklerini kabul etmek istemeyen İsrailli merkez siyasetçiler açısından bu güvenli bir tutum oldu. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Demokrat ve diğer siyasetçiler açısından da güvenli oldu; çünkü "Ben iki devletli çözümden yanayım. İlericiler, beni suçlamayın," diyebiliyorlar. Bu arada lobiye de "Beni eleştirmeyin — Netanyahu bile bir zamanlar iki devletli çözümden yana olduğunu söylemişti," diyebiliyorlar. Eli'nin dediği gibi, bu bir incir yaprağı.

Peki gelecek nerede? Bence analizinizin zaman ölçeğini değiştirmeniz gerekiyor. İki devletli çözümün makul bir ihtimal olduğunu düşündüğümüz zamanlarda, benim "stratejik zaman" dediğim ölçekte düşünüyorduk. Stratejik zaman iki ila beş yıl gibi bir süredir; bu tür bir alanda gerçekten bir şeyler başarabileceğiniz zaman dilimidir. Stratejik zamandan jeolojik zamana geçmemiz gerekiyor. Siyasette jeolojik zaman otuz ila altmış yıl gibi bir süredir.

İsrail gibi bir ülke nasıl demokratikleşir? Bu, Romanya'nın demokratikleşmesi gibi değildir: Diktatörü vurursunuz ve ertesi gün ülke demokrasiye dönüşür.

Örneğin siyahların kuşaklar boyunca siyasetin dışında bırakıldığı Amerika'da, Britanya'daki İrlandalı Katoliklerde, Güney Afrika'daki siyahlarda ya da Batı'nın bütün sanayileşmiş demokrasilerindeki kadınlarda olduğu gibi durumlarda demokratikleşme böyle işlemez. Bu tür bir demokratikleşme elli ila yüz yıl sürer.

Seth Ackerman :Ama bu çerçeveyi benimsemenin, statükoyu savunanlara istemeden hiçbir şey yapmamak için bir bahane sunma tehlikesi yok mu? İlerleme ancak jeolojik zaman ölçeğinde gerçekleşebilecekse bugün bir şeyler yapmanın aciliyeti nerede?

Ian Lustick: Bu yarın gerçekleşmeyecek. Ama İsrail'in 1967'de işgal ettiği toprakları elinde tutmak istediğini söyleyenlerin blöfünü görmeliyiz. Knesset'teki Batı Şeria'yı ilhak yasa tasarılarına baktığınızda, bunların hiçbirinde bütün insanların ve toprakların derhâl ilhak edilmesinden söz edilmiyor. Aslında bu toprakları gerçekten ilhak etmekten korkuyorlar. Bu toprakların zaten kalıcı olarak bünyeye katılmadığı kurgusunu sürdürmeyi tercih ediyorlar.

Seth Ackerman: Kısa vadede lobi, ekim ayındaki seçimlerin ardından — muhtemelen Gadi Eisenkot liderliğinde — Amerikan kamuoyuna daha ılımlı, daha yumuşak bir yüz sunan yeni bir hükümet kurulmasını umuyor gibi görünüyor. Bu işe yarayabilir mi?

Ian Lustick: Belki. Ama uzun sürmez.

Gadi Eisenkot'un kim olduğunu unutmayın. Netanyahu'yla karşılaştırıldığında, hayallere değil gerçeklere odaklanan ve hitap ettiği kitlenin en kötü önyargılarına yaranmaya çalışmayan makul biri gibi görünebilir. Ama aynı zamanda "Dahiya doktrini"nin de mimarıdır. Bu doktrin adını, İsrail'in yalnızca savaşçıları öldürmek için değil, çevrelerindeki tüm sivil altyapıyı da yok etmek amacıyla tamamen yerle bir ettiği Beyrut'taki bir mahalleden alıyor.

Gazze'de gördüğümüz, bu doktrinin uygulanmasıydı. Dolayısıyla Eisenkot'un sunabilecekleri konusunda beklentilerimizi fazla yüksek tutmayalım.

Bence yaklaşan seçimle ilgili en ilginç soru, Eisenkot'un Arap çoğunluklu partilerle ittifak kurmadan bir hükümet kurup kuramayacağı. Ra'am partisinin Knesset aday listesinde artık Yahudi bir üye de yer alacak; dolayısıyla artık salt Arap bir parti olmayacak, ancak İsraillilerin tanımladığı şekliyle yine de "Siyonist bir parti" olmayacak. Netanyahu'nun çizdiği çerçeveye göre ise Siyonist olmayan partilerin desteğiyle ancak hainler hükümet kurar. (Gerçi elbette geçmişte kendisi de bunu yapmaya çalıştı.)

Ancak meseleye jeolojik zaman açısından baktığımda, benim ilgimi çeken, Arap-Yahudi iş birliğinin — hatta sağcıların Araplarla iş birliğinin — oluşturduğu emsal. Bu emsal, gelecekte bir noktada önemli sayıda Yahudinin, Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilerin oy kullanabilmesinde kendileri açısından da yarar görme ihtimalinin habercisi. Koalisyona Araplar dâhil edilmedikçe hiç kimsenin hükümet kuramayacağı bir seçim sonucu ortaya çıkacak mı? İsrail siyasi sistemi buna nasıl tepki verecek?

Benim için bu, Eisenkot'un çirkin gerçeği daha ne kadar makyajlayabileceği sorusundan daha önemli. Ben daha çok, bu seçimin ülkeyi Yahudi-Arap siyasi ittifaklarına yönelmeye zorlayıp zorlamayacağıyla ilgileniyorum.

Seth Ackerman: Daha önce Mearsheimer ve Walt'ın kitabını sormuştum.

Yirmi yıl önce kitapları bir tür edebiyat skandalına dönüştü.

Yayın organları çalışmalarını yayımlamayı reddetti, sert eleştiriler onları türlü korkunç şeylerle suçladı. Şimdiye kadar sizin kitabınıza gösterilen tepkiyi bununla nasıl karşılaştırırsınız?

Eli Clifton: Çok farklı. Artık lobinin var olup olmadığını tartışmak zorunda olduğumuz bir dünyada yaşamıyoruz. Steve ve John'a yönelik tepkilere baktığınızda, ne yazık ki mücadelelerinin büyük bölümünü tam da bu konuda vermek zorunda kaldıklarını görüyorsunuz: Tartışma, lobinin gerçekten var olup olmadığı ve var olduğunu söylemenin bir şekilde antisemitik olup olmadığı üzerineydi. Artık böyle bir dünyada yaşamıyoruz. Lobinin varlığı artık büyük ölçüde kabul edilmiş durumda.

Yani benim işlettiğim israelslobby.com adlı bir internet sitesi var; burada İsrail yanlısı Süper PAC'lere ilişkin Federal Seçim Komisyonu kayıtlarını gerçek zamanlı olarak takip ediyorum.

Şu anda, sanırım bu seçim döneminde 160 milyon dolar topladılar. Bu da muhtemelen yalnızca bu ara seçimler için 250 milyon dolar toplamış olacakları anlamına geliyor.

Çeyrek milyar dolar — yabancı bir ülkenin çıkarlarını gözeten bir özel çıkar grubunun toplayıp harcaması için çok büyük bir para.

Dolayısıyla lobi nesnel olarak var. Artık bunu tartışmamıza gerek yok.

Üstelik manşetlerde de yer alıyor. Kitabın zamanlaması açısından şanslıydık, çünkü özellikle Gazze savaşı, İran savaşı ve ara seçimler nedeniyle bu mesele şu anda kamusal tartışmanın önemli bir parçası. Dış politika meselelerinde genellikle görülmeyen ölçüde, seçmenlerin zihninde öncelikli bir konu. Elbette bunun bir dezavantajı da var: Şu anda bu konuda pek çok kişi konuşuyor.

Dolayısıyla biz de bu noktaya nasıl geldiğimizi bağlama oturtarak tartışmaya yeni bir şey katmaya çalışıyoruz.

Bu yalnızca güncel olayları ele alan bir kitap değil. İsrail lobisinin bugün olduğu hâle nasıl geldiğinin tarihsel kaydını ve bunun ne anlama geldiğini inceliyor: Amerika Birleşik Devletleri açısından kaçırılan diplomatik fırsatlar ve kaybedilen kaynakların yanı sıra, sivil özgürlüklere yönelik baskıların, antisemitizm cadı avlarının ve özellikle üniversitelerde ifade özgürlüğünü kısıtlama çabalarının ülke içinde yarattığı ölçülebilir bedeli de ele alıyor. Bu bakımdan, bugün 2007'den daha ürkütücü bir dönemdeyiz.

Kaynak: https://jacobin.com/2026/09/israel-lobby-aipac-netanyahu-iran

Terörsüz Türkiye: Yeni Jeopolitik, Güvenlik ve Toplumsal Bütünleşme

DAVUT BAŞYİĞİT
www.kritikbakis.com

Türkiye'de kırk yılı aşkın süredir "terör sorunu" başlığı altında tartışılan mesele, artık eski kavramlarla açıklanabilecek bir güvenlik problemi değildir. Bugün asıl tartışma, Türkiye'nin değişen uluslararası düzende kendisini nasıl yeniden konumlandıracağıdır.

Mesele yalnızca PKK'nın geleceği değil, Türkiye'nin geleceğidir.

Devletlerin güvenlik politikalarını belirleyen asıl unsur, karşı karşıya kaldıkları tehditlerden önce içinde bulundukları jeopolitik şartlardır. Tehditler değişir, aktörler değişir, hükümetler değişir. Jeopolitik zemin değiştiğinde ise devletlerin öncelikleri, ittifakları ve hareket tarzları yeniden şekillenir.

Türkiye bugün tam da böyle bir dönemin içinden geçiyor.

Soğuk Savaş sonrasında kurulan uluslararası düzen, eski istikrarını büyük ölçüde kaybetti. Rusya-Ukrayna Savaşı Avrupa'nın güvenlik mimarisini sarsarken Gazze'de yaşananlar, Orta Doğu'da yıllardır korunan dengelerin artık sürdürülemediğini gösterdi. Suriye'de yeni bir düzen arayışı sürüyor. Irak'ta merkezî yönetim ile bölgesel aktörler arasındaki ilişkiler yeniden kuruluyor. Enerji hatları, ticaret yolları ve tedarik zincirleri ise ekonomik araçlar olmaktan çıkarak stratejik rekabetin başlıca unsurlarına dönüşüyor.

Bu tabloda Türkiye, gelişmeleri uzaktan izleyen bir ülke değildir. Karadeniz'den Kafkasya'ya, Doğu Akdeniz'den Basra Körfezi'ne uzanan coğrafyada Ankara'nın doğrudan temas etmediği stratejik başlık neredeyse kalmadı. Bu konum Türkiye'ye önemli imkânlar sunuyor; fakat aynı ölçüde ağır sorumluluklar da yüklüyor.

Sorulması gereken soru açıktır:

Türkiye dışarıda daha geniş bir jeopolitik rol üstlenmeye hazırlanırken, içeride kırk yılı aşkın süredir devam eden güvenlik sorununu aynı biçimde taşımayı sürdürebilir mi?

Sürdüremez.

PKK'nın silah bırakması veya örgütsel varlığını sona erdirmesi elbette önemlidir. Ancak bunu sürecin bütünü olarak görmek, yaşanan dönüşümü olduğundan daha dar okumak olur. Örgütün tasfiyesi, daha büyük bir değişimin nedeni değil, sonucu olabilir.

Asıl değişim, Türkiye'nin yeni uluslararası şartlara uygun bir güvenlik ve siyaset zemini kurma arayışıdır.

Bu arayışın tek bir siyasi liderin tercihiyle başladığını düşünmek de meseleyi kişilere indirgemek olur. Devletler, yalnızca iradi kararlarla böylesine kapsamlı yön değişikliklerine gitmez. Büyük dönüşümler, şartlar olgunlaştığında mümkün hâle gelir.

Siyasi aktörler o şartları doğru okuyabilir ya da okuyamaz; fakat şartların kendisini tek başlarına oluşturamazlar.

Bu nedenle son dönemde yaşananları günlük siyasetin olağan akışı içinde değerlendirmek yeterli değildir. Asıl hareketlilik, siyasetin üzerinde yükseldiği jeopolitik zemindedir.

Bir Tokalaşmadan Daha Fazlası

1 Ekim 2024'te Türkiye Büyük Millet Meclisinin yeni yasama yılı açılışında Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin DEM Parti milletvekilleriyle tokalaşması, başlangıçta sembolik bir siyasi jest olarak yorumlandı.

Sonraki gelişmeler, bunun sıradan bir nezaket gösterisi olmadığını ortaya koydu.

Bahçeli'nin Abdullah Öcalan'ın örgütün tasfiyesine yönelik bir çağrı yapması ihtimaline ilişkin değerlendirmeleri, uzun yıllardır hâkim olan siyasi kalıpların dışındaydı. Bu açıklamalar desteklenebilir, eleştirilebilir veya taşıdığı riskler bakımından sorgulanabilir. Ancak Türkiye siyasetinde uzun süredir kapalı duran bir tartışma alanını yeniden açtığı inkâr edilemez.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın süreci sahiplenen açıklamalarıyla birlikte mesele yeni bir aşamaya geçti. Başlangıçta siyasi bir açılım olarak görülen yaklaşım, giderek devlet politikası niteliği kazanmaya başladı. Millî İstihbarat Teşkilatının çalışmaları, MİT Başkanı İbrahim Kalın'ın temasları ve Dışişleri Bakanlığının bölgesel diplomasi trafiği de bu yönelimin yalnızca iç politika hesaplarından ibaret olmadığını gösterdi.

Ortaya çıkan tablo şudur:

Devlet, mevcut bir güvenlik sorununu yönetmenin ötesine geçerek yeni şartlara uygun bir güvenlik mimarisi kurmaya çalışıyor.

Bu ikisi aynı şey değildir.

Sorunu yönetmek, mevcut durumu sürdürülebilir kılmayı amaçlar. Yeni bir mimari kurmak ise geleceğin şartlarına hazırlanmayı gerektirir. Birincisi savunmacıdır. İkincisi dönüştürücü.

Kamuoyundaki tartışmaların önemli bir bölümü hâlâ PKK'ya ve Abdullah Öcalan'ın olası rolüne odaklanıyor. Oysa devletlerin uzun vadeli stratejileri örgütlere göre kurulmaz. Örgütler, şartların ürettiği veya şartlardan yararlanan aktörlerdir. Stratejiyi belirleyen ise daha geniş tarihsel ve jeopolitik zorunluluklardır.

PKK sürecin aktörlerinden biridir; belirleyicisi değildir.

Öcalan'ın yapacağı veya yapmayacağı çağrı da tek başına süreci açıklamaz. Asıl bakılması gereken, birbirinden uzak siyasi aktörleri aynı zeminde buluşturan şartlardır.

Güvenlik Başka, Güven Başka

Devlet güvenliği sağlayabilir. Fakat toplumsal meşruiyeti tek başına inşa edemez. Terörle mücadele devletin anayasal sorumluluğudur. Terörsüz bir Türkiye ise yalnızca güvenlik kurumlarının başarısıyla ulaşılabilecek teknik bir hedef değildir. Kalıcılık için toplumun farklı kesimlerinin ortak bir gelecek fikrine inanması gerekir.

Devlet karar alabilir. Kurumlar uygulayabilir. Güvenlik bürokrasisi görevini yerine getirebilir.

Toplum ikna olmayabilir.

İşte bütün mesele budur.

Bir süreç güvenlik bakımından başarılı, siyasal bakımdan kırılgan olabilir. Silahların susması son derece önemlidir; ancak toplumsal huzurun kendiliğinden oluşacağı anlamına gelmez. Çatışmanın sona ermesiyle güvenin kurulması arasında uzun, zahmetli ve dikkatle yönetilmesi gereken bir mesafe vardır.

Çünkü güvenlik ile güven aynı şey değildir.

Kalıcı istikrar, devlet ile millet arasındaki bağın güçlenmesiyle mümkündür. Toplumun kendisini dışlanmış, aldatılmış veya sürecin dışında bırakılmış hissettiği bir zeminde teknik başarılar uzun ömürlü olmaz. Tarih, askerî yöntemlerle sona eren çatışmaların siyasal ve toplumsal meşruiyet kurulamadığı için yeniden başladığı örneklerle doludur.

Dolayısıyla Terörsüz Türkiye hedefinin başarısı yalnızca örgütün silah bırakıp bırakmamasıyla ölçülemez. Asıl ölçüt, toplumun yeni döneme ne ölçüde güvendiği ve ortak geleceği sahiplenip sahiplenmediğidir.

Siyasetin Sınavı

Bu aşamadan sonra sürecin kaderini yalnızca devlet kurumları belirlemeyecek. Siyasetin, medyanın, üniversitelerin ve sivil toplumun tutumu da en az güvenlik bürokrasisinin çalışmaları kadar önemli olacak. Siyasetin görevi yalnızca iktidar mücadelesi vermek değildir. Bazı tarihsel dönemlerde günlük rekabet ile devletin uzun vadeli yönelişi arasındaki sınırı doğru kurmak gerekir.

Terörsüz Türkiye süreci böyle bir sınavdır.

İktidarın görevi süreci yönetmek, muhalefetin görevi ise denetlemektir. Demokratik bir sistemde bu denge vazgeçilmezdir. Muhalefetin soru sorması, riskleri hatırlatması ve şeffaflık talep etmesi sürecin önünde bir engel değil, doğru yönetildiğinde güvencesidir.

Ancak denetim ile yıpratma, eleştiri ile peşin hüküm arasındaki çizgi kaybolduğunda yalnızca hükümet zarar görmez. Toplumun sürece duyduğu güven de aşınır.

Aynı sorumluluk iktidar için de geçerlidir. Böylesine önemli bir dönüşümü yalnızca siyasi başarı hikâyesine çevirmek, kısa vadeli kazanç sağlayabilir; fakat uzun vadede ortak aidiyet duygusunu zayıflatır. Bir kesimin zaferi gibi sunulan süreç, diğer kesimlerin yenilgisi olarak algılanabilir.

Oysa bu mesele bir partinin kazanacağı veya kaybedeceği kadar dar değildir.

Türkiye'nin kazanması gerekir.

DEM Parti açısından da yeni bir eşik ortaya çıkmıştır. Türkiye'de uzun yıllar silah ile siyaset arasındaki ilişki tartışıldı. Bugün sorulması gereken soru daha açıktır:

Demokratik siyaset, şiddetin gölgesinden bütünüyle çıkabilecek mi?

Bu soruya verilecek cevap, yalnızca DEM Parti'nin siyasi geleceğini belirlemeyecek. Türkiye'de demokratik temsilin niteliğini de etkileyecek. Şiddetle arasına açık, tartışmasız ve kalıcı bir mesafe koyamayan siyaset,

gerçek anlamda özgürleşemez.
Terörsüz Türkiye'nin ilk şartı, şiddetin siyaset alanından kesin biçimde çıkarılmasıdır.

Bilgi Boşluğu Güveni Aşındırır

Siyaset tek başına yeterli değildir. Toplum, süreci büyük ölçüde medya aracılığıyla takip ediyor. Bu nedenle doğru bilgi, artık yalnızca gazeteciliğin değil, kamu güvenliğinin de önemli bir parçasıdır. Bilginin eksik kaldığı yerde söylenti çoğalır. Söylentinin hâkim olduğu yerde ise güven zayıflar. Anadolu Ajansı ve TRT başta olmak üzere kamu yayıncılarının sorumluluğu burada daha da artıyor. Kamu yayıncılığı, böylesine hassas dönemlerde topluma ne düşünmesi gerektiğini söyleyen bir mekanizma olmamalıdır. Görevi, doğrulanmış bilgiyi zamanında ve eksiksiz biçimde paylaşarak ortak bilgi zeminini korumaktır. Toplum adına konuşmak başka, toplumun doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak başkadır.
Özel medya kuruluşları için de ölçü değişmez. Eleştiri, demokrasinin vazgeçilmez unsurudur. Fakat eleştiri ile spekülasyon, haber ile kanaat birbirine karıştığında gazetecilik zayıflar. Kamuoyu da sağlıklı değerlendirme yapma imkânını kaybeder. Kutuplaştırıcı yayınlar kısa vadede ilgi çekebilir. Fakat uzun vadede ortak aklı aşındırır. Medyanın önündeki asıl sınav taraf olmak değil, güvenilir olmaktır.

Sivil Toplumun Açacağı Alan

Devletin doğrudan ulaşamadığı yerlere çoğu zaman sivil toplum ulaşır. Üniversiteler, düşünce kuruluşları, meslek örgütleri, sendikalar, vakıflar, dernekler ve yerel girişimler; toplumun farklı kesimleri arasında temas kurabilecek yapılardır. Kalıcı uzlaşma yalnızca siyasi kararlarla oluşmaz. İnsanların birbirini dinleyebilmesi, aynı masa etrafında oturabilmesi ve ortak gelecek üzerine konuşabilmesi gerekir.
Sivil toplumdan beklenen, süreci kayıtsız şartsız desteklemesi veya peşinen reddetmesi değildir. Asıl sorumluluğu, konuşmanın mümkün olduğu zemini korumaktır. Çünkü konuşma bittiğinde gerilim başlar. Gerilimin hâkim olduğu yerde ise ortak akıl zayıflar.

Meclis Neden Merkezde Olmalı?

Böylesine kapsamlı dönüşümlerde demokratik meşruiyet, yalnızca alınan kararların içeriğine değil, kararların nasıl alındığına da bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin rolü bu nedenle hukuki bir zorunluluktan daha fazlasını ifade eder.
Parlamento; farklı görüşlerin dile getirildiği, itirazların kayda geçtiği ve ortak iradenin üretildiği temel siyasal zemindir. Sürecin TBMM çatısı altında tartışılması, alınacak kararların yalnızca hukuki değil, toplumsal aidiyetini de güçlendirecektir.
Kapalı kapılar ardında yürütülen her süreç, söylentiyi büyütür. Meclisin devrede olduğu süreç ise sorumluluğu paylaşır. Türkler ile Kürtler arasındaki ilişkinin de günlük siyasetin dar kalıplarının ötesinde değerlendirilmesi gerekir. Son kırk yılın acıları görmezden gelinemez. Fakat bu kırk yıl, bin yılı aşan ortak tarihin yerine de konulamaz. Anadolu'nun siyasi ve toplumsal hafızası, yalnızca çatışmalarla şekillenmedi. Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Millî Mücadele'den Cumhuriyet'e uzanan çizgi, farklı kimliklerin ortak bir siyasi aidiyet kurabildiğini gösteren örneklerle doludur. Bu ortak geçmiş romantikleştirilmemelidir. Tarih, bugünün sorunlarını kendiliğinden çözmez. Ancak doğru okunduğunda geleceğin kurulabileceği bir hafıza sunar. Yapılması gereken, geçmişi idealize etmek değil; ortak hafızayı ortak geleceğe dönüştürmektir.

Cumhuriyet'in İkinci Yüzyılı

Cumhuriyet'in ikinci yüzyılı yalnızca takvimde açılmış yeni bir sayfa değildir. Türkiye'nin yaklaşık iki yüz yıllık modernleşme serüveni büyük ölçüde savunma refleksiyle şekillendi. Tanzimat'tan imparatorluğun çözülüşüne, Millî Mücadele'den Cumhuriyet'in kuruluşuna, Soğuk Savaş'tan terörle mücadele dönemine kadar devlet, enerjisinin önemli bölümünü varlığını korumaya ayırdı. Bugün farklı bir eşikteyiz.
Türkiye, sürekli kriz yöneten bir devlet olmaktan çıkıp bulunduğu bölgede yön belirleyen bir aktör olma iddiasını daha güçlü biçimde ortaya koyuyor. Fakat böyle bir hedef yalnızca askerî kapasite, ekonomik büyüklük veya diplomatik etkinlikle gerçekleştirilemez.
Güçlü dış politika, güçlü bir iç zemine dayanmak zorundadır. İçeride sürekli kriz üreten hiçbir devlet dışarıda uzun vadeli strateji kuramaz. Kendi vatandaşları arasında güven tesis edemeyen bir ülkenin bölgesel düzen kurma iddiası da kırılgan kalır. Terörsüz Türkiye hedefini tarihsel kılan budur. Bu süreç yalnızca güvenlik politikalarının yeniden düzenlenmesi değildir. Devlet kapasitesinin güçlendirilmesi, demokratik meşruiyetin derinleştirilmesi ve toplumun ortak gelecek fikri etrafında yeniden buluşması için ortaya çıkmış önemli bir fırsattır.
Meseleyi yalnızca PKK'nın geleceğine indirgemek bu nedenle eksik kalır. Örgütler ortaya çıkar, güç kazanır ve tarih sahnesinden çekilir.
Devletlerin asıl hikâyesini ise geçici aktörler değil, dönüşüm kabiliyetleri belirler.
Tarih, örgütlerin tasfiyesinden çok devletlerin kendilerini nasıl yeniden kurduğunu yazar.

Asıl Sınav Şimdi Başlıyor

Yıllar sonra bugüne dönüp bakıldığında muhtemelen tek bir soru sorulacak: Türkiye, değişen dünyanın önüne çıkardığı fırsatı yalnızca bir güvenlik operasyonu olarak mı değerlendirdi, yoksa devlet ile toplum arasındaki güven bağını yeniden kuran tarihî bir başlangıca mı dönüştürdü?
Bu sorunun cevabını tek başına devlet kurumları veremez.
Siyasetin kullanacağı dil, medyanın göstereceği sorumluluk, üniversitelerin üreteceği fikir, sivil toplumun kuracağı diyalog ve vatandaşların ortak geleceğe duyacağı güven; aynı sonucun parçalarıdır.
Devlet milletinden bağımsız düşünülemez.
gerçek anlamda özgürleşemez. Terörsüz Türkiye'nin ilk şartı, şiddetin siyaset alanından kesin biçimde çıkarılmasıdır.

Bilgi Boşluğu Güveni Aşındırır

Siyaset tek başına yeterli değildir. Toplum, süreci büyük ölçüde medya aracılığıyla takip ediyor. Bu nedenle doğru bilgi, artık yalnızca gazeteciliğin değil, kamu güvenliğinin de önemli bir parçasıdır. Bilginin eksik kaldığı yerde söylenti çoğalır. Söylentinin hâkim olduğu yerde ise güven zayıflar. Anadolu Ajansı ve TRT başta olmak üzere kamu yayıncılarının sorumluluğu burada daha da artıyor. Kamu yayıncılığı, böylesine hassas dönemlerde topluma ne düşünmesi gerektiğini söyleyen bir mekanizma olmamalıdır. Görevi, doğrulanmış bilgiyi zamanında ve eksiksiz biçimde paylaşarak ortak bilgi zeminini korumaktır. Toplum adına konuşmak başka, toplumun doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak başkadır.

Özel medya kuruluşları için de ölçü değişmez. Eleştiri, demokrasinin vazgeçilmez unsurudur. Fakat eleştiri ile spekülasyon, haber ile kanaat birbirine karıştığında gazetecilik zayıflar. Kamuoyu da sağlıklı değerlendirme yapma imkânını kaybeder. Kutuplaştırıcı yayınlar kısa vadede ilgi çekebilir. Fakat uzun vadede ortak aklı aşındırır. Medyanın önündeki asıl sınav taraf olmak değil, güvenilir olmaktır.

Sivil Toplumun Açacağı Alan

Devletin doğrudan ulaşamadığı yerlere çoğu zaman sivil toplum ulaşır. Üniversiteler, düşünce kuruluşları, meslek örgütleri, sendikalar, vakıflar, dernekler ve yerel girişimler; toplumun farklı kesimleri arasında temas kurabilecek yapılardır. Kalıcı uzlaşma yalnızca siyasi kararlarla oluşmaz. İnsanların birbirini dinleyebilmesi, aynı masa etrafında oturabilmesi ve ortak gelecek üzerine konuşabilmesi gerekir. Sivil toplumdan beklenen, süreci kayıtsız şartsız desteklemesi veya peşinen reddetmesi değildir. Asıl sorumluluğu, konuşmanın mümkün olduğu zemini korumaktır. Çünkü konuşma bittiğinde gerilim başlar. Gerilimin hâkim olduğu yerde ise ortak akıl zayıflar.

Meclis Neden Merkezde Olmalı?

Böylesine kapsamlı dönüşümlerde demokratik meşruiyet, yalnızca alınan kararların içeriğine değil, kararların nasıl alındığına da bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin rolü bu nedenle hukuki bir zorunluluktan daha fazlasını ifade eder. Parlamento; farklı görüşlerin dile getirildiği, itirazların kayda geçtiği ve ortak iradenin üretildiği temel siyasal zemindir. Sürecin TBMM çatısı altında tartışılması, alınacak kararların yalnızca hukuki değil, toplumsal aidiyetini de güçlendirecektir. Kapalı kapılar ardında yürütülen her süreç, söylentiyi büyütür. Meclisin devrede olduğu süreç ise sorumluluğu paylaşır. Türkler ile Kürtler arasındaki ilişkinin de günlük siyasetin dar kalıplarının ötesinde değerlendirilmesi gerekir. Son kırk yılın acıları görmezden gelinemez. Fakat bu kırk yıl, bin yılı aşan ortak tarihin yerine de konulamaz. Anadolu'nun siyasi ve toplumsal hafızası, yalnızca çatışmalarla şekillenmedi. Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Millî Mücadele'den Cumhuriyet'e uzanan çizgi, farklı kimliklerin ortak bir siyasi aidiyet kurabildiğini gösteren örneklerle doludur.

Bu ortak geçmiş romantikleştirilmemelidir. Tarih, bugünün sorunlarını kendiliğinden çözmez. Ancak doğru okunduğunda geleceğin kurulabileceği bir hafıza sunar. Yapılması gereken, geçmişi idealize etmek değil; ortak hafızayı ortak geleceğe dönüştürmektir.

Cumhuriyet'in İkinci Yüzyılı

Cumhuriyet'in ikinci yüzyılı yalnızca takvimde açılmış yeni bir sayfa değildir. Türkiye'nin yaklaşık iki yüz yıllık modernleşme serüveni büyük ölçüde savunma refleksiyle şekillendi. Tanzimat'tan imparatorluğun çözülüşüne, Millî Mücadele'den Cumhuriyet'in kuruluşuna, Soğuk Savaş'tan terörle mücadele dönemine kadar devlet, enerjisinin önemli bölümünü varlığını korumaya ayırdı. Bugün farklı bir eşikteyiz. Türkiye, sürekli kriz yöneten bir devlet olmaktan çıkıp bulunduğu bölgede yön belirleyen bir aktör olma iddiasını daha güçlü biçimde ortaya koyuyor. Fakat böyle bir hedef yalnızca askerî kapasite, ekonomik büyüklük veya diplomatik etkinlikle gerçekleştirilemez. Güçlü dış politika, güçlü bir iç zemine dayanmak zorundadır.

İçeride sürekli kriz üreten hiçbir devlet dışarıda uzun vadeli strateji kuramaz. Kendi vatandaşları arasında güven tesis edemeyen bir ülkenin bölgesel düzen kurma iddiası da kırılgan kalır. Terörsüz Türkiye hedefini tarihsel kılan budur. Bu süreç yalnızca güvenlik politikalarının yeniden düzenlenmesi değildir. Devlet kapasitesinin güçlendirilmesi, demokratik meşruiyetin derinleştirilmesi ve toplumun ortak gelecek fikri etrafında yeniden buluşması için ortaya çıkmış önemli bir fırsattır. Meseleyi yalnızca PKK'nın geleceğine indirgemek bu nedenle eksik kalır. Örgütler ortaya çıkar, güç kazanır ve tarih sahnesinden çekilir. Devletlerin asıl hikâyesini ise geçici aktörler değil, dönüşüm kabiliyetleri belirler. Tarih, örgütlerin tasfiyesinden çok devletlerin kendilerini nasıl yeniden kurduğunu yazar.

Asıl Sınav Şimdi Başlıyor

Yıllar sonra bugüne dönüp bakıldığında muhtemelen tek bir soru sorulacak: Türkiye, değişen dünyanın önüne çıkardığı fırsatı yalnızca bir güvenlik operasyonu olarak mı değerlendirdi, yoksa devlet ile toplum arasındaki güven bağını yeniden kuran tarihî bir başlangıca mı dönüştürdü? Bu sorunun cevabını tek başına devlet kurumları veremez. Siyasetin kullanacağı dil, medyanın göstereceği sorumluluk, üniversitelerin üreteceği fikir, sivil toplumun kuracağı diyalog ve vatandaşların ortak geleceğe duyacağı güven; aynı sonucun parçalarıdır. Devlet milletinden bağımsız düşünülemez. Millet de geleceğine güvenmediği bir devlet tasavvurunu uzun süre taşıyamaz. Belki yıllar sonra bugün hatırlandığında, hangi açıklamanın yapıldığı ya da hangi siyasi polemiğin öne çıktığı unutulacak. Geriye daha temel bir soru kalacak: Türkiye, değişen dünyanın eşiğinde önüne çıkan fırsatı okuyabildi mi? Cevap evet olursa Terörsüz Türkiye, yalnızca bir güvenlik politikası olarak değil, Cumhuriyet'in ikinci yüzyılının kurucu eşiklerinden biri olarak anılacaktır. Çünkü tarih, silahların ne zaman sustuğunu değil; o sessizliğin üzerine nasıl bir devlet, nasıl bir toplum ve nasıl bir gelecek inşa edildiğini yazar.

Bir Hilekârlar Toplumu

YAZAR: JOHN PAUL ROLLERT **KAYNAK: HTTPS://WWW.THEATLANTİC.COM/**

Öğrencilerin yapay zekâ kullanımı onlara işin kolayına kaçmayı, kuralları hor görmeyi ve dürüstlüğün enayilere ve ödleklere mahsus olduğuna inanmayı öğretiyor.

Son zamanlarda arkadaşlarıma, ne zaman kampüste olsam kendimi bir suç dalgasının ortasında kapana kısılmış gibi hissettiğimi söylemeye başladım. Kütüphaneye geç teslim edilen kitaplar salgınından ya da kontrolden çıkmış partilerden söz etmiyorum. Yapay zekâdan ve öğrencilerin kendilerine verilen her türlü ödevde kopya çekmek için onu sürekli kullanmalarından söz ediyorum.

Yükseköğretimde çalışan bizler için—ki ben 20 yılı aşkın süredir üniversitelerde ders veriyorum—bu denli yaygın kopya çekme, insanı ne yapacağını şaşırtan bir çıkmaz. Üniversiteler Orta Çağ'ın ürünüdür. Tuhaf âdetler, köhne bürokrasiler ve hiyerarşik ayrıcalıklarla kaplanmışlardır; kayda değer herhangi bir değişim genellikle buzul hızında gerçekleşir. Çok da uzun zaman önce değil, notları hâlâ üç nüsha hâlinde dolduruyordum. Yapay zekânın gelişini ancak, bir Neandertal kabilesinin mağarasının hemen dışında havada asılı duran bir uçan daire keşfetmesinin nasıl bir şey olabileceğine benzetebilirim. Hazırlıksız olduğumuzu söylemek, yaşadığımız deneyimi anlatmaya yetmez.

Bugüne gelindiğinde, lisans öğrencilerinin yapay zekâyı ölçüsüzce kullanmasının entelektüel gelişimlerini nasıl etkileyeceğine dair pek çok makale yayımlandı, ancak ben bunun ahlaki sonuçlarıyla çok daha fazla ilgileniyorum.

Bunun bir nedeni, ilkinden oldukça emin olmam—üniversitede gerçekten makale yazmayı öğrenmiş yüksek lisans öğrencilerine, onların yaklaşık on yıl ardından bir beceriksizler neslinin geleceğini öngördüğümü söyledim—ama bir diğer nedeni de liderlik ve iş etiği dersleri vermem ve bu kadar çok gencin görünüşe bakılırsa kopya çekmeyi bir yaşam biçimi olarak alışkanlık hâline getirmesi karşısında dehşete düşmem.

Kuşkusuz pek çok öğrenci bu iddiaya itiraz edecektir, ama yaptıkları açıkça bu: eğitimlerini kopya çekerek tamamlıyorlar. Yazmadıkları her makale, hazırlamadıkları her problem seti, ciddi bir okumayı özetleyip bir bilgi notuna dönüştürdükleri her sefer—bunların hepsi işin kolayına kaçma, idare etme ve mezuniyet zamanı geldiğinde hak ederek kazanmadıkları bir diplomayı elde etme alıştırmalarıdır.

Buradaki kilit sözcük şu: kazanmak. Birinin bir şeyi "kazandığını" söylemek, kişinin elde ettiği şeye ahlaki bir ayrım uygulamaktır. Yalnızca emek vererek kazanmadığımız şeyleri elde etmekle kalmayız; hak etmediğimiz şeyleri de elde edebiliriz. İlki, kendisine bırakılmış bir fondan geçinen çocuğun talihidir; ikincisi ise hırsızın alanıdır. Öğrenciler bugünlerde hırsız olmayı öğrenmeye çok zaman harcıyorlar ve şüpheli diplomalarını aldıktan sonra, bir suç örgütünün bütün özellikleriyle "gerçek dünyaya" girecekler: işin kolayına kaçma becerisi, topluluk kurallarını hor görme ve dürüstlük ruhunun ve onun gerektirdiği fedakârlıkların enayilere ve ödleklere mahsus olduğu varsayımı.

Bir hilekârlar toplumu olacağız.

Değişimi 2023 kışında fark etmeye başladım; Harvard ve Chicago Üniversitesi'ndeki derslerim için verilen bazı yazma ödevleri daha önce hiç görmediğim özellikler sergilemeye başlamıştı: pırıl pırıl bir dilbilgisi, aşırı miktarda madde işareti ve özgün düşüncenin hoş sendeleyişi yerine olguların oldukça robotik biçimde tekrarlanması.

Bu anket, yapay zekâ araçlarının kitlesel olarak benimsenmesinden önce, 2022 sonbaharında üniversiteye başlayan öğrenciler arasında yapılmıştı. Bu dönem kampüse yeni gelen öğrencilere gelince, Chicago Üniversitesi'nde birinci sınıf kompozisyon dersi veren bir meslektaşımı düşünüp duruyorum. İlkbaharda bana, geçtiğimiz yıl boyunca ders verdiği tüm şubelerde, ödevlerini yapay zekâ yardımı olmadan teslim eden yalnızca üç öğrencisi olduğuna inandığını söyledi. Üç öğrenci. Açık amacı yazmayı öğretmek olan bir derste.

Yapay zekânın bu denli yaygın kullanılmasının nedenlerinden en azından bir kısmı, kopya çekenlerin yakalanmayacağına, yakalansalar bile sonuçların asgari düzeyde kalacağına dair haklı temellere dayanan bir güven gibi görünüyor. Yine, sözünü ettiğim Harvard anketini ele alalım. "Öğretim elemanının iznine aykırı olarak bir ödevde yapay zekâ kullandığını" kabul eden 2026 mezunlarının yüzde 93'ü, kopya çektiklerinin fark edilmediğini söyledi. Geri kalan öğrencilerin yarısından fazlası, yakalandıktan sonra bile herhangi bir disiplin yaptırımıyla karşılaşmadıklarını belirtti. Yapay zekâyı "öğretim elemanının iznine aykırı olarak" kullanan bu öğrencilerin yalnızca yüzde 2,6'sı yaptıklarının herhangi bir bedelini ödediğini söyledi—ki genel olarak bakıldığında, kopya çekmeye hevesli biri açısından olasılıklar oldukça elverişli.

Kuralları çiğnemeye meyilli olanlar için "olasılıkları hesaba katmak" hiç de alışılmadık bir strateji değildir. Bu, toplu taşıma ücretini ödemeyenlerin, hız yapan sürücülerin ve vergi kaçıranların yozlaşmış maliyet-fayda analizidir. Topluluk kurallarını ortak yükümlülükler olarak değil, risk değerlendirmesi fırsatları olarak görür. Gayrimeşru bir menfaat söz konusu olduğunda mesele doğru ile yanlış değil, cezalandırılma olasılığıdır.

Bu tür bir düşünce özellikle "mağdursuz suçlar" söz konusu olduğunda baştan çıkarıcıdır. Tehlikeli bir oksimoron olan bu terimi, suçluya sağlayacağı her türlü faydanın başkalarına verebileceği her türlü zarardan daha ağır basıyor gibi göründüğü faaliyetleri tanımlamak için sık sık kullanırız. Bu tür suçları işlemenin ahlaki cazibesi, suç işlemeye niyetlenenler için, özellikle söz konusu zarar uzak veya belirsiz olduğunda, oldukça güçlü olabilir. Elde edecekleri iyiliği bilirler; dolayısıyla başkalarına ciddi bir zarar gelmeyecekken kendilerini bu ödülden mahrum bırakmaları haksız ve hatta gereksiz görünür.

Sezgim, pek çok öğrencinin izinsiz yapay zekâ kullanımını böyle gördüğü yönünde. Bu araçları bir makale yazmak ya da bir problem setini tamamlamak için kullandıklarında başka hiçbir gerçek kişiye zarar gelmez. Aynı zamanda, özellikle herkesin—hatta bazı profesörlerinin bile—bunu yaptığı bir dünyada, neden zaman, zahmet ve mesleki ilerleme bakımından kendilerini dezavantajlı duruma düşürsünler?

Elbette böyle bir mantık zaten bir tür zararı kabul ediyor: akademik deneyimin değersizleşmesini. Brown Üniversitesi'nde yakın zamanda yaşanan bir olay bunun kasvetli bir örneğini sunuyor. İlkbaharda ekonomi profesörü Roberto Serrano, derslerinden birinin sınav formatını yüz yüze sınavdan evde yapılan sınava çevirmeye karar verdi. Bu, Serrano'nun, aralık ayında kampüste yaşanan toplu silahlı saldırının ardından öğrencilerinin çoğunun yeniden sınıfa dönme konusunda duyduğu kaygıya karşı gösterdiği cömert bir tavizdi. Öğrenciler nasıl karşılık verdi? Değişikliği duyar duymaz derse kayıtlar fırladı. Daha önce hiçbir zaman 30'dan fazla öğrencisi olmayan bir derse yaklaşık 90 öğrenci kaydoldu ve ara sınavın not ortalaması 96 olurken, 40 öğrenci mükemmel bir not "elde etti".

Bu sonucun pek olası olmadığını anlamak için kadrolu bir ekonomistin eğitiminden geçmiş olmak gerekmez. Serrano'nun Inside Higher Ed'e anlattığı üzere, sınavını ChatGPT'ye verdi ve alışılmadık ölçüde kusursuz öğrencilerininkilere benzer yanıtlar aldı—kendi ifadesiyle "bir bakıma doğru", ama "çok dolambaçlı bir üslupla". Bunun üzerine final sınavında yeniden yüz yüze formata döndü. On sekiz öğrenci hemen dersi bıraktı. Derste kalan dokuz öğrenci ise sınava hiç girmedi. Sınava girenler arasında ortalama not 48,6'ydı; bu, dersinin tarihinde bir final sınavında görülen en düşük ortalamaydı ve önceki en düşük ortalamadan yaklaşık 20 puan daha düşüktü.

Serrano'nun canının sıkılması anlaşılırdı. Inside Higher Ed'e, "En iyi genç beyinlerimizin önemli bir bölümünün kopya çekmenin sorun olmadığını düşündüğü bir toplumu kaldıramayız," dedi. "Bu, gerileyen bir topluma, başarısız bir topluma yol açar." Aklındaki belirli başarısızlık entelektüeldi—"Aptal olmayı seçemeyiz"—ancak bu olay, bir topluluğun üyeleri kuralları bağlayıcı görmeyi bıraktığında ortaya çıkan türden ahlaki çürümeyi özetliyor.

Suçluları bir kenara bırakın. Bir konuya gerçekten önem veren öğrenciler, ders çalışmalarında sürekli kopya çeken akranlarla çevrili olduklarını biliyorlar. Yeni düşünme biçimlerini aktarmaktan heyecan duyan profesörler, konuyu anlamak için en ufak bir çaba bile göstermeyecek bir gençler duvarıyla karşı karşıya kalmak zorundalar. Öğretim asistanı olarak çalışan yüksek lisans öğrencileri ise her dönem düzmece ödevleri notlandırmak için saatler harcamak zorundalar ve bunun sonunda da bir yığın hak edilmemiş A notu vermek zorunda kalma ihtimaliyle karşı karşıya kalıyorlar.

Ülke çapındaki ve dünyanın dört bir yanındaki kampüslerde sürmekte olan suç dalgasının vardığı nokta budur. Bu, su kaynağına zehir katmak ya da bir binayı ateşe vermekle aynı türden bir zarar içermez—bunların

yol açtığı zarar ani, ezici ve inkâr edilemezdir—ama uzun vadede daha az yıkıcı değildir. Akademik bir topluluğun bütünlüğünü bütünüyle yozlaştırır, çünkü herkes yürütülen sürecin gülünç olduğunu bildiğinde sınıfta öğrenmek imkânsızdır.

Ne kadar buzul hızında hareket etseler de üniversiteler karşılık vermeye başlıyor. The Atlantic'ten Rose Horowitch'in ilkbaharda bildirdiği üzere, Princeton öğretim üyeleri tüm yüz yüze sınavlarda gözetmen bulundurulmasını zorunlu kılmak için oy kullandı. Bu karar, üniversitenin ünlü Onur Kodu'nun 1893'te ilk kez yürürlüğe girmesinden bu yana yapılan en önemli değişikliktir; o yıl Princeton'ın genç erkek öğrencileri, kopya çekmeye ilişkin her türlü kaygıyı gidermek için yalnızca sözlerinin yeterli olması gerektiğini başarıyla savunmuşlardı. 130 yılı aşkın süredir öğrenciler şu beyanda bulunmak zorundaydı: "Bu sınav sırasında Onur Kodu'nu ihlal etmediğime namusum üzerine söz veriyorum." Bundan böyle de bunu yapmaları istenecek, ancak bu artık yalnızca bir formalite olacak. Öğretim üyeleri, öğrencilere kesinlikle güvenilemeyeceğine karar verdi.

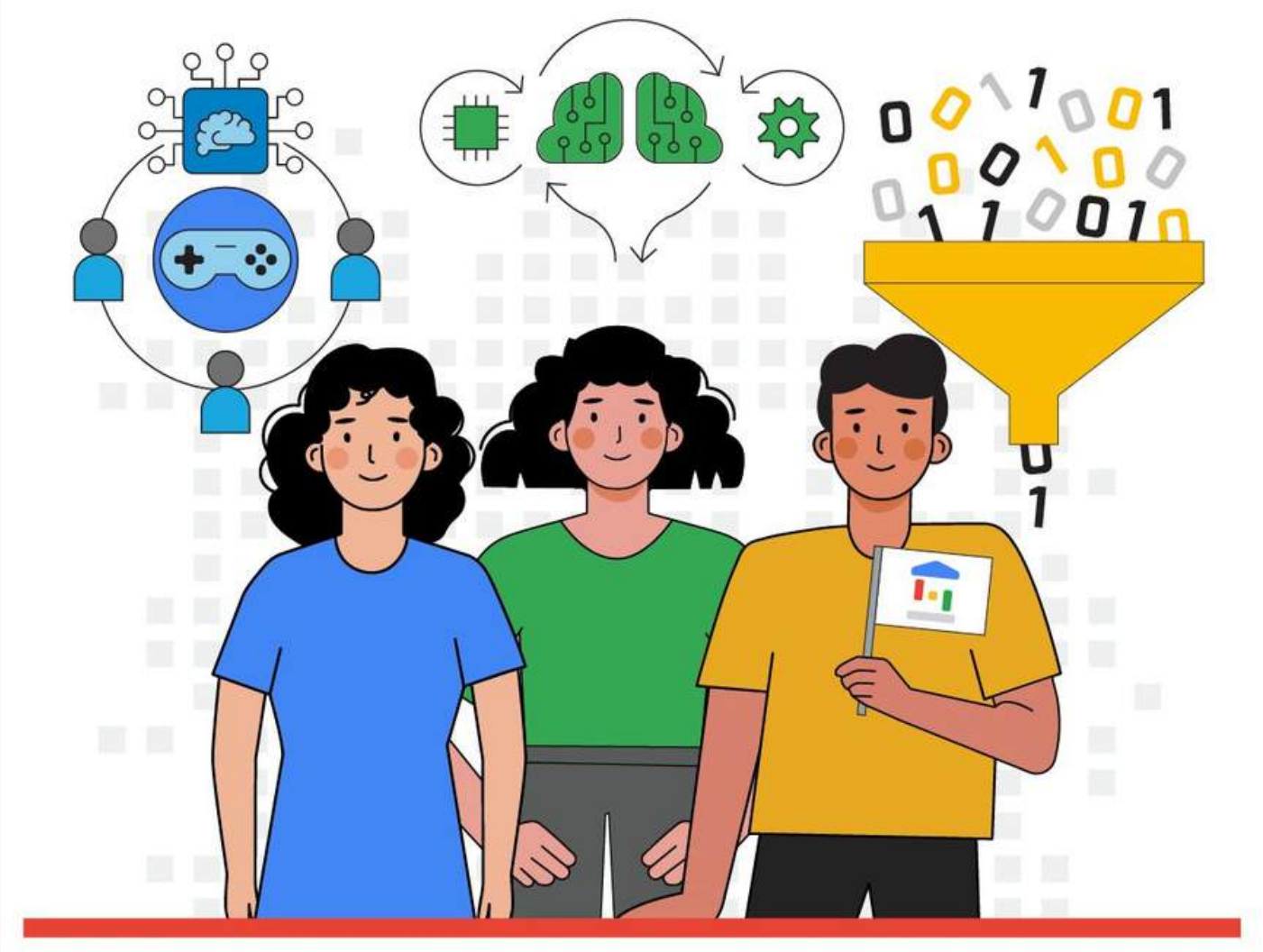
Topluluklar suç dalgalarına genellikle böyle karşılık verir: Kolluk ve denetim mekanizmalarını güçlendirirler. Gözetim genişler, cezalar ağırlaşır ve hukuk kuralları, daha önce onur, adap ve karşılıklılık gibi yerleşik normlarla dizginlenen davranışları denetlemek üzere genişletilir.

Akademik toplulukların gözeticileri olarak öğretim üyeleri, işlerinin disipline ilişkin unsurlarına öncelik vermek zorunda kalıyorlar. Asıl yapmak istedikleri, en iyi yaptıkları şey olan araştırma ve öğretim olsa bile, yargıç, jüri ve cellat olarak daha fazla zaman geçirecekler.

Akademik kaynakların optimal olmayan biçimde tahsis edilmesi, yükseköğretimdeki bu krizde korkmamız gerekenlerin en hafifi olabilir. Öğretim üyeleri bu kopya çekme dalgasını dizginleyebilse bile—ki beni kuşkulular arasında sayın—bu dalga, benzeri görülmemiş sayıda öğrencinin, akranları açısından doğuracağı sonuçlar ve toplulukları üzerindeki aşındırıcı etkiler ne olursa olsun, kendi başarılarını ve ilerlemelerini dezavantajlı hâle getiren kurallara uymaları gerekmediğine karar vermesinin sonucudur.

Ülkenin dört bir yanındaki gençlerin mezun olurken taşıdıkları zihniyet budur; saldırgan kariyerizmden ziyade hafif suç eğilimiyle nitelenen bir zihniyet. Kendilerinden önce gelenlere kıyasla çok az şey bilecekler, ama yanlış şeylerin doğru olduğuna ikna olmuş olacaklar: kişinin işinde dürüstlük, akranlarına güven ve topluluğuyla gurur olmadan da dünya pekâlâ yoluna devam eder.

Bunların hepsi birer kazanımdır; tek tek ve birlikte kazandığınız şeylerdir. Bunları çalamazsınız, ama elinizden alınabilirler—ve hepimizin elinden, fark ettiğimizden daha hızlı alınıyorlar.

Fanatizmin bireysel psikolojisi

PROF. DR. EROL GÖKA
www.kritikbakis.com

Fanatizmin bireysel psikolojisi (1)

Fanatizmin birçok farklı türü olabilir; bir düşüncenin, bir inancın, bir siyasi akımın, bir topluluğun, bir takımın, bir kişinin fanatik bağlıları olabilir. İlk bakışta bu bağlanma biçimleri arasında benzerlik kurulamaz, bırakın benzerliği, bir pop şarkıcısı hayranlığıyla, bir siyasi düşüncenin fanatikçe inananı arasında bir zıtlıktan bile bahsedilebilir. Tüm bu bağlanma biçimlerinin arasında önemli farklılıklar olduğu doğrudur ancak bir insana, bir nesneye bağlanmanın psikolojik temelleri titizlikle araştırıldığında, insan yavrusunun doğumundan itibaren gelişimi ve ilişkileri dikkatle gözlendiğinde, bağlanma biçimlerinin bazı benzerlikler de gösterdiği görülecektir. Bize göre bir başkasına aşırı tutkulu bağlılıkların, onu "vazgeçilmez öteki" haline getirmenin hastalıklı biçimlerinin, yani hastalıklı aşkların ve belki de madde bağımlılıklarının, kumarbazlığın, hastalık hastalığı haline gelmiş durumların fanatizm psikolojisiyle çok yakından bağlantılı olması muhtemeldir. Fanatizm, eninde sonunda bir bağlanma biçimidir ve tüm insan-insan ve insan-nesne ilişkilerindeki hastalıklı bağlanma türleriyle ilgili olabilir.

Ama önemine binaen bir kez daha söyleyelim; sapla samanı karıştırmamak da icap eder.

Sözünü ettiğimiz fanatik bağlanma biçimleriyle mütedeyyin insanın dinine, yurtsever insanın ülkesine ve milletine, muhafazakâr insanın geleneklerine, sağlıklı taraftarın takımına, sağlıklı âşığın sevgilisine bağlılığı arasında dağlar kadar fark vardır. Hastalıklı ve sağlıklı bağlanma biçimleri arasındaki farklılık, her şeyden önce kişinin psikolojik yapısıyla ilgilidir. Hastalıklı bağlanma biçimleri, esasen hastalıklı ruhların işidir.

Konuyu psikolojinin penceresinden ele alan Summers, bir düşünceye, bir kitaba, bir lidere, bir gruba böyle fanatikçe bağlanma ihtiyacının altında psikolojik bir savunma mekanizması olduğunu söyler. Ona göre, benliğinin (ego) bir bölümünü atmak pahasına, kendi benliğini çok katı kuralları olan bir grupla, kişiyle, ideolojiyle özdeşleştirmenin altındaki ruh hali, insanın hayattaki belirsizliğe karşı kendisini savunma çabasıdır. Summers, fanatiklerdeki bu hastalıklı bağlanma halinin, hem bağlanan hem bağlanılan tarafından karşılıklı olarak birbirini beslediği kanaatindedir. Fanatikçe bağlanılan gruplar ve ideolojiler, onlara bağlanan bireylerden, kendilerini tamamen gruba adamalarını ve farklı fikirler taşıyanlara karşı şüpheci olmalarını ister. Summers, hızlı gelişen teknolojinin ve hızla değişen yaşam tarzlarının etkisi altında modern çağa ayak uydurmakta zorlanan bazı bireylerin, içlerindeki

birtakım ilkel kaygılara karşı fanatizme saptıklarını söyler. Ona göre fanatizm, modern zamanların ürünüdür. Modern zamanların yükünden başka türlü kurtulmayı başaramayan bireyler, kendi benliklerini grubun sarsılmaz derecede katı olan ve ötekileri dışlayan grup-içi yapılanmasına yapıştırırlar. Tüm bunlar, modern bireylerin kimliklerindeki kırılganlığa işaret eden gelişmelerdir.

Fanatik zihniyetin en belirgin özelliklerinden biri mutlakiyetçi oluşudur. Fanatik gruplar, varlıklarını dayandırdıkları ilkeleri, kuralları ve normları mutlak kabul eder; bunların yorumlanmasını, eleştirilmesini, değiştirilmesini yasaklarlar. Esas ilkelerin mutlak ve değişmez bir biçimde doğru olduğuna inanırlar. Bu "ya hep ya hiç" tarzı "siyah-beyaz" düşünce yapısıyla kendilerini de dünyayı da bölerler. Bunu yapmalarının nedeni, Summers'ın dediği gibi, bu yolla benliklerini içlerinden gelen ilkel kaygılara karşı koruyacaklarını sanmalarıdır. Elbette bu sanı bilinçli değil, bilinçdışıdır yani kişi farkına varmaksızın psikolojik ihtiyaçlarına uygun bir zihniyet işleyişi geliştirir. Bu söylenenlerden, fanatizmin, insanın bilinçli bir seçimi değil, yaşanan güçlükler karşısında bazı psikolojik mekanizmalarla savrulduğu bir durum olduğu ortaya çıkar. Bu nokta, özellikle fanatizmle mücadele açısından çok önemlidir, çünkü bize mantıklı tartışmalarla, bilinen ikna yöntemleriyle fanatiğin görüşlerinin değiştirilemeyeceği gerçeğini gösterir.

Ayrışma ve bireyleşme

Fanatiğin dünyayı mutlak ve katı bir şekilde "siyah-beyaz" olarak algılamasının psikolojik nedenlerinden en önemlisi, psikolojik gelişim sürecinde bireyin her nasılsa kendisini (self; kendilik, öz) "öteki"nden ayıramamış ve bireysel sınırını kuramamış olmasıdır. Elbette burada "öteki" derken kastettiğimiz anne, ya da bebeğe birinci dereceden bakım veren kişidir. Bireyler benlik gelişim sürecinde, ilk başta kendi benliklerini anneyle bir bütün olarak algılarlar; çevredeki her şeyin kontrol edildiğine dair tümgüçlü (omnipotent) bir algılama ve fantezi dünyası içindedirler. Annenin iyi bakım vermesi, bebeğe zarar gelmesini engellemesi, onun hayatta kalması için asgari koşulları oluşturmakla birlikte, bebeğin psikolojik bütünlüğü için de çok önemlidir. Aynı zamanda bebeğin doğal olarak ortaya çıkan birtakım küçük hayal kırıklıkları ve yoksunluklar yaşaması da bu tümgüçlü algılamanın yumuşak bir şekilde gerçeğe dönmesine hizmet eder ve bebeğin anneden sağlıklı bir şekilde ayrılmasını, daha doğrusu psikolojik olarak ayrışmasını sağlar.

Bebeğin doğumdan sonraki ilk aylarda kendisini annesiyle bir bütün olarak algılamasının ardından, yavaş yavaş annesinden farklı bir birey olduğunu hissetmeye başlaması, ayrı bir varlık olduğuna dair başlangıç bilgileri, daha sonradan tutarlı ve sağlam bir kişilik geliştirmesinin ilk aşamasıdır. Bir başka deyişle, ötekinin ayrı bir öznelliğe (subjectivity) sahip olduğunun kavranması, bireyin kişilik gelişiminin sağlam olması açısından büyük önem taşır ve bunun psikolojik kaynakları bebekliğimizin ilk zamanlarına kadar uzanır. İnsan hayatındaki normal gelişim süreci, bebeğin fiziksel olarak anneden nasıl ayrışmışsa psikolojik olarak da böyle bir ayrışmayı başarabilmesi şeklinde işler. Ayrışmayı, bireyselleşme izler; bu ikisi at başı gider. Ne kadar ayrışabilmişsek o kadar kendi bireysel varlığımıza, kişiliğimize yol açmışız demektir. Yeterince iyi anne-bebek ilişkisinde, bu ayrışmanın ve bireyselleşmenin sağlanabileceği temel güven ortamı vardır.

Ama bazen çeşitli nedenlerle psikolojik ayrışma ve bireyselleşme başarılamaz. Bu nedenlerin başında, annenin çocuğa yeterince iyi annelik yapamaması gelir. Yeterince iyi anneliğin yapılamadığı, yani annenin bebeğin tümgüçlülüğünü travmatik bir şekilde yok ettiği ve kendisinden ayrılmasına izin vermeyecek şekilde ya fazla yakın ya da fazla uzak davrandığı durumlarda, bebek ayrışma sürecini normal seyrinde yaşayamaz. Anneden ayrılmayı, ayrışmayı ve bireyleşmeyi (separation-individualisation) tamamlayamadan erişkin yaşama gelmiş olan kimseler, annenin kimliğine karışmış bir benlikle yaşamlarına devam ederler.

Ayrışma ve bireyleşme süreçlerini tamamlayamadan erişkin hale gelen kişi, kendisine ait duygusal bir alan üretemez, öznelleşemez, kendini var etmek için hep başkasına bağımlı olduğu bir varoluş halinde kalır. Kendi varlığını ya hep bir ötekine "göre", ya da ötekine "rağmen" kurar. Ötekileri, kendi başlarına farklı bireyler olarak görmek yerine, ya kendini mutlu eden, bağımlı tarzda ilişkileri olduğu "iyiler" ya da kendini mutluluktan mahrum eden düşmanlar ya da "kötüler" olarak görür. Ötekilerle ya sevgi ya nefret ilişkisi geliştirir.

Fanatiklerin kişilikleri bozuk mu?

Anlattığımız bu olumsuz psikolojik özelliklerin kişilik bozukluklarının gelişimi için de geçerli olması dikkat çekicidir. Fanatizme eğilim gösteren kişilerin, başta borderline, narsisistik, bağımlı, antisosyal ve paranoid kişilikler olmak üzere sağlıksız kişilik profilleri göstermeleri şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak bundan fanatik özellikler gösteren kişilerin tamamında kişilik bozukluğu olduğu gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi, her insan karşılaştığı güçlükler karşısında kimi zaman fanatik tepkiler verebilir, ayrıca gündelik hayattaki birçok bağlanma biçiminde fanatizme benzer işaretler görebiliriz. Bir âşığın, bir takım veya müzik grubu taraftarının şiddetli bağlanma biçimleriyle, bir siyasi ve ideolojik fanatiğin ölmeyi ve öldürmeyi göze alacak bağlanma biçimleri arasında benzerlikten çok farklılık olsa gerektir.

Ayrışma ve bireyselleşmeyi başaramamış kimseler, bunların haricinde, kendi başlarına kaldıklarında varoluş kaygısı ve yalıtılmışlık duygusu yaşadıklarından gruplara bağlanma ve aidiyet alanında da sorun yaşarlar. Birey olarak var olamayanlar, kendi başlarına var kalmayı beceremeyenler, kendileri için yeterli bir bireysel kimlik duygusu geliştiremeyenler, fanatik özellikleri olan gruplar içinde bireyselliklerini yitirerek dünyayla daha iyi baş eder hale gelirler.

Bağımlılık ve bir başkasıyla bütünleşme ihtiyaçlarını, bir liderle ya da grubun fanatik ideolojisiyle birleşerek giderirler. Bunun karşılığında gruptan onay ve kabul görürler.

Fanatik gruplarda ideolojinin mutlaklığı, grubun kendisiyle dış dünya arasında bazen fiziksel bazen de psikolojik sınırlar kurmasına yardımcı olur. Bu sınır koyma işini, bireyleşememiş kişi kendi başına yapamamaktadır. Bireyleşememiş kişi, kendisini ancak bağımlı tarzda bir ilişkinin içinde var edebilir ki fanatik gruplarda böyle bir bağımlılık ilişkisi zaten grup için bir normdur. Fanatik grupların tam sadakat beklentisi, kesin ve mutlak kuralları, bireyleşememiş kişinin hayatın içindeki doğal belirsizlikten duyduğu temel varoluş kaygısını yok eder. "Kutsal" olarak algılanan ideoloji ya da töreden kaynaklanan ilke ve normlara bağlı olmak, bu gruplarda yer alan bireyleşememiş insanların içsel yalıtılmışlık duygularını ortadan kaldırarak, onlara nispi bir ferahlık hissi verir.

Bu noktada yine bir uyarı yapmamız gerekiyor. Elbette mütedeyyin bir insanın dinine, yurtsever, muhafazakâr bir insanın ülkesine ve geleneklerine bağlılığından da bir hoşnutluk, ferahlık neşet eder. Ama bu hoşnutluk ve ferahlığın nedeni, görevini yapmış, sorumluluğunu yerine getirmiş olmanın rahatlığıdır. Onların hoşnutluğu, fanatik kimselerde görüldüğü türden, yalnızlıktan kıvranan ruhlarını bir parça dizginleyebildikleri için değil, hasbi (otantik) yaşantıları nedeniyledir. Kaldı ki sağlıklı bağlılıklarda, fanatik kimselerde görüldüğü gibi, insanın dünya hayatından kopması, her şeyiyle, tüm varlığıyla hastalıklı bağlanma nesnelerine adanması söz konusu değildir.

Bireyleşememiş kimseler böyle gruplarda, aynı zamanda, anneleriyle kendilerini bütün hissettikleri bebeksi tümgüçlülüğü yeniden yaşarlar. Fanatik gruplarda, dünyayı grubun temel ilkelerine göre değiştirme isteği en önemli motivasyonlardan biridir. Fanatik, kendisini o kadar adanmış ve o kadar güçlü hisseder ki, tüm dünyanın, kendisinin ve grubunun istediği gibi olmasının an meselesi olduğuna inanır.

Fanatizmin bireysel psikolojisi (2)

Fanatiklerin anneleriyle bebeksi bir bütünlük hayali içinde yaşadıklarının bir başka göstergesi de kadınlara karşı tutumlarıdır. Fanatik grup yaşantılarında kadın, varlık olarak, hele hele cinsel bir varlık olarak yok sayılır; kadınlardan kendilerini tamamen mücadeleye adamaları istenir. Genelde fanatiklerin kadın cinselliğini bastırmaları ya da ona yön verme çabalarının altında, tümgüçlü olma durumunun korunması isteği vardır. Yani kadının, kadınlığının diğer yanları reddedilerek yalnızca bakım verici anne tarafının kalması beklenir, cinsellik kadından kovulur.

Fanatik gruplar oyun, sanat, mizah gibi insani yaşantılara genellikle yasak koyar veya ancak ideolojik ilkelerin hükümranlığındaki uygulamalara müsaade ederler. Çünkü bunlar farklı bakış açılarına izin veren, önceden tahmin edilemezlik ve belirsizlik yaratan, bireyselleşememiş kimselerin bakmaya tahammül edemeyeceği pencerelerdir. Fanatik ruhlarda, farklılık getirecek hiçbir şeye yer ve tahammül yoktur. Fanatikler, hayat karşısında çok az bile olsa esneme payı bırakmazlar.

Fanatiklerin liderleriyle ilişkileri de sorunludur. Liderlerine körü körüne boyun eğerler, onları yüceltirler ve bunu rasyonel olgusallıktan tamamen kopararak yaparlar. Dışarıdan zarar görme düşüncesiyle yoğun bir şekilde yansıtma (projection) ve yansıtmalı özdeşim (projective identification)[1] gibi ilkel savunma mekanizmalarına başvururlar. Bu savunma mekanizmaları, ayrışma ve bireyselleşme sürecinin en başında, bebekliğin ilk zamanlarında yaşanır, "ilkel" diye nitelenmelerinin nedeni de odur. Yaşamın ilk yılında güçlük ve çaresizlik içinde olan ve annesine tamamen bağımlı biçimde yaşayan bebeğin zamanla, ayrışma ve bireyleşme süreci içinde yol aldıkça bu ilkel savunma mekanizmalarını olgun düzeneklerle değiştirmesi beklenir.

Bebekliğin ilk zamanlarındaki psikolojik yapılarla çok ilgilenen ve erişkin hayatımız için bu ilk yaşantıların temel oluşturduğunu öne süren Melanie Klein, Freud'un öğrencisi olmasına rağmen onun teorisinden oldukça farklı bir psikanalitik yaklaşım geliştirmiştir. Bebekliğin ilk aylarında devreye giren bu savunma mekanizmalarını ancak onun çalışmalarından öğrenebiliyoruz.

Klein'a göre, bebek hayatın ilk altı ayında "paranoid-şizoid konum"da yaşamaktadır ve söz konusu savunma mekanizmaları bu konumla ilişkilidir. Erken dönemde yaşadığı kaygı o kadar büyüktür ki, onunla baş etmek için, kararsızlık, belirsizlik ve ikilemler (ambivalance) karşısında dağılmamak için bebek yoğun biçimde yaşantılarını, algılamalarını "iyi" ve "kötü" diye böler, birbirinden keskin çizgilerle ayırır (splitting); iyileri idealleştirir (idealisation), kötüleri değersizleştirir (devaluation). Bunun neticesinde, dış dünyada düşmanlar belirler ve kendi bebek ruh haliyle onlarla sonuna kadar savaşmaya çalışır. Bebeklerin olgun olmayan iç-dünyaları belirsizliğe tahammül edemez,

kesin belirlilikler arar. Dışarıdan gelecek kötülüğe karşı kendisini koruyabilmek için aşırı derecede meşguldür. Bu, yoğun şekilde, kendi kimliğinin istemediği parçalarını dışarıya yansıtmasına (projection) yol açar. Anne, onunla ilgilendiğinde, doyuncaya kadar emzirdiğinde çok iyidir, eğer kendi işlerine dalmışsa veya memesinde süt kalmamışsa çok kötüdür. Bebeğin bu türden idealleştirme ve düşmanlaştırmalarında aklın hiçbir payı yoktur. Dolayısıyla bebekler yaşamın ilk altı ayında, dünyanın iyiler ve kötüler ayrımından oluştuğuna sarsılmaz bir şekilde inanırlar.

İç-dünyadaki olumsuzlukları, savunma mekanizmalarıyla icat edilen düşmanlar üzerine aktarma girişimleri, kısa vadede kendi kimliğine ait kötü parçalardan kurtulmayı sağlasa da uzun vadede tehdit algılarını çoğalttığından, döngüsel halde saldırganlığı besler. Tehdit ne kadar büyük algılanırsa, saldırganlık o kadar fazla olur.

İlk olarak Melanie Klein tarafından tanımlanan bu savunma mekanizmalarına başvurmanın, daha doğrusu fanatik kişilerin yaşamın ilk yıllarına ait bu mekanizmaları kullanmasının, fanatizmi anlamada büyük bir değeri vardır. Öyle ki, Klein'ın "bebek" dediği yerleri "fanatik" kelimesiyle değiştirsek bile fanatiğin iç-dünyasındaki birçok noktayı anlayabiliriz.

Fanatizmin bireysel psikolojisini anlamaya çalışırken, anlattıklarımızın dışında bazı psikanalitik kavramlar da çok işimize yarar. Bunlardan birisi, Winnicott'ın "geçiş nesnesi" (transitional object) kavramıdır. Geçiş nesnesi, çocuğun uykuya dalarken ya da rahatlamak için yanında olmasına ihtiyaç duyduğu, sadece kendisine ait olan yastık, oyuncak ayı, battaniye, tülbent gibi bir nesnedir. Geçiş nesnesi, bebeğin kendi ruhsallığı içindeki ilksel (primordial) yaratıcı taraflarla, gerçekliğin nesnel algılamalarının olduğu dışsal dünya arasındaki alanda oluşur. Bu bir nesne olabileceği gibi, bir tür ses, koku, görüntü ya da zihinsel bir imge de olabilir. Bu yönüyle, yetişkin yaşamda da uzantıları süren bir geçiş olgusundan bahsetmek mümkündür. Çocuğun kendisi (self) ile kendisi olmayanı, ötekini ayırt etmeye ve anneden psikolojik olarak ayrılmaya başladığı dönemde ilk geçiş nesnesi ya da geçiş olgusu ortaya çıkar. Bu nesne, çocuk için, kendisinden ayırt edebildiği ilk "ben-olmayan nesne"dir ancak tam olarak dışsal gerçekliğe de ait değildir. Bu yönüyle tam manasıyla bir "ben-olmayan nesne" değildir. Ben ile ben olmayan arasındaki belirsiz alanda yer alır.

Winnicott, geçiş nesnesine ait yedi özellik tespit etmiştir: Birincisi, çocuğun bu nesneyi sahiplenmesidir. Çocuk, bu nesneyi kontrol etme ve ona istediğini yapma hakkına sahip olduğu inancına sahiptir. İkincisi, söz konusu nesne çocuk tarafından hem sevilir, kucaklanır, öpülür, hem de eziyete uğratılır, parçalanır, gömülür, fırlatılır vs. Üçüncüsü, bu nesne çocuğun isteği dışında asla değiştirilemez. Ebeveyn, yıkanmasını, değiştirilmesini ya da atılmasını istese de çocuk buna izin vermez, bu isteklere karşı tüm gücüyle direnir. Dördüncüsü, çocuk bu nesne üzerinde hem sevgi hem nefret ilişkisi kurar. Hazza ve saldırganlığa dayalı dürtülerini bu nesneye aktarır, onunla tatmin eder. Beşincisi, bu nesne çocuk için kendine ait bir gerçekliğe ve hayati öneme sahiptir. Çocuk, yastığının kokusu olmadan uyuyamaz ya da battaniyesinin sıcaklığı olmadan rahatlayamaz. Altıncısı, bu nesne dışarıdaki kişilerin dünyasından değil, çocuğun dünyasından gelir. Herhangi bir nesne çocuğa zorla geçiş nesnesi olarak benimsetilemez. Ve son olarak, bu nesne içe alınmaz ya da daha sonradan bastırılmaz. Çocuk, onu hayatının geri kalanında da hatırlar, ancak normal süreç tamamlandığında, bu nesneyi bıraktıktan sonra onun için yas tutmaz. Nesne anlamını yitirdiğinde, geçiş nesnesi olgusu kendiliğinden yok olur.

Vamık Volkan, geçiş nesnesinin çocuk için işlevini deniz feneri analojisini kullanarak dile getirir. Bir tarafı ışık geçirir ve saydam, bir tarafı ise ışık geçirmez olan fener, çocukla dış gerçeklik arasında yer alır. Çocuk, rahat ve huzurluyken saydam tarafı dış dünyaya çevirir ve aydınlanan dış dünyadan gelen bilgiyi bu saydam taraf aracılığıyla içine alır. Dışsal gerçekliğin, kendisinden ayrı ve farklı olduğunu algılamaya başlar. Ancak rahatsız ve huzursuzken ışık geçirmez olan tarafı çevirir ve kendisini, düş kırıklığına yol açan dış dünyaya kapatır. Bu şekilde dışsal gerçekliği belli oranda kontrol altına alarak ve onu ortadan kaldırarak huzur bulmaya çalışır. Dışsal gerçeklik üzerinde kontrol kurduğu için zihinsel olarak "tümgüçlü"dür. Gelişimi içinde bu feneri sayısız kez çevirerek bir taraftan gerçekliği tanır, bir taraftan da ihtiyacı olan tümgüçlü, narsisistik (özsever) doyuma ulaşır.

Dışsal gerçekliği değerlendirme gerekliliği duyulmayan bu ara-alanda dinlenme ihtiyacı, yetişkin bireylerde de görülür. Bu anlamda her türlü uyuşturucu, keyif verici madde kullanımı ve bağımlılığı, sanatsal yaratıcılık, manevi yönelimler, ideolojik bağlılıklar geçiş olgusunun yetişkinlikteki uzantıları olarak değerlendirilir. Bu ara-alanlar, bireyleri büyük-grup kimliklerine bağlama işlevi de görür.

Fanatik inançlar, insanların "yanılsama ile gerçeklik arasında ayrım yapma" uğraşısı içinde bir dinlenme alanı oluşturur.

Yetişkin bireyler, aradaki bu geçiş alanını, dünyayı daha derinlikli biçimde anlamaya çalışırken ya da büyüsel olanla gerçek olanı karıştırarak yaratıcılıktaki hazzı yakalamaya çalışırken kullanırlar. Fanatik olmayan insanların, toplumda akılcı ve normal işlevlerini sürdürürken, fanatik inanışlardaki rasyonel olmayan büyüsel kısımlara kolayca inanabilmeleri bir ölçüde doğaldır.

Ancak erken çocukluk dönemindeki gelişim sürecinde kötü anne-babalık görmüş ya da fanatik grupların içinde onların propagandasını "gerçekler" diye içe-alarak büyümüş kişilerde geçiş nesnesinin geriletici (regressive) görünümleri mevcuttur.

Bu durumlarda bireyler, istemedikleri ve kötü olarak algıladıkları dış gerçekliği, tümgüçlü tarzda sürekli olarak ortadan kaldırmaya çalışmakta, bunun için de sürekli fenerin ışık geçirmez tarafını kullanmaktadırlar.

Fanatizmin bireysel psikolojisinde çok önemli sorunlar olduğunu gördük.

Hepimiz zaman zaman gündelik hayatta karşılaştığımız güçlüklere bağlı olarak fanatik tepkiler versek de gerçek fanatiklerin, sürekli fanatizmde konaklayanların aslında kendi psikolojik dert ve tasaları nedeniyle orada olduklarını anlamış olduk.

Ama hepsi bu kadar değil, meselenin bir de toplumsal-kültürel boyutu var.

[1] Melanie Klein'ın "yansıtmalı özdeşim" ismini verdiği psikolojik süreç, çağdaş psikanalitik analizlerde, tüm insan ilişkiselliğinin esas yapısı olarak kabul edilmektedir.

Bebeğin doğduğu andan itibaren çevresiyle kurduğu ilişkide var olan bu süreç, ruhsal mekanizmaların en temeli, en çocuksu olanı ve en ilkelidir.

Bu düzenek hep içimizde işlemeyi sürdürür; biz yaşımız ilerledikçe, olsa olsa başka, daha olgun ve akılcı mekanizmaları devreye sokarak, onun etkisini azaltıp rehabilite edebiliriz.

Klein, "yansıtmalı özdeşim"i, elbette tek başına değil, bir içgüdü ve gelişim teorisi içinde ayrıntılı bir biçimde ele alır. Ona göre, iki tür öğe, bebeğin ilişkiselliğinde önemli rol oynar; biri hazza, diğeri saldırganlığa dayalı iki yoldur bunlar.

Yaşamın ilk yıllarında annenin bedeni, bebeğin izleyeceği bu iki yol için temel araçlardır.

İnsan ilişkiselliğinin temellerini oluşturacak olan saldırganlık dürtülerini, bebek, fantezisinde annenin bedeninde uygulamaya çalışır.

Bebek, var olma, hayatta kalma kaygısıyla baş etmeye çalışırken, saldırganlık hislerini ve fantezilerini harekete geçirir; bunları annesinin bedenine yöneltir.

Sadece ona yöneltmekle kalmaz, bu olumsuz hissiyatın aslında kendisine ait olmadığını, annesinden kaynaklandığını da yaşantıya sokar.

En küçük bir bakım eksikliği ortaya çıktığında, annenin vicdan azabı çekmesi için, onu kötülüğün kaynağı olduğu duygusuna alıştırır.

Klein burada anlattığı süreçlerin geneline daha sonradan "yansıtmalı özdeşim" adını vermiştir.

Teslim etmek gerekir ki, doğduğu andan itibaren insan yavrusunun iç-dünyasında yaşadıklarını, yıllarca çocukları analiz etmeye çalışmasının ardından, bilimsel olarak kavramsallaştıran Klein'ın dilini anlamak, psikolojik bilimlerdeki profesyoneller için bile çok zordur. Ama Klein'ın ifade ettiklerinin, tüm insan ilişkilerinin ve saldırganlığın temel şablonunu oluşturduğu göz önünde bulundurulunca, anlamak için daha çok çabalamak zorundayız.

Kırım'dan Donetsk'e: Bitmeyen Savaşın Tarihsel Dinamikleri ve Bölgesel Yansımaları

YAZAR: HAKAN YELDAN

2013-2018 dönemi

Bu yazı, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik 2014 yılında Kırım'ın ilhakıyla başlayan ve Donetsk ile Luhansk bölgelerinde ayrılıkçı hareketlere dönüşen çatışmaların tarihsel arka planını, siyasi nedenlerini ve insani bilançosunu 2022 öncesi dönem kapsamında incelemektedir.

Çalışma, Ukrayna'nın jeopolitik konumunun Doğu ile Batı arasındaki kültürel ve siyasi gerilimlere nasıl zemin hazırladığını, Avrupa Birliği (AB) ile imzalanması planlanan ortaklık antlaşmasının Ukrayna iç siyasetinde yarattığı kırılmayı ve bu sürecin Rusya Federasyonu tarafından nasıl bir müdahale gerekçesine dönüştürüldüğünü analiz etmektedir.

Ayrıca, saha görüşmelerine ve uluslararası kuruluş raporlarına dayanarak çatışmaların sivil halk üzerindeki etkileri, göç dalgaları, insan hakları ihlalleri ve kalıcı siyasi çözüm arayışlarındaki tıkanmalar değerlendirilmektedir.

2022 öncesi yaşananlar, bugünün gözüyle bakıldığında adeta bir ön film gibi görünse de aslında her biri kendi başına savaşa gidecek derin bir krizdi.

Uluslararası toplumun bu çatışmaları "yerel ve sınırlı" olarak kodlaması, ileride çok daha büyük bir patlamanın sinyallerini kaçırmalarına yol açtı.

Jeopolitik Rekabetin Gölgesinde Ukrayna'nın Kimlik Mücadelesi

Coğrafi konumu itibarıyla Ukrayna, tarih boyunca Rus kültürü ile Doğu Avrupa kültürü arasında bir geçiş bölgesi olmuştur. Ancak bu konum, aynı zamanda Kiev yönetiminin kendi ulusal kimliğini koruma, geliştirme ve gelecek nesillere aktarma çabasını kesintisiz bir mücadeleye dönüştürmüştür. 2010'lu yılların başında uluslararası kamuoyunun dikkati büyük ölçüde Orta Doğu'daki istikrarsızlık ve Suriye iç savaşına yoğunlaşmışken; Ukrayna'nın doğusunda Rusya destekli ayrılıkçı gruplar ile Ukrayna silahlı kuvvetleri arasında giderek şiddetlenen çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Birbirlerine "Slav kardeşimiz" tabirini kullanan iki halk artık birbirine silah çekmiş bir denklemde yer alıyordu.

Euromaidan Süreci ve Siyasi Kriz (2013-2014)

Rusya yanlısı siyasetiyle hareket eden Ukrayna'nın 4. Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in, Kasım 2013'te AB ile imzalanması planlanan Ortaklık Antlaşması'ndan çekildiğini açıklaması, ülkede geniş çaplı protestoların fitilini ateşledi. Kiev'deki Bağımsızlık Meydanı'nda (Maidan Nezalezhnosti) başlayan gösteriler, hükümetin baskı politikalarına rağmen büyüyerek rejim karşıtı bir halk hareketine dönüşmüştür. Artan protestolar sonucunda Şubat 2014'te Yanukoviç ülkeyi terk ederek

Rusya'ya sığınmış, yerine Batı yanlısı geçici bir hükümet kurulmuştur. Rusya Federasyonu ise bu değişimi meşru bir siyasi süreç olarak tanımayarak "darbe" olarak nitelendirmiş ve Ukrayna'daki çıkarlarını korumak amacıyla doğrudan askerî müdahale dâhil sert önlemlere başvurmuştur. Bu noktada düşünmeden edemiyorum: Bir liderin sokağın baskısıyla ülkeyi terk etmesi, uluslararası hukuka göre tam olarak nerede duruyor? Rusya için "darbe", Batı için "halk iradesi". İki taraf da kendi bakış açısında haklı gibi görünüyor. Fakat sorun şu ki, bu iki anlatı asla birbirine temas etmedi. Benim gözlemlediğim, bu anlatı çatışmasının kendisi, 2022'de patlayacak olan büyük savaşın tohumlarını ekti ve Rusya'nın Ukrayna üzerindeki arka bahçem baskısını artıracaktı.

Kırım'ın İlhakı

Hukuki Tartışmalar ve Uluslararası Tepkiler Rusya'nın ilk hedefi, Ukrayna'ya bağlı özerk statüdeki Kırım Özerk Cumhuriyeti olmuştur. Yerel Rus yanlısı grupların eylemleri kısa sürede tırmanmış, başkent Simferopol'de parlamento binası ele geçirilmiştir. Yoğun siyasi ve askerî baskı altında kalan Kırım Yüksek Konseyi, 16 Mart 2014 tarihinde statü referandumu düzenleme kararı almıştır. Referandum sonucunda Kırım'da ve Sivastopol'da %90'ın üzerinde oyla Rusya'ya katılma yönünde bir irade beyan edilmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi, referandumun yasal olmadığını vurgulayan bir rapor yayımlamışsa da Rusya'nın veto yetkisini kullanması ve Çin'in çekimser kalması nedeniyle bu rapor bağlayıcı bir yaptırım gücü kazanamamıştır. Almanya, Türkiye ve NATO gibi uluslararası aktörlerden gelen kınama açıklamalarına rağmen, 17 Mart 2014 tarihinde Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kırım'ın Rusya Federasyonu'na katılımını resmileştiren anlaşmayı imzalamıştır. İlhaka karşı çıkan bazı kişiler kaybolmuş veya ölü olarak bulunmuş, özellikle Kırım Tatarları ilhakı açıkça reddetmiştir. Kırım Tatar lideri ve Ukrayna Milletvekili Mustafa Kırımoğlu'nun Kırım'a girişi Rusya tarafından ilk etapta 2019 yılına kadar yasaklanmıştır. Bu gelişmelerin ardından ABD ve AB, Rusya'ya yönelik kapsamlı ekonomik yaptırımlar uygulamaya koymuştur.

Bu olay, uluslararası sistemin en temel açmazını gözler önüne seriyor: BM Güvenlik Konseyi, kurulduğu günden bu yana büyük güçleri denetleyecek bir mekanizma olarak tasarlanmamış. Rusya'nın vetosu ve Çin'in çekimserliği karşısında Kırım'ın ilhakını durdurabilecek hiçbir kurum yoktu. Yaptırımlar elbette sembolik olarak ağırdı, ama bence asıl soru şu: Yaptırımlar, askeri müdahale olmadan toprak ilhakını engelleyebilir mi? Tarihsel örnekler gösteriyor ki, pek mümkün değil. O halde uluslararası toplumun elindeki araçlar, bu tür krizler için yeterli mi? Bence yeterli ve caydırıcı değil.

Donbas'ta Ayrılıkçı Hareket ve Novorossiya Projesi

Kırım'ın ilhakını takiben Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk ve Luhansk bölgelerinde yaşayan etnik Ruslar ve Rusya yanlısı gruplar silahlı mücadeleye girişmiştir. Rusya'nın lojistik ve askerî desteğini alan ayrılıkçı güçler, Kırım modelini uygulayarak 11 Mayıs 2014'te Donetsk ve Luhansk'ta bağımsızlık referandumları düzenlemiş ve ardından "Donetsk Halk Cumhuriyeti" (DHC) ile "Luhansk Halk Cumhuriyeti" (LHC) kurulduğunu ilan etmiştir. 24 Mayıs 2014'te bu iki yapı, "Novorossiya" (Yeni Rusya) adı altında bir konfederasyon oluşturduğunu duyurmuş; ancak bu oluşum hiçbir uluslararası aktör tarafından tanınmamıştır.

İlginç olan şey, Novorossiya fikrinin bu kadar hızlı doğması oldu. Tarihsel bir romantizmle ortaya atılan bu proje, sanırım Rusya'nın bile ne yapmak istediği konusunda tam karar veremediğini gösteriyor. Kırım'ı ilhak etmek bir şeydi; Donbas'ı da aynı şekilde ilhak etmek çok daha büyük bir maliyet demekti. Anlaşılan o ki, Moskova Donbas'ta doğrudan ilhaktan ziyade, Ukrayna'yı istikrarsızlaştıracak "donmuş bir çatışma" yaratmayı tercih etti ve bu strateji, 2022'ye kadar işledi.

Askerî Çatışmalar ve Sivil Kayıplar

Ukrayna ordusu ile ayrılıkçı güçler arasında başlayan çatışmalar kısa sürede yoğunlaşmış, Ukrayna güçleri hava bombardımanlarıyla ayrılıkçıların kontrolündeki bölgeleri hedef almıştır. Temmuz 2014'te Ukrayna ordusu Donetsk ve Luhansk arasındaki stratejik bağlantı yolunu kesmek için harekete geçmiş, Ağustos ayında çatışmaların şiddeti daha da artmıştır. Bu süreçte yaşanan en trajik olaylardan biri, 17 Temmuz 2014'te Malezya Havayolları'na ait MH17 sefer sayılı yolcu uçağının Donetsk bölgesinde düşmesi ve 298 kişinin hayatını kaybetmesi olmuştur. Olayın ardından Ukrayna ve Rusya karşılıklı olarak birbirini suçlamış, bağımsız uluslararası soruşturma yapılabilmesine rağmen siyasi uzlaşma sağlanamamıştır. Birleşmiş Milletler verilerine göre, çatışmaların başlangıcından Aralık 2017'ye kadar geçen sürede hayatını kaybedenlerin sayısı 10.303 (Ukrayna askerleri, ayrılıkçı savaşçılar ve siviller dâhil), yaralananların sayısı ise 24.788 olarak kaydedilmiştir. Çatışmalardan doğrudan etkilenenlerin toplam sayısı ise yaklaşık 35.000'dir.

Bu rakamları yazarken bir şey daha fark ettim. BM'nin verdiği 10.303 ölü sayısı, sadece doğrudan çatışmalarda hayatını kaybedenleri içeriyor. Peki ya dolaylı ölümler? Hastaneye gidemeyen, temiz su bulamayan, psikolojik travma nedeniyle hayatı mahvolan insanlar? Sanırım savaşın gerçek bilançosu asla tam olarak bilinemeyecek. Medyanın rolüne gelirsek, bir yerdeki çatışma ne kadar uzarsa, ona olan ilgisini o kadar kaybediyor. Donbas'taki savaş da 2015'ten sonra "sıradan" bir haber konusuna dönüştü. Oysa her ölü, bir ailenin yıkımı demek.

Minsk Ateşkes Süreci ve Kalıcı Çözüm Arayışları

5 Eylül 2014'te Belarus'un başkenti Minsk'te, Ukrayna ile Rusya destekli ayrılıkçılar arasında ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Ancak bu ateşkes kısa sürede ihlal edilmiş, ayrılıkçı güçler kazandıkları zamanı Rusya'dan yeni askerî ve lojistik destek almak için kullanmıştır. Minsk Anlaşması'nın öngördüğü siyasi ve askerî hükümlerin büyük bölümü uygulanamamıştır. Aralık 2017 sonunda dikkat çekici bir gelişme yaşanmış ve iki

taraf, daha önceki Minsk protokolünde yer alan esir değişimi maddesini kısmen hayata geçirmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ile Uluslararası Kızılhaç Komitesi yetkililerinin gözetiminde gerçekleştirilen takasta 237 ayrılıkçı esir ile yaklaşık 74 Ukraynalı asker ve sivil karşılıklı olarak serbest bırakılmıştır. Minsk süreci bana, ateşkes anlaşmalarının nasıl bir "zaman kazanma" aracına dönüşebileceğini gösterdi. Ateşkes imzalanır imzalanmaz çatışmalar yeniden başlıyorsa, bu anlaşmanın taraflar için ne anlamı var? Sanırım şu: Her iki taraf da ne kazanabileceğini hesaplıyor. Aralık 2017'deki esir değişimi ise ilginç bir istisna. Neden o zaman oldu? Bence taraflar, uluslararası kamuoyuna "biz barış istiyoruz" mesajı vermek için sembolik bir adım attılar. Ama bu adımın ötesine geçmediler. AGİT ve Kızılhaç'ın varlığı anlaşmaya meşruiyet kazandırdı, ama kalıcı barışı getirmedi. Bu, diplomasinin sınırlarını düşündüren bir örnek.

Saha Görüşmeleri: Sivillerin Perspektifinden Çatışma Algısı

Ocak 2018'de Kiev'de, yeğenini Donetsk Oblastı'ndaki çatışmalarda kaybetmiş Ukrayna vatandaşı Vitaly Olishkevich ile yaptığım mülakat, sivil halkın savaşa dair algısını ve beklentilerini ortaya koymaktadır. Görüşmede Olishkevich, Kırım'ın ilhakını "Rus nüfusun yoğunluğunu kendi lehine kullanan Rusya'nın ekonomik ve siyasi çıkar odaklı bir hamlesi" olarak nitelendirmiştir. Donetsk'in Ukrayna ekonomisinin demir-çelik ve sanayi açısından en güçlü şehri olduğunu, bu nedenle stratejik önem taşıdığını belirtmiştir. Görüşmeci, Ukrayna halkının AB üyeliğine yönelik beklentilerini "Rus baskısından kurtulmak için bir umut kapısı" olarak tanımlamış ve yeğeninin, Donetsk-Luhansk arasındaki bir kontrol noktasında Rus keskin nişancı ateşi sonucu öldüğünü aktarmıştır. AB'nin Rusya karşısındaki tutumunun yetersiz olduğunu savunan Olishkevich, Ukrayna'nın zengin tarım topraklarının bir kısmının Çin'e kiralandığını ve AB'nin doğrudan Çin etkisini yanı başında görmek istemediği için Rusya'nın Kırım ilhakına sessiz kalmış olabileceğini ileri sürmüştür.

Vitaly ile yaptığım bu konuşma benim için çok öğretici oldu. Bir sivilin gözünden savaşı dinlemek, rakamlardan çok daha fazlasını anlatıyor. AB, yanı başında bir Çin etkisi istemez, bu nedenle Rusya'nın bölgedeki ağırlığını bir denge unsuru olarak görmüş olabilir. Bu bizlere uluslararası ilişkilerin ne kadar karmaşık ve çıkarlar üzerine kurulu olduğunu bir kez daha hatırlattı. Yeğenini kaybetmiş bir adamın, bu trajedi içinde bile stratejik bir analiz yapabilmesi ise gerçekten etkileyiciydi.

Savaşın Kolektif Hafızada İnşası: Kiev'deki II. Dünya Savaşı Müzesi Örneği

Başkent Kiev'deki II. Dünya Savaşı Müzesi'nin girişine, çatışma bölgelerinden getirilmiş, silahlarla taranmış bir ambulansın yerleştirilmesi, çatışmaların vahametini sembolize etmektedir.

Müze içerisinde Donetsk ve Luhansk bölgelerinden getirilen flamalar, bayraklar, askerî teçhizat ve kişisel eşyalar sergilenmektedir. Bu kurulum, Ukrayna'nın güncel savaş deneyimini tarihsel mücadele anlatısıyla eklemleyerek ulusal hafızanın inşasına katkıda bulunmaktadır.

Kırım'ın ilhakı ve Donbas'taki çatışmalar

2022 öncesi dönemde Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü, siyasi istikrarını ve toplumsal dokusunu derinden sarsmıştır.

AB ile ABD'nin yaptırımları sorunun çözümünde yetersiz kalmış, Minsk süreci ise kalıcı bir barış getirememiştir. Bu çatışmalar yalnızca askeri ve siyasi bir sorun değil; aynı zamanda bölgedeki etnik, kültürel ve hafıza siyaseti boyutlarıyla da çok katmanlı bir kriz olarak ele alınmayı gerektirmektedir.

Yazımı bitirirken şunu düşünüyorum: 2014-2018 arasında yaşananlar aslında büyük bir uyarıydı. Fakat bu uyarı, küresel güçler tarafından yeterince ciddiye alınmadı. Sanırım herkes, çatışmanın o bölgeyle sınırlı kalacağını varsaydı. Oysa donmuş çatışmaların en tehlikeli yanı, bir gün aniden eriyip taşmasıdır. 2022'de olan da tam olarak buydu.

Buradan çıkacak en önemli ders şu: Küçük görünen krizlerin, büyük felaketlerin habercisi olabileceğini unutmamak gerekir.

Gazze Soykırımı Sonrası ABD-İsrail İlişkileri

DOÇ. DR. MEHMET RAKİPOĞLU
www.kritikbakis.com

Gazze soykırımının üçüncü yılına yaklaştığı bugünlerde, ABD'nin İsrail'le kurduğu "özel ittifak"ın toplumsal ve siyasi temellerinde daha önce görülmemiş bir aşınma yaşanıyor. Washington ile Tel Aviv arasındaki askeri ve istihbari iş birliği İran'a karşı yürütülen ortak savaşla zirveye ulaşmışken, Amerikan kamuoyu, Demokrat Parti tabanı ve şaşırtıcı biçimde Cumhuriyetçi cephenin bir kesimi de İsrail'e verilen desteği açıkça sorgulamaya başlamıştır. AIPAC gibi onlarca yıldır partilerüstü bir güç olarak çalışan lobi yapıları hem Cumhuriyetçi hem de Demokratlardan gelen eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Üstelik bu eleştiri artık söylem düzeyinde kalmamış, kurumsallaşarak kendi karşı lobi yapılarını da üretmeye başlamıştır. Kamuoyu araştırmaları bu kırılmayı gözler önüne sererken, AIPAC'ın somut siyasi gerilemesiyle birlikte ortaya çıkan yeni karşı örgütlenmelere maruz kaldığı görülmektedir. Bu süreç ABD'nin Siyonizm'den yapısal olarak bağımsızlaşıp bağımsızlaşamayacağı sorusunu gündeme getirmektedir.

Kamuoyunda ve Parti Tabanında Tarihi Kırılma

Amerikan kamuoyunun İsrail'e bakışı, on yıllık bir süreçte nadiren görülecek bir hızla değişmiştir. Gallup'un Şubat 2026'da açıkladığı bir araştırmaya göre toplumun yüzde 36'sı işgalci İsrail tarafına, yüzde 41'i ise Filistinlilere daha fazla sempati duyduğunu belirtmektedir. On yıl önce aynı soruya verilen cevaplarda oran yüzde 62'ye 15 şeklinde seyretmekteydi. Dolayısıyla İsrail lehine olan fark neredeyse tamamen tersine dönmüştür. Bu değişimin en dikkat çekici yanı, geleneksel olarak İsrail'e en sıcak bakan iki grupta bile (Cumhuriyetçiler ve 55 yaş üstü Amerikalılar) belirgin bir yumuşama yaşanmış olmasıdır. 55 yaş üstü grupta oran, 2016'daki 72'ye 11 gibi açık bir İsrail lehine tablodan, 2026'da 49'a 31'e gerilemiştir. Demokrat Parti tabanındaki dönüşüm daha da köklü bir nitelik taşımaktadır. Aynı araştırmaya göre İsrail'e sempati duyan Demokratların oranı yüzde 53'ten yüzde 17'ye düşerken, Filistin'e sempati duyanların oranı yüzde 23'ten yüzde 65'e yükselmiştir.

Pew Research Center'ın ayrı bir çalışması da benzer bir tablo ortaya koymaktadır. Amerikalıların çoğunluğu Netanyahu'nun dünya meselelerinde "doğru olanı yapacağına" dair az ya da hiç güven duymadıklarını ifade etmektedir. Amerikan kamuoyundaki Netanyahu'ya karşı artan bu güvensizlik özellikle 30 yaş altındakiler arasında son bir yılda belirgin biçimde artmıştır. Kongre düzeyindeki bu karşılık daha somut bir biçim almıştır. 100'den fazla Demokrat, İsrail'e askeri yardımın askıya alınmasını öngören bir yasa teklifine destek vermiştir.

Bu, birkaç yıl öncesine kadar akla gelmeyecek bir adım olarak değerlendirilebilir.

Demokrat Parti içinde kıdemli isimlerin bile silah sevkiyatlarına karşı oy kullanmış olması, değişimin artık partinin en solundaki aktivist çevrelerle sınırlı kalmadığını, kurumsal merkeze de yayıldığını göstermektedir.

Bu dönüşümün arkasındaki en önemli etken, Gazze'deki soykırım ve yıkımın adeta canlı yayın niteliğinde izlenebilir olmasıdır.

İsrailli yetkililerin savaşın amaçlarına dair kamuya açık açıklamaları ile sahadaki görüntüler arasındaki çelişki, kamuoyunda "abartı" ya da "tek taraflı anlatı" suçlamalarına pek yer bırakmamıştır. Bu durum, klasik imaj yönetimi stratejilerinin eskisi kadar işlevsel olmamasını sağlamıştır.

Bu kırılmanın ilk toplumsal görünürlüğü, üniversite kampüslerinde savaşın ilk aylarından itibaren başlayan öğrenci gösterilerinde ortaya çıkmıştır; zamanla bu hareket kampüs sınırlarının dışına taşarak daha geniş bir toplumsal harekete dönüşmüştür.

AIPAC'ın Kaybı ve AZAPAC'ın Doğuşu

Kamuoyundaki değişim, AIPAC gibi kurumsal lobi yapılarının siyasi hareket alanını daraltmıştır; bu daralma artık soyut bir eğilim olmaktan çıkmış, seçim sürecinde somut örneklerle ve deneysel araştırma verileriyle kendini göstermeye başlamıştır.

En çarpıcı örnek Michigan eyaletindeki senato yarışında görülmektedir. AIPAC ve bağlı kuruluşları, ön seçimde Filistinli Abdul El-Sayed'e karşı Haley Stevens'ı desteklemek için yaklaşık 30 milyon dolar harcamıştır. Siyonist lobinin ABD ayağı olan AIPAC'ın bu hamlesi, lobinin tek bir seçim yarışına yaptığı gelmiş geçmiş en büyük yatırım olarak kayıtlara geçmiştir.

Buna rağmen İsrail'e sert eleştiriler yönelten ve İsrail'e askeri yardımın sona erdirilmesini savunan El-Sayed ön seçimi kazanmıştır.

Genel seçim aşamasında ise tablo daha da dikkat çekici bir hal almıştır. Cumhuriyetçi aday Mike Rogers, AIPAC'tan kendisine açık destek vermemesini talep etmiştir.

Nitekim Rogers'in kampanya ekibi, AIPAC'ın adının dahi seçime karışmasının rakibinin "AIPAC'a bağımlı aday" söylemini güçlendireceğinden endişe duymuştur. Güçlü şekilde İsrail yanlısı bir Cumhuriyetçi adayın dahi örgütün desteğini bir yük olarak görmüş olması, meselenin artık salt bir Demokrat Parti içi çatışma olmadığını, iki partiyi de kapsayan bir siyasi gerçekliğe dönüştüğünü göstermektedir.

Bu tabloyu, Data for Progress'in Temmuz 2026'da yürüttüğü anket araştırmasını sistematik biçimde doğrulamaktadır.

17-19 Temmuz 2026 tarihleri arasında 1.207 muhtemel seçmenle yapılan bu araştırmada, AIPAC'tan fon alan bir Demokrat adayın, dışarıdan hiçbir AIPAC parasını kabul etmeyen bir Demokrat adaya kıyasla Cumhuriyetçi rakibi karşısında istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha kötü performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu zayıflama yalnızca AIPAC'a özgü değildir. AIPAC'ın radarındaki yapay zekâ şirketlerinden, kripto para sektöründen ve ilaç endüstrisinden fon alan adaylar da benzer bir dezavantajla karşılaşmaktadır.

Dolayısıyla AIPAC, seçmen nezdinde artık "tartışmalı ama nötr" bir çıkar grubu olmaktan çıkmış; toplumun genelinde güven kaybı yaşayan yapay zekâ ve kripto para şirketleriyle aynı kategoriye, yani seçmenin doğrudan cezalandırdığı finansman kaynakları arasına yerleşmiş durumdadır.

Bu gerilemenin en somut kurumsal yansıması, kampüs hareketinin siyasi örgütlenmeye dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır.

2025 sonbaharında resmen faaliyete geçen Anti-Zionist America PAC (AZAPAC), kendini doğrudan AIPAC'a karşı bir denge unsuru olarak konumlandırmaktadır. AZAPAC, "yalnızca ABD'ye sadakat yemini eden" adayları destekleme sözü vermekte ve bağış kademelerini "We The People" (5 dolardan başlayan), "Patriot Package" (50 dolardan başlayan) ve "Liberty Package" (500 dolardan başlayan) şeklinde yapılandırarak klasik bir kitle fonlama modeli kurmaktadır.

AZAPAC'ın güncel kampanyalarından biri, Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası'nın (NDAA) 1217. Maddesinin kaldırılması için senatörlere çağrı yapmaktır.

Bu da Siyonizm'e mesafeli duran lobinin yalnızca sembolik bir varlık olmadığını, somut yasama süreçlerine müdahale etmeyi hedefleyen işlevsel bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır.

AZAPAC'ın ortaya çıkışı, iki yıl süren kampüs protestolarının (bu protestolara zaman zaman İsrail karşıtlığını Yahudi cemaatine yönelik düşmanlıkla karıştıran gruplar da katılmıştır) artık seçim siyasetine dahil olan kurumsal bir yapıya evrilmiş olduğu anlamına gelmektedir.

Ancak bu yeni karşı-örgütlenme hareketi kendi içinde tartışmalı bir zemine oturmaktadır. Anti-Defamation League gibi kuruluşlar, kampüs eylemlerinde öne çıkan bazı grupların söylemlerinde antisemitik unsurlar tespit ettiğini ve bazı eylemcilerin Hamas'ın 7 Ekim saldırısını açıkça desteklemiş olduğunu raporlamaktadır. Bu eleştiriler, "siyonizm karşıtlığı" ile "Yahudi karşıtlığı" arasındaki sınırın nerede çizileceği konusunda ABD kamuoyunda ciddi bir tartışmayı beslemektedir. Söz konusu tartışma yalnızca akademik nitelikte kalmamış, doğrudan siyasi meşruiyet mücadelesinin bir parçası haline gelmiştir.

Öte yandan hareketin savunucuları, bu eleştirilerin çoğu zaman meşru politika eleştirisini susturmak amacıyla araçsallaştırıldığını öne sürmektedir. Bu gerilim, AZAPAC gibi yapıların önündeki en büyük sınavı oluşturmaktadır.

Kurumsallaşarak ana akım siyasette AIPAC'a benzer bir meşruiyet kazanıp kazanamayacakları, yoksa marjinal bir protesto hareketi olarak mı kalacakları belirsizliğini korumaktadır.

Cumhuriyetçi Cephede Çatlaklar ve Sınırlı Bağımsızlaşma

AIPAC'a yönelik eleştiri yalnızca Demokrat sol kanattan gelmemektedir. Bu durum, resmin en dikkat çekici yeni unsurunu oluşturmaktadır. Muhafazakâr yorumcu Tucker Carlson, Trump'a yakınlığıyla bilinmesine rağmen ABD-İsrail ilişkisinin en görünür eleştirmenlerinden biri haline gelmiş ve gelecekteki bir başkanlık adaylığı ihtimaliyle birlikte anılmaya başlamıştır. Cumhuriyetçi Kongre üyesi Marjorie Taylor Greene ise partisinde Gazze'deki savaşı açıkça "soykırım" olarak tanımlayan ilk isimlerden biri olmuştur. Bu eleştiri damarı, MAGA hareketi içinde kendini "dış müdahaleye temkinli yaklaşan" ya da daha basit bir ifadeyle "önce Amerika, gereksiz savaşlara hayır" diyen bir kanat olarak tanımlamaktadır. Bu kanadın güncel sözcüsü konumundaki isim Başkan Yardımcısı JD Vance'tir. Bu grup, İsrail'e verilen desteği artık ortak bir stratejik çıkar olarak değil, Amerikan kaynaklarını gereksiz yere tüketen bir yük olarak görmekte ve bunu "sonu gelmeyen savaşlardan çıkış" vaadiyle birleştirmektedir.

Bu çevre içerisindeki eleştirel damarın bir kısmının "antisemitik komplo teorileriyle iç içe geçtiği" İsrail yanlısı kesimlerce dile getirilmesi, İsrail'e dair eleştirilerin antisemitizmle bir tutulmasına yönelik stratejilere zemin hazırlamaktadır. Buna rağmen, Cumhuriyetçi tabanda gerçek bir kırılmanın yaşanmakta olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Buna göre genç Cumhuriyetçiler arasında İsrail'e duyulan güven, yaşlı kuşağa kıyasla çok daha hızlı düşmektedir.

Kamuoyundaki ve parti tabanındaki bu değişime rağmen, ABD'nin Siyonizm'den "bağımsızlaşması" sorunsalı anket sonuçlarının ötesinde bir değerlendirme gerektirmektedir. İlk olarak, yönetimler müttefikin savaş yürütme biçimine erken müdahale etme konusunda tarihsel olarak isteksiz davranmıştır. Bu isteksizlik yalnızca İsrail'e özgü olmayıp, Ukrayna ve Yemen örneklerinde de tekrarlanan bir örüntü olarak karşımıza çıkmaktadır.

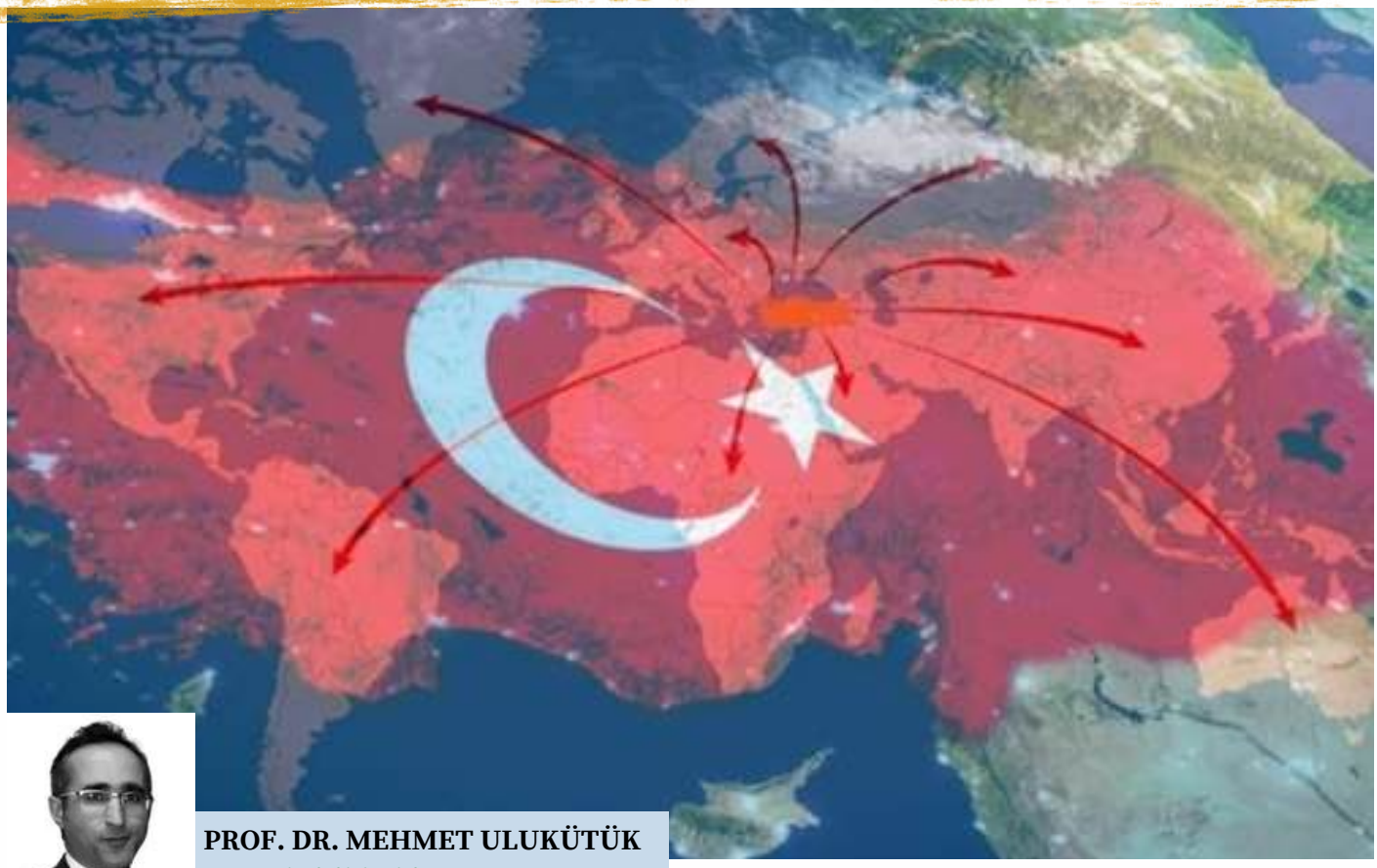
Karar alıcılar, ittifakın başında ellerinde bulunan yüksek etki gücünü kullanmak yerine, çatışma uzadıkça azalan bir nüfuzla baş başa kalmaktadır. Bu durum, kamuoyu ne kadar değişirse değişsin, yürütme organının müttefikine karşı sert koşullar dayatma konusunda köklü bir tereddüt taşıdığını göstermektedir.

İkinci olarak, kurumsal bağların derinliği (teknoloji ve silah sanayii ortaklıkları, istihbarat paylaşımı, Kongre'deki yerleşik ilişki ağları) bir gecede çözülebilecek nitelikte değildir. Nitekim İsrail hükümetinin kendisi, ABD yardımından on yıl içinde kademeli olarak bağımsızlaşma söylemini benimsemiş ve gelecekteki olası bir kesintiyi kendi inisiyatifiymiş gibi sunma stratejisi geliştirmiştir. Bu da örtük biçimde ittifakın eski haliyle sürdürülemeyeceğinin kabulü anlamına gelmektedir. Öte yandan AZAPAC gibi yeni oluşumların henüz AIPAC ölçeğinde mali ve kurumsal bir ağa sahip olmadığı da göz ardı edilmemelidir; bir karşı lobinin varlığı, onun kısa vadede eski gücün yerini alacağı anlamına gelmemektedir.

Sonuç olarak, ABD'nin Siyonizm'den bağımsızlaşması henüz tamamlanmış bir süreç olmayıp, çok yönlü ve çelişkili bir mücadele alanı olarak sürmektedir. Kamuoyunda, parti tabanlarında, seçmen davranışını ölçen deneysel araştırmalarda ve artık kurumsal karşı-örgütlenmelerde (hem Demokrat hem de Cumhuriyetçi kanatta) köklü bir kopuş yaşanmakta; buna karşılık yürütme erki ve kurumsal yapılar hâlâ büyük ölçüde eski ittifak mantığına göre hareket etmektedir. Bu nedenle mevcut tabloyu "ittifakın sonu" olarak değil, seçmen tercihlerinin ve yeni oluşan karşı lobilerin siyasi elitleri giderek daha fazla zorladığı, "ittifakın yeniden müzakere edildiği kritik bir eşik" olarak okumak daha isabetli görünmektedir.

Osmanlı Tarihi Gelecek Bir Geçmiş Olarak Okunabilir mi?

PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK
www.kritikbakis.com

Osmanlı tarihini bugün yeniden düşünmek, Osmanlı'nın ne olduğundan önce bizim tarihle nasıl bir münasebet kurduğumuzu yeniden düşünmeyi gerektirir. Çünkü tarih, geçmişte olup bitmiş hadiselerin nesnel bir dökümü değildir. Geçmiş ile şimdi arasında, hafıza ile unutma arasında, tecrübe ile beklenti arasında, miras ile gelecek arasında inşa edilen anlam ilişkileridir. Osmanlı tarihi, Türkiye'nin geride bıraktığı bir 'imparatorluk devri' olmaktan ziyade, bugünün dilinde, kurumlarında, şehirlerinde, zihniyet dünyasında, siyasî tahayyülünde, hukuk anlayışında, dinî duyarlılıklarında, estetik zevkinde ve hatta modernleşme tecrübelerinin travmalarında konuşmaya devam eden bir geçmiş-şimdi ilişkisidir. Osmanlı'yı anlamak, geçmişin içinden bugüne intikal eden imkânları, kesintileri, zaafları, başarıları, ihtimalleri ve henüz tüketilmemiş anlamları yeniden keşfetmektir. İbrahim Kalın'ın 'Biz Osmanlı'ya dönmüyoruz, Osmanlı'dan geliyoruz', neo-Osmanlıcılık sloganı olarak değil, tarih hermeneutiği bakımından mühim ontolojik ve epistemolojik bir önerme olarak okunabilir. 'Osmanlı'ya dönmek' geçmişi bugüne mekanik biçimde taşımayı, tarihsel zamanı tersine çevirmeyi ve kaybedilmiş bir siyasî biçimi yeniden ihya etmeyi ima ederken, 'Osmanlı'dan gelmek' geçmişin hâlihazırda içinde bulunduğumuz varoluşun kurucu katmanlarından biri olduğunu, dolayısıyla ondan kurtulmanın yahut onu romantik bir biçimde yeniden üretmenin değil, onunla hesaplaşarak, (hem hesap sorarak hem de hesap vererek) onu anlayarak, eleştirerek ve temellük ederek geleceğe yürümek gerektiğini ifade eder. Türkiye'de Osmanlı tarihi uzun zaman iki karşıt ama aynı anakronik bakışın arasında sıkışmıştır. Bir tarafta Osmanlı'yı modern Türkiye'nin kuruluşundan önceki karanlık, geri, irrasyonel ve tasfiye edilmesi gereken bir geçmiş olarak gören tarih anlayışı, diğer tarafta Osmanlı'yı neredeyse bütün tarihsel çatışmaları, toplumsal eşitsizlikleri, siyasî şiddeti, iktisadî zaafları, merkez-taşra gerilimlerini, etnik ve dinî meselelerin üstünü örten kusursuz bir medeniyet ve adalet çağına dönüştüren nostaljik restorasyonculuk vardır. Birincisi geçmişi küçümseyerek bugünü kurmaya, ikincisi geçmişi idealize ederek bugünün açmazlarından kaçmaya çalışır. Hâlbuki tarih hermeneutiği ne geçmişi mahkûm etmek ne de geçmişi kutsamaktır, geçmişin bugünde nasıl konuştuğunu ve bugünün geçmişi hangi sorularla yeniden konuşturduğunu anlamaktır. (Tabii bunların dışında bir de İsmail Kara'nın isabetle kaydettiği üzere İslamcılık ile Oryantalizmi birleştiren bir Osmanlı algısından da söz etmek gerekiyor, ama şimdi sırası değil)

Meseleye Gadamer'in zaviyesinden bakarsak, biz geçmişi dışarıdan, hiçbir önkabule sahip olmayan saf bir bilinçle seyretmeyiz, bilakis kendimiz de tarih tarafından biçimlendirilmiş varlıklarız. Geçmişi anlamaya çalışırken kullandığımız dil, kavramlar, sorular, değerler ve hatta hangi şeyleri 'önemli tarih' saydığımız bile tarihsel bir tesirin ürünüdür. Bugünden Osmanlı'yı okuyan biri, Osmanlı tarihinin karşısında nötr bir gözlemci pasif bir alıcı değildir. Osmanlı'nın ardından meydana gelmiş Cumhuriyet'in, modernleşmenin, milliyetçiliğin, sekülerleşmenin, İslâmî yeniden uyanışların, darbelerin, göçlerin, şehirleşmenin, küreselleşmenin ve dijital çağın içinden konuşmaktadır. Gadamerci anlamda mesele, bu tarihsel konumdan kurtulmak değil, kendi tarihsel konumumuzun farkına vararak onunla düşünmektir.

Osmanlı'yı anlamanın ilk şartı, onu bugünün kavramlarının içine hapsetmemektir. Osmanlı padişahını modern anlamda 'cumhurbaşkanı', reâyâyı 'vatandaş', milleti modern anlamda 'ulus', divanı modern anlamda 'bakanlar kurulu', medreseyi modern anlamda 'üniversite', vakfı 'sosyal yardım kurumu', kapitülasyonları 'serbest ticaret anlaşması', timarı 'toprak mülkiyeti', devleti de bugünkü ulus-devlet kategorisiyle özdeşleştirmek nasıl tarihsel gerçekliği tahrif ediyorsa, Osmanlı'nın bütün kurumlarını 'İslâmî' veya 'Türk' kavramlarıyla açıklamak da aynı ölçüde indirgemecidir. Tarih hermeneutiğine göre bir tarihsel dünyayı anlamak, onu kendi dünyamızın hazır kavramlarına tercüme etmekten önce onun kendi kavram dünyasına girmeyi gerektirir. Osmanlı'nın devlet, mülk, millet, reâyâ, şer', örf, adalet, nizam, kamu, vakıf, himaye, saltanat, hilafet, ümmet, cemaat, tebaa, kul, ayan, ulema, tekke, medrese ve mahalle gibi kavramları kendi tarihsel bağlamlarında anlaşılmadan Osmanlı hakkında söylenen her şey bir miktar bugünün dilinin geçmişe giydirilmesi olacaktır.

İbn Haldûn'un Mukaddime'de vurguladığı üzere, tarihçi 'ne oldu?' sorusuyla yetinmeyip, hadiselerin ardındaki sebepler (esbâb), toplumsal yapı, güç ilişkileri, ekonomik şartlar, coğrafya, dayanışma biçimleri ve siyasî teşekkülün tabi olduğu kaideleri araştırması gerekir. Zaten umrân kavramı da tarihi hükümdarların başarılarından ibaret bir menkıbe olmaktan çıkarıp insanların birlikte yaşama biçimlerinin, iktisadî ilişkilerin, siyasî iktidarın, dayanışmanın ve çözülmenin ilmî tetkikine dönüştürür. Bugün Osmanlı'yı okumak isteyenler kazanması gereken zihnî hasletlerden biri, hayranlık ile hayret arasındaki farkı bilmek olmalıdır. Hayranlık geçmişi idealize eder, hayret ise geçmişi soruşturur. Hayranlık 'Osmanlı neden bu kadar büyüktü?' diye sorarken aslında cevabı apriori olarak verir, hayret ise 'Bir Türkmen beyliği nasıl oldu da farklı din, dil ve kültürlerden milyonlarca insanı asırlar boyunca aynı siyasî çatı altında tutabilecek bir imparatorluk teşekkülüne dönüştü, bu teşekkül hangi şartlarda mümkün oldu, hangi kurumlarla sürdürüldü, hangi gerilimler altında yaşadı ve niçin sonunda başka bir siyasî forma dönüştü?' diye sorar. Birincisi tarihî romantizmdir, ikincisi tarih bilincidir.

Osmanlı'yı bu nazarla okumaya başladığımızda 'altın çağ' ne de 'karanlık çağ' değil, tarihsel imkânlar ve tarihsel sınırlardan mürekkep nevi şahsına münhasır bir devlet olduğunu fark ederiz. Bir medeniyetin büyüklüğü, bütün kusurlarından azade olmasıyla değil, kendi tarihsel şartları içinde hangi meseleleri çözebildiği ve hangilerini çözemediğiyle ölçülür. Osmanlı'nın şehir ve vakıf medeniyeti, farklı cemaatleri bir arada yaşatabilme kapasitesi, hukukî çoğulculuk biçimleri, devlet teşkilatı, diplomasi geleneği, askerî organizasyonu, klasik sanatları, mimarisi, bürokrasisi ve uzun süreli siyasî istikrarı nasıl ciddiyetle incelenmek zorundaysa, merkezileşmenin bedelleri, vergi yükleri, taşra üzerindeki tahakküm biçimleri, saray siyaseti, iktidar mücadeleleri, savaşların toplumsal maliyetleri, zorunlu göçler, mezhep ve cemaat gerilimleri ve modernleşme karşısındaki kurumsal problemler de aynı ciddiyetle incelenmelidir. Hakikate sadakat, sevdiğimiz geçmişin kusurlarını gizlemeyi değil, onun bütünlüğünü korumayı gerektirir.

Osmanlı tarihini 'zaferler tarihi' olarak anlatan popüler tarihçilik kadar, onu 'inhiraf ve inkıraz' üzerinden okuyan modernleşmeci tarihçilik de artık aşılması gerekmektedir. Modern Türkiye tarih yazımında Cumhuriyet ile Osmanlı arasında mutlak bir kopuş varsayan anlatıların önemli ölçüde sorgulanmış olması tesadüf değildir. Erik Jan Zürcher'in Modernleşen Türkiye'nin Tarihi'nde vurguladığı üzere, geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet arasında kadrolar, siyasî tecrübeler, kurumlar ve ideolojik süreklilikler bakımından sanıldığından çok daha yoğun bağlar bulunmaktadır. Aynı şekilde Michael Meeker'in Osmanlı mirasının modern Türkiye'nin toplumsal ve siyasî modernliğinin oluşumundaki rolünü inceleyen çalışması İmparatorluktan Gelen Bir Ulus kitabında ifade ettiği üzere, imparatorluk ile ulus-devlet arasındaki ilişkiyi basit bir 'eski rejimden yeni rejime geçiş' şemasının ötesinde süreklilik eksenli düşünmemizi salık verir. Andrew Hammond'un, Late Ottoman Origins of Modern Islamic Thought: Turkish and Egyptian Thinkers on the Disruption of Islamic Knowledge kitabı ise geç-dönem Osmanlı düşüncesi ile modern İslam düşüncesi arasındaki köklü bağlantılarının izini sürer.

Ancak süreklilik vurgusu da yeni bir mite dönüştürülmemelidir. 'Cumhuriyet Osmanlı'nın devamıdır' demek, bizi 'Cumhuriyet Osmanlı'dan hiçbir bakımdan farklı değildir' sonucuna götürmemelidir. Tarihsel süreklilik ile tarihsel özdeşlik birbirinden tefrik edilmelidir. Bir nehir yatağını değiştirebilir, fakat suyun geçmişi yok olmaz, aynı suyun akması, nehrin aynı yerde kaldığı anlamına da gelmez. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişi anlamanın makul yolu, kopuş ile süreklilik arasındaki diyalektiği birlikte düşünmektir. Cumhuriyet yeni bir siyasî form, yeni bir egemenlik anlayışı, yeni bir vatandaşlık rejimi ve yeni bir tarih tasavvuru kurmuştur, ama bunu uzay boşluğunda

gerçekleştirmemiştir. Osmanlı'nın bürokratik kadroları, hukukî mirası, eğitim kurumları, askerî kültürü, şehirleri, ekonomik ilişkileri, toplumsal yapıları ve modernleşme tecrübeleri yeni rejimin maddî ve beşerî zeminlerinden birini oluşturmuştur. Cumhuriyet'i anlamak için Osmanlı'yı, Osmanlı'nın son asrını anlamak için de Cumhuriyet'i bilmek gerekir.

Geçmiş normalde olmuş bitmiş olanı ifade eder, gelecek ise henüz olmamış olanı. Fakat bazı geçmişler vardır ki henüz tüketilmemişlerdir. Onların anlamı geride bıraktıkları izlerde değil, gelecekte açabilecekleri imkânlarda da saklıdır. İşte Osmanlı Türkiye için böyle bir geçmiştir. Çünkü Osmanlı'dan bize birlikte yaşama tecrübesi, medeniyetler arası temas, farklı hukuk geleneklerinin bir arada işleyebilmesi, doğu ile batı arasında aracılık, şehir ve vakıf merkezli toplumsal örgütlenme, devlet ile toplum arasındaki farklı ilişki biçimleri, farklı din ve kültürlerle müzakere etme kabiliyeti, geniş coğrafyaları birbirine bağlayan ticaret ve diplomasi tecrübesi gibi bugün yeniden düşünülmeye müsait tarihsel deneyimler kalmıştır.

Reinhart Koselleck'in 'tecrübe alanı' (Erfahrungsraum) ile 'beklenti ufku' (Erwartungshorizont) arasında yaptığı ayrımdan mülhemle söyleyecek olursak, bir toplum yaşadığı geçmişten ibaret değildir, geçmiş tecrübelerini geleceğe ilişkin beklentileriyle sürekli yeniden ilişkilendirir. Modernlik, geçmiş ile gelecek arasındaki mesafenin genişlemesiyle ortaya çıkan özel bir zaman tecrübesidir. Osmanlı'nın Türkiye açısından yeniden okunması 'geçmişe dönme' arzusu değil, tecrübe alanını genişleterek beklenti ufkunu derinleştirme çabası olmalıdır. Osmanlı'dan alınacak şey Osmanlı'nın kendisi değil, Osmanlı'nın içinde gerçekleşmiş tarihsel tecrübelerin bugün hangi sorulara cevap verebileceğidir.

Bunu görebilmek için ile model ile miras arasındaki farkı idrak etmek gerekiyor. Osmanlı bizim için model değildir, çünkü hiçbir tarihsel toplum başka bir tarihsel toplumun hazır modeli olamaz. Osmanlı'dan bugün 'millet sistemi'ni aynen almak, vakıf düzenini aynı biçimde kurmak, klasik bürokrasiyi ihya etmek yahut imparatorluk siyasî tahayyülünü günümüz ulus-devletinin yerine koymak tarih bilinci değil, anakronizmdir. Osmanlı bir mirastır. Miras, tekrar edilmez, temellük edilir. Temellük etmek, kendisine ait olmayan bir şeyi sahiplenmek değil, kendisine intikal etmiş olanı anlayarak kendi varoluşunun imkânlarına dönüştürmektir. Bu minvalde baktığımızda Osmanlı'dan bize kalan en değerli şeylerden biri, güçlü kurumlar üretebilme kabiliyeti, farklı medeniyetlerle müzakere edebilme kapasitesi, şehir hayatını ahlâkî, estetik, iktisadî ve sosyal bir bütün olarak düşünebilme fikri, şer'î, örfî ve idarî düzenlemeler arasında tarihsel bir denge kurabilme tecrübesidir. Osmanlı'nın geleceğe taşınabilecek sahih miras, hazır cevaplarda değil, meseleleri çözme usul ve tarzında bulunabilir. Tarihsel mirası gerçekten temellük etmek, 'Onlar bunu yaptı, biz de yapalım' değil, 'Onlar kendi zamanlarının meseleleri karşısında nasıl düşündüler, hangi kavramları kullandılar, hangi hatalara düştüler, hangi imkânları gerçekleştirdiler ve hangi şartlarda başarısız oldular?' diye sormaktır. Bu soru, Osmanlı tarihini bir nostalji deposu olmaktan çıkarıp bir tecrübe imkanı olarak görmek gerekir.

Türkiye'nin Osmanlı hafızasıyla ilişkisi 'hatırlamak' üzerinden değil nasıl hatırlanacağına karar verme düzleminde olabilir. Her hatırlama, bir seçmedir ve her seçme belirli şeyleri görünür, bazı şeyleri görünmez kılar. Bir toplum unuttuklarıyla değil, neyi nasıl hatırladığıyla da kendisini inşa eder. Osmanlı'yı sadece fetihlerle hatırlamak, Osmanlı'nın iktisadını, gündelik hayatını, köylüsünü, zanaatkârını, kadınlarını, şehirlerini, eğitimini, hukukunu, bilimini, ticaretini, diplomasisini ve sıradan insanlarını bir bütün olarak görmemize ve anlamamıza mani olur. Osmanlı'yı 'hoşgörü' ile hatırlamak ise çatışmaları, hiyerarşileri ve şiddet tecrübelerinin üstünü kapatabilir. Osmanlı'yı sadece 'Türk' olarak hatırlamak imparatorluğun Arap, Arnavut, Rum, Ermeni, Yahudi, Kürt, Slav, Balkan, Kafkas ve diğer unsurlarla örülmüş çok katmanlı tarihini zayıflatır, Osmanlı'yı 'Türklerden bağımsız bir kozmopolit yapı' olarak okumak da kuruluşundan itibaren Türkçe, Türkmenlik, İslâm, Anadolu ve Türk siyasî geleneğinin oynadığı rolleri gereksiz yere tahfif eder. Sahih tarih, kimliklerden birini diğerine feda etmeden kesret içinde vahdeti, vahdet içinde kesreti muhafaza edebilen tarihtir.

Osmanlı tarihini yorumlamanın meşru zemini ancak sahih bir anlam söz konusu olduğunda mümkün olabilir. Osmanlı tarihinin üzerinde anlaşabildiğimiz sahih bir anlamı varsa Osmanlı hakkındaki yorum farklılıklarımızın meşru bir zemininden söz edebiliriz. (Sahih anlam ve meşru yorum kavramsallaştırması için değerli Yunus Apaydın hocama yürek dolusu teşekkürler) Hermeneutik açıdan yorum sınırsızlık demek değildir. Bir metin yahut tarihsel hadise hakkında farklı yorumların mümkün olması, her yorumun eşit derecede doğru olduğu anlamına gelmez. Yorumun meşruiyeti kaynaklara sadakat, tarihsel bağlama uygunluk, kavramsal tutarlılık, karşı delillere açıklık ve tarihsel aktörlerin kendi dünyalarını ciddiye alma gibi ölçütlerle sınanır. Tekrarlamak pahasına ifade edecek olursak, sahih anlam varsa onun hakkındaki farklı yorumlar meşruiyet kazanabilir. Osmanlı'yı 'modern milliyetçi bir Türk devleti' olarak okumak ne kadar anakronikse, 'modern milliyetçilikten habersiz, saf ve değişmez bir İslâm imparatorluğu' olarak okumak da o kadar problemlidir. Geç Osmanlı tarih yazımında Osmanlıcılık ile Türkçülük arasındaki dönüşümün bizzat Osmanlı döneminde tarih yazımının siyasî mücadelelerle iç içe geçtiğini gösteren çalışmalar, tarih bilincinin siyasetten bütünüyle bağımsız olmadığını ortaya koymaktadır.

Osmanlı hakkında konuşurken mit ile hafıza, hafıza ile tarih, tarih ile ideoloji arasındaki farkları muhafaza etmek gerekir.

Osmanlı nostaljisi, geçmişin acılarını unutarak güzelliklerini hatırladığında bir tür siyasî teselli mekanizmasına dönüşebilir. Osmanlı karşıtlığı da aynı derecede sorunludur, çünkü geçmişin karanlıklarını büyüterek kendi modernliğinin meşruiyetini kurmaya çalışır. Neo-Osmanlıcılık üzerine yapılan çalışmalar, Osmanlı geçmişine ilişkin nostaljinin tarihsel bir merak olmadığını, modern toplumların kimlik ve siyasî anlam arayışlarıyla ilişkili bir hafıza biçimi olduğunu gösterir. Aslında nostaljiyi bütünüyle reddetmek mümkün değildir ama nostaljinin tarih bilgisinin yerine geçmesine de izin vermemek gerekir. Çünkü nostalji 'orada her şey daha iyiydi' der, tarih ise 'orada ne oldu?' diye sorar, nostalji geçmişi bugünün mutsuzluğundan kaçış noktası yapar, tarih geçmişi bugünün sorularını sormak için kullanır.

Nostalji 'geri dönelim' der, hermeneutik 'anlayalım' der, nostalji restorasyon ister, tarihî bilinç temellük ister. Bu sebeple İbrahim Kalın'ın 'Osmanlı'ya dönmüyoruz, Osmanlı'dan geliyoruz' ifadesi üzerine tefekkür ve teemmül etmemiz gerekiyor. Özellikle popüler kültürün diziler, sosyal medya, kahramanlaştırılmış padişah portreleri ve görsel estetik üzerinden ürettiği romantik Osmanlı, oryantalizmin sorunlu ve çelişkili Osmanlı algısı ile Osmanlı'yı sınavlarda ezberlenen kronoloji, savaş, antlaşma ve padişahlar dizisi hâline getiren okul tarihçiliğinin sisli ve puslu havası içinde Kalın'ın ifadesini yeniden düşünmek gerekiyor. Bu ifade üzerine düşünmek 'Osmanlı neden büyüdü?', 'Osmanlı büyürken neyi dönüştürdü?', 'Nasıl fethetti?', 'Fethedilen şehirlerde nasıl bir hayat kuruldu?', 'Neden yıkıldı?', 'Yıkılma sürecinde hangi yenidünya ortaya çıktı?', 'Avrupa karşısında neden geri kaldı?', 'Avrupa ile ilişkilerinde hangi bilgi, teknoloji, finans, hukuk ve diplomasi ağlarına dâhil oldu?' soruları üzerine de düşünmek demektir.

'Osmanlı'dan geliyoruz'daki 'gelmek', tarihsel bir intikal anlamında düşünülmelidir. Biz Osmanlı'nın açtığı, kapattığı, çözdüğü ve çözemediği meseleler hâlâ bizim dünyamızda bulunduğu için Osmanlı'dan geliyoruz demektir. Osmanlı'dan gelen meseleler mirasıdır. Devlet-toplum ilişkisi, merkez-taşra ilişkisi, din-siyaset ilişkisi, farklı kimliklerle birlikte yaşama, hukuk ve gelenek, modernleşme ve muhafazakârlık, Doğu-Batı ilişkisi, Avrupa karşısında konumlanma, eğitim, bilim, iktisadî bağımlılık, askerî modernleşme, bürokratik merkezileşme ve nihayet imparatorluktan ulus-devlete geçiş gibi meselelerin büyük kısmı bugün başka biçimlerde yaşamaya devam etmektedir. Osmanlı'dan gelmek, Osmanlı'nın cevaplarını taşımak değil, Osmanlı'nın sorularını devralmak demektir. Çünkü geçmişten gelen toplumların görevi geçmişin cevaplarını tekrarlamak değil, kendi çağlarında geçmişten miras kalan sorulara yeni cevaplar üretmektir. Osmanlı'nın modernleşme problemi bizim modernlik problemimizle aynı değildir, ama onun modernlikle karşılaşma tecrübesi bizim modernlik tecrübemizin tarihsel katmanlarından biridir.

Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkisi bizim Avrupa ile ilişkimizin aynısı değildir, fakat o ilişkinin uzun tarihini bilmeden bugünkü Avrupa-Türkiye ilişkilerini kavramak da mümkün değildir.

'Osmanlı'ya dönmüyoruz, Osmanlı'dan geliyoruz' ifadesinden ben Osmanlı tarihini 'gelecek bir geçmiş olarak' okumamız gerektiği sonucunu çıkartıyorum. 'Gelecek bir geçmiş'ten kastım ise şu; geçmiş, geleceğin kurulabileceği anlam ufuklarından biridir. Geçmişi değiştiremeyiz, fakat geçmişin bizim için ne anlama geldiğini değiştirebiliriz. Osmanlı'nın tarihsel olaylarını yeniden yazamayız, ama Osmanlı'dan hangi soruları devralacağımıza, hangi tecrübeleri temellük edeceğimize, hangi hatalardan ders çıkaracağımıza ve hangi imkânları geleceğe taşıyacağımıza karar verebiliriz. Ol sebepten Türkiye'nin yeni dünya düzeninde Osmanlı'ya bakışı 'neo-Osmanlıcı' değil, 'post-nostaljik' bir bakış olmalıdır. Neo-Osmanlıcılık geçmişin sembollerini bugünün siyasetine taşımaya çalışır, post-nostaljik tarih bilinci geçmişin derinliğini bugünün gerçekliğiyle karşılaştırır ve ikisi arasındaki gerilimden yeni bir gelecek üretir. Bu gelecek, ne Batı'yı reddeden romantik bir medeniyetçilik ne de Batı'yı taklit eden teslimiyetçi bir modernleşmecilik olmalıdır. Türkiye'nin ihtiyacı olan şey, kendi tarihsel özneselliğini kaybetmeden evrensel dünyanın içinde yer alabilme kudretidir. Mezkûr kudretin Osmanlı'daki karşılığı aranacaksa, belirli bir kurumdan önce bir terkip kabiliyetinden söz etmek gerekir. Osmanlı dünyası farklı hukukları, dilleri, dinleri, gelenekleri, coğrafyaları ve iktisadî ağları siyasî çerçevede bir arada tutmanın çeşitli biçimlerini tecrübe etmiştir. Bu tecrübe kusursuz değildir, ama bugün çok kimlikli, çok merkezli ve çok kültürlü dünyanın sorunları düşünüldüğünde tarihsel olarak yeniden araştırılmaya değerdir. Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkileri 'Batı'ya karşı mücadele' olarak değil, savaş, rekabet, ticaret, diplomasi, teknoloji transferi, kültürel etkileşim ve karşılıklı öğrenme süreçleri olarak incelenmelidir.

Böyle bir tarih bilinci şovenizme düşmeden Türkiye'ye bir medeniyet özgüveni kazandırabilir. Özgüven, başkasını küçümsemeden kendini bilmek, şovenizm ise kendini ancak başkasını küçülterek büyük hissedebilmektir. Osmanlı'nın gerçek mirasına sadakat, Avrupa'yı düşmanlaştırmakla değil, Avrupa'nın tarihini de kendi tarihimizi bildiğimiz kadar ciddiye almakla mümkündür. Aynı şekilde İslâm dünyasını romantikleştirmek değil, İslâm dünyasının kendi tarihsel başarılarını ve krizlerini aynı eleştirel ölçüyle incelemek gerekir. Hakiki medeniyet şuuru, kendisini eleştirebilme cesaretini kaybetmeyen aidiyettir.

Yeri gelmişken aidiyet ile eleştiriyi birbirinin düşmanı olmaktan çıkarmamız gerektiğini belirtelim. Türkiye'de 'eleştirmek' aidiyetsizlik, 'sahiplenmek' ise eleştiriden muaf olma gibi anlaşılmıştır. Bir medeniyete ait olmak, bütün hatalarını savunmak değildir. Aidiyet, 'Ben senden geliyorum, bu sebeple senin kusurlarını da konuşmak benim en tabii hakkımdır' diyebilmektir.

İbn Haldûn'un kendi toplumlarını ve devletlerini acımasızca analiz edebilmesinde, Cevdet Paşa'nın Osmanlı'nın zaaflarını reform meselesi içinde ele almasında ve büyük tarihçilerin kendi medeniyetlerine içeriden fakat eleştirel bakabilmesinde bu yaklaşımın izlerini görebilmek mümkündür.

Osmanlı'yı bilmek, ecdatla övünmek değildir, ecdadın dünyasının tecrübelerini bugünün insanlarına karşı bir sorumluluk hâline getirmektir. Osmanlı'nın vakıf geleneğini gerçekten önemsiyorsak, bugün şehirlerimizde kamusal mekânın nasıl üretildiğini düşünmeliyiz. Osmanlı'nın şehir medeniyetiyle övünüyorsak, betonlaşan şehirlerimiz karşısında ne yaptığımızı sorgulamalıyız. Osmanlı'nın ilim geleneğini hatırlıyorsak, bugünkü üniversitelerimizin niteliği hakkında konuşmalıyız. Osmanlı'nın diplomasi tecrübesini önemsiyorsak, bugün farklı güç merkezleriyle nasıl ilişki kurduğumuzu düşünmeliyiz. Osmanlı'nın farklılıklarla birlikte yaşama tecrübesini önemsiyorsak, bugün farklı toplumsal gruplara nasıl baktığımızı sorgulamalıyız. Miras, ancak bugünkü davranışımızda bir karşılık bulduğunda gerçek miras hâline gelir.

Osmanlı tarihinin Türkiye için anlamı, geçmişte ne kadar büyük olduğumuzu söylemek değil, bugün ne kadar büyük düşünebildiğimizi sınamaktır. Büyük tarih, büyük bir ego üretmek için değil, büyük bir sorumluluk duygusu üretmek için okunmalıdır. Osmanlı'nın büyüklüğünü anlatıp bugünün eğitimini, hukukunu, şehirlerini, bilimi, iktisadını, sanatını ve kurumlarını ihmal etmek, geçmişi anmak değil geçmişin arkasına saklanmaktır.

Osmanlı'yı gerçekten sevmek, onun adını her yerde kullanmak değil, onun tarihsel tecrübesinin bizi daha nitelikli bir toplum kurmaya mecbur ettiğini anlamaktır. Bu nedenle kanımca Türkiye'nin Osmanlı ile sahih ve meşru ilişkisini üç kelimeyle özetlemek mümkün görünmektedir, hafıza, muhasebe, temellük. Hafıza olmadan köksüzleşiriz, muhasebe olmadan nostaljiye düşeriz, temellük olmadan geçmişi bugüne taşıyamayız. Hafıza nereden geldiğimizi söyler, muhasebe nerede hata yaptığımızı gösterir, temellük ise geçmişten neyi geleceğe taşıyabileceğimizi belirler.

'Biz Osmanlı'ya dönmüyoruz, Osmanlı'dan geliyoruz' geçmişe dönme çağrısı olmaktan çıkar ve kapsamlı bir tarih felsefesine dönüşür. 'Dönmüyoruz' kısmı nostaljinin reddidir, 'geliyoruz' kısmı ise köksüz modernliğin reddidir.

İlki bizi geçmişte yaşamaktan, ikincisi geçmişi inkâr ederek yaşamaktan kurtarır.

'Dönmüyoruz' bize zamanın geri çevrilemeyeceğini öğretir, 'geliyoruz' ise bugünün geçmişi bütünüyle yok edemediğini hatırlatır.

Osmanlı'yı gelecek bir geçmiş olarak okumak maziyi bugünün üzerine bir gölge gibi düşürmek değil, onun köklerinden bugünün ve yarının imkânlarını besleyen cihanşümul bir sistem kurmaktır.

Türkiye'nin Osmanlı ile sahih münasebeti ancak nostaljisiz bir aidiyet, şovenizmsiz bir özgüven, inkârsız bir eleştiri, taklitsiz bir temellük ve geçmişe hapsolmayan bir istikbal tasavvuru ile mümkün olacaktır. Osmanlı'dan gelmek, nihayetinde geçmişe dönmek değil, geçmişin içinden geçerek geleceğe yürümektir.

Dış baskılar Türkiye'nin ekonomik büyümesini olumsuz etkiliyor

YAZAR: ALISHER KARIMOV **KAYNAK: HTTPS://KZ.KURSİV.MEDİA**

2026'nın ilk çeyreği Türkiye ekonomisi açısından ciddi zorlukların yaşandığı bir dönem oldu. Hükümet, mali konsolidasyonla birlikte enflasyondaki yavaşlamanın devam etmesini sağlaması beklenen orta derecede sıkı para politikasını sürdürdü. Ancak 28 Şubat'ta başlayan ABD ile İran arasındaki askerî çatışma bu planları önemli ölçüde sekteye uğrattı. Hızla yükselen enerji fiyatları, artan lojistik maliyetleri ve gelişmekte olan piyasalardan sermaye çıkışları ülkenin ödemeler dengesi ve döviz rezervleri üzerinde baskı oluşturuyor.

Makroekonomik göstergeler ve sektörel dinamikler

Türkiye ekonomisindeki yavaşlama 2025'in ikinci yarısında devam etti. Ülkenin GSYH büyüme oranı bu dönemde üçüncü çeyrekteki %3,8'den yıl sonu itibarıyla yıllık bazda %3,4'e geriledikten sonra 2026'nın ilk çeyreğinde %2,5'e kadar düştü.

Türkiye hükümeti, kilit sektörleri resesyona sürüklemeden fiyat artışlarını yavaşlatmayı öngören bir "yumuşak iniş" hedefliyordu. İran savaşı, yetkilileri para koşullarını jeopolitik zorluklara uyarlamak zorunda bırakarak yeni bir engel oluşturdu.

Hizmet sektörü GSYH büyümesine 0,9 yüzde puan katkı sağladı. Telekomünikasyon sektörü en hızlı büyümeyi gösterdi ve girişim sermayesi ile doğrudan yabancı yatırım çekmeye devam etti. Hükümet programları, sanayinin dijitalleşmesine ve teknoparkların geliştirilmesine ilave destek sağlıyor. Karşılaştırmak gerekirse, 2003'te Türkiye'de yalnızca iki teknopark vardı ve bunlarda 56 girişim faaliyet gösteriyordu. Günümüzde ise 12.800 girişime ev sahipliği yapan 114 teknopark bulunuyor.

Perakende, ulaştırma, konaklama ve yiyecek-içecek hizmetleri, artan gelirler ve turist akışındaki artışın talebi canlandırmasıyla yıllık bazda %3,7 büyüdü. Ocak ayında ücretler ve sosyal yardımlarda ilave endeksleme yürürlüğe girerek ülkenin brüt asgari ücretini %27 artışla 33.000 Türk lirasına (yaklaşık 770 ABD doları) yükseltti. Turizm gelirleri 2026'nın ilk çeyreğinde dolar bazında yıllık %4,2 arttı.

Ulaştırma sektörüne ilişkin ayrı istatistikler bulunmuyor. Bununla birlikte, yılın başındaki gelişmeler, "Kalkınma Yolu" Projesi ve Türk Hava Yolları'nın altyapısının genişletilmesiyle sektörün önümüzdeki yıllarda dinamik bir büyüme göstereceğine işaret ediyor.

Tarım, sektörün ilkbahar donları ve kuraklıktan zarar gördüğü geçen yılın düşük bazından (2025'in ilk çeyreğinde %-0,1) güçlü bir toparlanma gösterdi (yıllık +%4,6). Bu yıl tarımsal üretimdeki artış, iç gıda piyasasının istikrara kavuşmasına ve gıda fiyatlarındaki yükselişin dizginlenmesine yardımcı oldu.

İnşaat sektörü ılımlı büyüme gösterdi (yıllık +%3,2). Sektörün performansı, 2023 depreminden etkilenen 11 ilde geniş çaplı yeniden inşa çalışmalarının yürütüldüğü 2025'teki güçlü büyümenin (+%10,8) ardından yavaşladı.

Sanayi, daralan tek büyük sektör oldu: Gayrisafi katma

değer (GSKD) yıllık bazda %0,8 azalırken imalat sanayinde %1,4'lük düşüş yaşandı. İmalat sanayi satın alma yöneticileri endeksi (PMI), yerli şirketlerin yüksek yurt içi borçlanma maliyetleri ve girdi maliyetleriyle mücadele etmesi nedeniyle Mart 2024'ten bu yana 50 puan eşiğinin altında seyretmeye devam ediyor.

Ankara'nın belirli koşulları yerine getirmesi hâlinde Türk ürünlerinin "AB'de Üretilmiş" statüsüne hak kazanma ihtimali, Türk şirketleri açısından olumlu bir gelişme olabilir.

Bu, Türk ürünlerinin Avrupa ürünleriyle eşit koşullarda muamele görmesini sağlayabilir.

Sabit sermaye yatırımları

2026'nın ilk çeyreğinde Türkiye'de sabit sermaye yatırımları (SSY), bir yıl önceki %5,4'ten gerileyerek yıllık bazda %3,0 oranında ılımlı bir reel büyüme kaydetti.

İnşaat yatırımları %3,3, makine ve teçhizat yatırımları %3,0, diğer varlıklara yapılan yatırımlar ise %2,3 arttı. Nominal olarak SSY, çeyrek genelinde 4,9 trilyon lira (101 milyar dolar) olarak gerçekleşti.

Para politikası

Geçen yılın sonunda %30,9'a gerileyen enflasyon, ilk çeyrek boyunca %30,7 ile %31,5 arasında seyretti. Ocak ayında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), fiyat artışlarındaki yavaşlamada kaydedilen ilerlemeye dikkat çekerek politika faizini 1,0 yüzde puan indirip %37,0'ye çekti. Gecelik borç verme faizi %40,0'a, mevduat faizi ise %35,5'e indirildi.

Dış ticaret ve ödemeler dengesi

Türkiye'nin cari işlemler açığı, ticaret dengesindeki bozulma nedeniyle raporlama döneminde bir yıl önceki 14,2 milyar dolardan 23,6 milyar dolara yükseldi.

Gümrük istatistiklerine göre ihracat yıllık bazda %3,1 azalarak 63,3 milyar dolara gerilerken ithalat %4,6 artarak 91,9 milyar dolara yükseldi. İlk çeyrek nihai ticaret açığı 28,6 milyar dolar olarak gerçekleşti. Cari işlemler açığının bir diğer nedeni, Mart 2026'da yaşanan keskin yabancı sermaye çıkışıydı; bu durum Merkez Bankasını lirayı desteklemek amacıyla geniş çaplı döviz müdahalelerinde bulunmaya yöneltti.

Maliye politikası

Merkez Bankasının yanı sıra Türkiye Maliye Bakanlığı da ilk çeyrekte mali konsolidasyonu istikrarlı biçimde sürdürdü. Hükümet bu yıl, 2024'te %4,7, 2025'te ise %2,9 düzeyinde gerçekleşen devlet bütçe açığını azaltmayı hedefliyor.

Özet

2026'nın ilk çeyreğinde Türkiye ekonomisi çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldı: dış koşullar kötüleşirken ülke içindeki yetkililer enflasyonist baskılarla mücadeleyi sürdürdü.

Yüksek faiz oranları işletmelerin hareket alanını sınırladı.

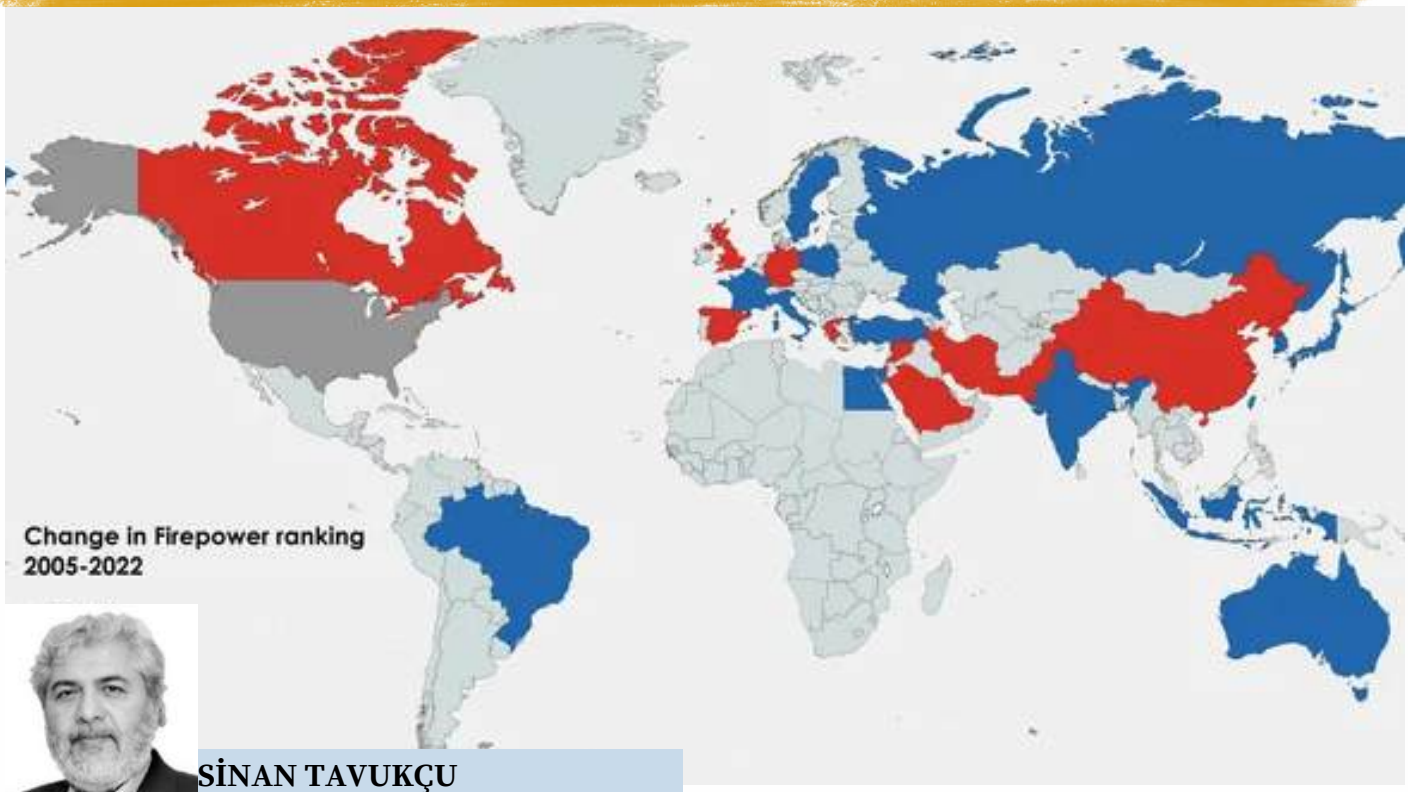
Lirayı savunmak için 50 milyar dolardan fazla harcama yapılmasına yönelik acil ihtiyaç, Merkez Bankası açısından ilave bir zorluk oluşturdu.

Buna rağmen Türkiye'nin GSYH'si reel olarak art arda 23 çeyrektir büyümeye devam ediyor. Enflasyon da geriliyor.

Bu durum, ülke ekonomisinin krizden kademeli olarak çıkmakta olduğuna işaret ediyor.

Global Fire Endeksi(GFP) Ülkelerin Gerçek Savaş Gücünü Gösterir mi? İsrail Örneği

SİNAN TAVUKÇU
www.kritikbakis.com

Devletlerarasında bir çatışma/savaş ihtimali ortaya çıktığında medya organlarında bu devletlerin Global Firepower Endeksleri (GFP) yayınlanarak aralarında güç kıyaslaması yapılır; genel olarak kimin sıralaması daha üstte ise onun kazanacağı kabul edilip buna dair yorumlar ağırlık kazanır.

Peki, GFP Endeksi sanıldığı gibi bize doğru ve yeterli bilgiyi sağlar mı? Sahadaki gerçeklik kağıt üzerindeki güçle uyumlu sonuç doğurur mu?

Bu yazımızda GFP Endeksinin ne kadar gerçeği yansıttığını İsrail örneğinden hareketle irdelemeye çalışacağız.

145 Ülkenin Askeri Gücünü Sıralayan GFP

145 ülkenin askeri gücünü sıralayan Global Firepower Index (GFP), 2006'dan bu yana bir web sitesi olarak faaliyet göstermekte, listede yer alan 145 ülkenin askeri gücünü yıllık olarak sıralamaktadır. GFP'nin verdiği bilgiye göre bu sıralama, devletlerin sadece asker sayısına veya bütçesine bakarak değil; 60'tan fazla bireysel faktörü içeren özel bir formülle ve "PowerIndex" (PwrIndx) puanı hesaplanarak yapılmaktadır. Bu hesaplamada sıfıra ne kadar yaklaşılırsa, askeri güç o kadar yüksek kabul edilmektedir.

Sıralamada çoğunlukla CIA World Factbook, Wikipedia'dan sağlanan veriler ve açık kaynak bilgileri kullanılmaktadır. Bu verilerin bazen güncelliğini yitirdiği veya hatalı olduğu görülmektedir.

Global Firepower 2026 sıralamasına göre ilk 10 ülke şu şekilde sıralanmıştır:[i]

Ülke	Puan	Ülke	Puan
1. ABD	0.0741	6. Fransa	0.1798
2. Rusya	0.0791	7. Japonya	0.1876
3. Çin	0.0919	8. Birleşik Krallık	0.1881
4. Hindistan	0.1346	**9. Türkiye**	**0.1975**
5. Güney Kore	0.1642	10. İtalya	0.2211

Sıralamayı belirleyen temel kriterler ve kategoriler şunlardır:

- **Personel Sayısı** (Toplam nüfus, Askerlik çağındaki nüfus, Aktif-Yedek-Paramiliter Güçler)
- **Askeri Envanter ve Silah Çeşitliliği** (Hava Gücü, Kara Gücü, Deniz Gücü / Tank, uçak, gemi, top vb.)
- **Savunma Bütçesi ve Mali Kaynaklar** (Savunma bütçesi, dış borç, döviz/altın rezervi, PPP)
- **Lojistik ve Altyapı** (Havalimanı, liman, ticaret filosu, demiryolu/karayolu)
- **Coğrafi Konum**
- **Doğal Kaynaklar** (Petrol üretimi, tüketimi, rezervi)
- **Özel Düzelticiler** (Bonus ve Cezalar)

Sistem, sadece büyük ama teknolojiden yoksun orduların öne çıkmasını engellemek veya küçük ama teknolojik olarak gelişmiş orduların gücünü yansıtmak için özel katsayılar (bonus ve cezalar) uygular.

Endeksin Eksiklikleri

Sadece ülkelerin konvansiyonel (kara–deniz–hava) savaş potansiyelini ölçmesi Global Firepower Index'in en büyük eksikliğidir.

Model, Soğuk Savaş döneminden kalma geleneksel parametreler üzerine kurulu olup tamamen ülkelerin konvansiyonel savaş kapasitesini dikkate alır. Bu raporlamada savunmayla ilgili konvansiyonel olmayan bilgilere yer verilmez.

Savaş konseptini kökten değiştiren yapay zeka destekli İHA'ları, sürü dronlarını veya asimetrik yazılım/elektronik harp kapasiteleri sıralamaya yansımaz. Endeks, orduların ellerindeki sistemlerin "teknolojik kalitesi" hakkında da bilgi vermez.

Ülkelerin nükleer silah stokları, siber uzay üstünlüğü ve uzay tabanlı uydu/istihbarat ağları puanlamaya dahil edilmez.

Açık kaynak verilerini derleyip sıralayan indeks, devletlerin sahip olduğu ve ulusal güvenlik sırrı olarak korudukları savaş sonuçlarını etkileyebilecek projelerini ve yeteneklerini de irdelemez.

GFP, bir ülkenin genel endüstriyel potansiyeli ve büyük askeri varlıklarının kaba bir dökümü için fikir verir.

Bunlar dışında, devletlerin savaş kapasitelerini doğrudan etkileyen ancak endekste yer verilmeyen diğer unsurları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Askeri ittifakların çarpan etkisine yer verilmez

Global Firepower Index, her ülkeyi tek başına bir aktör olarak ele alır; jeopolitik dengeleri veya uluslararası ilişkileri değil, tamamen ulusal coğrafi, demografik, ekonomik ve konvansiyonel askeri kapasiteyi ölçmeye odaklanır. Ülkelerin müttefiklik ilişkilerinin (NATO gibi), düşmanlıklarının veya ittifak değişikliklerinin etkisi "PowerIndex" puanında hesaba katılmaz. Halbuki askeri ittifaklar müttefik devlete bir yandan ilave caydırıcılık, diğer yandan ittifakın kuvvet ve envanterinden faydalanma imkanı sağlayacağı için puanlaması düşük ülkeler için güç çarpanı etkisi doğurmaktadır. Bu önemli husus ihmal edilmektedir.

Askeri doktrin hakkında bilgi vermez

GFP, ülkelerin hava, kara veya deniz güçlerini hangi stratejik doktrine göre yapılandırdığına dair herhangi bir bilgi veya analiz sunmaz. Mesela deniz gücünün envanterini verir ama donanmasını açık denizlerde küresel güç olma hedefi için mi, yoksa sadece kıyı koruması amacıyla mı kurduğu bilgisi yer almaz. Ülkenin savunma stratejisinin caydırıcılığa mı, taarruza mı, yoksa asimetrik savunmaya mı dayandığı dikkate alınmaz.

Bütçe bilgisi sınıflandırılmaz

GFP, savunma bütçesinin dağılımına ilişkin bilgi sunmaz. Harcamanın Ar-Ge'ye mi, personel maaşlarına mı, yoksa ağır silahlara mı harcandığına dair sınıflandırılmış bilgiler bulunmaz. Dolayısıyla bütçenin hangi askeri hedeflere yönelik olarak kullanılmakta olduğuna dair bir kanaate ulaşılması zordur.

Ordunun silah envanterinin kaynağı bildirilmez

GFP, orduların envanterindeki silahların kaynağına dair bilgi de sunmaz. Halbuki orduların kendine yeterliliği; silah, mühimmat ve yedek parça tedariki bakımından başka ülkelere olan bağımlılığı savaşma kabiliyeti ve savaşı sürdürebilme yeteneği bakımından hayati önemdedir.

Endekse dahil 145 ülke ordusunun pek çoğunun kendine yeterliliği bulunmamaktadır ve ana muharebe tankları, savaş uçakları, gelişmiş hava savunma sistemleri, hassas güdümlü mühimmatın tedariki ve üretiminde küresel tedarikçilere (ABD, Rusya, Çin, Batı Avrupa) doğrudan bağımlıdırlar. Kendine yeterli olmayan ülkelerin maruz kalacakları bir ambargo ya da tedarik yollarındaki sıkıntı doğrudan savaş gücüne olumsuz etki yapabilmektedir.

Envanter kayıpları dikkate alınmaz

Global Firepower Index, orduların savaş alanındaki kayıplarını gerçek zamanlı olarak dikkate almaz, resmi envanter verilerine ve standart katsayılara dayanan statik değerlendirme verilerini yıllık periyotlarla güncelleyerek yansıtır. Devam eden çatışmalarda imha edilen tanklar, düşen uçaklar veya batırılan gemiler sisteme anında işlenmez. Ülkelerin maruz kaldığı ambargolar, tedarik zinciri kopmaları veya yedek parça yokluğu nedeniyle hangarda çürüyen araçlar kâğıt üzerinde varlığını devam ettirir, dolayısıyla bunlara dair veriler çoğu zaman yanıltıcı olabilir.

Hükümet-asker uyumu

GFP; psikolojik, sosyolojik veya politik faktörleri ölçebilecek bir mekanizmaya sahip değildir. Sivil-asker ilişkilerindeki gerilimler, komuta kademesindeki tasfiyeler veya ordunun hükümete olan sadakati gibi savaşın sonucunu doğrudan etkileyen kritik unsurlar raporda yer almaz. Hükümet ile askerî elit arasında savaşın hedefleri konusunda mutabakat olup olmadığı, varsa askerin yönetimle olan fikir ayrılıkları, güven bunalımları verilere yansımaz.

Ordunun ve toplumun sağlık altyapısı

GFP, insan gücünü yalnızca "askere alınabilir toplam nüfus" ve "aktif/yedek personel sayısı" olarak sayar; orduların insani kayıp yönetimi, sağlık altyapısı ve askerlerin ruhsal/fiziksel sağlığıyla ilgilenmez. Askerlerin moral seviyesi, travma yönetimi, liderliğin psikolojik etkisi ve toplumun savaşa karşı zihinsel dayanıklılığı gibi nicel verilerle ifade edilemeyen faktörler endekste yer almaz. Endeks, savaş alanındaki askerî tıbbi kapasiteyi (saha hastaneleri, medikal personel sayısı, tahliye sistemleri) ve yeterliliğini dikkate almaz.

Savaşların en büyük maliyetlerinden biri olan uzun vadeli fiziksel ve psikolojik rehabilitasyon hazırlığına dair bilgilerin bulunmaması ve toplumsal moral seviyesinin göz önünde bulundurulmaması, orduların savaşma gücü hakkında yeterli bir kanaate ulaşılmasına hizmet etmez.

Anlatmaya çalıştığımız üzere Global Firepower Index, devletlerarası gerçek bir savaş senaryosunu veya çatışma sonucunu tek başına yansıtmakta oldukça yetersiz kalmaktadır.

Global Firepower Index kriterleri ve İsrail örneği

Toplam nüfusu yaklaşık 9 milyon 400 bin olan İsrail, Global Firepower (GFP) endeksinde nüfus bakımından 145 ülke arasında 92. sırada yer almaktadır. Bununla birlikte askeri güç sıralamasında 0.2707 PwrIndx puan

ile 15. sırada sınıflandırılmaktadır.

Resmi yüz ölçümü 20.770 km² olan İsrail, savunma stratejisini Arz-ı Mevud'u ele geçirmek üzere kurgulamıştır. Ordu yapısı, aynı anda birden fazla cephede savaşabilecek şekilde hava, deniz, kara ve siber boyutlarda eşzamanlı operasyonlar gerçekleştirmek, düşük yoğunluklu bir savaşı her an sürdürmek üzere tasarlanmıştır.

İsrail savunma stratejisi temel olarak hem hibrit hem de asimetrik nitelikler taşıdığı için, geleneksel konvansiyonel savaş kapasitesini ölçen Global Firepower Index kriterleri baştan bu devlet için geçerli değildir.

İsrail'in 7 Ekim 2023'ten bu yana gerek Hamas ve Hizbullah gibi örgütlere, gerekse İran, Lübnan, Yemen, Suriye'ye karşı yürüttüğü savaş, ordusunun kapasitesini ortaya sermiş, kağıtlarda yazılı veriler ile saha gerçekliği arasındaki farkı gözler önüne sermiştir.

Asker açığı kapatılamıyor

Savaş stratejisini kısa süreli ve kesin sonuç elde etmek üzere kurgulayan İsrail ordusunda, 3 yılı bulan uzun savaş süresi yılgınlığa yol açmıştır. GFP endeksine göre yaklaşık 669.500 olması gereken askeri personel sayısında binlerce eksiklik vardır. Resmi verilere göre, celp çağrılarına uymayan veya fiilen bakaya/kaçak durumuna düşen kişilerin sayısı 90 bine dayanmıştır. İsrail Genelkurmay Başkanı Eyal Zamir, 26 Mart 2026'da yaptığı açıklamada, İsrail ordusunun büyük bir personel krizi içerisinde olduğunu belirterek "Personel krizine çözüm bulmazsak ordu çökecek." uyarısında bulunmuştur.

İsrail hükümeti ile askerî elit arasında güven bunalımı var

İsrail hükümeti ile askerî elit (Genelkurmay Başkanlığı ve üst düzey komuta kademesi) arasında 7 Ekim sonrasında ortaya çıkan güvensizlik her geçen gün derinleşmektedir.

Ordu komuta kademesi, net bir siyasi hedef olmaksızın askerlerin sahada tükenmesinden rahatsızdır. Ordunun insan gücü, mühimmat stokları ve zırhlı araç yıpranması nedeniyle savaşın sürdürülemez bir eşikte olduğu savunulmaktadır. Netanyahu ve hükümetinin, siyasi ömürlerini uzatmak ve koalisyonu ayakta tutmak adına savaşı gereksiz yere sürdürdüğü kanaati askerler arasında yaygındır.

Savunma bütçesinin artırılmasına olan direnç

Ordu savaşmak için ek bütçeye ihtiyaç duymaktadır. 2026 Genel Bütçe Yasası'nda güvenlik bütçesinin 112 milyar şekel (37 milyar dolar) olması öngörülürken, Savunma Bakanlığı bütçenin 144 milyar şekele (47,8 milyar dolar) kadar çıkarılmasını istemektedir; ancak Maliye Bakanlığı savunma bütçesinin artırılmasına direnmektedir.

Genelkurmay Başkanı Eyal Zamir buna tepki olarak, "İsrail Savunma Kuvvetleri ve personeli tüm cephelere yayılmışken, 'boş kasalarla' mücadele etmek zorundayız. Bu durum, İsrail Savunma Kuvvetlerinin hazırlık durumunu olumsuz etkiliyor" açıklamasını yapmıştır.

Silah envanteri gerçek durumu yansıtmamaktadır

İsrail'in askeri doktrininde hava üstünlüğü hayati bir yer tutmaktadır. GFP Endeksine göre envanterinde yaklaşık 240 ila 300 arasında gelişmiş savaş uçağı bulunur (66 adet F-15, 174 adet F-16, 45 adet F-35). 9 hava üssü bulunan Hava Kuvvetlerine ait erken uyarı ve destek uçakları, savaş helikopterleri ve çok sayıda İHA/SİHA'lar envanterinde yer almaktadır.[ii]

Ancak GFP'de yer alan bu sayılar gerçek savaş kabiliyetini yansıtmamaktadır. Hava Kuvvetleri envanterinde yer alan çok sayıdaki F-15 ve F-16 uçağı ile AH-64 Apache taarruz helikopterleri, aşırı kullanım sebebiyle ciddi bir metal yorgunluğu ve aşınmaya uğramıştır. Elektronik harp ve aviyonik sistemleri yoğun kullanım sebebiyle sürekli arıza vermektedir. Uçak ve helikopterlerin parça eksikliği ve tükenen parça ömürleri nedeniyle acil yenilenmeye ihtiyaç duyduğu İsrail güvenlik raporlarına yansımıştır. ABD'nin kendi ordu ihtiyaçlarını karşılamayı öncelemesi sebebiyle parça tedariki ve yenileme zamanında yapılamadığından, uçak ve helikopterlerin önemli bir kısmı savaş dışı kalmıştır.

İsrail hava savunmasının göz bebeği olarak gösterilen Demir Kubbe hava savunma sistemi, İran füzeleri karşısında delik kubbeye dönmüş; ucuz maliyetli ve çok sayıdaki basit roketleri önlemek için kullanılan yüksek maliyetli önleyici füze stoku ciddi biçimde azalmıştır.

GFP endeksine göre İsrail Kara Kuvvetleri 1.300 tank, çok sayıda zırhlı araç ve personel taşıyıcıya sahip görünmektedir. Ancak, Gazze savaşı sırasında Merkava tankları ve zırhlı araçların Hamas karşı saldırılarında ciddi hasar aldığı, önemli bir kısmının tahrip edildiği bilinmektedir. Hamas; Merkava tankı, Namer/Eitan APC ve buldozer gibi zırhlı araçlardan binden fazlasını imha ettiğini/savaş dışı bıraktığını açıklamıştır. Bu sebeple kullanılabilir durumda olan tank ve zırhlı araç sayısı GFP'de açıklanandan daha düşüktür. İsrail gazetesi Maariv'in yayınladığı bir raporda, İsrail ordusunun üç yıldan kısa bir sürede, önceki otuz yılda kullandığına eşdeğer miktarda mühimmat tükettiğini, savaşta kullanılan tanklar ve zırhlı personel taşıyıcılar için binlerce motor değişiminin gerektiğini yazmıştır.

İsrail'in deniz kuvvetleri baştan itibaren yetersizdir: 7 adet korvet, 5 adet denizaltı ve 46 adet deniz karakol gemisi bulunmaktadır. Türkiye ile savaşma ihtimalinin konuşulduğu İsrail'de, deniz kuvvetlerinin güçlü Türk donanması karşısındaki yetersizliği ve yanlış planlama yapıldığı eleştirisi gündemdedir.

İsrail ordusu ABD'ye bağımlıdır

İsrail ordusu kendine yeten bir ordu değildir; savunması ABD'den gelecek dış yardıma ve silah-mühimmat tedarikine bağımlıdır. ABD, Ukrayna ve Orta Doğu'daki krizlerin tükettiği füze stokunu ve yeni uçakları envanterine almayı stratejik öncelik olarak gördüğünden İsrail'in F-35 ve F-15 savaş uçakları, Apache taarruz helikopterleri ve ağır platformlar satın alma talepleri, uzun sipariş kuyrukları içerisinde zamana yayılmış vaziyette beklemektedir.

Bunun yanı sıra, Gazze'de işlediği insanlık suçları sebebiyle İsrail gittikçe genişleyen küresel izolasyon ve silah ambargosuna maruz kalmaya başlamıştır. Silah envanterini olumsuz etkileyen bu durum GFP endeksinde görülmez.

Savaş İsrail sağlık sistemini çökertmiştir

GFP endeksinde yer almayan sağlık altyapısındaki eksiklikler, İsrail ordusunda askere gitme ve savaşma motivasyonunu ciddi biçimde etkilemektedir. İsrail Savunma Bakanlığı Rehabilitasyon Dairesi, uzun süreli ortopedik müdahale, uzuv nakli/rekonstrüksiyonu ve yoğun fizik tedavi için başvuran toplam yaralı sayısının 26 bini aştığını açıklamıştır; ülkenin yatak kapasitesi bu ihtiyacı karşılamak için yeterli değildir. Öte yandan, Savunma Bakanlığı, 7 Ekim 2023'ten bu yana psikolojik travma yaşayan IDF personelinin sayısının 50.000 olduğunu, 2030 yılına kadar 100.000'i aşabileceği konusunda uyarmaktadır. Yedek askerlerinin çocukları ve eşleri arasında da yaygın travma sonrası stres bozukluğu (PTSD) görülmektedir.

Sonuç

İsrail örneğinden de görüleceği üzere Global Firepower Endeksi (GFP), saha gerçekliklerinden uzak, statik veriler sunmaktadır. Silah envanterine ilişkin veriler çoğu zaman bunların kullanılabilir durumda olduğunu göstermez. Modern savaş dinamiklerini yok sayan, nükleer silah stoklarını hesaba katmayan, güç dengelerini değiştiren asimetrik ve hibrit savaşa yer vermeyen, ittifakların çarpan etkisini ve jeopolitiği göz ardı eden, insani ve psikolojik faktörleri dışlayan, savaşın görünmeyen maliyetleri üzerinde durmayan, sadece konvansiyonel silahları sıralayan GFP verileri, ülkelerin orduları hakkında kabaca fikir verseler bile bu verilere dayalı olarak rakip orduları kıyaslamak ve bundan sonuçlar üretmek yanıltıcı olabilir.

Kaynak

Sinan Tavukcu, İsrail'in Hamas-İran Savaşı'nda Çöken Karşı Konulamaz(!) "IDF Strategy"si, 29 Haziran 2025. https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/israil-in-hamas-iran-savasi-nda-coken-karsi-konulamaz-idf-strategy-si-kose-yazisi-58929

Dipnotlar

[i] 2026 Military Strength Ranking https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php

[ii] 2026 Israel Military Strength https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=israel

Kaynak: https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/global-fire-endeksi-gfp-ulkelerin-gercek-savas-gucunu-gosterir-mi-israil-ornegi-kose-yazisi-66900

Trump'ın Ablukası İran Rejimini Nasıl Çökertebilir?

YAZAR: FRED FLEITZ*

KAYNAK: HTTPS://AMGREATNESS.COM

Trump'ın İran stratejisi artık yalnızca yaptırımlardan ibaret değil; rejimi çökertmek üzere tasarlanmış, deniz ablukası, mal varlıklarına el koyma ve askerî güçle desteklenen bir ekonomik boğma stratejisidir.

Kablolu haber kanallarındaki yorumcular, Başkan Trump'ın İran'a karşı yürüttüğü ekonomik boğma harekâtının işe yaramayacağında ısrar ediyor. Yaptırımların hiçbir zaman bir rejimi devirmediğini söylüyorlar. İran'ın, yaptırımlara uyumun zayıf olması ve çoğunlukla Çin'e, gölge bir filo aracılığıyla indirimli petrol satması sayesinde onlarca yıldır ekonomik yaptırımlara dayanabildiğine dikkat çekiyorlar.

Bu argüman, şu anda olanları gözden kaçırıyor. İran rejimi, Başkan Trump'ın diplomatik tekliflerini —cömert bir Mutabakat Zaptı ve buna eşlik eden önemli mali teşvikler de dâhil olmak üzere— reddettikten sonra Trump farklı bir stratejiye yöneldi. Bu, kâğıt üzerinde kalan yeni bir yaptırım turu değil. Mal varlıklarına el koyma ve hedefli saldırılarla desteklenen bir deniz ablukası. Hükümetlerden ve bankalardan yalnızca yaptırımlara uymalarını istemekle kalmıyor. Tankerleri durduruyor. Bu nedenle harekâtın, Tahran'da yaptırımların tek başına yaratamayacağı siyasi bir kırılmayı zorlayarak meydana getirme konusunda gerçekçi bir şansı var.

Baskının temelinde İran'ın petrol gelirini engellemek yatıyor.

Ablukanın son aşamasından önce İran günde bir milyon varilin üzerinde petrol ihraç ediyordu. Bu sevkiyatlar durduruldu. İran'ın son büyük alıcısı Çin'e kayda değer miktarda yeni ham petrol ulaşmıyor. Petrol, petrol ürünleri ve bunlarla bağlantılı deniz ticaretinden kaynaklanan toplam kaybın günde 300 milyon–500 milyon dolar olduğu tahmin ediliyor. Bu, rejimin ekonomik can damarına yıkıcı bir darbe.

Çin, elde edebildiği kadar İran petrolünü yine de satın alacak. Ancak ABD Donanması'nın engellediği miktarın yerini dolduramayacak ve Tahran'ın gelir kaybını bütünüyle telafi edemeyecek. Pekin, Asya'daki yüzer depolarda bekleyen İran petrolünü satın alabilir; ancak Amerikan kuvvetleri Hürmüz Boğazı'nı ve İran limanlarını abluka altında tutarken bu stoku İran petrol terminallerinden yeniden dolduramaz.

Hazine Bakanlığı, İran'ın kalan ekonomik can damarlarını kesmek için iddialı bir harekât başlattı. Hazine Bakanı Scott Bessent hedefi ekonomik boğulma olarak tanımladı: Britanya Virjin Adaları gibi yerlerdeki İran Devrim Muhafızları Ordusu ve diğer İranlı elitlere ait hesapları dondurmak, yurt dışındaki 100 milyon dolarlık gayrimenkulleri hedef almak, kripto cüzdanlara el koymak ve rejimle hâlâ iş yapan herkesi ikincil yaptırımlarla tehdit etmek. Verilen mesaj, çalınan petrol parasıyla finanse edilen lüks konutların ve offshore hesapların artık güvende olmadığıdır.

Bessent, bu varlıkların İran halkına veya terör mağdurlarına iade edilmesi gerektiğini söyledi.

Bu adımlar İran'ın içinde şimdiden etkisini gösteriyor. Bazı yetkililer, ekonomik çöküşü ve sıradan İranlıların aç kaldığına ilişkin haberleri gerekçe göstererek bir anlaşmaya ilgi duyduklarının sinyalini verdi. Yüksek enflasyon, maaşları ödenmeyen güvenlik güçleri ve gıda kuponu siyaseti uyarı işaretleri — özellikle de İran merkez bankasının petrol ihracatı gelirlerinin sıfıra doğru düştüğünü kabul etmesinin ardından. Patronaj ve baskıyla ayakta duran bir rejimin nakde ihtiyacı vardır. Nakit kesildiğinde, hizipler bir çıkış yolu aramaya başlar.

Askerî harekât da aynı stratejinin bir parçası. ABD saldırıları, İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki deniz trafiğini tehdit etmek için kullandığı radarları, füze mevzilerini ve deniz unsurlarını defalarca hedef aldı. Son saldırılar, Tahran'ın petrol tankerlerinden vergi almak veya onları batırmak için ihtiyaç duyduğu sensörleri ve fırlatıcıları yeniden inşa etmesini önleyecek şekilde ayarlandı. İran'ın son misilleme saldırıları da sonuçsuz bir başka direniş gösterisiydi. Çok az hasara yol açtılar ve büyük ölçüde önlendiler.

Ülke içinde rejim, çökmekte olan otoriter hükümetlerin tipik olarak yaptığını yapıyor: kıskacı sıkıyor. İdamlar hızla arttı; idam edilenler arasında Ocak ayındaki kitlesel protestolar sırasında güvenlik suçlarıyla itham edilen kişiler de var.

Parlamento, Batı medyasıyla teması suç saymak için harekete geçti. Bu, güç göstergesi değil. Dükkânlar boşken ve petrol ABD ablukası nedeniyle satılmadan beklerken kendi halkının dış dünyayla konuşmasından korkan bir hükümet bu.

Bunların hiçbiri hızlı veya düzenli bir geçişi garanti etmiyor. Otoriter rejimler, güvenlik birimlerinin maaşları ödenmeye devam eder ve bu birimler bütünlüklerini korursa sefalete uzun süre dayanabilir. Ancak Tahran'ın karşı karşıya olduğu hesap acımasız. Günde birkaç yüz milyon dolar kaybeden, tek büyük müşterisine petrol satamayan, elitlerinin yurt dışındaki mülklerine el konulduğunu gören ve kendisini savunmak ya da komşularını ve deniz trafiğini tehdit etmek için ihtiyaç duyduğu silahları yeniden inşa edemeyen bir devlet sürdürülebilir bir durumda değildir.

Bu baskının altmış ila doksan günü, tarihsel açıdan kısa bir süre, nakit sıkıntısı çeken bir güvenlik devleti içinse uzun bir süredir. Abluka sürer, mali kanallar kapalı kalır ve İran boğaza yönelik inandırıcı bir tehdidi yeniden tesis edemezse, Tahran'da geriye kalan karar alıcıların önündeki seçenek basitleşir: baskı altında müzakere etmek ya da ülkenin çöküşünü izlemek. Başkan Trump'ın ekonomik boğma stratejisi bu şekilde işe yarayabilir — Amerika Birleşik Devletleri önümüzdeki aylarda bu stratejiyi sürdürürse.

Dipnotlar:

* Fred Fleitz daha önce Trump Ulusal Güvenlik Konseyi'nde kurmay başkanı olarak görev yaptı. Texas A&M Press tarafından kısa süre önce yayımlanan North Korea, Nuclear Brinkmanship, and the Oval Office adlı kitabın yazarıdır.

İbn Rüşd'den Maimonides'e: Endülüs'ün Kayıp Düşünce Dünyası

YASİN DEMİRHAN
www.kritikbakis.com

Endülüs'ü hatırlamak çoğu zaman bir kaybı hatırlamakla başlar. Kurtuba'nın sütunları, Granada'nın sarayları, Gırnata'nın son günleri ve ardından gelen uzun sessizlik... Fakat Endülüs'ün gerçek hikâyesi taşların, kemerlerin ve sarayların hikâyesinden çok daha fazlasıdır. Endülüs, aynı zamanda düşüncenin sınırları aşabildiği, farklı geleneklerin birbirlerinin kavramlarını ödünç aldığı ve kadim dünyanın mirasının yeni bir entelektüel hayat kazandığı büyük bir düşünce coğrafyasıydı. Bugün Endülüs hakkında konuşurken çoğu zaman onun mimarisini, şiirini, bilimini ve kültürel zenginliğini öne çıkarıyoruz. Oysa Endülüs'ün belki de en büyük mirası, farklı düşünce geleneklerinin aynı entelektüel zeminde karşılaşabilmiş olmasıydı. Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar yalnızca aynı şehirlerin sokaklarında karşılaşmadılar; kitaplarda, tercümelerde ve felsefi tartışmalarda da birbirleriyle temas ettiler. Bu nedenle Endülüs tarihini yalnızca bir medeniyetin yükselişi ve düşüşü olarak okumak eksiktir. Onu aynı zamanda fikirlerin dolaşım tarihi olarak okumak gerekir.

Bu tarihin iki büyük ismi, İbn Rüşd ve Maimonides, bu düşünsel dünyanın en çarpıcı iki yüzünü temsil eder. Biri İslam felsefesinin, diğeri Yahudi felsefesinin büyük isimlerinden biridir. İkisi de Aristoteles'le hesaplaşır. İkisi de akıl ile vahiy arasındaki gerilimi çözmeye çalışır. Ve ikisi de insan zihninin hakikate ulaşma imkânını sorgular. Aralarında yalnızca on iki yıl vardır. Ama onları asıl birbirine yaklaştıran şey yaşları değil, aynı entelektüel dünyanın çocukları olmalarıdır.

Kurtuba: Bir Şehrin Zihni

1126 yılında Kurtuba'da dünyaya gelen İbn Rüşd, yalnızca önemli bir filozof değil, aynı zamanda hukukçu, hekim ve siyaset dünyasının içinde yer alan bir entelektüeldi. Kurtuba, onun yaşadığı dönemde artık Emevîler dönemindeki siyasi ihtişamını bütünüyle korumasa da Endülüs'ün önemli entelektüel merkezlerinden biri olmaya devam ediyordu. Felsefe, tıp, hukuk, astronomi ve matematik gibi alanlar birbirinden kopuk disiplinler değildi. Bilgi, modern çağdaki kadar keskin sınırlarla ayrılmıyordu. Bir hukukçunun felsefeyle, bir hekimin metafizikle, bir filozofun dinî ilimlerle ilgilenmesi olağandışı değildi.

İbn Rüşd'ün Aristoteles'e yönelmesi tam da bu entelektüel ortamın içinde gerçekleşti. Fakat burada önemli bir ayrıntı var: İbn Rüşd Aristoteles'i yalnızca açıklamak istemiyordu. Onu İslam düşüncesinin temel meseleleriyle karşı karşıya getiriyordu. Onun açısından felsefe, dinin alternatifi değildi. Tam tersine, insanın yaratılmış dünya üzerine düşünme ve hakikati araştırma biçimlerinden biriydi.

Bu yaklaşımın temelinde son derece güçlü bir ilke vardı: Hakikat, hakikate aykırı olamaz. Eğer aklın kesin olarak ulaştığı bir sonuç ile kutsal metnin zahirî anlamı arasında bir çelişki görülüyorsa, problem hakikatin kendisinde değil, yorumdadır. Böyle durumlarda metnin daha derin anlamını araştırmak gerekir. Bu düşünce, bugün bize oldukça doğal görünebilir. Fakat Orta Çağ'ın dinî ve entelektüel atmosferi içinde bunun ne kadar önemli bir iddia olduğunu unutmamak gerekir.

İbn Rüşd, insan aklının hakikati araştırma konusunda meşru bir otorite olduğunu savunuyordu. Bu, aslında yalnızca felsefenin savunusu değildi; akıl yürütmenin meşruiyetinin savunusuydu.

Maimonides: Aynı Dünyanın Başka Bir Sesi

İbn Rüşd'den on iki yıl sonra, 1138'de yine Kurtuba'da Musa bin Meymun doğdu. Batı dünyasında Maimonides olarak tanınacak olan bu isim, Yahudi düşüncesinin Orta Çağ'daki en büyük filozoflarından biri olacaktı. Maimonides'in hayatı, Endülüs'ün siyasi ve dinî dönüşümlerinden bağımsız düşünülemez. Ailesiyle birlikte yaşadığı bölgeden ayrılmak zorunda kaldı; Kuzey Afrika üzerinden Mısır'a ulaştı ve hayatının önemli bölümünü Kahire'de geçirdi. Fakat Endülüs'te aldığı entelektüel miras onun düşüncesini hiçbir zaman terk etmedi.

Maimonides'in Delâletü'l-Hâirîn, yani Şaşkınlar İçin Rehber adlı eseri, aslında bir bakıma Endülüs'ün zihinsel mirasının başka bir dilde devamıdır. Maimonides'in "şaşkın" insanı bilgisiz değildir. Tam tersine, fazla bilen insandır. Bir tarafta Yahudi vahyinin ve geleneğinin hakikatine bağlıdır; diğer tarafta felsefi aklın ortaya koyduğu sonuçlarla karşı karşıyadır. Onun yaşadığı gerilim modern insanın da yabancısı değildir: İnandığımız şey ile düşündüğümüz şey birbirinden ayrıldığında ne yapacağız? Maimonides'in cevabı, bu ikisinden birini bütünüyle terk etmek değildir. O da yorumun imkânına başvurur.

Tanrı'yı Bilmek mi, Bilinemeyeceğini Anlamak mı?

Maimonides'in düşüncesinin en etkileyici taraflarından biri Tanrı hakkında konuşmanın sınırlarını sorgulamasıdır. İnsan zihni sınırlıdır. Tanrı ise sınırsızdır. Öyleyse sınırlı bir zihnin sınırsız olanın mahiyetini kavraması mümkün müdür? Maimonides'e göre burada ciddi bir epistemolojik sınır vardır. Tanrı'nın ne olduğunu insanın kullandığı olumlu sıfatlarla bütünüyle tanımlamak mümkün değildir. Çünkü her tanımlama, Tanrı'yı insan zihninin kavramsal sınırları içine çekme tehlikesi taşır. Bu nedenle Maimonides, Tanrı hakkında ne olmadığını söylemenin daha güvenli olduğunu düşünür. Bu yaklaşım, negatif teolojinin en önemli örneklerinden biridir.

Burada felsefi açıdan çok daha geniş bir mesele ortaya çıkar: Bilmek ile bilginin sınırını bilmek arasındaki fark. İnsan zihninin büyüklüğü yalnızca ne kadar bildiğinde değil, neyi bilemeyeceğini fark edebilmesinde de ortaya çıkar. Maimonides'in düşüncesini bugün hâlâ canlı kılan taraflardan biri budur.

İki Filozof ve Aristoteles'in Gölgesi

İbn Rüşd ile Maimonides'i yalnızca iki farklı dinin filozofu olarak okumak büyük resmi kaçırmamıza neden olur. Onları birbirine bağlayan en önemli isimlerden biri Aristoteles'tir. Fakat burada Aristoteles'i de yalnızca Antik Yunan'ın bir filozofu olarak görmek yeterli değildir. Aristoteles'in Orta Çağ'daki etkisi, onun metinlerinin İslam dünyasında yeniden okunmasıyla yeni bir boyut kazandı. Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi düşünürler Aristotelesçi mirası İslam düşüncesinin metafizik, kozmoloji ve epistemoloji meseleleriyle buluşturdular. İbn Rüşd ise bu mirası Endülüs'te zirveye taşıyan isimlerden biri oldu. Maimonides de aynı felsefi mirastan yararlanarak Yahudi teolojisinin temel meselelerini yeniden düşünmeye çalıştı.

Dolayısıyla burada basit bir "Doğu'dan Batı'ya bilgi aktarımı" hikâyesinden çok daha karmaşık bir süreç vardır. Antik Yunan düşüncesi İslam dünyasında yeniden yorumlandı. İslam dünyasındaki felsefi tartışmalar Endülüs'e ulaştı. Endülüs'teki düşünsel miras Yahudi filozoflar tarafından benimsendi. Arapça eserler İbraniceye, ardından Latinceye çevrildi. Ve bütün bu süreç sonunda Avrupa'nın üniversitelerine ulaştı. Düşünce böyle ilerledi: Bir medeniyetten diğerine geçerek değil, bir medeniyetin diğerinin düşüncesini yeniden yorumlamasıyla.

Avrupa'nın Düşünce Haritasındaki Endülüs

Avrupa'nın entelektüel tarihinde Rönesans çoğu zaman Antik Yunan'a dönüş olarak anlatılır. Bu anlatı bütünüyle yanlış değildir; fakat eksiktir. Çünkü Avrupa'nın Antik Yunan'a dönüşünde, İslam dünyasının yüzyıllar boyunca gerçekleştirdiği tercüme, yorum ve eleştiri faaliyetinin büyük bir payı vardır. Özellikle İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumları Latin dünyasında büyük yankı uyandırdı. Avrupa üniversitelerinde onun düşünceleri üzerine tartışmalar yapıldı. "Averroizm" olarak adlandırılan çeşitli düşünce çizgileri ortaya çıktı. İbn Rüşd böylece yalnızca İslam felsefesinin değil, Avrupa Orta Çağ düşüncesinin de bir parçası haline geldi.

Maimonides'in eserleri de Yahudi düşüncesi üzerinde kalıcı bir etki oluşturdu. Burada dikkat çekici olan şey şudur: Kurtuba'da doğan iki düşünür, farklı dinî geleneklere mensup olmalarına rağmen aynı felsefi mirasla karşılaştılar. Bu miras daha sonra Avrupa'da başka bir düşünsel biçime dönüştü. Dolayısıyla Endülüs, bir "köprü" metaforundan daha fazlasıdır. Köprü, iki ayrı yakayı birbirine bağlar. Endülüs ise farklı yakaların birbirinin parçası haline geldiği bir düşünce alanıydı.

Endülüs'ün Sonu, Fikirlerin Sonu Olmadı

Endülüs'ün siyasi tarihi, entelektüel hayatın ne kadar kırılgan olabileceğini de gösterir. Siyasi parçalanmalar, iktidar mücadeleleri, savaşlar ve değişen dinî-siyasi atmosfer, düşünce hayatının üzerinde giderek daha fazla baskı oluşturdu. İbn Rüşd'ün hayatının son döneminde yaşadığı sıkıntılar bunun sembolik örneklerinden biridir.

Fakat burada tarihsel bir paradoksa rastlarız. Bir düşünür kendi coğrafyasında marjinalleşebilir; fakat fikirleri başka bir coğrafyada daha güçlü bir hayat bulabilir. İbn Rüşd'ün kaderi bunun çarpıcı örneklerinden biridir. Kendi dünyasında tartışmaların konusu olan filozof, ölümünden sonra Latin Avrupa'sında yeniden keşfedildi. Maimonides ise Endülüs'ten ayrılmış olmasına rağmen onun düşünsel mirasını başka bir coğrafyada sürdürdü. Demek ki düşüncenin coğrafyası, siyasetin coğrafyasından farklıdır.

Devletler sınırlar çizer; fikirler o sınırların ötesine geçer.

Peki Endülüs Neden Önemli?

Bugün Endülüs'e bakarken nostaljiye kapılmak kolaydır. "Bir zamanlar herkes bir arada yaşıyordu, sonra her şey bozuldu" demek de kolaydır. Fakat tarih bundan daha karmaşıktır. Endülüs ne kusursuz bir hoşgörü ütopyasıydı ne de sürekli çatışma içindeki bir karanlık çağ. Asıl önemli olan, bütün çelişkilerine rağmen farklı geleneklerin birbirlerini etkileyebileceği entelektüel alanların ortaya çıkmış olmasıdır.

Bir Müslüman filozof Aristoteles'i yorumladı. Bir Yahudi filozof aynı felsefi mirastan yararlandı. Bu düşünceler Hristiyan Avrupa'nın entelektüel merkezlerine ulaştı. Böylece üç ayrı dinî gelenek, ortak bir felsefi miras üzerinden birbirine bağlandı. Belki de Endülüs'ün gerçek mucizesi tam olarak buydu: aynı düşüncenin farklı inanç dünyalarında farklı biçimlerde yeniden doğabilmesi.

Bugünün Dünyasına Kalan Soru

Bugün dünya yeniden kimliklerin, dinlerin, milliyetlerin ve kültürel sınırların sertleştiği bir dönemden geçerken, İbn Rüşd ile Maimonides'in karşılaştığı meseleler yeniden önümüze çıkıyor.

Akıl ile inanç gerçekten birbirinin düşmanı olmak zorunda mı? Bir insan kendi geleneğine bağlı kalırken başka bir geleneğin düşüncesinden yararlanabilir mi? Başka bir medeniyetin filozofunu okumak kimliğimizi zayıflatır mı?

Yoksa tam tersine, kendi düşüncemizi ancak başkasının düşüncesiyle karşılaştırdığımızda mı daha iyi anlayabiliriz?

İbn Rüşd ve Maimonides'in hikâyesi bize ikinci ihtimali hatırlatıyor.

Çünkü onlar kendi geleneklerini terk ederek değil, kendi geleneklerinin içinden düşünerek başka geleneklerle konuştular.

Bu nedenle Endülüs'ün hikâyesi yalnızca geçmişe ait değildir.

Bugün de bir medeniyetin gücünü ölçmek istiyorsak yalnızca ne kadar güçlü ordulara, ne kadar büyük ekonomiye veya ne kadar yüksek binalara sahip olduğuna bakmamalıyız. Asıl soru başka yerde duruyor: O medeniyet, kendisinden farklı olan bir düşünceyi dinleyebiliyor mu?

Çünkü düşüncenin düşmanı farklılık değildir. Düşüncenin asıl düşmanı, kendi hakikatini tartışılmaz hale getirmektir. Endülüs'ün kaybı bu açıdan yalnızca bir coğrafyanın kaybı değildir. Bir düşünce ekosisteminin parçalanmasıdır. Fakat aynı zamanda başka bir gerçeği de gösterir: Şehirler yıkılabilir, devletler ortadan kalkabilir, kütüphaneler dağılabilir; fakat fikirlerin dolaşımını tamamen durdurmak mümkün değildir.

Kurtuba'da doğan bir düşünce Toledo'ya, Kahire'ye, Paris'e ulaşabilir. Arapça yazılmış bir kitap İbraniceye çevrilebilir. İbraniceye çevrilen bir düşünce Latinceye aktarılabilir. Ve yüzyıllar sonra başka bir coğrafyada yeniden okunabilir.

İşte medeniyetlerin gerçek tarihi biraz da budur. Bir medeniyetin büyüklüğü, yalnızca kendi sesinin ne kadar güçlü çıktığıyla değil, başka sesleri duyabilecek kadar geniş bir zihne sahip olup olmadığıyla ölçülür.

İbn Rüşd ile Maimonides'in Endülüs'ünden geriye kalan en önemli miras belki de budur. Onlar bize hakikatin tek bir dilde konuşulmadığını gösterdiler. Hakikat bazen Arapça yazılmış bir felsefe kitabında, bazen İbranice bir teolojik tartışmada, bazen Latince bir üniversite dersinde yeniden ortaya çıkabilir.

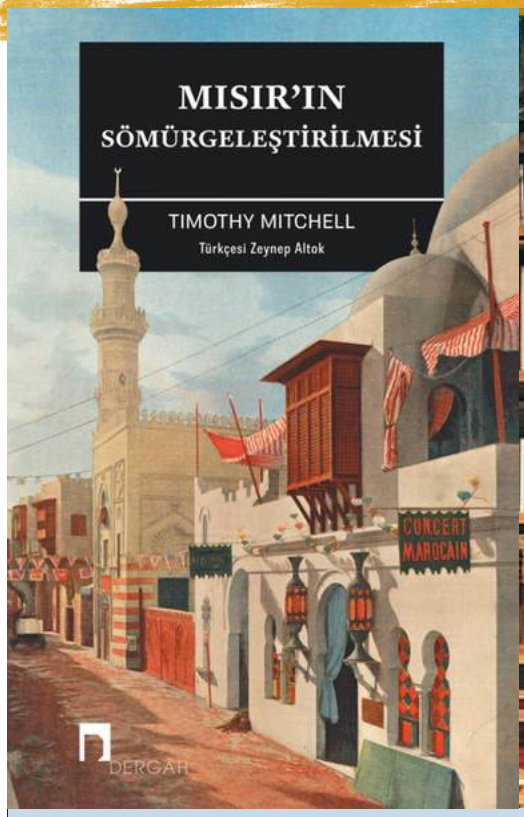
Çünkü fikirlerin vatanı yoktur.

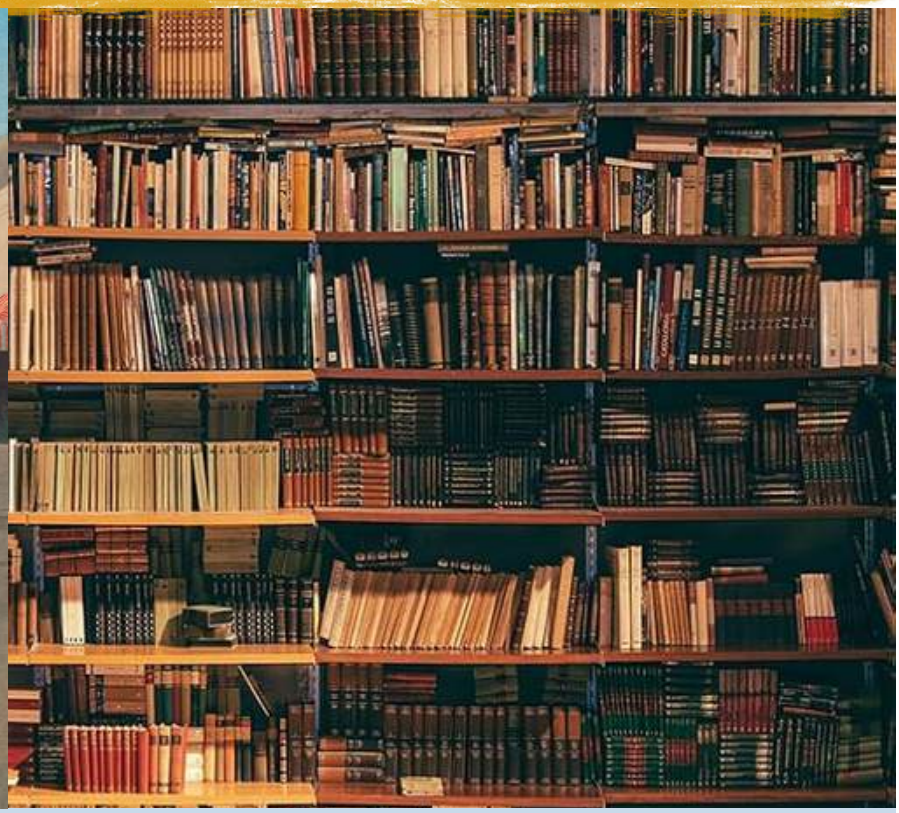
Fikirlerin yalnızca yolculukları vardır.

Ve Endülüs, bu yolculukların Orta Çağ'daki en büyük duraklarından biridir.

Mısır (ya da İslam Dünyası) Ne Zaman, Nasıl, Hangi Mekanizmalarla Sömürgeleştirildi?

KRİTİK: ALPEREN AKINCI

Timothy Mitchell'in Özgün Bir Cevabı Var

Timothy Mitchell, Columbia Üniversitesi'nin Orta Doğu, Güney Asya ve Afrika Çalışmaları (MESAAS) bölümünde öğretim üyesidir. Princeton Üniversitesi'nde yazdığı doktora tezi Mısır'ın Sömürgeleştirmesi'yle Ortadoğu çalışmalarında yeni bir dönem başlatmıştır. Zira Mitchell sömürgeciliğin basit bir sömürü ilişkisinden ibaret olmadığını, modernitenin kuruluşuna içkin süreçleri kolonide nasıl yeni- den ürettiğini göstermiş, modern devletin ve öznelliğin işleyişini yepyeni sorularla ve sömürgecilik bağlamında tartışmaya açmıştır. Bu çalışmasını siyaset biliminin disipliner varsayımlarını tartıştığı makaleleri takip etmiş, ikinci kitabı The Rule of Experts'de sineklerden haritalara siyaset biliminin kategorik olarak dışladığı nesnelerin nasıl olup da siyasetin maddesini şekillendirdiğini ele almıştır. Son yıllarda modern 'şirket' kavramının tarihi üzerinde çalıştığı ifade ediliyor. Mitchell'in kitabı bir doktora tezi, yani akademik bir çalışma. Akademik çalışmaların, tatsız tuzsuz, suya sabuna dokunmayan, kuru, soğuk ve teknik olduğu daha doğrusu doğası gereği böyle olduğu söylenir. Fen bilimlerini bilmem ama bu söylentinin sosyal bilimler içinde geçerli olamayacağını dahası olmaması gerektiğini söyleyebilirim. Sosyal bilimler; insan, toplum, devlet, duygular veya dil gibi olgu veya kavramları konu ve sorun edinir ve bu konuları insana temas etmeden anlatmak mümkün de değildir, doğru değildir.

Mitchell'in kitabı bir doktora tezi, ama akıcılık, kavramsal yoğunluk, fikri derinlik bakımından, yazarın kitabın her satırına kendi fikri duruşunu ve bakışını mayaladığı anlatımıyla örnek bir tez. Maalesef ben doktora çalışmamdan önce bu kitabı okuma fırsatı bulamadım. Ama doktora çalışmamdan önce bu kitabı okuma fırsatı bulsaydım, doktora tezimde bu kitabı kendime kesinlikle numene-i misal olarak alırdım. Hem de her yönüyle.

Tezin teorik mimarisi ve tarihsel anlatısı, analizleri, çıkarımları, argümanları ve retoriği o kadar güzel bir kurgu oluşturuyor ki, herhangi bir yerindeki herhangi bir cümleyi çıkardığınızda kurgusu bozulacakmış hissi uyandırıyor.

Kitapta her bir bölüme ayrılan sayfa sayıları bile birbirine o kadar yakın ki, kitabın anlatım ekonomisi düşünülürken buna bile dikkat edilmiş. Doktora yapmak isteyenlere veya tez yazma aşamalarında olanlara, örnek bir tez olarak bu kitabı öneriyorum. Kitabın bir diğer meziyeti ise, tarih, felsefe, siyaset ve sosyoloji disiplinlerini bir potada ustalıkla kaynaştırması ve sentezlemesidir. Özellikle teorik yoğunluğu yüksek bazı filozof ve teorilerin tarihsel ve pratik anlamlarını bu kitapta görmeniz mümkündür.

Mesela yıllarca Foucault, Heidegger ve Derrida gibi filozofları okurum, ama bunlardan yola çıkarak tarihsel bir hadiseyi analiz etmenin ne demek anlama geldiğini bu kitap sayesinde öğrendim.

Timothy Mitchell'in Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi (Colonising Egypt) adlı eseri, ilk yayımlandığı 1988 yılından bugüne, sömürgeciliğin ne olduğuna, modern iktidarın nasıl kurulduğuna, bilginin hangi siyasal ve maddi tekniklerle 'hakikat' haline geldiğine ve nihayet modernitenin Avrupa dışındaki toplumlara nasıl taşındığına ilişkin düşünme biçimimizi değiştiren kurucu metinlerden biri olarak okunmalıdır. Kitap Türkçede ilk kez Zeynep Altok tercümesiyle İletişim Yayınları tarafından 2001'de yayımlanmış, daha sonra aynı tercüme Dergâh Yayınları tarafından 2024'te yeniden basılmıştır.

Mitchell'in kitabının dikkat çekici tarafı, Mısır'ın sömürgeleştirilmesini 1882'de başlayan İngiliz işgali yahut Avrupa'nın Mısır üzerindeki ekonomik ve askerî tahakkümü olarak değil de, modern dünyanın gerçeklik ile temsil, madde ile kavram, beden ile zihin, düzen ile düzensizlik, gözlemleyen özne ile gözlemlenen nesne arasında kurduğu ayrımları sömürgeleştirici bir iktidar tekniği olarak çözümlemesidir. Mitchell kitabın yeni baskısına yazdığı önsözde bunun İngiliz sömürgeleştirmesinin tarihini yazan bir eser olmadığını, asıl meselesinin sömürgeleştirme gücü olduğunu ve modernitenin kökenindeki sömürgeciliğin eleştirisi olduğunu özellikle belirtir. Kitap, Edward Said'in Oryantalizm'inin açtığı yolu Foucaultcu iktidar çözümlemesi, Derridacı temsil ve mevcudiyet eleştirisi ve Heideggerci modernlik tasavvuru üzerinden başka bir düzleme taşır. Said, Avrupa'nın Doğu'yu bilgi nesnesi olarak nasıl kurduğunu göstermişse, Mitchell bu nesneleştirmenin gündelik hayatın askerî teşkilatından okul sıralarına, köy planından şehir haritasına, tarımsal üretimden dil ve yazı rejimine kadar hangi maddi düzenekler aracılığıyla gerçekleştirildiğini göstermiştir. Kitap dekonstrüksiyonist teoriyi tarihsel ve siyasal analize taşıyarak Avrupa'nın on dokuzuncu yüzyıl Mısır'ıyla karşılaşması üzerinden Batılı düzen ve hakikat kavrayışının özgüllüğünü sorgular.

Kitabın bütününe nüfuz eden anahtar kavram, Türkçeye 'sergi-olarak-dünya' diye çevrilebilecek world-as-exhibition kavramıdır ve Mitchell'in tarihsel anlatısını anlamak için önce bu kavramın epistemolojik ve ontolojik yükünü kavramak gerekir. (s. 40-45) Kitap, Paris'teki 1889 Dünya Sergisi'nde Mısır'ın temsil edilişine ilişkin çarpıcı bir sahneyle açılır. Paris'te sergilenen Mısır mahallesinde, Kahire'nin düzensizliğini temsil etmek üzere kasıtlı biçimde eğri büğrü sokaklar, çıkıntılı evler, bir cami ve hatta kirli görünmesi için boyanmış yapılar inşa edilmiştir. Mısırlı ziyaretçiler için asıl şaşırtıcı olan, kendilerinin yaşadığı dünyanın bir 'sergi' olarak yeniden kurulmuş olmasıdır. Mitchell, meseleyi 'Batılılar Mısır'ı yanlış temsil ettiler' şeklinde açıklamayı yetersiz bulur. Ona göre sorun, modern Batı'nın dünyayı baştan 'temsil edilebilir bir nesne' olarak kavramaya başlamasıdır. Dünya, karşısında duran bir gözlemci tarafından seyredilen, ölçülen, sınıflandırılan, haritalanan, fotoğraflanan, planlanan, düzenlenen ve sonunda kendisinin ötesinde bulunan bir 'gerçekliği' temsil ettiği varsayılan bir görüntü haline gelir. Avrupa'dan Mısır'a gelen seyyah, daha önce kitaplarda, resimlerde, sergilerde, haritalarda ve Oryantalist metinlerde gördüğü 'Mısır'ın aslını aramaya gelir. Mitchell'in Gautier, Nerval ve Edward Lane gibi isimleri tartışırken gösterdiği üzere Avrupalı gezgin, sergide gördüğü kopyadan gerçek Doğu'ya geçtiğini düşünürken aslında temsil edilmiş olan bir dünyayı aramaktadır. Gerçek ile temsil arasındaki ayrım, modern iktidarın kendisini mümkün kılan bir metafizik haline gelir. Kitabın ilk bölümünde Mitchell'in 'Doğu gerçekten var mı, yoksa yalnızca Batılı temsillerden mi ibarettir?' biçimindeki basit soruyu reddetmesi kayda değerdir. Mitchell'e göre sorulması gereken, Batı'nın dünyayı neden 'gerçek' ile 'temsil', 'asıl' ile 'kopya', 'dünya' ile 'sergi' biçiminde ikiye ayırmaya başladığıdır. Mitchell sömürgeciliği yanlış imgelerin üretilmesiyle açıklamaz, yanlış imgeleri mümkün kılan ontolojik düzeni, yani dünyanın zaten 'görülmeye, temsil edilmeye, düzenlenmeye ve yönetilmeye hazır' bir nesne olarak kurulmasını sömürgeci iktidarın temel koşullarından biri olarak düşünür.

Batı merkezli modernleşmenin aynı zamanda Batı-dışı coğrafyaların sömürülmesi olması gerçeği modernleşmenin doğasındaki sömürü mekanizmalarını ifşa etmesi bakımından önemlidir. Mitchell'in Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi'nde sarahatle ifade ettiği gibi, Batı-dışı toplumların modernleşmesi ile sömürgeleştirilmesi eşzamanlı bir süreçte gerçekleşir. Her sömürgeleştirme teşebbüsü ve tatbikatı ise, otantik olanı mekanikleştirme, insanı ve hayatı çerçeveleme/kuşatma, bedenleri zapturapt altına alma, eylemleri nicelikleştirmedir. Sömürge mekanizmalarından mülhem tekniklerin dünya sathına yaygınlaşması, tüm dünyanın izlendiği, takip edildiği, kontrol ve denetim altına alındığı sürece dönüşmüştür. Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi merkezine 'Modern devlet, insanları nasıl yönetiyor sorusundan ziyade, onları yönetilebilir bir gerçeklik olarak nasıl üretir?' sorusunu koyar. Mitchell'in ikinci bölümde, 'Çerçevelendirme' başlığı altında geliştirdiği düşünceye göre İngiliz işgalinden çok önce, özellikle Mehmed Ali Paşa döneminde gelişen askerî reformlar, köylerin yeniden düzenlenmesi, nüfusun hareketinin kontrol edilmesi, pasaport ve kimlik belgelerinin yaygınlaştırılması, yeni eğitim kurumlarının kurulması, tarımsal üretimin denetlenmesi ve şehirlerin planlanması, tek tek reformlar olmaktan çıkarak yeni bir iktidar rasyonalitesinin parçaları haline gelir. Mitchell kolonyal kavramını 1882'deki İngiliz işgalinden farklı ve daha geniş bir anlamda kullanır. Ona göre sömürgeleştirici iktidarın teknikleri yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlamıştır. Bu yüzyılda gelişen sömürgecilik, dışarıdan gelen bir devletin yerli toplumu zorla yönetmesi olmaktan çok, modern devletleşme süreçlerinin kendi içindeki disiplinci mantıkla alakalıdır. 1830 tarihli bir düzenlemeyle Mısırlı fellahların köylerinden ayrılmalarının izne bağlanması,

ordunun sürekli kışla ve eğitim düzenine sokulması, halkın hareketlerinin ve davranışlarının sürekli gözlenmesi, köylerin geometrik planlara göre yeniden düzenlenmesi ve okulların planlanmış müfredat, sınıf, sıra, denetim ve ceza sistemleri içinde örgütlenmesi, Mitchell'in gözünde aynı epistemik-siyasal mantığın farklı tezahürleridir. (Nitekim Kahire'de İngilizler adına müsteşarlık yapan Bowring'in İngiliz reformcusu Jeremy Bentham'ın arkadaşı olduğunu Mitchell'den öğreniyoruz. s. 10) Foucault'nun disiplinci iktidar kavramı bariz bir biçimde kendisi ifşa eder, ama Mitchell, Foucault'yu Mısır'a bire bir uygulamaktan çok, disiplinin bedeni sadece 'itaatkâr' hale getirmediğini, dünyayı 'düzenli' gösteren bir temsil biçimi yarattığını ileri sürer. Mesela, yeni ordu, tek tek askerlerin toplamı olmaktan çıkarak sanki askerlerden bağımsız bir makine gibi görünmeye başlar, bu şekilde iktidar, kendisini bireylerin üzerinde duran soyut bir yapı olarak gösterir. (s. 85-90) Mitchell'in 1991 tarihli önsözünde özellikle açıkladığı üzere disiplinci iktidarın kapitalist modernite bakımından önemli ikinci sonucu, iktidar ilişkileri bireylerin içine yerleştikçe aynı yöntemlerle dışarıda, bireylerden bağımsız yapılar varmış gibi görünmeye başlamasıdır. (Disiplinci iktidarın bir girişimci olarak neo-liberal özneye dönüşünü anlamak için Byung Chul Han'ın Psikopolitika Neo-Liberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri kitabını okumak gerekiyor)

Bu düşünce üçüncü bölümde, yani 'Düzen Görüntüsü'nde, daha geniş bir şekilde ele alınır. Mitchell'in, modern düzen kavramının kendisini tarihselleştirir. Ona göre, eski dünyada, düzen kavramı unsurlar arasında bir uyum, denge veya karşılıklılık ilişkisi olarak düşünülürken, modern dünyada düzen kavramı, dağınık ve süreksiz unsurların geometrik ve mekanik biçimde yan yana getirilmesi, sınıflandırılması ve birbirleriyle ilişkilendirilmesi yoluyla üretilir. Düzen artık şeylerin kendi içsel ilişkilerinden ziyade onları düzenleyen bir 'çerçeve'nin sonucu olarak tecessüm eder. Mitchell 'görünüşün düzeni' ile 'düzenin görünüşü' arasında bir tefrik yapar.

Dünya, gözlemciye bir resim gibi sunulduğunda, resim ile onun temsil ettiği gerçeklik arasında hiyerarşik bir ilişki kurulur, biri görünür ve ikincil, diğeri görünmeyen ama asıl ve gerçek olarak kabul edilir. Bu da 'hakikat hiyerarşisi' yaratır. Buna göre harita, şehri haritalanabilir bir nesne haline getirir, okul öğrenciyi ölçülebilir ve sınıflandırılabilir bir özneye dönüştürür, kışla orduyu bireylerden bağımsız bir makine olarak kurar. Mitchell modern iktidarın en güçlü tarafının zor kullanması değil, yönettiği gerçekliği kendisine uygun bilgi kategorileri içinde yeniden üretmesi olduğunu özellikle vurgular. (s. 128-155)

Kitap, Foucault'nun Hapishanenin Doğuşu ve Kliniğin Doğuşu gibi çalışmalarında geliştirdiği disiplin, gözetim, beden, bilgi ve iktidar ilişkisini sömürge bağlamına taşımış ve bu sayede, Foucault'nun Avrupa merkezli modernlik analizinin eksik bıraktığı bir alanı telafi etmeye çalışmıştır.

Foucault'da modern disiplinci kurumların ortaya çıkışı büyük ölçüde Avrupa içindeki tarihsel dönüşümler üzerinden izlenirken Mitchell, bu tekniklerin Avrupa dışına taşındığında nasıl bir uygarlık ve 'geri kalmışlık' söylemiyle birleştiğini gösterir. Mitchell'in yöntemi basit bir 'Foucault Mısır'a uygulanmıştır' formülüne indirgenemez.

Derrida'nın temsil, yazı, anlam ve mevcudiyet eleştirisini de işin içine dâhil ederek modern iktidarın bedenleri değil, anlamın inşa koşullarını da yeniden teşekkül ettirdiğini iddia eder. Nitekim beşinci bölümün 'Hakikat Mekanizması' başlığı altında ele aldığı mesele, modern iletişim, matbaa, eğitim ve yazı teknolojileri, metnin anlamını sanki metnin dışında ve üzerinde duran soyut bir niyet veya otorite varmış gibi kurduğu, bunun da siyasi iktidarın hukuk, devlet ve otorite gibi soyut kategoriler biçiminde tezahür ettiğidir. Mitchell'in 1991 önsözünde açıkça ifade ettiği üzere modern yazı ve temsil metafiziği, siyasi otoritenin de gerçek dünyanın dışında duran soyut bir yapı gibi görünmesine katkıda bulunur. Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi, 'bilgi iktidardır' önermesini daha ileri götürerek bilginin iktidar tarafından üretilmesi kadar, iktidarın da ancak belirli bilgi ve temsil biçimleri içinde ifşa ve izhar edildiğini ileri sürer.

Kitabın kolonyal ve postkolonyal çalışmalar bakımından önemine gelince, Said'in Oryantalizm'i 1978'de Doğu'nun Batı tarafından epistemik olarak kurulmasını, Oryantalizmin bir bilgi rejimi yani emperyal bir iktidar biçimi olduğunu göstermişti, Mitchell ise Said'in söylem tahlillerini maddi iktidarın mikro-teknikleriyle meczeder.

Oryantalist bilgi kitaplarda, akademilerde veya seyahatnamelerden ziyade haritalarda, okul binalarında, kışlalarda, köy planlarında, müzelerde, sergilerde, fotoğraflarda, nüfus kayıtlarında ve yazı teknolojilerinde somutlaşır.

Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi, Said sonrası postkolonyal teorinin sömürgecilik = temsil denkleminden sömürgecilik = temsil + disiplin + mekân + beden + kurum + bilgi + maddi düzenek' denklemine doğru genişlemesinde kritik bir eşik oluşturur.

Kitabın 1988'de yayımlanmasıyla aynı dönemde Mitchell'in 'The World as Exhibition' başlıklı makalesinin Comparative Studies in Society and History dergisinde yayımlanmış olması da kavramın daha geniş bir araştırma programına dönüştüğünü gösterir. Makale, kitabın ilgili bölümlerinden hareketle sergi, temsil, seyahat, modernlik ve sömürgeleştirme arasındaki ilişkiyi teorileştirmiştir.

Daha sonraki sergi, müze, etnografya ve emperyal temsil araştırmalarında Mitchell'in çalışmasının başvuru noktası haline gelmesi tesadüf değildir; güncel bir Journal of British Studies çalışması dahi dünya sergileri, etnografik gösterimler ve emperyal iktidar literatürünün temel referansları arasında Mitchell'in Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi ile 1989 tarihli 'The World as Exhibition' makalesini birlikte zikretmektedir.

Mitchell sömürgecilik ile modernite arasındaki ilişkiyi tersine çevirmiştir. Klasik modernleşme anlatısında Avrupa modernliği zaten gerçekleşmiş bir tarihsel model, Mısır ise bu modele sonradan yaklaşmaya çalışan 'geleneksel' toplumdur, Mısır'ın modernleşmesi, Avrupa kurumlarının, eğitim anlayışının, askerî tekniklerin, şehir planlamasının, hukuk düzeninin ve bilimsel bilgi biçimlerinin ithali olarak anlatılır. Mitchell'e göre Avrupa modernliği, dışarıya transfer edilen nötr bir teknikler bütünü değildir, Avrupa'nın kendi tarihsel deneyiminden doğmuş muayyen bir dünya tasavvurudur ve bu dünya tasavvuru Mısır'a taşındığında hem toplumu dönüştürür hem de Mısır'ın geri kalmışlığını ifşa edecek kıstasları yaratır. Bu sayede modernleşme paradoksal biçimde kendi karşıtını üretme imkânını bulur. Modern şehir, kendi dışına yerli mahalleyi, modern birey karşısına geleneksel insanı, modern devlet karşısına düzensiz toplumu, modern bilgi kendi karşısına cehaleti yerleştirir. Mitchell'in şehir üzerine geliştirdiği analizde modern şehrin kimliği, dışarıda bıraktığı yerli şehir sayesinde kurulmaktadır; fakat bu dışarısı aslında şehrin içinde üretilmiş bir dışarıdır. Kitabın son bölümündeki vurgusuna göre, modernliğin 'ötekisi' dışarıda bulunmuş hazır bir gerçeklik değildir, modern düzen tarafından içeride üretilir. Bu nedenle sömürgecilik Mısır'ı Avrupa'dan ayırmamış, Avrupa'nın muhayyel bir Avrupa olarak kendisini tanımlayabilmesi için Mısır'ı muayyen bir muhayyel öteki biçiminde yeniden kurmuştur.

Mitchell'in kitabı, modernleşmeyi İslam ile modernlik arasındaki çatışma şeklinde kuran basit anlatının yetersizliğini görmemize imkân verir. Özellikle Rifâa Râfi' et-Tahtâvî, Ali Mübarek, Hüseyin el-Marsafî ve daha sonraki Mısırlı reformcular üzerinden izlenen süreç, Müslüman düşünürlerin Avrupa'yı taklit etmelerinden ziyade, onlar Avrupa'nın kavramlarını, kurumlarını, eğitim anlayışını, şehir tasarımını ve bilgi biçimlerini kendi toplumlarını yeniden düzenlemek üzere seçer, tercüme eder, dönüştürür ve yeniden anlamlandırırlar. Mitchell'in Tahtâvî ve diğer Mısırlı aydınlar üzerindeki okumaları, modernleşmenin 'Batı geldi ve Doğu değişti' şeklinde tek yönlü bir hikâye olmadığını, yerel aktörlerin de yeni düzenin epistemik kategorilerini benimseyerek, müzakere ederek veya onlara direnerek kendi modernliklerini kurduklarını gösterir. Mitchell, yerel aktörleri bütünüyle edilgen nesnelere indirgemese de, teorik çerçevesinin ağırlık merkezi kolonyal düzeneklerin kuruluşuna o kadar güçlü biçimde yerleşmiştir ki Mısırlı aktörlerin farklı modernlik tasarımlarını, pragmatik seçimlerini ve kendi iç entelektüel kaynaklarından hareket eden özgün yönelimlerini kimi zaman ikinci plana iter. Nitekim sonraki Mısır modernliği araştırmaları, Mitchell'in çerçevesinin bu yönünü ikmal etmeye yönelmiş, özellikle Omnia El Shakry'nin The Great Social Laboratory adlı çalışması sömürge ve sömürge-sonrası Mısır'da bilgi öznelerinin nasıl ortaya çıktığını daha teferruatlı bir şekilde ele almış, Mısırlı entelektüellerin kolonyal bilgi kategorilerini içselleştirmekle kalmadığını, onları dönüştürüp yeni toplumsal projeler için kullandığını göstermiştir. Mitchell'in çalışması bugün dahi modern Ortadoğu tarihi ve postkolonyal tarih teorisi derslerinde temel metin olarak okutulmaktadır.

Mitchell'e göre Müslüman modernleşmesi basitçe kurumların değişmesi değil, insanın kendisini ve dünyayı algılama tarzının değişmesidir. Modern okul, modern ordu, modern şehir, modern gazete, modern harita ve modern bürokrasi yeni bir 'modern özne' üretir. Bu özne kendisini geleneksel toplumun parçası olmaktan ziyade planlayan, ölçen, sınıflandıran, ilerleyen, üretken, eğitimli ve rasyonel birey olarak görmeye başlar. Dolayısıyla İslam dünyası neden modernleşti? veya Müslüman toplumlar neden Batı'yı örnek aldı? sorularından önce 'Müslüman toplumlarda modern özne hangi kurumlar, hangi bilgi kategorileri ve hangi disiplin teknikleri aracılığıyla üretildi?' sorusunu sormak gerekir. Mitchell'in çalışması daha sonra İslam, eğitim, beden, disiplin, bilgi ve modern özne ilişkisini inceleyen araştırmalar için önemli bir zemin hazırlamıştır. Örneğin el-Ezher'deki eğitim ve dinî reform süreçlerini inceleyen sonraki çalışmalar Mitchell'i, Foucault, Said, Talal Asad ve Saba Mahmood gibi isimlerle birlikte, sömürgecilik ile bilgi rejimleri arasındaki ilişkiyi anlamanın temel kaynaklarından biri olarak kullanmaktadır.

Buraya kadar Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi kitabıyla ilgili anlattıklarımızdan bu kitabın eleştiriden azade olduğu sonucu elbette çıkarılmaz. Kitabın bütün meziyetlerine rağmen bazı sorunları vardır. Birinci sorun, kitabın 'modernlik' kategorisini zaman zaman fazla bütünlüklü bir Avrupa projesi gibi ele alma riskidir. Mitchell'in modern düzeni temsil, çerçeve, disiplin ve ikili karşıtlıklar üzerinden çözümlemesi olağanüstü açıklayıcı olsa da, Avrupa modernliğinin kendi içindeki çoğulluğu ve çatışmaları zaman zaman arka plana iter. Modernlik Avrupa'nın içinde de birbirine karşı mücadele eden sınıfların, siyasal hareketlerin, dinî toplulukların, feminist hareketlerin, işçi sınıflarının ve farklı entelektüel geleneklerin mücadele ettiği tartışmalı bir tarihsel alandır. İkinci sorun, Foucaultcu disiplin analizinin kaçınılmaz olarak iktidarın başarısını olduğundan daha yekpare gösterme tehlikesidir. Mitchell'in 1991 önsözünde kendisinin de belirttiği gibi disiplinler kırılabilir, birbirlerini engelleyebilir, aşırıya kaçabilir ve direnme alanları yaratabilir, sömürge karşıtı hareketler çoğu kez kışla, okul ve kampüs gibi sömürge devletinin kurumları içinde örgütlenmişlerdir. Direniş, iktidarın dışından gelen saf bir özgürlük biçimi değildir, iktidarın örgütlediği alanların içinde ortaya çıkar. Fakat sonraki antropolojik ve tarihsel çalışmalar, özellikle Farha Ghannam'ın Kahire üzerine çalışmaları, sıradan insanların da mekânları yeniden kullanarak ve anlamlandırarak onları dönüştürdüklerini daha güçlü biçimde göstermiştir.

Üçüncü ve belki daha önemli eleştiri, Mitchell'in Batı

dışı modernlik meselesinde yerel aktörlerin kurucu gücünü kâfi derecede ifşa etmemesidir. Yakın tarihli modernlik literatüründe Mitchell'in modernliği birleşik ve Avrupa-merkezli bir kategori olarak ele aldığı, bunun da Avrupa dışındaki aktörlerin Avrupa modellerinden bilinçli biçimde ayrılan modernlik projelerini görmeyi zorlaştırabileceği ileri sürülmektedir. Bu eleştiri önemlidir; çünkü Mısır'ın modernleşmesini yalnızca Avrupa'nın epistemik ve disiplinci iktidarının sonucu olarak okursak Tahtâvî'nin, Muhammed Abduh'un, Cemâleddîn Afgânî'nin veya daha sonraki İslamcı, liberal, milliyetçi ve sosyalist aktörlerin modernlik tasarımlarının kendi iç mantığını yeterince açıklayamayız. Müslüman modernleşmesi, Batı'nın Mısır'a girişi değil, Müslüman entelektüellerin kendi geleneklerini yeniden yorumlama, İslamî kavramları yeni siyasal ve toplumsal koşullarda yeniden kurma, eğitim ve ahlak düşüncesini dönüştürme, yeni bir kamusal alan yaratma ve 'geri kalmışlık' kategorisine karşı alternatif bir gelecek tahayyül etme çabasıdır. Bu zaviyeden bakıldığında Mitchell'in kitabı, Müslüman modernleşmesinin bütün tarihini ve bu tarihin iktidar, bilgi, disiplin ve temsil boyutlarını ifşa eden güçlü bir eleştirel perspektif olarak okunabilir.

Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi'nde başlayan 'bilginin maddi düzenekler aracılığıyla üretilmesi' fikri, 2002'de yayımlanan Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity'de (bu kitabın da bir en evvel Türkçeye tercüme edilmesi gerekiyor) yirminci yüzyıla taşınmış, bu kitapta sivrisinek, şeker kamışı, savaş, milliyetçilik, borç, özel mülkiyet, ölçüm, ekonomi ve kalkınma gibi alanlar üzerinden modern Mısır'ın teknopolitik oluşumu çok yönlü bir şekilde ele alınmıştır. Bu cihetten bakıldığında Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi Mitchell'in sonraki düşüncesinin metodolojik özü gibidir. Evvela 'sergi-olarak-dünya', sonra 'uzmanların yönetimi', ardından ekonomi, kalkınma ve nihayet Karbon Demokrasi (Dergâh Yayınları tarafından 2020'de tercüme edilip yayımlandı) ile enerji altyapıları üzerinden iktidarın maddi kuruluşu, Mitchell'in düşüncesi giderek temsil edilen dünyadan yönetilen dünyaya, oradan ölçülen ve uzmanlaştırılan dünyaya, nihayet enerji akışları üzerinden siyasi olarak mümkün kılınan dünyaya doğru genişler.

Eserin Ortadoğu çalışmalarındaki etkisine bakacak olursak; klasik Ortadoğu araştırmaları uzun süre devletler, darbeler, elitler, milliyetçilik, İslamcılık, modernleşme ve ekonomik gelişme gibi makro kategoriler etrafında şekillenmişken Mitchell, araştırmacının bakışını gündelik hayatın maddi örgütlenmesi olarak anlaşılan; bir köy nasıl planlanır, bir okul nasıl sınıflara ayrılır, bir asker nasıl eğitilir, bir şehir nasıl haritalanır, bir nüfus nasıl kayda geçirilir, bir insan nasıl 'eğitilebilir', 'geri kalmış', 'üretken', 'rasyonel' veya 'geleneksel' olarak tanımlanır? gibi sorulara yöneltir. Bu sorular, Ortadoğu'yu siyasi olayların gerçekleştiği bir coğrafya olmaktan çıkarıp modern iktidarın üretildiği laboratuvarlardan biri olarak görmeyi mümkün kılmıştır. Nitekim sonraki Mısır tarihçiliğinde Mehmed Ali Paşa ordusu, eğitim kurumları, sosyal bilimler, kadın eğitimi, köylü araştırmaları, şehirleşme, kamusal alan ve modern devlet üzerine yapılan pek çok çalışma Mitchell'in açtığı tartışma alanıyla doğrudan veya dolaylı biçimde hesaplaşmıştır, çağdaş literatürde El Shakry, (The Great Social Laboratory: Subjects of Knowledge in Colonial and Postcolonial Egypt, / Büyük Toplumsal Laboratuvar: Sömürgeci ve Sömürgecilik Sonrası Mısır'da Bilginin Özneleri) Khaled Fahmy, (All the Pasha's Men: Mehmed Ali Pasha, His Army and the Founding of Modern Egypt /Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına) Lucie Ryzova, (The Age of the Efendiyya: Passages to Modernity in National-Colonial Egypt, Türkçesi: Efendiyye Çağı: Millî-Sömürgeci Mısır'da Modernliğe Geçişler) Hoda Yousef, (Composing Egypt: Reading, Writing, and the Emergence of a Modern Nation, 1870–1930, / Mısır'ı Yazmak: Okuma, Yazma ve Modern Bir Ulusun Ortaya Çıkışı, 1870–1930) Hilary Kalmbach (Islamic Knowledge and the Making of Modern Egypt, / İslâmî Bilgi ve Modern Mısır'ın İnşası) ve Hilary Kalisman (Teachers as State-Builders: Education and the Making of the Modern Middle East, / Devlet Kurucuları Olarak Öğretmenler: Eğitim ve Modern Ortadoğu'nun İnşası) gibi araştırmacıların çalışmaları bu daha geniş araştırma hattının farklı yönlerini geliştirmektedir.

Türkiye açısından ise kitap çok daha özel bir önem taşır. Yazar, Türkçe Baskıya Önsöz'de tanıtım çerçevesinde, geliştirdiği yaklaşımın Kemalizm'in eğitimden şehir planlamasına, dil ve kıyafet politikalarından modern özne üretimine kadar uzanan disiplinci ve düzenleyici boyutlarını anlamak için de kullanılabileceği özellikle vurgulanmıştır. Mitchell'in Mısır'da sömürgecilik, Türkiye'de Kemalizm gibi basit bir özdeşlik kurduğu yanılgısına düşülmemelidir, asıl karşılaştırma, her iki durumda da modern devletin toplumsal hayatı okunabilir, ölçülebilir, düzenlenebilir ve eğitilebilir hale getirmek için kullandığı tekniklerin nasıl benzer epistemik biçimler ürettiğini araştırmaktır. Bu açıdan Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecini yani nüfusun sayılması, mekânın haritalanması, eğitim kurumlarının merkezileştirilmesi, dilin standartlaştırılması, kıyafetin düzenlenmesi, şehirlerin yeniden planlanması ve 'makbul vatandaş'ın üretilmesi gibi süreçlerin her biri belirli bir gerçeklik anlayışının topluma yerleştirilmesi olarak okunabilir.

Mısır'ın Sömürgeleştirilmesini Mısır'ın İngilizler tarafından nasıl sömürgeleştirildiğini anlatan bir tarih kitabı olarak okumak, kitabın teorik ufkuna haksızlık olur. Kitabın asıl meselesi İngilizlerin Mısır'da ne yaptığından ziyade modern dünyanın kendisini hangi mekanizmalarla nasıl inşa ettiği meselesidir. Mitchell'in temel iddiası, sömürgeci iktidarın önce hazır bir gerçekliği ele geçirip sonra onu düzenlemesinden ibaret değildir; iktidar, gerçekliği düzenlenebilir bir nesne olarak kurar ve aynı anda kendisini bu gerçekliği

düzenleyen soyut, tarafsız ve rasyonel bir otorite olarak gösterir. 'Sergi-olarak-dünya' modern epistemolojinin, modern devletin ve sömürgeci iktidarın ortak çalışma prensibidir.

Dünya bir sergi haline getirildiğinde insanlar seyredilecek nesnelere, şehirler haritalanabilir yüzeylere, köyler planlanabilir hücrelere, bedenler disipline edilebilir makinelere, diller anlamı sabitleyen araçlara, toplumlar ölçülebilir nüfuslara ve tarih de ilerleme çizgisi üzerinde sıralanabilir aşamalara dönüşür. Sömürgecilik bu dönüşümün siyasallaşmış biçimidir.

Mitchell, bu düzenin karşısında 'bozulmamış' ve bütünüyle saf bir geleneksel toplum varsaymak yerine, direnişlerin, modernleşme projelerinin ve yeni öznelliklerin de bu düzenin içinden çıktığını gösterir. Bu sebeple kitap, ne basit bir anti-Batı metnine ne de 'Batı her şeyi yaptı, Doğu edilgendi' anlatısına indirgenebilir. Mitchell'in temel tezi; modernlik, iktidarın dünyayı belirli bir biçimde görünebilir, bilinebilir ve yönetilebilir hale getirmesiyle birlikte ortaya çıkan tarihsel bir düzenektir.

Mısır bu düzenekte yalnızca sömürgeleştirilen bir ülke değil, modern dünyanın kendi kendisini kurma biçiminin görünür hale geldiği tarihsel bir sahnedir. Bu bakımdan kitap, Said'in Oryantalizminden sonra sömürgecilik çalışmalarında atılmış en önemli adımlardan biri olduğu gibi, Foucault'nun iktidar/bilgi analizini kolonyal dünyanın somut tarihine taşıyan, Derrida'nın temsil eleştirisini siyasal iktidarın maddi örgütlenmesiyle buluşturan ve modernleşme teorisini Avrupa dışı deneyimler üzerinden yeniden düşünmeye zorlayan bir klasik olarak değerini hâlâ korumaktadır. Bugün Ortadoğu tarihi, postkolonyal teori, modernlik çalışmaları, bilgi sosyolojisi, mekân ve şehir çalışmaları, eğitim tarihi ve İslam dünyasında modernleşme araştırmaları açısından vazgeçilmezliği de buradan kaynaklanmaktadır.

Buraya kadar kitabın muhtevası hakkında yaptığımız tahlilleri bu noktadan sonra kitabın daha iyi anlaşılması için okunacak diğer kitaplar hakkındaki düşüncelerimizle tamamlamak istiyoruz. Son yıllarda Türkiye'de hatırı sayılır bir okuyucu kitlesine ulaşan ve yaklaşımlarıyla Türkiye'deki tartışma ortamına zenginlik ve derinlik katan Wael b. Hallaq'ı kanaatimizce Mitchell'den bağımsız, hakkıyla anlamak çok mümkün görünmüyor.

Hallaq'la birlikte kanımca James Scott'un Devlet Gibi Görmek'i, Sever Işık'ın Siyasal Aklın Eleştirisi beraber okunduğunda Mitchell'in ne demek istediği daha iyi anlaşılır.

Scott, Fransa'dan Brezilya'ya, Sovyetler Birliği'nden Tanzanya'ya bir yolculuk yaparak devletçi planlamanın başarısızlıklarını analiz eder. Scott, toplum mühendisliği felaketlerinin tümünde ortak olan koşulları da gün yüzüne çıkarırken politik rasyonalizm eleştirisinin pratikte nasıl icra edileceğinin iyi bir örneğini sunmaktadır.

Hallaq'ın İmkânsız Devlet'i ise politik rasyonalizmin mücessem hali olarak modern ulus devlet modelinin Müslümanlar açısından ideal bir model olarak görülmesinin tehlikelerine vurgu yapmaktadır. Yazarın politik rasyonalite eleştirisinin İslam düşüncesindeki izlerini görmesi bakımından Hallaq'ın kitabı önemli görünmektedir. Işık'ın Siyasal Aklın Eleştirisi özünde bir politik rasyonalizm eleştirisidir. Tarihsel ve problematik bir siyaset felsefesi tarihi okuması yaparak felsefi devletin ya da politikada rasyonalitenin mutlak egemenliğinin hasar tespitini ve eleştirisini yapmaya çalışmaktadır. Kökenleri Platon'a dayanan felsefi devlet ideali, mutlak olarak olmasa bile bir imkân olarak modern dönemde büyük oranda gerçekleşmiştir. Felsefenin iktidarından aklın iktidarını kast eden yazar, felsefenin baştan itibaren aklî olanı (ontoloji) yine akıl aracılığıyla bilebilme (epistemoloji) ve gerçekleştirme (etik ve politik) iddiasında olduğu tespitini yapar. Buna göre aslında total anlamda Batı politik felsefesi, deneyimde temellenen, mevcut düzen ve onun icra-i siyaseti olan pratik politikaya karşı aklın taarruzunun tarihinden ibarettir. Felsefenin kusursuz, bu yüzden de gayri insani olan mutlak düzeni gerçekleştirme girişimi, despotizmle neticelenmiştir. İnsanlık felsefenin kusursuz toplum rüyasını acı bedeller ödeyerek yaşamıştır. Mutlak bilgi ve mutlak güç birbirini arzularlar ve gerektirirler. Arzu ve kudretin sınırsız ve denetimsiz imtizacından despotizm doğar. Kanımca Mitchell'in kitabı ancak bu kitaplarla birlikte okunduğunda bir anlam ve değer bulacak veya tersinden söyleyecek olursak bu kitaplar ancak Mitchell'in kitabı okununca gerçek anlamda anlaşılabilecek.

11 Eylül'den 25 Yıl Sonra: Amerikan Düzeninin Krizi

TAHA ÖZHAN
www.kritikbakis.com

11 Eylül saldırılarının üzerinden çeyrek asır geçti. Yirmi beş yıl, böylesi bir hadisenin sıcaklığından uzaklaşıp tarihsel anlamını tartışmak için yeterince uzun, sonuçlarının bütünüyle ortaya çıktığını söylemek için ise hâlâ kısa bir süre olabilir. 2001 sonbaharında saldırıların yalnızca Amerika'yı değil, dünyayı da değiştirdiği konusunda neredeyse bir mutabakat vardı. Bugün ise daha karmaşık bir soruyla karşı karşıyayız. 11 Eylül gerçekten yeni bir dünya mı yarattı, yoksa zaten değişmekte olan dünyanın yönünü bozan, bazı eğilimleri hızlandıran ve Amerika'nın Soğuk Savaş sonrasında eline geçen benzersiz stratejik imkânı tüketmesine yol açan bir kırılma mıydı?

Bu sorunun cevabı, yirmi beş yıl sonra ortaya çıkan temel paradoksta saklı olabilir. Amerika hâlâ dünyanın en büyük gücü, gücünü temerküz ettiği düzeni yine kendisinin sarstığı bir dönemde yaşıyoruz. Amerikan ekonomisi, dolar, teknoloji şirketleri, finans piyasaları, askerî kapasitesi ve küresel ittifak ağı Washington'a hiçbir başka aktörün tek başına sahip olmadığı imkânlar vermeye devam ediyor. Bununla birlikte Amerikan gücü ile Amerikan düzeninin gücü artık aynı şeyi ifade etmiyor. Washington'ın kapasitesi büyük ölçüde ayakta dururken, bu kapasitenin etrafında oluşturduğu siyasal meşruiyet, kurumsal düzen, ittifak mantığı ve küresellik iddiası ciddi biçimde anlamsızlaşmış durumda. Daha açık bir ifadeyle; Amerikan imparatorluğundan Amerikan ulus devletine geçmeye çalışan bir Washington var karşımızda.

11 Eylül'ün çeyrek asırlık bilançosunu da esas olarak bu ayrım üzerinden okumak gerekiyor.

11 Eylül'ü anlamanın en kolay fakat en yanıltıcı yolu, saldırıları Amerikan dış politikasını sıfırdan değiştiren bir milat olarak görmektir. Oysa 2001 sonrasında ortaya çıkan stratejinin önemli unsurları saldırılardan önce zaten mevcuttu. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Washington tarihinde ilk defa küresel ölçekte rakipsiz bir güç konumuna gelmişti. 1990'larda tartışılan esas mesele Amerika'nın güçlü olup olmadığı değil, bu benzersiz gücün ne için ve hangi sınırlar içerisinde kullanılacağıydı.

1997'de Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi etrafında şekillenen tartışma bu bakımdan hala önemini koruyor. Amerikan askeri üstünlüğünün korunması, savunma kapasitesinin genişletilmesi, Washington'a meydan okuyabilecek güçlerin önünün alınması, Amerikan çıkarları ve değerleri doğrultusunda liberal ekonomik ve siyasi düzenin yaygınlaştırılması gibi hedefler 11 Eylül'den önce açık biçimde ifade edilmişti. Irak'ta rejim değişikliği fikri de saldırılardan sonra keşfedilmiş değildi. 11 Eylül Amerikan stratejik zihnini üretmekten ziyade zaten mevcut olan bir tahayyüle olağanüstü bir tehdit algısı, toplumsal mobilizasyon ve meşruiyet zemini sağladı.

Amerikan sosyal ve siyasal muhayyilesindeki müstesnalık, seçilmişlik, kurtuluş, tehdit, paranoyalar ve helak olma korkuları bu yeni dönemin siyasal diliyle yeniden birleşti.

Dolayısıyla 11 Eylül bir yandan Amerikan dış politikasında sürekliliği, diğer yandan da gerçek bir yapısal kırılmayı aynı anda temsil etmektedir. Önleyici güç kullanımı, Amerikan müstesnalığı veya Washington'ın kendi güvenliğini uluslararası kuralların önüne koyması yeni unsurlardan veya sapmalardan ziyade Amerikan tarihinin bizatihi kendisine denk gelmektedir. 11 Eylül bu eğilimleri istisna olmaktan çıkararak kurumsallaştırdı ve küresel siyasetin merkezine yerleştirdi. Dünyanın geriye kalanı da "Amerikan müstesnalığından" paylarına düşen hisseyi almaktan veya "ateşi çalmaktan" da imtina etmediler.

Bu dönüşümün yalnızca dış politika boyutu yoktu. Amerikan sosyal muhayyilesinin temel unsurlarından biri olan tehdit karşısında kendini yeniden tanımlama refleksi, 11 Eylül sonrasında güçlü bir siyasi enerjiye dönüştü. "Özgürlük", "kötülük", "medeniyet", "vatan", "güvenlik", "şer ekseni" ve "düşman" siyasal sözlüğün sıradan parçaları haline gelmekle kalmadı aynı zamanda en vulgarize bir şekilde kullanılmasını sağladı. Böylece terörizm, mücadele edilmesi gereken belirli bir güvenlik sorunu olmaktan çıkarak dünya okumasını sağlayan genel bir kategoriye dönüştü. Üstelik bunu Rusya'dan Çin'e, Avrupa'dan Ortadoğu'ya kadar bütün aktörler de kullanışlı bir fırsat olarak gördüler. Jeopolitiğin ağır, sorumlu ve ciddi dünyası yerine "terörle savaş"ın konforlu dünyasına geçmekte hiçbir sorun yaşamadılar. Son tahlilde hemen herkesin hâlihazırda bir "teröristi" vardı. Olmayanlara da Amerikan "savaşı" hızla bu hizmeti sunmaktaydı.

Jeopolitik analizin duayen ismi Brzezinski 11 Eylül sonrası bu tehlikeye dikkat çeken ender isimlerden birisiydi. Mücadele edilecek bir sorunu "savaşın nesnesi" yapılmasını, jeopolitiğin terörle mücadele eksenine indirgemesini eleştirdiği makalesine "Terörle Savaş Terörizmi" başlığı atacak kadar feraset sahibiydi. Onun o dönemlerde "korku kültürü" olarak tarif etttiği krizin ağır sonuçları neredeyse istisnasız bir şekilde tecrübe edildi. "Teröre karşı savaş"ın ne belirli bir coğrafyası ne de tanımlanabilir bir bitiş noktası vardı. Terör, bir aktörden ziyade bir yöntem olduğu halde savaşın nesnesi haline getirildi. Böylelikle istisnai olanın kalıcılaşması kolaylaştı. Gözetim kapasitesinin genişlemesi, yeni iç güvenlik kurumları, olağanüstü hukuki yetkiler, sınır ötesi hedefli öldürmeler ve başkanlığın savaş yetkilerinin genişlemesi yalnızca Bush döneminin geçici tedbirleri olarak kalmadı. Birçok unsur, Obama ve sonraki yönetimler altında da devam ederek Amerikan devletinin kalıcı güvenlik repertuvarına yerleşti.

Fakat 11 Eylül sonrasında genişleyen güvenlik mantığı Amerikan devletinin sınırlarında kalmadı. Washington'ın küresel finans, iletişim, teknoloji, seyahat, istihbarat ve hukuki ağlar içerisindeki merkezi konumu da giderek güvenlik siyasetinin bir parçasına dönüştü. Küreselleşmenin karşılıklı bağımlılık üreten altyapıları aynı zamanda gözetleme, dışlama, yaptırım uygulama ve davranış değiştirme kapasitesi üretmeye başladı. Amerika bu altyapıları elbette 11 Eylül sonrasında kurmadı. Doların, finansal sistemlerin, teknoloji ağlarının ve güvenlik mimarisinin merkezindeki konumu çok daha eskiydi. Fakat 11 Eylül, bu merkeziliğin siyasi ve güvenlik amaçları doğrultusunda kullanılmasının, tahakkümün ve silahlandırılmasını olağanüstü ölçüde hızlandırdı. Daha önce "Amerikan Hapishanesi" bağlamında tartıştığımız bu yapısal merkezilik, Amerikan gücünün yalnızca sahip olduğu kaynaklardan değil, başkalarının içinde hareket etmek zorunda kaldığı sistemlerin merkezinde bulunmasından da kaynaklandığını gösteriyor. 11 Eylül bu anlamda Amerika'yı değiştirdi. Fakat belki daha önemlisi, Amerika'nın zaten sahip olduğu bazı eğilimlerin önündeki siyasal, hukuki ve ahlaki frenleri zayıflattı.

Amerikan Stratejik Sapması

11 Eylül'ün tarihsel ironilerinden biri, Amerika'ya en güçlü olduğu anda kendisini en güvensiz hissettirmesidir. 2001'de Washington'ın karşısında Sovyetler Birliği benzeri bir rakip yoktu. Rusya ekonomik ve siyasi açıdan zayıftı. Çin hızlı büyüyordu, fakat henüz ABD'ye küresel ölçekte denk bir stratejik rakip değildi. Avrupa, Amerikan güvenlik mimarisine çaresiz bir biçimde bağlıydı. NATO genişliyor, dünya ekonomisinin temel kurumları büyük ölçüde Washington'ın şekillendirdiği kurallar içinde işliyor, doların ve Amerikan teknolojisinin merkezi konumu tartışılmıyordu. Amerika tam da bu anda küresel stratejisinin merkezine devletler arasındaki güç dengesini değil, terörizmi yerleştirdi.

Afganistan müdahalesi 11 Eylül saldırılarına doğrudan cevap veren, dünyanın biraz da panik içerisinde oldukça kısa bir sürede biteceğini düşünerek desteklediği geniş bir uluslararası meşruiyete sahip askerî harekâttı. Irak ise bambaşka bir eşiği temsil etti. Terörle savaşın önleyici savaş, rejim değişikliği ve siyasi mühendislikle birleşmesi, Amerikan gücünün sınırlarına ilişkin daha derin bir yanılgıyı açığa çıkardı. Washington, askerî üstünlük ile siyasal sonuç üretme kapasitesini birbirine eşitledi. Rejimi devirebilmek ile yerine işleyen bir devlet kurabilmek, savaş kazanmak ile düzen kurmak, korku yaratmak ile meşruiyet üretmek aynı şeymiş gibi düşünüldü. Tek taraflı ve önleyici güç kullanımını normalleştiren yeni strateji, Amerikan egemenliğini genişletirken başkalarının egemenliğini şartlı hale getiriyor ve Amerika'nın kendi eliyle kurduğu düzenin meşruiyet temellerini zayıflatıyordu. Amerikan gücünün uzun süreli başarısı yalnızca güç üstünlüğünden değil, bu üstünlüğün ittifaklar ve çok taraflı kurumlar yoluyla daha kabul edilebilir hale getirilmesinden kaynaklanmıştı. Bu ilişkinin kopması, Amerika'nın "imparatorluk" ekseninde erozyonun başladığının güçlü işaretiydi. Amerika, 1991 sonrasında sahip olduğu tek kutuplu dönemin önemli bölümünü, kendisine denk olmayan aktörlerle mücadele etmeye ve İsrail provakasyonları eşliğinde Ortadoğu'yu güvenlik paradigması içerisinde yeniden düzenlemeye harcadı.

O sırada yirmi birinci yüzyılın gerçek güç dağılımı başka coğrafyalarda oluşuyordu.

Amerika'nın Jeopolitik Körlüğü

11 Eylül'den yalnızca üç ay sonra Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne katıldı. Bu iki hadise arasında doğrudan nedensellik elbette yok. Fakat zamanlamaları son yirmi beş yılın jeopolitik hikâyesini özetleyen ilginç bir tesadüf. Amerika işgaller gündemine gömülürken, Çin de dünya ekonomisine, küresel dezenflasyonun motoru olarak, tarihte eşi görülmemiş ölçekte bir hızla entegre oldu. Liberal varsayım, ekonomik entegrasyonun zamanla siyasal yakınsamayı da beraberinde getireceğiydi. Pekin'in dünya ekonomisine katılması yalnızca Çin'i zenginleştirmeyecek, piyasa ekonomisinin genişlemesi toplumsal ve siyasal liberalizasyonu da teşvik edecekti. Gerçekleşen ise farklı bir süreç oldu. Pekin, küreselleşmenin ekonomik imkânlarını devlet kapasitesi, sanayi politikası ve siyasi kontrolle birleştirdi. Üretim, teknoloji transferi, altyapı, ihracat fazlası ve daha sonra kritik tedarik zincirleri Çin'in jeopolitik gücünün unsurlarına dönüştü. Bu gelişme belki de kaçınılmazdı. Ancak Amerikan jeopolitik gündeminin kaotik bir hale dönüşmesi, Çin'in oldukça agresif ekonomik büyümesi dünyanın geriye kalanı, hatta Pekin için daha tedrici, dengeli ve işbirliği zeminlerini güçlendirecek şekilde gelişmesini engelledi.

Çin'in yükselişini 11 Eylül'ün sonucu olarak görmek elbette tarihsel determinizm olur. 11 Eylül Çin'i yükseltmedi ama Amerika'yı, Çin sahneye çıkarken farklı bir odağa mahkum etti. Washington'ın stratejik dikkatini, mali kapasitesini ve siyasal enerjisini terörle savaşa tahsis etmesi Pekin'e olağanüstü elverişli bir jeopolitik dönem sundu. 1990'lar boyunca Çin'in yeni milenyumu şekillendireceği tartışmalarının derinleşmesi beklenirken, 11 Eylül'le radikal bir eksen kaymasına maruz kaldı.Bir başka ifadeyle Amerika, 2001'de rakipsiz gücünü nasıl kullanacağını tartışırken 2026'da kendisine denk olabilecek bir rakiple nasıl yaşayacağını tartışıyor. Bu bile trajik değişimi görmek için yeterlidir. Benzer fakat daha karmaşık bir dönüşüm Rusya ile ilişkilerde yaşandı. Moskova, Washington'un "El-Kaide ve Taliban'la savaşlarını" hiç zaman kaybetmeden kendisi için yorumlayarak Çeçenistan'da "El-Kaide teröristleriyle savaştığını" iddia etti. Afganistan'da ABD'nin savaşına ciddi istihbarat desteği sağlarken 21. yüzyıl savaş defterini de açtı. Sonuçta bu süreç 2008 Gürcistan Savaşı, 2014'te Kırım'ın ilhakı ve Donbass'a müdahale, 2015'te Suriye'ye askerî müdahale ve nihayet 2022'de Ukrayna'nın geniş çaplı işgaliyle giderek daha ileri bir boyuta ulaştı.

11 Eylül sonrasında oluşan güvenlik düzeninin en ağır insani ve siyasi maliyetini şüphesiz Ortadoğu ve yakın çevresi ödedi. Bölgemiz, I. Dünya Savaşı'ndan beri dışarıdan askerî müdahalelerin oyun alanı olmaya devam etti. Afganistan ve Irak işgalleri, devlet kapasitesinin çözülmesi, etnik ve mezhebi fay hatlarında kırılmalar, İran'ın devlet uzantısı aktörler üzerinden bölgesel istikrarsızlığı daha da derinleştirmesi, DAİŞ'in ortaya çıkışı, milyonlarca insanın yerinden edilmesi, İsrail'in kurulduğundan beri ilk kez bu denli işgalini kalıcı hale getirmesi ve terörle mücadele ekseninde demokrasi açığının büyümesi bölgenin siyasal ve güvenlik mimarisini derinden değiştirdi.

11 Eylül'ün daha kalıcı maliyetlerinden biri de İslam'ın giderek güvenlik ve tehdit kategorileri içerisinde okunması oldu.

"Terörle savaş" yalnızca belirli örgütlere karşı yürütülen bir mücadele olarak kalmadı. Müslümanları ve İslami siyasal hareketleri şüphe nesnesine dönüştüren, islamofobiyi ve özellikle Avrupa'da göçmen karşıtlığını besleyen küresel bir siyasi dil üretti. Bu dilin kullanışlılığı Batı dünyasıyla da sınırlı kalmadı. Otoriter Arap yönetimleri de bölgedeki en canlı örgütlü siyasi damar olan İslami hareketleri bastırmayı "radikalleşme" ve "terörle mücadele" söylemi üzerinden meşrulaştırırken, kendine özgü bir Arap İslamofobisi ve daha doğrudan ifadeyle "islamcı fobisi" üretti. Irak işgal şartlarında zuhur eden ve neredeyse Batı'dan ve Doğu'dan onlarca istihbarat örgütünün oldukça kullanışlı bir maşasına dönüşen DAİŞ terörizminin ortaya çıkardığı ağır maliyetlerin de konforlu bir şekilde göz ardı edilmesini sağladı. Böylece 11 Eylül sonrasında kurulan güvenlik paradigması, Batı'da Müslümanların ve göçmenlerin ötekileştirilmesiyle Arap dünyasında siyasal İslam'ın kriminalize edilmesini farklı biçimlerde aynı tehdit söylemi içerisinde buluşturdu.

Avrupa aynı dönemi farklı yaşadı. 2003 Irak savaşı, başlangıcında Fransa ve Almanya ile Washington arasında ciddi bir siyasi kırılmaya yol açtı. İngiltere, Polonya ve bazı Avrupa devletlerinin ABD'nin yanında yer alması kıta içindeki ayrımları belirginleştirdi. Fakat bu anlaşmazlık transatlantik düzeni parçalamadı. NATO devam etti, Amerikan askerî varlığı sürdü, ekonomik ilişkiler genişledi ve Avrupa'nın temel güvenlik modeli değişmedi. Aksine "terörle savaş" konseptinin konforlu dünyası Avrupa açısından ciddi sorumluluklar almasına yol açacak özgün güvenlik kapasitesine yatırımı erteleyen "meşru" bir bahane olarak da görüldü. Avrupa, Rusya'dan ucuz enerji, Çin'den ucuz üretim ve Amerika'dan güvenlik sağlayabildiği bir dünyanın kalıcı olduğunu varsaydı.

Bu modelin kırılganlığını Rusya önce 2014 ve 2022 ortaya çıkardı. Trump ise 2024'te Avrupa'ya acı gerçeği göstermiş oldu.

Ancak bugün Avrupa'nın savunma harcamalarını artırması, stratejik özerklik tartışmalarının yeniden güçlenmesi, Çin'e karşı "riskleri azaltma" arayışı ve teknolojik egemenlik söylemi, yalnızca Trump'a tepki olarak okunmamalıdır.

Bunlar, en fazla, Avrupa'nın Soğuk Savaş sonrası modelinin maddi temellerinin aşınmasına verilen gecikmiş cevaplar olabilirler. Yıllarca Amerika kazanınca kazanmış sayılan Avrupa, Washington'un 1945 düzenini terk edilmiş bir şekilde küresel meydana bırakmasıyla yönsüzlük ve siyasal iradesizlik krizine girmiş oldu.

Amerika'nın İç Krizi İle Küresel Düzenin Bunalımı

Bu noktada son on yılın küresel kırılmalarını Trump'ın kişiliği üzerinden okumak, 11 Eylül'ü yalnızca Bush üzerinden okumak kadar yanıltıcı olur. Trump'ın siyasi üslubu, kurumlara yaklaşımı, müttefiklerle ilişkisi ve güç kullanımındaki al-verci tavrı kuşkusuz ayırt edicidir. Ancak Trumpizm boşlukta ortaya çıkmadı. Onu mümkün kılan sosyal, ekonomik ve jeopolitik koşullar, onlarca yıldır Amerikan toplumunun içinde birikiyordu. 11 Eylül sonrası Amerikan sosyal muhayyilesinin tahrik edilmesiyle, Bush'un da zikrettiği hastalıklı "izmler" bir kez daha (izolasyonizm, korumacılık, yerlilik) ortaya çıktılar. 2008 finansal krizi, bu zemini, daha da kuvvetlendirerek siyasal merkezi iyice kırılgan hale getirdi. Böyle bir zeminde "Önce Amerika" basit bir kampanya sloganından daha fazlasına dönüşebildi. Sonuçta, 11 Eylül'den 15 yıl sonra, oluşan zeminde Trump'ın zuhur etmesi bir imkânsızlık ve Obama'nın iddia ettiği gibi şaka olmaktan çıktı.

Dolayısıyla Trump'ın NATO'ya, serbest ticarete, çok taraflı kurumlara veya geleneksel ittifaklara yönelik tavrını onun kişisel dünyasında okumak yanıltıcı olacaktır. Trump'ın radikal dili, Amerikan toplumunda zaten mevcut bulunan daha yapısal bir soruyu siyasetin merkezine taşıdı. Amerika'nın 1945 sonrasında kurduğu düzenin maliyetini neden Amerikan toplumu taşımaya devam etmelidir? Aynı nedenle Trump'ın ikinci dönemindeki ekonomik milliyetçiliği, tarifeler, müttefiklerle ticari ilişkilerin giderek güvenlik ilişkileriyle iç içe geçmesi veya uluslararası kurumlara koyulan mesafe tek başına bir başkanlık dönemi sapması olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Asıl sorun Washington'un yeni küresel ekonomi-politik hizalanmayı hazmetme kapasitesiyle ilgilidir. Amerika'nın küreselleşmeye ilişkin yaklaşımı artık verimlilikten dayanıklılığa, karşılıklı bağımlılıktan ekonomik güvenliğe, serbest ticaretten stratejik ticarete doğru açık bir şekilde kaymaktadır.

Bu dönüşüm yalnızca Washington'a da özgü değildir. Avrupa Birliği'nin ekonomik güvenlik ve stratejik özerklik gündemi, Çin'in çift dolaşım ve teknolojik kendi kendine yeterlilik politikaları, Rusya'ya uygulanan finansal yaptırımlar, kritik mineraller üzerindeki rekabet ve tedarik zincirlerinin güvenlikleştirilmesi aynı yapısal eğilimin parçalarıdır. Bir zamanlar küreselleşmenin savaşı zorlaştıracağı düşünülen bağlantılar, bugün devletlerin birbirlerine baskı uyguladığı araçlara dönüşmektedir. Gelinen noktada ekonomik ve finansal "darboğazlar" yeni güç siyasetini, enerji hatlarını, ödeme sistemlerini, yarı iletkenlerin, kritik madenleri, veri altyapılarını ve deniz yollarını doğrudan jeopolitik enstrümanlara hatta silahlara dönüştürmüş durumdadır. Burada hatırlanması gereken, altyapıların (finansal işlemler, veri akışları, seyahat rejimleri ve teknoloji ağları) silahlandırılmasının terörle savaş gerekçesiyle 11 Eylül'le başladığıdır. Bugün benzer mekanizmalar büyük güç rekabetinin silahları olarak kullanılıyor. Bu nedenle Trump döneminin küresel ticari, ekonomik ve güvenlik kırılmalarını yalnızca "Trump şoku" şeklinde okumak doğru olmayacaktır.

11 Eylül sonrasında şekillenen dönemin belki de en önemli sonucu, Amerikan iç siyaseti ile küresel düzen arasındaki ayrımın giderek ortadan kalkmasıdır. Washington'ın uluslararası düzeni sürdürebilme kapasitesi artık yalnızca uçak gemilerinin, doların veya askeri üslerinin sayısına bağlı değildir, Amerikan toplumunun bu düzeni taşıma iradesine de bağlıdır. 1945 sonrasında kurulan düzenin dayanıklılığının temel nedenlerinden biri, Amerikan dış politikasının iç politikada geniş bir meşruiyet üretmesiydi. NATO, Marshall Planı, Bretton Woods kurumları, Asya'daki güvenlik ittifakları ve İsrail konusunda farklı biçimlerde tartışılsalar da genel çerçeveye ilişkin güçlü bir toplumsal konsensüs vardı. Amerikan ekonomik büyümesi bu düzenin maliyetleri ile toplumsal refah arasında makul bir bağ kurulabilmesine imkân sağlıyordu. Bugün bu bağ zayıflamış durumda. Amerikan toplumunun önemli bir bölümü için ittifaklar ortak güvenlik üretmekten ziyade Amerikan kaynaklarından yararlanan yükümlülüklere, serbest ticaret ortak refah yerine üretimin yurt dışına taşınmasına, göç Amerikan dinamizminin kaynağı olmaktan ziyade kontrol kaybına, uluslararası kurumlar ise Amerikan nüfuzunun araçları olmaktan ziyade egemenliğin sınırlanmasına ilişkin semboller haline gelebiliyor.

Burada müstesnalık düşüncesinin de ilginç bir dönüşümü söz konusu. Klasik Amerikan istisnacılığı bir taraftan Amerika'nın başka devletlerden farklı olduğunu savunurken diğer taraftan bu farklılığa evrensel bir misyon yüklüyordu. Amerika yalnızca güçlü değil, belirli bir düzenin taşıyıcısı olduğu için "müstesna"ydı. Güncel milliyetçi yorumda ise müstesnalığın ikinci ayağı zayıflıyor. Amerika'nın farklı ve üstün olduğu fikri varlığını sürdürürken, bu üstünlüğün başkaları için düzen üretme yükümlülüğü doğurduğu düşüncesi geriliyor. Müstesnalık böylece misyondan muafiyete, küresel sorumluluktan daha dar bir ulusal çıkara doğru kayıyor. Başka bir ifade ile imparatorluk muhayyilesinden, ulus devlet aklına doğru bir dönüşüm yaşanıyor. Ancak 250. yılında hâlâ iç savaşın hatları üzerinde "bitişik eyaletlerle" ayakta duran ABD'nin, cari topumsal ve ekonomi-politik yapısının bu dönüşümü ne kadar taşıyabileceği şüpheli.

11 Eylül sonrası Amerikan siyasal düşüncesinin uzun serüveni bu açıdan oldukça paradoksaldır. 2001'de Amerika kendi değerlerinin ve güvenlik anlayışının dünyanın her tarafına uygulanabileceğine ilişkin olağanüstü bir özgüvene sahipti. Yirmi beş yıl sonra Amerikan siyasetinin önemli bir bölümü, dünyanın sorunlarını çözmeye çalışmanın Amerika'yı zayıflattığı fikrine yaklaşıyor. Aşırı dışa dönük bir müstesnalık ile daha içe dönük bir müstesnalık arasında yaşanan bu geçiş, Bush'tan Trump'a basit bir ideolojik salınım değildir.

Irak, Afganistan, 2008 krizi, Çin'in yükselişi, toplumsal kutuplaşma ve küreselleşmenin siyasi ekonomisinin birlikte ürettiği yapısal bir dönüşümdür.

Amerikan İmparatorluğu Sona mı Erdi?

Burada "Amerikan imparatorluğunun sonu" meselesine dikkatle yaklaşmak gerekiyor. Eğer imparatorlukla, Amerika'nın dünyanın en güçlü devleti olması kastediliyorsa cevap "hayır"dır. Amerikan maddi kapasitesi hâlâ olağanüstü büyüktür. Eğer küresel askerî varlık kastediliyorsa yine bir sona erişten bahsetmek mümkün değildir. Dolar, Amerikan teknoloji şirketleri, finans sistemi, üniversiteleri ve kültürel etkisi açısından da Amerika için benzersiz imkânları sunmaya devam ediyor.

Üstelik Amerikan gücü yalnızca devletin doğrudan sahip olduğu maddi kapasiteden oluşmuyor. Amerikan düzeninin uzun süre daha az görünür kalan boyutlarından biri, dünyanın gündelik işleyişine yerleşmiş yoğun bir bağımlılık altyapısının merkezinde bulunmasıdır. Fakat bu sistemin tarihsel başarısı yalnızca bağımlılık yaratmasından kaynaklanmıyordu. Hiyerarşi çoğu zaman kurallar, asimetrik bağımlılık karşılıklı bağımlılık, Amerikan güvenlik mimarisi ortak güvenlik, Amerikan merkezli ekonomik bütünleşme ise küreselleşme olarak tecrübe edildi. Bunun nedeni yalnızca Amerikan söyleminin başarısı değildi. Bu düzen gerçekten güvenlik, sermaye, teknoloji, ticaret ve öngörülebilirlik ürettiği için dünyanın önemli bir bölümü sisteme yalnızca zorunluluktan değil, kendi çıkarlarını da onun içinde görerek bağlandı.

Hegemonya tam da bu nedenle yalnızca maddi kapasiteden oluşmaz. Hegemonik düzen, gücün başkalarının davranışlarını sürekli ve görece gönüllü biçimde belirli kurallar içerisinde tutabilmesini de gerektirir. Amerikan düzeninin özgünlüğü, Washington'ın çıkarlarını belirli ölçüde ortak fayda üreten kurumlarla tahkim etmesindeydi. 11 Eylül sonrasında değişen şeylerden biri, bu düzenin aynı zamanda bir hapishane düzeyinde olağanüstü bir disiplin kapasitesi olduğunun giderek daha görünür hale gelmesiydi. Sistem Amerikan hapishanesine dönüştükçe, Washington'un maddi ve altyapısal gücü ile Amerikan düzeninin otoritesi birbirinden ayrışmaya başladı.

Trump döneminde bu gerilim daha da açık hale geldi. Amerika, hegemon olmanın maliyet ve yükümlülüklerini giderek daha fazla sorgularken, hegemonik konumunun sağladığı ayrıcalıklardan da vazgeçmek istemiyor. Eski hegemon hâlâ dünyanın en önemli altyapılarının merkezinde bulunuyor fakat bu düzeni eskisi gibi meşrulaştırmak ve maliyetlerini taşımak istemiyor. Yükselen Çin ise Amerikan gücüne meydan okuyabilecek kapasiteye yaklaşmasına rağmen henüz başkalarının kendi çıkarlarını içinde görebileceği bütünlüklü ve evrensel bir alternatif düzen önerebilmiş değil. Üstelik böylesi bir emperyal kapasitenin oluşabileceğine dair sahici hiçbir işaret de vermiyor. Dolayısıyla küresel düzen, Amerikan dünyası ile dünyanın Amerika'sı arasında tahminde bulunamayacağımız bir süre gerilim ve değişim sancıları yaşamak zorunda kalacaktır.

Yeni Düzen?

Ortaya çıkmakta olan sistemin en belirgin özelliği henüz üzerinde mutabık kalınmış yeni bir dünya düzeninin bulunmamasıdır.

Bu yeni dönemin ayırt edici özelliği, devletlerin akışkan ittifaklar içerisine rahatlıkla girip çıkabilmeleridir. Hindistan, Çin'e karşı ABD ile stratejik yakınlaşma geliştirirken Rusya'dan enerji tedarik edebiliyor. Körfez ülkeleri Amerikan güvenlik ilişkilerini korurken Çin ile ticaret ve teknoloji bağlarını derinleştirebiliyor. Türkiye NATO üyeliğini sürdürürken Rusya, Çin, Körfez ve Küresel Güney ile aynı anda farklı ortaklıklar kurabiliyor. Bu tablo ne Soğuk Savaş'ın disiplinli bloklarıyla ne de 1990'ların tek merkezli liberal düzeniyle örtüşüyor. Aynı zamanda ekonomik ilişkiler de giderek jeopolitik ilişkilere dönüşüyor. Bir zamanlar karşılıklı bağımlılık yaratan küresel bağlantılar bugün baskı noktalarına dönüşmektedir. Dolayısıyla yeni dönemin mücadelesi yalnızca kimin daha fazla maddi güce sahip olduğu üzerine değil, kimin hangi ağların merkezinde bulunduğu ve diğer aktörlerin bu ağlara bağımlılığını ne ölçüde siyasi güce çevirebildiği üzerine de yürütülüyor. Bu açıdan yeni dönemin en belirgin özelliği kaostan ziyade ortak bir merkez ve ortak bir siyasal gramerin kaybolmasıdır.

11 Eylül'ün Yirmi Beş Yıllık Bilançosu

11 Eylül'ün gerçek stratejik maliyeti yalnızca başlattığı savaşlarda değil, Amerika'nın tek kutuplu momentini hangi meseleye tahsis ettiğinde aranmalıdır. Washington en güçlü olduğu yıllarda güvenliğini büyük ölçüde devlet dışı bir tehdidin ortadan kaldırılması üzerinden tanımladı. Terörizmi bir güvenlik tehdidinden çıkarıp küresel siyasetin düzenleyici ilkelerinden biri haline getirdi. Askerî güce taşıyamayacağı kadar büyük siyasal anlam yükledi. İstisna halini normalleştirdi. Kendi kurduğu uluslararası düzenin kuralları ile kendi hareket serbestisi arasındaki gerilimi Amerikan gücü lehine çözmeye yöneldi. Bugün bu dönüşümün krizini dünya çaresizce izliyor.

Bu nedenle 25. yılda sorulması gereken soru artık yalnızca "11 Eylül dünyayı nasıl değiştirdi?" değildir. Asıl soru, Amerika'nın, 11 Eylül sonrasında elindeki tarihsel fırsatı neye harcadığı ve bu tercihin, zaten yükselmekte olan yeni dünyanın karşısına hangi siyasi, ekonomik ve stratejik mirasla çıkmasına yol açtığıdır? İlk on yılda Amerika korkularını küresel siyasetin merkezine yerleştirdi. İkinci on yılda bu tercihin maliyetlerinden kaçmaya çalıştı.

Üçüncü on yılın ortasında ise artık kendi kurduğu düzenin devam edip etmeyeceğini, hatta devam etmesinin Amerikan çıkarlarına uygun olup olmadığını tartışıyor. Bu süreci işletirken 1945 düzenini terk edilmiş bir şekilde ortada bırakıyor ama kimsenin sahiplenmesine de müsaade etmeyeceğini açıkça ifade ediyor.

Dünya, çeyrek yüzyıl sonra 11 Eylül'ün gölgesinden, onun kadar çarpıcı bir eylem olan 7 Ekim'le çıkmaya başladı. 11 Eylül'le Amerikan jeopolitik dilini fiilen rehin alan İsrail, çeyrek yüzyıl sonra önce Gazze'de soykırıma başladı, ardından 5 ülkeye daha saldırdı ve İran'la büyük bir savaşın başlamasına yol açtı. İsrail'in istikrarsızlaştırıcı adımlarını, Washington'un farklı ülkelere savaş açması, savaş ve işgal tehditleri, liderliklere suikastlar ve İran'a saldırısı izleyerek 11 Eylül'le oluşan Amerikan jeopolitik eksenin kırılmasını sağladı.

Üstelik ilk kez bu kırılma Amerika içerisindeki fay hatlarını da derinden sarstı. Önümüzdeki yıllarda, küresel gelişmeleri incelerken Amerika'ya bakan herkesin bir kulağı da Amerikan iç siyasetinde yaşanan gerilimler olacak.

Yıllarca ABD iç siyasetini, "paranoyak Amerikan siyaseti" ekseninde ele alan yaklaşımlar, "Amerikan korkularının" Washington'un küresel konumlanmasını özellikle Soğuk Savaş yıllarının ardından şekillendirmediğine ikna olmuşlardı. Ancak gelinen noktada, bütün Amerikan korkularını, olabilecek en mükemmel sinematografik bir şekilde tatmin eden, yıllarca Hollywood'un gaipten gelen gizli güçlerin Amerika'yı yok etme fantezisini gerçek kılan 11 Eylül'ün, artık Amerikan paranoyalarına hizmet edecek bir sermayesi kalmadı. Amerika artık, siyasal olarak istikrarsız bir ülke kategorisinde ele alınıyor. Ancak hâlâ ekonomik, inovasyon ve küresel tahakküm gücünü korumasından dolayı bu istikrarsızlık gecikmeli bir şekilde maliyetlerini üretiyor.

Bu da hâlâ Washington'a bir konfor alanı ve zaman kazandırıyor. Ancak istikrarsızlık bu şekilde devam ettiği senaryoda ilk beklentinin siyasi kaosun artması olmalıdır. Bunun da anlamı anarşik dinamiklerin baskısı altındaki kurumsal sistemin her geçen gün bu kaosu taşımakta zorlanacağı olmalıdır. Sonuç olarak, önümüzdeki yıllar hem Amerikan iç siyasal geriliminin hem de küresel jeopolitik stresin aynı anda yükselme senaryosunun güçlenmesidir.

Bu nedenle 11 Eylül'ün yirmi beş yıllık bilançosu, Amerika'nın çöküşünden ziyade Amerikan gücünün mahiyetindeki dönüşümün hikâyesidir. Washington artık gücünü meşru, öngörülebilir ve başkaları açısından da sürdürülebilir bir düzene dönüştürme kapasitesini kaybetmiş durumdadır. 11 Eylül, ilk yıllarında tahmin edildiği gibi Amerika'nın tek kutuplu momentini yaratmadı. Aksine bu momentin korku, güvenlik ve savaş ekseninde tüketilmesini hızlandırdı. Çeyrek yüzyıl sonra dünya ne Amerikan düzeninin tamamen sona erdiği ne de yerine yenisinin kurulabildiği bir ara döneme girmiş oldu. Önümüzdeki dönemin temel sorusu bu yüzden Amerika'nın güçlü kalıp kalmayacağından çok, Amerikan iç siyasetinin giderek ağırlaşan krizleriyle küresel sistemin aynı anda ne kadar istikrarsızlaşacağı olacaktır. Daha da vahimi, 25 yıl önce 11 Eylül enkazını kaldırmak yerine yalanlar eşliğinde milyonlarca insanın ölümüne yol açan işgalleri başlatarak küresel bir enkaza yol açan neocon aklın, bugün çeyrek asır boyunca ortaya çıkan enkazı kaldırması beklenen Amerikan aklından daha olgun ve sorumlu olmasıdır!

ABD'nin 11 Eylül Sonrası Terörle Mücadele Stratejisi Sünni'den Şii'ye mi Kaydı?

YAZAR: ALI RIZK* **KAYNAK: HTTPS://NATİONALİNTEREST.ORG**

Bölgedeki pek çok kişiye göre, ABD'nin Orta Doğu politikası artık belirgin biçimde Şii karşıtı bir boyut taşıyor gibi.

Yirmi beş yıl önce, 11 Eylül terör saldırıları ABD öncülüğündeki Küresel Terörizmle Savaş'ı doğurdu. Onlarca yıl süren bu savaş, büyük ölçüde El Kaide ve Afgan Talibanı'ndaki müttefikleri gibi Sünni Müslüman radikal gruplarla mücadeleye odaklandı. ABD ve bir "istekliler koalisyonu" da Irak'taki Sünni Baas rejimini devirdi. Washington ardından Irak ordusunu, kamu hizmetlerini ve polisi "Baas'tan arındıran" ve ülkedeki Şii topluluğunu kayıran politikalar uygulamaya koydu. Bu da nihayetinde İslam dünyasında ABD'nin Sünnileri marjinalleştirmeye yönelik bir komplo kurduğu algısını besledi.

IŞİD terör örgütünün ortaya çıkmasının ardından Washington'un "Sünni merkezli" politikası muhtemelen daha da belirgin hâle geldi; bu, İran ve Şii müttefiklerini Sünni Selefi-Cihadi akıma kıyasla iki kötünün ehveni olarak görüyor izlenimi veren bir yaklaşıma yansıyordu. O dönemde Obama yönetimi İran ve onun Irak'taki Şii müttefikler ağıyla iş birliği yaptı. Başkan Barack Obama ayrıca Suriye'de rejim değişikliği politikası yönündeki çabadan vazgeçerek IŞİD'e odaklanmayı tercih etti.

"Sünni merkezli" yaklaşımın başlangıcına işaret eden saldırıların üzerinden çeyrek asır geçtikten sonra, Trump yönetimi döneminde ABD'nin "Şii merkezli" olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşıma yöneldiğini savunmak için güçlü gerekçeler bulunuyor.

Bu tür bir kaymayı en iyi yansıtan iki büyük gelişme, Suriye'nin kısa süre önce teröre destek veren devletler listesinden ve Heyet Tahrir eş-Şam'ın (HTŞ) küresel terör örgütleri listesinden çıkarılması ile İran'la süregelen çatışmadır.

Suriye'nin teröre destek veren devlet statüsünün kaldırılması kararı, en azından görünüşte Sünni'den Şii'ye bir eksen kaymasını teyit ediyor. Washington, 1979'dan bu yana önde gelen Alevi isimler Hafız ve Beşar Esad'ın hükümetlerine yaptırım uygularken, Ahmed el-Şaraa liderliğindeki Sünnilerin iktidara gelmesinin ardından bu statüyü kaldırdı. Aleviliğin Şii İslam'ın bir kolu olduğu düşünüldüğünde, mezhepsel kayırmacılığın Washington'un el-Şaraa'yı desteklemesindeki gerçek niyetleriyle pek ilgisi olmasa bile, bu kararın mezhepsel sembolizmi ne kadar vurgulansa azdır.

Belki daha da önemlisi, ABD, hem IŞİD'in hem de ülkedeki yabancı savaşçıların oluşturmaya devam ettiği tehlikelere rağmen Suriye politikasını gevşetti. Bu yılın başlarında yayımlanan bir BM raporu, IŞİD'in devlet güvenlik birimlerine sızdığı uyarısında bulunurken, üye devletlerin Suriye ordusuna katılmış "bazı yabancı terörist savaşçıların aşırılıkçı ideolojileri" konusundaki endişelerine de dikkat çekti. Bu uyarıların yapılmasından bu yana söz konusu sorunların yeterince ele alındığına dair şimdiye kadar herhangi bir işaret bulunmuyor.

Soufan Group, ABD'nin Suriye'ye yönelik son adımlarını Washington'un İran'a odaklanmasının yönlendirdiği tedbirler olarak nitelendirerek Trump yönetiminin Esad sonrası Suriye'yi daha geniş çaplı bir bölgesel mücadelede potansiyel bir müttefik olarak gördüğüne dikkat çekiyor. Üst düzey Amerikalı yetkililerin açıklamaları da bu görüşü destekliyor. Suriye Devlet Başkanı Ahmed el-Şaraa'nın Kasım 2025'te Washington'u ziyaretinin ardından ABD Özel Temsilcisi Tom Barrack, Şam'ın İslam Devrimi Muhafızları Ordusu'na (İDMO) ve Hizbullah'a karşı (IŞİD ve Hamas'a ek olarak) bir ortak hâline geleceğini açıkladı.

ABD'nin Suriye'yi Hizbullah'a karşı devreye sokmak istediğine dair kanıtlar da var. Geçtiğimiz mart ayında Reuters'ın yayımladığı bir haber, Amerikalı yetkililerin Suriyeli mevkidaşlarına böyle bir talepte bulunduğunu

ortaya koydu. Barrack böyle bir talebin yapıldığını reddetse de Trump, Suriye'nin Hizbullah'la mücadele etmesini istediğini birden fazla kez kamuoyu önünde dile getirdi. Bu dinamikler, ABD'nin 11 Eylül'den bu yana terörle mücadele yaklaşımının nasıl değiştiğini; "Sünni radikallere" verilen öncelik azalırken "Şii radikallere" daha fazla odaklanıldığını gösteriyor.

Bu arada İran Savaşı, birden fazla nedenle Şii karşıtı bir kampanya gibi görünme riski taşıyor. Eski Dini Lider Ayetullah Ali Hamaney'e düzenlenen suikast, dünya genelindeki Şii topluluklarında şok etkisi yarattı. Suikastın ardından Pakistan, Lübnan, Irak ve Yemen gibi ülkelerde binlerce Şii protestocu sokaklara dökülürken, Hindistan ve Nijerya gibi uzak ülkelerde de benzer gösteriler düzenlendi.

ABD'nin Şii karşıtlığı algısı, İslam Cumhuriyeti'nin kendisini Şii inancı ve onun bölgedeki çıkarlarıyla özdeşleştirme çabalarıyla da ilişkilendirilebilir. Washington Institute analisti Phillip Smyth, 2015'te İran'ın iç savaş sırasında Suriye'de Selefi-Cihadi aşırılıkçılara karşı kendisini Şiilerin öncüsü olarak konumlandırmaya çalıştığını savunmuştu. Özellikle İran'ın, milislerinin Şam'daki Seyyide Zeynep gibi Şii türbelerini ve camilerini koruduğu yönündeki iddiaları, Şii toplumunun geniş bir kesiminde karşılık bulmuş ve İran'ın Suriye'de milis toplama çabalarını güçlendirmişti.

İran Savaşı'nı yürüten ABD, Şii karşıtı bir haçlı seferi yürütüyor gibi görünme riski taşıyor. İran şahinlerinin ve merhum eski Cumhuriyetçi Senatör Lindsey Graham gibi Trump'ın yakın müttefiklerinin İran'la yaşanan durumu "fanatik bir Şiilik silsilesine [sic]" karşı dinî bir mücadele olarak çerçevelemesi de bu duyguları daha da besliyor.

Bütün bunlar, Washington'un bilinçli olarak Şii karşıtlığını benimsediği veya Sünni aşırıcılığını körüklediği anlamına gelmiyor. Asıl söylenen, Amerika'nın İran takıntısının onu bu yöne ittiğidir. Asıl büyük soru, bunun ABD'ye karşı daha güçlü, dinî motivasyonlu bir düşmanlıkla tanımlanan yeni bir Şii aşırıcılığı biçiminin ortaya çıkmasına yol açıp açmayacağı ve açacaksa bunun nasıl gerçekleşeceğidir.

Böyle bir senaryo gerçekleşirse, Sünni aşırıcılığıyla onlarca yıl süren savaşından farklı olarak, bu büyük ölçüde Washington'un kendi eseri olacaktır. Bunun nedeni, 11 Eylül'den sonra ortaya çıkan "Sünni merkezli" politikanın, Amerikan ana karasında çok sayıda can kaybına yol açan büyük çaplı bir saldırı gerekçesiyle meşrulaştırılmış olmasıdır.

İran ve Şii müttefiklerinin savunduğu Amerikan karşıtı söyleme rağmen, böyle bir saldırının Şii aşırıcı bir eşdeğeri yoktur. Bu durum, Şiilerin haksız yere hedef alındığı yönündeki duyguları körükleyebilir ve Şiilerin azınlık ve dezavantajlı bir topluluk olarak tarihi ve kolektif hafızası göz önüne alındığında geniş yankı bulabilir. Belki daha da önemlisi, ABD'ye karşı duyguları daha da sertleştirecek, gerekçesiz bir Amerikan Şii karşıtlığı algısı yaratabilir.

DİPNOTLAR:

*Ali Rizk, Avustralya'daki Macquarie Üniversitesi'nden terörle mücadele alanında yüksek lisans derecesine sahip bir güvenlik analistidir. İran'da geçirdiği beş yıl da dâhil olmak üzere gazetecilik alanında 15 yılı aşkın deneyime sahiptir. The American Conservative, Responsible Statecraft, Amwaj.media ve Middle East Eye dâhil çeşitli yayınlarda yazıları yayımlanmış olup Al Jazeera'da sık sık yorumcu olarak yer almaktadır. X'te takip edin: @AlipressRizk.

Prof. Dr. Mehmet Görmez'den Şer'i-Meşru Tartışmasına dair İzahat

Diyanet İşleri eski başkanı, İslam Düşünce Enstitüsü başkanı ve İslam, Bilim, Teknoloji Üniversitesi rektörü, Sn Prof. Dr. Mehmet Görmez'in 2 yıl önce özel bir derste yaptığı konuşmayı kesip sosyal medyada aleyhinde tezvirat yapan bazı art niyetli ve din simsarı çevrelere karşı Sn. Görmez cevabi nitelikte bir video yayınladı. Sn. Mehmet Görmez'in şer'i ve Meşru kavramları etrafında İslam ilim geleneği adabı ve birikimi ile serdettiği çok önemli tespitlerinin daha ciddi zeminlerde ilim çevreleri ve aydınlar tarafından tartışılması ümidiyle, videoyu ve konuşma metnini ilginize sunuyoruz.

Kritik Bakış

Bismillahirrahmanirrahim.

Bizleri var eden Rabbimize hamdu sena başta efendimiz Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem olmak üzere bütün peygamberlere salat ve selam olsun. Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun.

Değerli kardeşlerim, uzun süredir sosyal medyada bazı hassas dini meselelerin büyük bir kolaylıkla hatta zaman zaman pervasızca konuşulduğunu ve tüketildiğini görüyoruz.

Bu tartışmaların çoğu kez derinlikten uzak olması, ilmi ciddiyetten kopması hatta bazen hayırh bir maksattan uzak olması hepimizi üzüntülere gark ediyor.

Böyle olunca meseleler kişiselleşiyor, tarafgirlik keskinleşiyor.

Ağır ve vebal konularda hüküm vermek, ahkam kesmek son derece kolay hale geliyor.

Neredeyse her gün belirli mecralarda yaşasın veya Kahrolsun nidaları arasında hüküm dağıtan küçük engizisyon mahkemeleri kuruluyor.

Bu da hepimizi bütün gençlerin huzurunda, bütün toplumun huzurunda bu tartışmalar gerçekleştiği için hepimizi rahatsız ediyor.

Hocalarımızın bilgilerini takipçileriyle paylaşmaları, ilmi birikimlerini samimiyetle ortaya koymaları elbette çok kıymetlidir. İnsanları saflaştırmak, kutuplaştırmak veya taraftar toplamak için değil de onların ilmini ve ufkunu genişletmek, onların maneviyatlarını güçlendirmek için yapılan dersler ve kaleme alınan yazılar şüphesiz faydadan hali olmaz.

Fakat çok boyutlu ve derin ilmi birikim gerektiren bu meselelerin birkaç cümleye sıkıştırılması yahut kesilip kısaltılarak bağlamından koparılması işin dedikodulara, hakaretlere hatta tekfire, tadlile, tefsike vardırılması gibi çok ciddi fitne kapılarını aralayabiliyor. Ardından tabiri caizse bitmek tükenmek bilmeyen bir tweet savaşları başlıyor. Saflar oluşuyor. Taraftarlar çoğalıyor. Karşılıklı hükümler veriliyor.

İlmin o sükuneti yok oluyor. İlmin insaf ve tahkik isteyen dili yok oluyor.

Bunun yerine sosyal medyanın o hoyrat sertliği, keskinliği ortaya çıkıyor.

Daha da üzücü ve düşünürücü olan şu: Bütün bunlar giderek bir sosyal medya tüketimine dönüşüyor.

Her gün yeni bir mesele, yeni bir isim, yeni bir tartışma tüketiliyor.

Fakat ben bunun gerçekte bir tüketim değil bir tür tükeniş olduğunu görüyor, ifade etmek istiyorum. Çünkü bu süreçte yalnızca meseleler tüketilmiyor değerli kardeşlerim. Kavramlar aşınıyor. İlmi ciddiyet zedeleniyor. İnsanlar birbirine karşı hoyratlaşıyor.

Belki de en önemlisi hakikati birlikte arayabilme imkanımız yok oluyor, tükeniyor.

İlmi ihtilaf elbette olacaktır. İlmin tabiatında var bu.

Hatta ilim büyük ölçüde soru sormakla, itiraz etmekle, farklı görüşlerin karşılaşmasıyla gelişir. Barika-i hakikat müsademe-i efkardan doğar.

Fakat ihtilafın bir ahlakı var. Münazaranın bir adabı var.

Bir sözü sahibinin kastetmediği yere taşımamak, bilmediğimiz konuda hüküm vermemek, muhatabımızı önce anlamaya çalışmak, eleştirdiğimiz kişiye karşı insaf ve adalet ölçülerini elden bırakmamak bu ahlakın asgari gerekleridir. Hakikat sesimizi yükselttiğimiz veya takipçi sayımızı artırdığımız ölçüde değil, delilimizi, insafımızı, ahlakımızı koruyabildiğimiz ölçüde ortaya çıkar.

Bu umumi halin hususi bir tezahürünü geçtiğimiz hafta benim bir konuşmam, bir video vesilesiyle yaşandı. 2 yıl önce yaptığımız bir usul dersi müzakeresinde hükümlerin şari tarafından sevk olunma sebebi yani hikmet-i teşri ile bu hükümlerin tatbiki sırasında ortaya çıkabilecek uygulama sorunlarından söz ettiğimiz bir dersti. böyle bir uyumsuzluğun hükümleri şekle indirgeyeceğine, gayelerinden uzaklaştıracağına işaret etmiştik. O ders sırasında kullandığımız bazı cümlelerin iki yıl sonra iznimiz olmaksızın bağlamından ve maksadından koparılarak sosyal medyada sevimsiz ve kısır bir tartışmaya konu edildiğini gördük. Hatta tartışmada söylenen bazı sözler sebebiyle bunları söyleyen kardeşlerimiz adına ne kadar üzüldüğümü yer yer utandığımı ifade etmek isterim.

Bugünkü derste yapmak istediğim şey meseleyi oturtulduğu bu kısır zeminden çıkarıp ilmi bir çerçevede ele almaktır. Ve aslında o ifadelerin zikredildiği geniş derste ancak bir kısmına temas edebildiğimiz hususları tavzi etmek istiyorum. Aslında ben prensip olarak, ilkesel olarak yıllardır şahsıma ve bazı fikirleme ve düşüncelerime yönelik hatta büyük oranda içinde yalan ve iftira bulunan herhangi bir reddiye cevap vermedim. Bunu ilkesel olarak uygun görmedim. Ama bu konuda özellikle bu fikir ve düşüncelerimi açıklama ihtiyacı duydum. Neden? Birkaç sebeple.

Birincisi bazı kardeşlerimizi hakkımızda tekfire kadar varan sözlerle fitne ateşine odun taşıma vebalinden sakındırmaktır.

İkincisi ve belki daha önemlisi ilmi bir tecessüs ve samimiyetle bu mevzu hakkında soru soran kardeşlerimize meseleyi toplu biçimde açıklamak, böylece ortaya koymaya çalıştığımız ilmi faydayı daha geniş bir zemine taşımaktır.

Üçüncüsü ise bu vesileyle usulün, üslubun, ihtilaf ahlakının, adab-ı münazaranın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha kardeşlerimizle paylaşmaktır.

Ne söylediğimiz ve ne kastettiğimiz meselesine geçmeden önce bu dersleri yapmaktaki niyetimizi sorgulayan bazı kardeşlerimizin bir sorusuna cevap vermek isterim. Deniliyorki madem bu kayıt enstitüde yapılan bir derse ait, kayıt izniniz dışında yayınlanması sizi neden rahatsız ediyor?

Yoksa içeride başka, dışarıda başka şeyler mi anlatıyorsunuz?

Değerli kardeşlerim şunu hatırlatmak gerekir.

İlmin bir hikmeti var. İlmin bir siyaseti var. Her konu herkesle, her zeminde aynı üslupla konuşulmaz.

Hz. Musa ile Haz. Hızır arasına geçen kıssa bize her bilginin muhatabı ve bağlamı meselesini güçlü biçimde hatırlatır.

Bazı meseleler ilmi meclislere mahsustur.

O meselelerin kavramsal arka planına hiç vakıf olmayanlarla aynı ayrıntı düzeyinde konuşulmasının bazen fayda yerine zararı olabilir. Nitekim sosyal medyaki din tartışmalarının zararı tam da buradan kaynaklanıyor. doktora öğrencileriyle ki aralarında alim gençlerimiz var. Siyak ve sibakı belli bir çerçevede söylediğimiz bazı hususların ayrıntılarına muttali olmayanlar tarafından yanlış anlaşılabileceğini ve garazkar kimseler tarafından

çarpıtılabileceğini düşünerek bundan iki yıl önce enstitü sosyal medya sayfalarında yalnızca birkaç saat kalan videoyu kaldırmayı uygun bulduk.

Üzülerek ifade edeyim ki kaldırdığımız bu video bazı kişiler tarafından indirilip arşivlenmiş ve daha sonra güya uygun bir zemin ve zamanda bir kampanya malzemesi olarak yeniden dolaşıma sokulmuştur. Burada üzücü olan bir sosyal medya fenomeninin bazı hocalarımızın önüne bunu atar atmaz hocalarımızın konuşmayı yapan kişinin yazdığı eserlerini yok sayarak neredeyse 10-15 yıldır milletimizin önünde mihrapta minberde yaptığı bütün konuşmaları yok sayarak hükümlerini sadece o 2 dakikalık video üzerine bina etmeleridir. İşte videonun iznimiz dışında yayınlanması ifadesiyle kastettiğimiz tam olarak da budur. Yoksa enstitümüzdeki derslerimizin tamamı kayıt altındadır ve bunların önemli bir kısmı ilim talebeleriyle zaten paylaşılmaktadır.

İlmin gerektirdiği her türlü mesele hassasiyetle ve samimiyetle ele alınmaktadır. Şimdi asıl meseleye yani büyük tartışmalara yol açan şeriyet ile meşruiyet arasındaki farka gelelim.

Müsaadenizle bu konuyu ilmi ve kavramsal boyutlarıyla ele almak istiyorum. Bu açıdan bugünkü dersimizin biraz teknik yönleri bulunacağını şimdiden hatırlatmak isterim.Sizden hiç değilse bu dersin sonuna kadar şeri ve meşru kelimelerinin Türkçedeki gündelik kullanımlarını bir kenara bırakmanızı hasseten istirham ediyorum.

Konu hakkındaki görüşümü iki cümlede özetleyecek olursam teknik birer terim olarak tekrar ediyorum günlük Türkçe kullanım olarak değil teknik birer terim olarak şeri ile meşru kavramları arasında bazı nüanslar bulunmaktadır. Bu ikisi her durumda ve her bakımdan aynı şeyi ifade eden kavramlar değildir. aralarında özellikle nispet, tatbik, sıhhat, hakkaniyet ve maksat bakımından dikkate alınması gereken çok önemli

farklar vardır. Bu görüş şeri olanın sırf şeri olması bakımından gayrimeşru olduğu yönünde bir şeyi asla savunmamaktadır.
İddiamız şudur. Şerin kendisi değil. Bir şeyin şeriata nispet edilmesi, onun her durumda doğru tatbik edildiğini, her durumda adaletin gerçekleştirdiği gerçekleştiğini, her durumda şariin maksadının eksiksiz biçimde tahakkuk ettiğini zorunlu olarak göstermez.
Baştan belirtmek isterim ki bu ilk kez şahsım tarafından ortaya atılmış kökü ve esası hiç bulunmayan bir mesele değildir. Benim yaptığım bu ayrım üzerinden dini hükümlerin hikmet, adalet, münasebet ve rahmete dayanan özü ile zamana şekle hatta şekilciliğe, taklitçiliğe, mezhepçiliğe indirgenebilen o formel görünüşü arasındaki mahiyet farkını nazara vererek bu konu üzerine tefekkür edilmesine bir vesile açmaktır. Şimdi bu görüşü açmaya çalışacağım.
Şeriyet ve meşruiyet ayrımını üç ayrı düzlemde daha doğrusu üç farklı disiplin açısından ele almak mümkündür. Biri hukuk felsefesi açısından, biri siyaset-i şeriye kaynaklarımız açısından, birisi de fıkıh ve usuli fıkıh açısından.
Birinci düzlem hukuk felsefesi. Hukuk felsefesi literatüründe çok kıymetli kardeşlerim bu mesele özellikle tabii hukuk tartışmaları bağlamında ele alınmıştır. Ayrım çoğu zaman legality ve legitimisi kavramları üzerinden kurulur. legalite yahut legalite bir normun, bir kararın veya hukuki bir tasarrufun mevcut hukuk düzeninin öngördüğü yetki, usul ve kurallara uygun olup olmadığını ifade eder.
Legitimisi ise yani meşruiyet ise bir adım daha ileri gider ve bunun hangi gerekçeyle haklı, hangi gerekçeyle adil veya kabul edilmeye değer olduğunu sorar. Dolayısıyla bir şeyin hukuk düzeni bakımından geçerli ve legal olması onun zorunlu olarak legitimate yani meşru olduğu anlamına gelmez.
İkinci düzlem bu şeriet ve meşruiyet ayrımının ele alındığı ikinci düzlem siyaset-i şeriye kaynaklarımızdır. Burada meşruiyet meselesi daha çok iktidar, siyasi otorite ve yönetme hakkı üzerinden tartışılır. Uluslararası ilişkilerde de benzer bir ayrım söz konusudur. devletlerin, uluslararası kurumların, müdahalelerin, yaptırımların veya güç kullanımının yalnızca uluslararası hukuka uygun olup olmadığı değil, hangi gerekçelerle haklı ve meşru kabul edilebileceği de tartışılmıştır.
Bizi esasen ilgilendiren üçüncü düzlem.
Üçüncü düzlem İslami ilimler bağlamında özellikle fıkıh ve usul-i fıkıh bağlamında meseleyi ele almak.
Şunu baştan teslim etmek gerekir. Buna bazı kardeşlerimiz yazılarında işaret ettiler. Bu arada şunu ifade etmek isterim. Bazı kardeşlerimiz çok güzel eleştiriler de yazdılar. İhtilafın ahlakına uygun olduğu için katılmadığım halde bazı görüşlerine bizzat telefon ederek kendilerini tebrik ettim.
Klasik literatürde şeriyet -meşruiyet ayrımı bu adla müstakil bir fasıl halinde ele alınmış değildir. Fakat gerek usul gerekse fıkıh müktesebatımız dikkatle incelendiğinde şeriet -meşruiyet ayrımının hem lafız hem de içerik düzeyinde izlerini açıkça görmek mümkündür.
Lafız düzeyinden başlayacak olursak şeriyet ile meşruiyet aynı köke dayanmakla birlikte farklı sigalardan türemiş kelimelerdir. Siga farklılığı da tabiatıyla anlam nüansını beraberinde getirir. Bu çerçevede altı kavram üzerinde durmak zorundayız .
Şer, şari, meşru, şeriat, teşri ve şeri. belki bu derste hepsini açacak imkana sahip değiliz ama tasnifin anlaşılması için, şeriyet ile meşruiyet arasındaki ayrımı anlayabilmek için bilhassa dört kavramı birbirinden ayırmamız gerekir.
Önce şer kavramı ile başlayalım.
Eşşeru nedir? Şer Allah ve resulünün asli beyanıdır. Bu beyanı yalnızca hukuki hükümlerden ibaret görmek doğru olmaz.
İtikadi, ahlaki, ameli hükümler, emirler, nehyler, temel değerler, ilkeler şer dediğimiz beyanın içindedir. Bu sebeple sahibi şer veya şari dediğimizde biz fakihi kastetmeyiz. Kadıyı yahut yöneticiyi kastetmeyiz. Allah'ı ve onun vahyini tebliğ ve beyan eden resulünü kastederiz.
Fakih şer vaz etmez, edemez. Kadı şer vaz etmez, edemez.
Yönetici şer vaz etmez, edemez. Onların yaptığı şey nedir? Onların yaptığı şey şeri anlamaya ve şerden hüküm çıkarmaya. veya onu uygulamaya çalışmaktır.
Şeriat kelimesine gelince şer ile şeriat arasında katı bir terminolojik sınır bulunmaz.
Bununla birlikte şeriat kelimesinin şer kelimesinden daha geniş ve daha farklı bağlamlarda kullanıldığı görülür.
Başlıca dört kullanımdan söz edebiliriz.
Bir, önceki şeriatlarla birlikte düşünüldüğünde büyük vahiy silsilesinin her bir parçası yahut halkası Hz. İbrahim'in şeriatı, Hz. Musa'nın şeriatı gibi. İki, şeriat-i Muhammediye anlamında şeriat. Resulullah tarafından tebliğ edilen dinin adı olarak şeriat. 3. Zaman içinde kazandığı ıstilahi genişleme ile asli hükümler yanında hem içtihadi hükümleri hem de mezhebi birikimi de içine alan İslam fıkhı ve fıkhın bütünü için kullanılmıştır.
4. Özellikle modern bazı kullanımlarda ceza hukuku yahut ukubat alanına tahsis edilen bir anlamından söz edebiliriz. 'şeriatın kestiği parmak acımaz' sözünde olduğu gibi. Buna göre şer daha çok Allah ve resulüne mahsus vaz ve beyanı ifade eder. Şeriat ise bu beyanı önceki vahiy gelenekleriyle ve sonraki tarihi fıkhi gelişmelerle ilişkilendiren daha geniş bir normatif bütünlük içinde kullanılır. Üçüncü kavram meşru kavramıdır. Tekrar ediyorum. Lütfen buna dikkat edelim. Burada meşru kelimesini Türkçedeki gündelik anlamıyla düşünmeyelim. Ben meşru derken şerin asli beyanında olumlu bir normatif karşılığı bulunan şeyi kastediyorum. Şeriatın dışında bir şeyi kastetmiyorum. Namaz meşrudur. Zekat meşrudur. Nikah meşrudur. Talak meşrudur. Alışveriş meşrudur.

Fakat meşru olanlar yalnızca hukuki işlemler değildir. Adalet de meşrudur. Çünkü bir ilke olarak şeriate vaz edilmiştir.
Canın korunması, aklın korunması, malın, ailenin korunması meşrudur. Zira bütün bunların dinin asli beyanında bir karşılığı ve normatif dayanağı vardır.
Burada meşruyu mübah ile karıştırmamak gerekir. Meşru olan bir şey farz olur, vacip olur, müstehap olur, mübah olabilir. Dolayısıyla meşru teklifi hükümlerin karşısında altıncı bir kategori değildir. Tekrar ifade etmek istiyorum. Meşruiyetten kastım asla Türkçedeki gündelik anlamı değildir.
Şeriatın bir başka veçhesi ve tatbikidir. Kısa videoda ifade edildiği gibi tikel bir ayetten veya bir hadisten değil hatta bu İmam Şafii'nin ifadesidir. Külli istidlal yöntemiyle birden fazla ayet ve hadisten hatta bütün akli ve nakli delillerin tamamından hareketle ulaştığımız şariin külli maksadıdır. külli gayesidir.
Haşa burada beşerin muradı ile şariin muradını bir mümin nasıl mukayese edebilir? Bir kardeşimiz bunu nasıl düşünebilir?
Yahut seküler batı hukuku ile şeri hukuku kim mukayese edebilir? Bu ifadeler bir mümine nasıl isnat edilebilir?
Konu buraya kadar nasıl getirilebilir?
Asıl önemli nüans değerli kardeşlerim şeri kavramına geldiğimizde ortaya çıkar. Şer başka, şeri başkadır.
Buradaki nispet y'sı önemlidir. Nasıl ki İslam başka, İslami başkadır. Nasıl ki İslam ile İslami aynı şey değil. Din ile dini aynı şey değil, şer ile şeri de aynı şey değildir. Bir düşünceye İslami düşünce dediğimizde o düşüncenin bizatihi İslam olduğunu söylemiş olmayız. İslam'a nispet edilen bir düşünceden söz ederiz sadece.
Aynı şekilde şeri dediğimizde de şere nispet edilen bir hükümden bahsederiz.
Bir görüşten, bir kurumdan, bir karardan, bir uygulamadan söz ediyor olabiliriz.
İşte şeriyet kavramının anlamı da burada belirginleşiyor. Şeriyet bir şeyin şer'e nispet edilme vasfıdır. Bu nispet doğrudan nasla kurulabilir? Bu nispet içtihatla kurulabilir, fetva ile kurulabilir, kaza ile kurulabilir yahut siyasi ve hukuki bir uygulamayla kurulabilir.
Nispet söz konusu olduğunda ise ne olur? Beşeri faaliyet alanına girmiş oluruz. Bu nispet doğru olabilir, yanlış olabilir. Bu nispet kuvvetli olabilir, zayıf olabilir. Dolayısıyla kıymetli kardeşlerim, bir şeyin şeri diye nitelendirilmesi o nispetin her durumda Allah ve resulünün asli beyanıyla, bütünüyle örtüştüğünü peşinen garanti etmez.
Şeriliğin ortaya çıktığı iki alanı özellikle birbirinden ayırmak gerekir. Birincisi meşru olanın tatbikidir.
Mesela zekat meşrudur. Fakat belirli bir dönemde belirli mallardan, belirli kişilerden belirli bir yöntemle zekat alınması artık bir tatbikattır. Talak meşrudur. Fakat bir kişinin eşini belirli bir zamanda, belirli bir biçimde boşaması somut bir tasarruftur.
Adalet meşrudur. Fakat bir kadı'nın, bir hakimin belirli bir davada verdiği hüküm adaletin kendisi değildir. Adaleti gerçekleştirme iddiası taşıyan şeri bir uygulamadır.
İşte bu noktada şeriyet ile meşruiyet arasındaki ayrım ortaya çıkıyor. Çünkü meşru olan bir hükmün şeri tatbiki o hükmün asli çerçevesini, o hükmün hikmetini, o hükmün maksadını her somut durumda eksiksiz biçimde gerçekleştirmeyebilir.
Birde talak diye bir kavram var. Bunun bilhassa açık bir örneğidir. Talak meşru bir kurumdur. Öyle değil mi? Fakat kişinin eşini adet halinde boşaması veya bir defada üç talakla boşaması cumhura göre hukuki sonuç doğurmasına rağmen yasaklanmış bir tasarruftur, caiz değildir denmiştir.Bu işlem fıkhi hukuki sistem içinde tanınır ve kendisine şeri sonuçlar bağlanır. Bu anlamda bir tasarruf-i şeridir. Fakat aynı zamanda caiz değildir.
Demek ki hukuki sonuç doğurmak ve şeri bir tasarruf olarak tanınmak ile o tasarrufun din tarafından tasvip edilmesi aynı şey değildir.
İkinci alan ise içtihatla ortaya çıkan hükümlerdir.
Burada artık asli olarak vaz edilmiş bir hükmün uygulamasından değil, şerin beyanından hareketle yeni bir meselenin hükmüne ulaşılmasından söz ediyoruz.
Fakih kıyas yapar. İllet tespit eder.
Fakih nasların umum ve hususunu değerlendirir. Fakih örfü veya maslahatı dikkate alır.
Sonunda bir hükme ulaşır. Peki ortaya çıkan hüküm Kur'an ve sünnetin asli beyanında bu şekliyle bulunmasa da şere isnat ettirilmez mi? Ettirilir. İşte buna biz şeri hüküm diyoruz.
Bu ayrım bilginin kaynağı bakımından son derece önemlidir.
Bir müçtehidin ulaştığı zanni hükümle Allah ve resulünün asli beyanını aynı seviyeye koymak mümkün değildir. Aksi takdirde fakihin içtihadındaki hata ihtimalini de biz Allah'a ve resulüne nispet etmiş oluruz. Fakih din vaz etmez, edemez. dini anlamaya çalışır.
İçtihat şerin kendisi değildir. Şeri anlama ve ona nispetle hüküm üretme yönündeki beşeri bir faaliyettir. Bu yüzden şerin hükmüyle şeri hüküm ifadeleri her durumda aynı epistemik kesinliği ifade etmek zorunda değildir.
Kıymetli kardeşlerim, bugün bütün İslam dünyasında yaşanan bazı büyük tartışmaların temelinde bu ayrımın yeterince gözetilmemesi yatıyor. Din ile dini olan, İslam ile İslami olan, şer ile şeri olan birbirine karıştırılıyor. Bir fakihin görüşü şeri olabilir. Bir fetva şeri olabilir. Bir mahkeme şeri olabilir. Bir siyasi uygulama kendisini şeri olarak nitelendirebilir.
Fakat bunların hiçbirinin bu sıfatı taşıması onları bizatihi Allah'ın dini haline getirmez. Getiremez. Mesela şeri mahkeme dediğimizde o mahkemenin verdiği her kararın bizati Allah'ın hükmü olduğunu söylemiş olmayız. Şere göre hükmetme iddiasıyla ve belirli bir fıkhi çerçeve içinde çalışan bir mahkemeden söz edebiliriz. kadi yanılabilir, delili yanlış değerlendirebilir ve sonuçta adaletsiz bir karar verebilir. Keza hile-i şeriye diye bir tabirimiz vardır.

Bildiğiniz gibi bugünkü hukuk dilinde hukuki çare diye adlandırılan bazı yollarla mukayese edilebilecek bu terimdeki şeriye sıfatına dikkatinizi çekmek istiyorum. Hile-i şeriye, şeriye sıfatı yapılan hilenin haşa Allah tarafından emredildiği veya istendiği anlamına gelir mi?
Tam tersine bazı hileler hukuki şekli korurken hükmün maksadını ortadan kaldırabilir. Nice kötü örnekleri var bunun.
Nitekim fukahamızın önemli bir kısmının hilelere, hile-i şeriye karşı çıkmasının sebebi de budur. Çünkü şerilik görüntüsü veya teknik uygunluk tek başına
meşruiyetin garantisi değildir. Aynı durum siyaset-i şeriye kavramı için de geçerlidir.
Bu isimlendirme yöneticinin verdiği her kararın haşa Allah tarafından doğrudan vaz edildiğini ifade etmez.
Burada genel ilkelere ve maslahata dayanma iddiasıyla kullanılan geniş bir içtihat ve takdir alanından ancak söz edebiliriz. Tarih boyunca mesela tazirin genişletilmesi, müsadere, bazı hisbe uygulamaları ve kamu düzeni gerekçesiyle getirilen çeşitli tedbirler siyaset-i şeriye kitaplarında bu başlık altında uygulanmış ve tartışılmıştır. Bunların şeri diye isimlendirilmesi her somut uygulamanın zorunlu olarak meşru olduğu anlamına gelmez.
Cüveyni'nin Gıyasül Umem kitabında ifade ettiği gibi aksi halde fakihlerin ve yöneticilerin içtihatlarını doğrudan dinin kendisine dönüştürmüş oluruz.
Mazallah.
Usulde şeri kelimesinden türetilen bir de şeriyat kavramı vardır.
Şeriat, dinin kesin emirleri midir? Yoksa şere nispetle ortaya konan içtihatlar ve hükümler alanını mı ifade eder? Bu soru nispet meselesinin önemini bir kez daha ortaya koyar. Aladdin Semerkandi diye meşhur fakihimiz, usulcümüz onun mizan-ukul adlı usul eserinde şeriat şöyle tarif edilir: Şeri meseleler akli olarak mümkün olan şeyler cinsindendir. Öyle ki şeriat aklın öngördüğünün hilafına bir hüküm getirse bile bu caiz aklen mümkün olurdu ve imkansız sayılmazdı der Alaaddin Semerkandi.
Bir de fıkıh kitaplarımızda kıymetli kardeşlerim bu şeriyet ve meşruiyet ayrımına benzer iki ayrım daha vardır. Biri sıhhat hil ayrımı biri kazai ve diyani ayrımıdır. Bu iki ayrım da çok önemlidir. Sıhhat ve hil ayrımı. Ne kastediyorum?
Bir tasarruf hukuki bakımdan sahih olabilir. Fakat o tasarrufun yapılma biçimi veya içinde bulunduğu şartlar sebebiyle kişi açısından haramlık söz konusu olabilir.
Mesela cuma namazıyla mükellef bir kimsenin cuma vaktinde yaptığı alışveriş; 'eyine ameliti cumatihi ' ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya ibadete koşun. Alışverişi terk edin.
Bazı fıkhi yaklaşımlara göre bu hukuki sonuç doğurabilir. Burada yapılan alışveriş. Fakat o vakitte namazı bırakıp alışverişle meşgul olmak helal değildir. Bu meseleyi daha da berraklaştıran çarpıcı bir delil vardır.
Lütfen şu soruyu birlikte düşünelim.
Allah Resulünün mahkemesinden daha şeri bir mahkeme olabilir mi?
Onun hükmünden daha şeri bir hüküm olabilir mi?
Buna rağmen Ümmü Seleme'den rivayet edilen müttefakun aleyh bir hadiste efendimiz şöyle buyuruyor. Bu hadisi nev aman okusam Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem'in o kıyamete kadar İslam'ın evrenselliğini ortaya koyma bakımından şari-i hakimin o büyük hikmeti karşısında saygıyla eğilirim. Ne buyuruyor Allah Resulü?
Siz davalarınızı bana getiriyorsunuz. 'Ve in beşerun'. Ben de bir beşerim.
Olabilir ki bazılarınız delilini diğerinden daha etkili biçimde ortaya koyar. Daha iyi edebiyat yapar.
Ben de sadece zahiri delillere göre, işittiğime göre onun lehine hükmederim.
Kime kardeşinin hakkından bir şey hükmedersem şunu bilsin ki ona ancak ateşten bir parça vermiş olurum. Lütfen onu kabul etmesin der, Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem.
Kardeşlerim bunun anlamı açıktır. Hakim önündeki delile ve zahire göre hükmeder. Bu şeri bir hükümdür. Fakat Allah katındaki hakikat ve kişinin diyani sorumluluğu eğer farklıysa verilen hüküm maddi hakikate ve hakkaniyete uygun düşmeyebilir.
Bu örnek şekli hukuki geçerlilik ile asli meşruiyet ve hakkaniyet arasında bazı durumlarda nasıl ayrım bulunabileceğini son derece açık biçimde göstermektedir.
Değerli kardeşlerim, o kısa 2,5 dakikalık videoda ifade edilen kölelik gibi, erkeğin eşini dövmesi gibi Hz. Ömer'in bazı içtihatları ve tatbikatlarına gelince her durumda ve her zamanda kaydının konulmamış olması orada elbette yanlış anlamalara yol açmıştır. Ancak şunu ifade etmek isterim ki şeriatın bir cezayı hüküm olarak vaz etmiş olmasıyla o cezanın belirli bir kişiye belirli bir olayda uygulanmasının gerekli olması aynı şey değildir. Bunu bir örnekle izah etmek istiyorum.
Bu tatbikatların her birine tekrar girmek istemiyorum. Bir ilaç düşünün.
Bir ilaç tıp tarafından kabul edilmiştir.
Eczanede bulunuyor. Bu her hastaya her durumda verilmesini gerektirmez.
İlaç vardır. İlacın tedavi edici vasfı da vardır. Fakat uygulanabilmesi için hastalığın teşhis edilmesi gerekiyor. Endikasyonun bulunması, ilacın kullanılmasına engel, başka bir durumun olmaması gerekiyor.
Bunlar sağlanmadığında ne olur? İlacı veremeyiz. Tıbbı veya ilacın tedavi edici özelliğini bu reddetmek anlamına gelmez. Tam tersine tıbbın gerekliliğine uygun davranmaktır. Burada insanı takvaya ve kemalata götüren gıda mesabesindeki hükümlerle toplumsal hastalıkları tedavi ve ıslahında kullanılan acı ilaçların durumu farklıdır. İşte Hz. Ömer radıyallahu anhu bazı uygulamalarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir.
Kıtlık yılında hırsızlık sebebiyle el kesme cezasını

uygulamaması elbette o dersin önünde de sonunda da ifade ediyorum onun haşa hırsızlık hükmünü veya ilgili nassı geçersiz saydığı anlamına gelmez. Burada Hz. Ömer'in yaptığı şey hükmün tatbik şartlarının gerçekleşmediğine bakmaktır.

Çünkü ağır bir kıtlığın yaşandığı, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığı ve toplumsal şartların insanları başkasının malına yönelmeye sevk ettiği bir ortamda meydana gelen çalma fiiliyle normal şartlarda ihtiyaç ve zaruret bulunmaksızın gerçekleştirilen hırsızlık aynı hukuki değerlendirmeye tabi tutulamaz. Bu evrensel bir hukuk prensibidir ve ceza hukukunda suçun unsurları meselesiyle bu açıklanabilir.

Bir fiilin dışarıdan suça benzemesi ya da öyle anlaşılması yeterli değildir. Suçun maddi ve manevi unsurlarının, isnat şartlarının veya cezalandırılabilirlik şartlarının gerçekleşmesi gerekir. Bunlardan biri bulunmadığında cezanın uygulanmaması, ceza normunun yürürlükten kaldırılması anlamına gelmez. Şeriatın hükümlerini uygulamak şeriatın hükmüdür. Fakat bu hükümleri uygulamanın şartları oluşmadığında bu hükümleri uygulamamak da şeriatın hükmüdür. Dolayısıyla bunu şeriat hükümlerinin tatili, geçersiz kılınması olarak değil daha yüksek bir hassasiyet olarak okumak gerekir.

Had cezalarının şüphelerle düşürülmesi. İdraul hududa bir şubuhat hadisi. Bu mesele işte o fıkhi yaklaşımda aynı hassasiyetin başka bir tezahürüdür. İbn Kayyim El Cevziye, 'ehlamül muakkin'de 2530 sayfada sadece bu ilkeden dolayı Hanefi ulemasını hadleri tatil etmekle suçlar. Bildiğiniz gibi buradan daha genel bir ilkeye ulaşabiliriz. Şeriata sadakat her hükmü her durumda uygulamak değildir. Her hükmü uygulanması için öngörülen şartlar ve maksatlar içinde uygulamaktır. İşte bu meşruiyettir.

Değerli kardeşlerim elbette ben de pek çoğunuz gibi şeri ile meşru kelimelerini birbirinden ayırmadan kullanan çok kıymetli hocalarımızın bulunduğunu biliyorum. Aynı şekilde şeriat lafzının farklı bağlamlarda farklı kapsamlarla kullanıldığının da farkındayım.

Fakat bu terminolojik kullanımların muhtemel sonuçlarından hareketle doğrudan akidevi hükümler çıkarmaya asla taraftar değilim. Bu doğru değildir.

Başında şeri sıfatı bulunan beşeri bir içtihadı Allah'ın şeriatından hiç ayırmamanın ciddi mahsurlar doğurabileceğini düşünüyorum. Ve bu konuda uyarıda bulunuyorum. Fakat bir kimseyi sırf bu istilahı farklı kullandığı için tekfir etmek, Allah'a şirk koşmakla suçlamayı da büyük bir haksızlık sayıyorum. Bu tür terminolojik meselelerden hareketle tekfire, tadlile, tefsika varmak, insanları küfürle, dalaletle, fıskla suçlamak, insanları bu yönde sevk etmek son derece ağır veballi bir iştir. Hem şeri değildir hem meşru değildir.

Değerli kardeşlerim, sözlerimi tamamlarken, bu tür meseleleri tartışırken nasıl bir yol izlememiz gerektiğine dair birkaç hususa daha işaret ederek bitirmek istiyorum.

Bir görüş ileri sürüldüğünde ilk vazifemiz o görüş hakkında doğru bir tasavvur oluşturmaktır.

Başka bir ifadeyle önce ne kastedildiğini, hangi bağlamda söylendiğini, hangi gayenin güdüldüğünü anlamamız gerekir. Çünkü ilmi münazara açısından meşhur bir kaide var. Yani bir şey hakkında hüküm vermek önce onu doğru tasavvur etmeye bağlıdır. Bir kavram yeterince tasavvur edilmeden onun hakkında tasdik veya tekzipte bulunmak usul olarak sağlıklı değildir. Doğru değildir. Bu doğru tasavvur oluşması için akli selim kadar kalbi-i selime de ihtiyaç vardır. iyi niyet olmadan, muhatabını anlamaya açık bir kalp taşımadan, en doğru yöntemin bile bizi hakikate ulaştırması güçleşir.

Bir telefon kadar size yakın bir kardeşinize ulaşıp, "Hocam bundan ne kastettiniz?' diye sorabilirsiniz.'Bu yanlış anlaşıldı. Bunu derhal düzeltin" diye ikazda bulunabilirsiniz. Bu sizin kardeşlik hakkınız.

Ama bütün konuşmalarını, kitaplarını, makalelerini mihrapta, minberde söylediklerini yok sayarak 2,5 dakika üzerinden tekfire kalkışmanız bir müslümana asla yakışmaz. Tasavvur aşaması yeterli değil. Tasavvur aşaması tamamlanmış bir münazarayı doğrudan tasdik veya tekzip aşamasına taşımak metodolojik bir hatadır. Bunu ifade ediyorum. Ama bu da yeterli değil.

Burada usul ve münazara kitaplarında bir kaide daha var. 'Tahriru mahallin niza' yani ihtilaf noktasının doğru biçimde belirlenmesi ilkesi devreye girer. Arızi bir bağlamda söylenmiş, mücmel bırakılmış hatta yanlış veya eksik ifade edilmiş bir cümleyi hemen münazaranın merkezine yerleştirmek yerine önce maksadın açıklığa kavuşmasını sağlamak gerekmez mi? Ne yazık ki 3-5 cümlelik sosyal medya ortamları da bu tahkik için son derece elverişsizdir.

Bir diğer önemli ilke de 'lazimül mezhep leyse bir mezhep' kaidesidir. Yine ilmi münazaranın kaidesi. Bir kimsenin söylediği A önermesinden sizin değerlendirmenize göre B sonucu zorunlu olarak çıkıyor olabilir. Bu durumda o lazım üzerinden görüşü eleştirebilir.

Hatta bunun gerçekten zorunlu bir sonuç olup olmadığını tartışabilirsiniz.

Fakat kişi B'yi açıkça benimsemiyorsa B'yi onun görüşü veya mezhebiymiş gibi doğrudan kendisine nispet edemezsiniz.

Hele B'ye nispet edilmenin tekfir, tadlil, başka ağır sonuçları varsa mesele yalnızca ilmi bir hatadan ibaret kalmaz. Aynı zamanda ciddi bir ahlak problemine dönüşür. Böyle durumlarda değerli kardeşlerim İmam Şafii'nin bir sözünü hep birlikte hatırlayalım. O büyük imam ne diyor?

'Her kiminle münazara ettiysem onun hakka erişmesini, onun doğruyu bulmasını ve Allah'ın yardım ve inayetine mazhar olmasını diledim içimde.

illyen alishi hiçbir münazarada hakkın benim dilimden mi yoksa muhatabımın dilinden mi ortaya çıkacağına aldırmadım.

Benim için mühim olan Cenabı Hakk'ın hakikati ortaya çıkarmasıydı." diyor.
Aziz kardeşlerim, değerli kardeşlerim ve çok kıymetli kardeşlerim, her biri Allah'ın dinine farklı alanlarda hizmet eden kıymetli hocalarım, değerli dostlarım, gelin dinimizi, muazzez dinimizi birbirimizin öfkesinden koruyalım. Gelin dini meselelerimizi nefislerimizin mücadele alanına çevirmeyelim.
Gelin birbirimizi susturmaya çalışmak yerine birbirimizi anlamaya çalışalım.
Gelin eleştirileri düşmanlık görmeyelim.
İtirazları husumet olarak değerlendirmeyelim.
Farklılıklarımızı hemen sapkınlık olarak yaftalamayalım.
Gelin bir kardeşimiz susuyorsa susmayı da yenilgi olarak değerlendirmeyelim.
Ve şunu hiçbir zaman unutmayalım kardeşlerim. İslam bizim öfkelerimizden daha büyüktür.
İslam bizim tartışmalarımızdan daha büyüktür. İslam bizim bütün mensubiyetlerimizden daha büyüktür.
Kardeşlerim biz bu dinin sahibi değiliz. Biz bu dinin hamisi değiliz. Bu dinin hizmetkarları ancak olabiliriz.
Bize düşen hakikati kendi nefsimizin hizmetine vermek değildir.
Nefsimizi hakikate teslim etmektir.
Öyleyse tartışırken de, eleştirirken de, eleştirilirken de, konuşurken de, susarken de aynı ölçüyü hatırlayalım.
Hakikati arayalım. Adaleti gözetelim, edebi koruyalım. kardeşliği incitmeyelim ve ne olursa olsun hakikati savunurken hakikatin ahlakını kaybetmeyelim.
Son olarak hadislerde Mira diye bir kavram vardır.
Mira hilaf değil, ihtilaf değil, cid, münazara değil, münakaşa değil, başka bir şeydir. Mira'yı, mirası hadis, garibül hadis kitapları şöyle tarif ediyor.
Mira, galip gelmek kastıyla husumet beslemek ve tartışmaktır. Ve izhar tefavuki üstünlük taslamak için yapılan tartışmalardır.
Mira hakka vasıl olmak kastıyla değil, başkasına galip gelmek ve başkasına üstün gelmek için yapılan din tartışmalarına Allah Resulü Mira adını veriyor.
Ebu Umame Elbahili anlatıyor; Bir gün Allah Resulü dini bir mesele hakkında birbirimizle mira ederken bizi gördü ve hiç benzerini görmediğimiz şekilde öfkelendi. Sonra bizi azarladı ve şöyle dedi: "Ya ümmete Muhammed, ey Muhammed ümmeti, kendiniz için cehennem ateşinin alevini tutuşturmayın." Sonra şöyle dedi. Siz bununla mı emrolunduz? Bundan nehy edilmediniz mi? Sizden öncekiniz, öncekiler bundan dolayı helak olmadılar mı? Mirayı terk edin. Çünkü onda hayır pek azdır. Mirayı terk edin çünkü faydası azdır.
Mirayı terk edin. Çünkü kardeşler arasında düşmanlığı körükler.
Mirayı terk edin. Çünkü miranın doğuracağı fitneden emin olamazsınız.
'Zer mira miris ve amel', mirayı terk edin. Çünkü mira şüphe doğurur. Ameli boşa çıkarır.
Mirayı terk edin. Çünkü gerçek mümin mira etmez.
Mirayı terk edin. Çünkü mira eden kimsenin hüsranı tamamlanmıştır.
'Zer mira kefake ismenen', mirayı terk edin. Çünkü sürekli mira ediyor olmak kişiye günah olarak yeter.
Cenab-ı Hak bizi miradan muhafaza etsin ve hep birlikte kardeşler olarak hakkı arama yolunda birde ve takvaya yardımlaşmayı nasip etsin.
Hepinizi sevgiyle, muhabbetle selamlıyorum.
Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun.

***İslâm Düşünce Enstitüsü [İDE] adlı yükleyiciden..**

Tarihin Sonunun Başlangıcı

YAZAR: FRANCIS FUKUYAMA*

KAYNAK: PERSUASİON.COMMUNİTY

Bir makalenin hikâyesi.

Bugün Francis Fukuyama'nın yeni anı kitabı In the Realm of the Last Man yayımlanıyor. Bir nüsha satın almak için lütfen buraya tıklayın. Persuasion'a ve Frank'in çalışmalarına her zamanki gibi destek verdiğiniz için teşekkürler!

"The End of History?" başlıklı makalemi 1988–89 kışında, Las Vegas'taki kayınvalidemlerin evinde otururken kaleme aldım. Allan Bloom ve Nathan Tarcov'un Social Thought Komitesi bünyesinde Chicago Üniversitesi'nde düzenlediği bir konferans için hazırlanıyordum. Bloom, Batılı liberal demokrasilerin kendilerini savunma kabiliyeti konusunda öteden beri karamsardı ve konferans dizisinin genel başlığı "Batı'nın Çöküşü"ydü. Bloom'a katılmaktan memnuniyet duyacağımı, ancak dünyada olup bitenlere daha iyimser bakacağımı söyledim. Bunun sorun olmadığını söyledi ve konuşmamı Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bir yıl önce yaptım. Avustralyalı eski bir büyükelçi olan Owen Harries, Irving Kristol'un kurduğu The National Interest adlı küçük bir derginin yeni editörüydü. O kış Beverly Hills Hotel'de benimle öğle yemeği yedi ve katkıda bulunabileceğim bir şey olup olmadığını sordu. Ona yaklaşan konferansımdan bahsettim; yazılı hâlini yayımlayacağına söz verdi ve yazı 1989 yazında çıktı. "Tarihin sonu" ifadesi benim icadım değildi; aksine, filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in düşüncesinde merkezi bir yere sahipti. Hegel, açıkça tarihselci olan ilk filozoftu; yani insan düşüncesinin ve kurumlarının sabit olmadığını, tarihsel zaman içinde evrildiğini ve belirli bir iddianın "doğruluğunun", dile getirildiği tarihsel çağla ilişkisi içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan ilk filozoftu. Bugün monarşinin ya da köleliğin meşruiyetine inanmayabiliriz, ancak geçmişte pek çok insanın bu tür fikirleri desteklediği dönemler kuşkusuz olmuştur. Bugün demokrasiye ve eşit haklara inanıyor olmamız, Hegel'in anladığı anlamda "Tarih"in gerçekliğinin bir göstergesidir.

İnsan toplumlarının zaman içinde evrildiği fikri ancak modern zamanlarda kök saldı. Hem Platon hem de Aristoteles, birbirini izleyen bir rejimler döngüsü olduğunu savunmuştu, ancak bu, önceki yönetim biçimlerini sırayla yeniden üreten döngüsel bir değişime yol açıyordu.

Tarihin ilerlemeci olduğu, ilkel toplumlarda bir başlangıç noktası bulunduğu, ancak daha karmaşık ve gelişmiş toplumlara doğru ilerlediği fikrinin ana hatlarını Jean-Jacques Rousseau, Discourse on the Origin of Inequality adlı eserinde "mükemmelleşebilirlik" başlığı altında ortaya koymuştu. Rousseau'nun "doğa hâlindeki insan" tasviri, Thomas Hobbes'ta olduğu gibi yalnızca bir düşünce deneyi değil, Avrupalıların o dönemde Batı dışı toplumlar hakkında bildiklerinden yararlanarak insan davranışını betimlemeye yönelik gerçek bir çabaydı. Avrupalılar, İslam dünyası ve Çin gibi başka gelişmiş toplumların varlığından haberdardı, ancak Yeni Dünya'nın açılması, toplumların bugün "gelişmişlik düzeyi" diyeceğimiz şey bakımından birbirinden farklı olduğuna işaret ediyordu. Hegel ise Tarih fikrini sistemleştirdi ve bu evrimi neyin yönlendirdiğini anlamak için entelektüel bir çerçeve sağladı.

Toplumların tarihsel zaman içinde ilerlemeci bir biçimde evrildiği düşüncesi, bunun bilincinde olup olmadıklarına bakılmaksızın, bugün neredeyse herkes tarafından zımnen kabul edilmektedir. Hegelci tarih fikri, "gelişme" ve "modernleşme" sözcüklerimizin içine işlemiştir. Eski ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (yani Dünya Bankası) gibi kuruluşlar, yalnızca yoksul ülkelerin zenginleşmesine yardımcı olmaya değil, aynı zamanda hayatı daha güvenli ve öngörülebilir kılan modern kurumlar oluşturmalarına yardımcı olmaya adanmıştı.

Hegel'in tarih kavramını kabul edip ardından değiştiren en önemli düşünür Karl Marx'tı. Hegel, tarihin Fransız Devrimi'nin ardından modern liberal devlete doğru evrildiğini savunmuştu. Marx, Hegel'in tarihin sonuna ilişkin anlayışını eleştirdi ve insanlığın gelişim hikâyesinin gerçek sonunun Komünist bir ütopya olacağını savundu. Bu, ancak işçi sınıfı ayaklanıp burjuvaziyi yerinden ederek proletarya diktatörlüğünü kurduktan sonra gerçekleşecekti. Tarihin Marksist sonunda, kapitalist iş bölümünün yol açtığı yabancılaşma ortadan kalkacak ve insanlar, Marx'ın The German Ideology'de söylediği gibi, "sabah avlanabilecek, öğleden sonra balık tutabilecek, akşam hayvan yetiştirebilecek, akşam yemeğinden sonra eleştiri yapabileceklerdi."

Hegel'e ilişkin kendime özgü anlayışım doğrudan Hegel'den değil, onun yirminci yüzyıldaki yorumcusu Rus-Fransız filozof Alexandre Kojève'den geldi. Kojève, 1930'ların sonlarında Paris'te Hegel'in Phenomenology of Spirit adlı eseri üzerine son derece etkili bir seminer verdi; seminere, daha sonra savaş sonrası Fransız düşünce dünyasının önde gelen isimleri arasına girecek pek çok ünlü isim katıldı: Georges Bataille, Raymond Queneau, Jacques Lacan, André Breton, Éric Weil, Maurice Merleau-Ponty ve Raymond Aron. Kojève, Leo Strauss'la felsefe ve tiranlık üzerine uzun soluklu bir diyalog yürüttü ve Allan Bloom'la da tanıştı. Kojève'in dersleri daha sonra yazıya geçirilerek Introduction to the Reading of Hegel adıyla yayımlandı.

Kojève elbette Hegel'in tarihselciliğini kabul ediyordu, ancak tarihsel ilerlemeyi kritik bir insani özellik etrafında şekillendirdi: tanınma arzusu. İnsanlar yalnızca yiyecek, giyecek ve barınak gibi maddi kaynakları arzulamazlar; aynı zamanda diğer insanların saygısını ya da onlar tarafından tanınmayı da arzularlar. Bu tanınma mücadelesi, tarihin başlangıcında, bireyler üstünlük kurmaya çalışırken kanlı savaşlara yol açar; bunu başaranlar efendi, kaybedenler ise köle olur. Ancak ne efendinin ne de kölenin tanınma arzusu tam olarak tatmin edilir: köleninki bariz nedenlerle, efendininki ise başka bir efendi tarafından değil, bir köle tarafından tanındığı için.

Kojève'in anlatısında insanlar, kanlı bir savaşta hayatlarını riske atma isteklerinin tanınmasını istemeleri bakımından benzersizdir. Doğadaki diğer canlılar, kendi hayatlarını ya da yavrularının hayatlarını korumaya içgüdüsel olarak programlanmıştır; yalnızca insanlar, örneğin savaşta kazanılan zaferin getirdiği maddi ganimetlerin aksine, sırf tanınma uğruna biyolojik hayatlarını riske atmaya isteklidir.

Bu bakımdan Kojève'in insanı, selefi Immanuel Kant'ın insanına benzer.

Kant, insanları diğerlerinden ayıran şeyin ahlaki iradeye, yani nihayetinde fizik yasalarına tabi olmayan doğruyu ya da yanlışı seçme kabiliyetine sahip olmaları olduğuna inanıyordu. Bu nedenle insanlara, başka amaçlara ulaşmanın bir aracı olarak değil, kendi başlarına birer amaç olarak muamele edilmesi gerekiyordu. Ancak Kojève'in Hegel yorumunda efendiler, tanınmanın sağlayacağı tatmine, bunun ancak diğer yurttaşlar tarafından eşit ve karşılıklı olarak tanınmalarıyla gerçekleşeceğini kavrayana kadar ulaşamazlar. Kojève/Hegel'e ilişkin kendime özgü yorumum, bunun ancak tüm yurttaşların eşit ve karşılıklı olarak tanınmasının, kendilerine temel haklar tanıyan bir hukuk devleti tarafından güvence altına alındığı modern liberal bir devlette gerçekleşebileceğiydi. Liberal devlet, maddi ödülleri mutlaka eşit dağıttığı için değil, eşit tanınma sağladığı ve böylece insan çabasının timotik yönünü tatmin ettiği için meşru ve istikrarlıydı.

Kojève, Introduction to the Reading of Hegel adlı eserinde, tarihin 1806'da, Napoléon'un Prusya monarşisini yenilgiye uğrattığı Jena-Auerstedt Muharebesi'nde sona erdiğini şakacı bir tavırla ileri sürdü. Tarihin, sonraki iki yüzyılda yaşanacak bütün büyük siyasi altüst oluşlardan—İtalya ve Almanya'nın birleşmesi; Amerikan İç Savaşı; Avrupa dışı dünyanın büyük bölümünün sömürgeleştirilmesi ve ardından sömürgecilikten kurtulması; iki Dünya Savaşı; Holokost; Rusya, Çin, İran ve başka yerlerdeki devrimler—önce, o yıl sona erdiği fikri, ilk bakışta, Komünizmin çöktüğü 1989 ya da 1991'de sona erdiği iddiasından çok daha saçmadır. Ancak Kojève'in bununla ne kastettiği, Hegel üzerine verdiği derslerden alınan şu pasajda özetlenmiştir:

> O zamandan [yani Jena Muharebesi'nden] bu yana olanlar, Robespierre-Napoléon tarafından Fransa'da hayata geçirilen evrensel devrimci gücün mekâna yayılmasından başka bir şey değildir. Gerçek anlamda tarihsel bir perspektiften bakıldığında, beraberinde irili ufaklı devrimler getiren iki Dünya Savaşı, yalnızca çevre bölgelerdeki geri kalmış uygarlıkları Avrupa'nın (gerçekte ya da potansiyel olarak) en ileri tarihsel aşamalarıyla aynı düzeye getirme etkisi yaratmıştır . . . Hatta belirli bir açıdan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Marksist "komünizm"in nihai aşamasına çoktan ulaştığı bile söylenebilir; çünkü "sınıfsız bir toplum"un bütün üyeleri, pratikte, canlarının istediği her şeyi, istedikleri zaman, çalışmaya gönüllü olduklarından daha fazla çalışmak zorunda kalmadan elde edebilmektedir.

Prusya monarşisinin 1806'daki yenilgisiyle Napoléon, Fransız Devrimi'nden doğan modern hukuk çerçevesi Code Napoléon'u eski Avrupa'nın merkezine taşıdı.

Fransız Devrimi, modern liberal düzenin temelindeki ilkeleri, yani özgürlük ve eşitlik ilkelerini ya da özgürlüğün eşitliği ilkesini tesis etti. Elbette bu ilkeler hiçbir yerde gerçekten hayata geçirilmemişti. Örneğin Napoléon Orta Avrupa'da ilerlerken, Fransız sömürge yetkilileri Haiti'de Toussaint Louverture liderliğindeki bir köle ayaklanmasını bastırıyordu; Cezayir ve Vietnam'ın sömürgeleştirilmesine ise daha onlarca yıl vardı. Ancak Kojève'in anlatmak istediği, evrensel özgürlük fikri bir kez ortaya çıkıp yayılmaya başladıktan sonra, bu ilkelerin dünya çapında kabul edilip uygulanmasının yalnızca bir zaman meselesi olduğuydu. Örneğin Toussaint de ayaklanmasını, Paris'te kısa süre önce ilan edilmiş olan İnsan ve Yurttaş Hakları bayrağı altında başlatmıştı. Dolayısıyla eski düzeni savunmaya yönelik artçı muharebeler her yerde sürüyordu, ancak sonunda bunlar özgürlük fikrinin ya da özgürlüğün eşitliği fikrinin ilerleyişini durduramayacaktı.

Kojève/Hegel'e ilişkin bu anlayışın sonucu şuydu: Küresel siyasetin gerçek dünyasında ne kadar çok "şey olup biterse bitsin", bunlar tek başına tarihin 1789'da, 1806'da ya da 1989'da sona erdiği düşüncesini yanlışlayamazdı. Özgürlük ve eşitlik fikirlerinin fiilî yayılımı, Fransız Devrimi'nden bu yana hem zaman hem de coğrafya bakımından son derece dengesiz olmuştur. Asıl soru, yalnızca dünyanın dört bir yanındaki gündelik olayların akışı açısından değil, fikirler düzeyinde anlaşılmalıydı: Fransız Devrimi'nin ilkeleriyle temelden çelişen ve farklı bir toplumun üzerine inşa edilebileceği alternatif bir ilkeler bütünü var mıydı? Ve bu fikirler etrafında kurulmuş, sürdürülebilir görünen ve sakinlerinin isteklerini bu ilkeler etrafında kurulmuş mevcut liberal demokrasilerden daha iyi karşılayacak toplumlar var mıydı?

Bunlar, Kojève'in tarihin sona erdiği iddiasının ciddi biçimde çürütülmesine dayanak oluştururdu.

"The End of History" başlıklı özgün makale, 1989 yazında The National Interest'te yayımlandı; o sırada eski meslektaşım Dennis Ross'un yönetiminde Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama Birimi'nde Başkan Yardımcısı olarak çalışmaya başlamıştım. Berlin Duvarı birkaç ay sonra, 9 Kasım'da yıkıldı ve iki yıl sonra eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açacak bir dizi olayı harekete geçirdi. George H. W. Bush'un ifadesiyle "bütün ve özgür" bir Avrupa'nın ortaya çıkışı, hayatım boyunca yaşadığım en büyük jeopolitik olaydı ve makalede işaret ettiğim tarihsel yönü doğruladı.

Bugünün ideolojik manzarası, otuz beş yıl öncesine kıyasla açıkça çok daha parçalı. Bugün liberal demokrasinin demokratik tarafında, liberal tarafına kıyasla çok daha fazla fikir birliği var. Pek çok toplumda hâlâ muazzam toplumsal eşitsizlikler bulunsa da, belirli bir insan alt grubunun diğerleri üzerinde hükmetmeye içkin bir hakkı olmasını haklı kılan nedenler bulunduğunu ileri sürmeye çalışanların sayısı azdır. Çin Halk Cumhuriyeti bir diktatörlüktür, ancak Çin Komünist Partisi halkı temsil ettiğine inandığı için yönetme hakkına sahip olduğunu iddia eder: Burası Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Etnik ve dinî milliyetçilik son birkaç on yılda yükselişe geçti. Bu grupların çoğu, grupların doğası gereği eşitsiz olduğunu ileri sürmekten ziyade, algılanan ayrıcalıkları korumaya yönelik artçı çabaları temsil ediyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde ırkçılığın ve kadın düşmanlığının eski biçimlerinin çirkin geri dönüşüne tanık olduk. Ancak bu tür görüşleri benimseyen gruplar, Bağımsızlık Bildirgesi'nin "bütün insanların eşit yaratıldığı" yönündeki iddiasını sistematik biçimde ortadan kaldırmaya hazır görünmüyor.

Son yıllarda çok daha sürekli saldırı altında olan şey, liberal demokrasinin liberal tarafıdır; yani hükümetlerin yetkilerinin hukuk devleti ve devlet iktidarı üzerindeki anayasal denetim mekanizmalarıyla sınırlandırılması gerektiği fikri. Son on yılda tanık olduğumuz demokratik gerilemenin büyük bölümü, aslında "halkı" temsil ettiğini iddia eden, demokratik meşruiyetleri kendilerine devlet iktidarı üzerindeki liberal sınırlamaların getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldırma hakkı veren gruplar tarafından yönlendirildi. Viktor Orbán'ın bir "illiberal demokrasi"ye başkanlık ettiği iddiası da buradan kaynaklanıyor.

Demokrasiden farklı olarak liberalizme verilen destek her zaman daha parçalı ve dönemsel olmuştur. Bunun nedeni, Liberalism and Its Discontents'ta açıkladığım gibi, liberalizmin önemli gerekçelerinden birinin liberal ilkeye yönelik derin bir bağlılıktan ziyade, siyasal çeşitliliğin yönetimine ilişkin pragmatik bir gerekçe olmasıdır. Devlet iktidarı üzerindeki liberal sınırlamalara verilen destek çoğu zaman otoriter yönetim deneyiminden ve bu yönetimlerin sıklıkla beraberinde getirdiği savaşlardan ve yoksunluklardan kaynaklanır. Bu nedenle yetmiş yıllık görece barış ve refah, illiberal yönetimin neler getirebileceğinin geniş ölçüde unutulmasına yol açabilir.

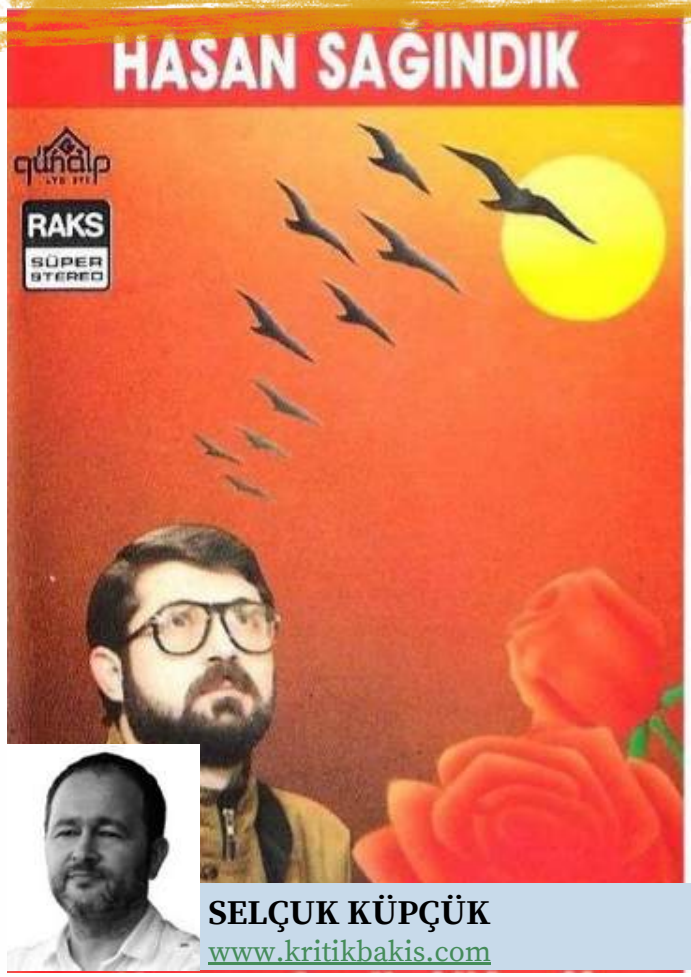
Liberalizm aynı zamanda Son İnsan sorununu da gündeme getirir; bu, olumsal değil, doktrinin tam kalbinde yatan içkin bir sorundur. Bunun daha fazla tartışılması gerekiyor.

Dipnotlar:

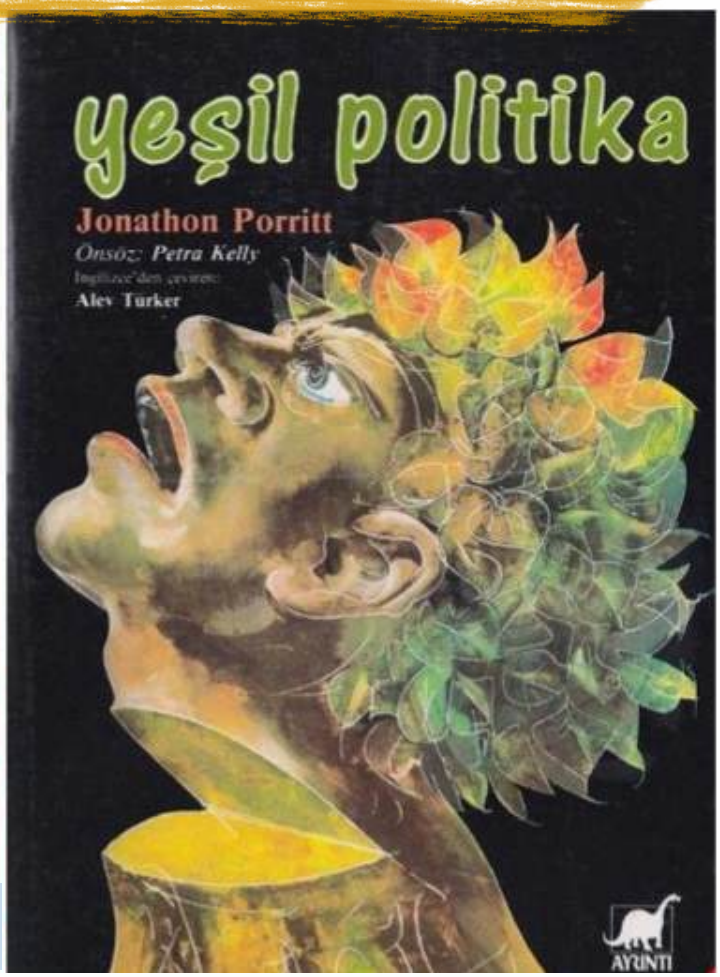
*Francis Fukuyama, Stanford Üniversitesi'nde Olivier Nomellini Kıdemli Araştırmacısıdır. Son kitabı In The Realm of the Last Man'dir. Ayrıca American Purpose'tan Persuasion'a taşınan "Frankly Fukuyama" köşesinin de yazarıdır.

Eko-Politika, Müzik Ve Türk Sağı

SELÇUK KÜPÇÜK
www.kritikbakis.com

Türk sağı ve müzik ilişkisi dikkate alındığında kurucu isimlerin başında gelen Hasan Sağındık'ın 1990 yılında yayınlanan ilk albümü "Yusuf Yüzlüler"de, verili sağcı, muhafazakar, ülkücü, İslamcı müzikal dilin çok dışındaki bir şarkıyla, Türkiye'de tercüme metinler üzerinden kendisini yenilemeye çabalayan yeni sol söylemin alt başlıklarından birisi olan "yeşil politika" hareketinin senkronik biçimde aynı zamanlarda ortaya çıkışı önemlidir.

-Her ne kadar dünyada ekoloji ve politika ilişkisine dair kuramsal metinlere 1970'lerden itibaren rastlasak da- (1973 yılında İngiltere'deki Ekolojik Parti ve sonrasında 1980'de Almanya'da kurulan Yeşiller Partisi bu anlamda ilk siyasal deneyimler), Berlin Duvarı'nın yıkılışı, reel sosyalizm deneyiminin çöküşü ardından çağın koşullarına göre kendi literatürü ve insanı, toplumu, tarihi, doğayı kendi çözümleme biçimine göre sosyalist paradigmadan hareketle yeniden yorumlayıp, yeni politik dil üreten solun, özellikle bütün dünyada çevre hareketlerini besleyen bir motivasyon inşa ettiği tartışma götürmez.

Sol ekol içerisinde tanımlayabileceğimiz Ayrıntı Yayınları'nın politik ekolojinin kuramsal metinlerini çevirerek 1980'lerin sonu ve 90'lar boyu Türk okuruna sunduğu kitaplar bu açıdan çok değerli metinler. Jonathon Porritt'in "Yeşil Politika" (Alev Türker çevirisi, 1989), Andre Groz'un "Kapitaliz, Sosyalizm, Ekoloji" (Işık Ergüden çevirisi, 1993), Ernest Callenbach'ın meseleyi roman bütünlüğünde ele alan "Ekotopya" (Osman Akınhay çevirisi, 1994), hatta otomobil kazaları sonucu ölümleri azaltmak için mesela bisiklet, toplu taşıma gibi alternatif ulaşım araçlarını öneren Peter Freund ve George Martin'in kaleme aldığı "Otomobil Ekolojisi" (Gürol Koca çevirisi, 1996) gibi kitaplar için önce metinler diyebiliriz.

Özellikle "yeni sosyolojik hareketler"in Türkiye'de tartışılmaya başlandığı yıllar açısından ekolojik duyarlılığının, devletlerarası resmi çevre anlaşmaların dışında bağımsız, sivil olarak 1980'lerin sonu ve 90'lar boyu -küçük topluluklar biçiminde de olsa- meselenin kendisine yaşam alanları bulmasını, sonraki bir çok gelişmeyi besleyen kıymetli girişimler biçiminde ele almak gerekli. Bu arada, Ayrıntı Yayınları'nın çevirdiği kuramsal metinlerle beraber Türkiye'deki ilk ekolojik politik örgütlenme olan Yeşiller Partisi'nin de 1988 yılında kurulduğunu hatırlatmak isterim.

Ülkücü bir kimliğe sahip olan sanatçı Hasan Sağındık'ın, 1970'lerin ortalarından kendisine kadar ulaşan ve Ozan Arif, Ozan Hilmi Şahballı'da karşılık bulmuş sünni politik ozan geleneğini modern müziğin imkanları ile buluşturup, kentli bir ozan kimliği üzerinden yeniden ürettiği ilk çalışması "Yusuf Yüzlüler" her ne kadar

ağırlıklı şekilde 12 Eylül mağduriyetine atıflar yapan eserlerden meydana gelse de özellikle bir şarkı bu, bahsettiğimiz eko-politik tartışmalarla beraber okunmaya müsaittir. 1990 yılında Günalp Müzik etiketi ile kaset formatında yayınlanan albümün B yüzünün ikinci sıralamasında yer alan "Beni Bu Şehirden Al Götür Anne" isimli şarkı kapitalist döngü içerisinde sanayileşmeye paralel olarak kirlenen kenti, havayı, denizi eleştirip, çözüm olarak insanî yaşama koşullarını kaybetmiş bu mekanik ortamı terk etmeyi önerir. Şarkının sözleri şöyle:

BENİ BU ŞEHİRDEN AL GÖTÜR ANNE
Söz: Cumali Balıkçıoğlu
Müzik: Hasan Sağındık
Beni bu şehirden al götür anne
martıları can çekişen denizler istemem
ben suları içilen billur ırmakların çocuğuyum
sabahları çiçek kokusu ve kuş sesleriyle uyanmak istiyorum
Beni bu şehirden al götür anne
badem ağaçlarını resimlerde görmek yetmez bana
ben mehtaplı akşamların samanyolu çocuğuyum
yüreğim sığmaz bu sefertası apartmanlara
gökyüzünü görmeden yaşayamam

"Martıları can çekişen deniz", insanların üst üste sıkıştırıldığı "sefertası apartmanlar"dan, "suları içilen billur akan ırmakların", "sabahları çiçek kokusu ve kuş sesleriyle" uyanılan, "gökyüzünün görülebildiği", "badem ağaçları"nın bulunduğu yeni bir yaşam alanına dair isteklerin bir çocuğun dilinden şarkıya dönüştüğü eser, bahsettiğimiz politik mahfil dikkate alındığında hem öncesi, hem sonrası açısından benzeri olmayan bir söyleme sahiptir. Çevreyi koruma bilinci meselesinde kuşkusuz muhafazakar sağın beslendiği kaynaklardan birisi olarak dini metinlerde tabiat ve mahlukata karşı duyarlı davranmayı gerektirecek ayet ve hadisler bulmak mümkün. Ancak çevreye dair farkındalığın aynı zamanda politik bir dil ve tavra büründüğü bir örgütlenme ve söylemden bahsedemeyiz o yıllar için -ve aynı zamanda şimdi de-. Yakın zamanlarda birkaç makaleye sığdırılmaya çalışılan "ekoloji fıkhı" arayışları da kanaatimce mahallesinde çok karşılık bulmuş değil.

Ülkücü sanatçı Hasan Sağındık'ın 1990 yılında çıkan ilk albümündeki "Beni Bu Şehirden Al Götür Anne" isimli eser ekolojik bir söyleme sahiptir.

Benim de çocukluğumun bir bölümünün geçtiği Fatsa'daki maden arama işinden görüntü. Sağcı muhafakazar dini stk'lar, ilahiyat ve sanat çevresi bu katliam karşısında bir dile sahip değil.

Geçtiğimiz günlerde bir müftünün, Karadeniz yayla festivallerinde horon tutulurken kadın ve erkeklerin ellerinin birbirine değmesi konusunu kendisine görev biçip eleştiren açıklama yapması da tartıştığımız mesele bakımından dikkate değer. Çünkü bunca zaman müftünün, Karadeniz yaylalarında çevre katliamları yapılırken, insanların yüzyıllar boyu süren geleneksel yaşam alanlarının tabi dengesi vahşi maden arama ve HES'ler yüzünden bozulurken hiç konuşmaması karşımıza dinin adalet, vicdan ve mahlukatın hakkının korunması açısından bir -en hafif ifadeyle- duyarsız temsil çıkarmakta. Zehirli kimyasal maddelerle toprağın yapısına ve yeraltı sularının saflığına karşı gerçekleştirilen bu saldırı ve HES'ler ile içip, içerisinde hayat bulacakları suları kesilen börtü böceğin, mahlukatın hakkı ile bu vakte kadar hiç ilgilenmeyen din temsili ve aynı zamanda uluslararası büyük şirketlerin gelip topraklarımızda doğal yapıyı zedeleyen yöntemlerle çalışıp, dere sularımızın rengini değiştirmeleri, bitki örtüsünü acımasızca kazıyıp tepeleri çıplak bırakmaları gibi meselelerde ulu hocaların(!) geçmişte ve şimdi hiç konuşmamasını nasıl açıklayacağız (bunu, yayla tahribatının mağduru, tanığı bir Karadeniz çocuğu olarak yazıyorum).

Dolayısıyla gerek ülkücü ve gerekse İslamcı müzik üretimi düşünüldüğünde, ekolojinin tahribatı karşısında çağdaş eleştirel bir dil, tutum, tavır, ekol ve vicdan üretmek gibi pozisyona yaklaşmayan ilahiyatın yoksunluğu doğal olarak muhafazakar sağ mahfil içerisinde yer alan sanatçıların da benzer fotoğrafta konumlanmalarına yol açıyor. Keza sağcı muhafazakar dini stk'ların da böyle bir gündeminin olmadığı tartışma götürmez.

Kimi sağcı çevrelerde bu bahsettiğimiz çevre hareketleri ve köylü direnişlerinin uluslararası örgütler ve hatta uluslararası şirketler ile bağlantılı olduğuna dair iddialar bulunmasına rağmen, ekolojik dengenin bozulmasının neden sadece solcuları ilgilendirip, dini, muhafazakar yapıların meselesi olmadığı sorusu da ortada durmakta. Din bu konuda ne diyor mesela. Bir şey diyorsa peki kim suların, otların, havanın, böceğin, kuşların ve ağaçların hakkı için konuşacak. Sadece solcular mı?

Sağındık'ın "Beni Bu Şehirden Al Götür Anne" eserindeki vurgulamalarını düşündüğümüzde, mevcut mahallede daha evvel herhangi bir şarkıda bu denli yoğun çevre duyarlılığının bulunmaması açıklanabilir ancak devamında gelen sanatçıların buna benzer söylemi mesele edinmemesi ilginç. Bunu hem ülkücü hem İslamcı örgütlenme mahfilinde yer alarak müzik üretenler açısından söylüyorum.

Sol müzik birikimi içerisinden misal vermek gerekirse Yeni Türkü'nün "Yeşil Şarkı" ("Dünyanın Kapıları, 1987) ve devamında "Yeşilmişik" albümündeki (1988) kimi vurgulamaları, Mozaik grubunun "Bildiklerimiz" (Plastik Aşk, 1990), Bulutsuzluk Özlemi'nin albüm ismini taşıyan "Güneşimden Kaç" (1992), Moğollar'ın "Bu Dünya Bizim" (Moğollar '94, 1994) şarkıları başta olmak üzere kentleşme eleştirileri yapıp, ekolojik bilinç oluşturmaya yönelen birçok şarkı bulmak mümkün. Bunun yanında yine 1990'lı yıllarda Bergama'daki köylülerin tabiata zarar verecek yöntemlerle altın aranmasına itirazları ve mesela Doğu Karadeniz'de inşa edilen HES'lere karşı duran köylülere sol, sosyalist öykülerden gelen sanatçıların verdiği konser destekleri ele alındığında Türkiye'deki eko-politik hareketlere sağcı müzisyenlerin ilgi göstermediği malum. Dolayısı ile ülkücü bir sanatçı olarak Hasan Sağındık'ın bundan 36 yıl evvel öncü bir şarkı olarak ortaya koyduğu "Beni Bu Şehirden Al Götür Anne" bütün özgünlüğü ve tekliği ile koca bir müzik geleneği içerisinde orada tek başına yapayalnız ve karşılığını bulamamış şekilde duruyor ne yazık ki.

Vekalet Savaşlarından Mekke Paktı'na Yemen Krizi

DOÇ. DR. MEHMET RAKİPOĞLU
www.kritikbakis.com

Eylül ayının ilk haftasında İran destekli Husilerin Taiz'in batısındaki cepheleri çözerek sırasıyla Moha, Hanish Adaları ve Babülmendep'i ikiye bölen Perim Adası'nı kontrolü altına almasıyla, Yemen savaşı on iki yılı aşkın tarihinde görülmemiş bir hızla yeni bir aşamaya girmiştir.

Yemen'in tüm Kızıldeniz kıyı şeridinin bu denli kısa bir sürede el değiştirmesi, meseleyi yalnızca bir cephe hareketliliği olarak okumanın ötesinde bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Zira bu çöküşün zamanlaması, 2022'de kurulduğundan bu yana bir arada kalmaktan öteye geçemeyen Başkanlık Liderlik Konseyi'nin yapısal kırılganlığı, Aralık 2025'te patlak veren Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri gerilimi, İran'ın kendi savaşındaki zamanlama tercihleri ve Ağustos 2026'da imzalanan Mekke Ortak Savunma Anlaşması ile örtüşmektedir. Bu dört unsurun aynı eşikte kesişmiş olması, tartışılan konunun tek bir cephe kaybından ibaret olmadığını, aksine bölgesel dengelerin yeniden şekillenme sürecine işaret ettiğini göstermekte ve bu örüntünün nereye evrileceği sorusu haklı olarak merak uyandırmaktadır.

Vekalet Savaşının Katmanları

Yemen'deki çatışmayı tek eksenli bir okumaya -bir yanda Husi/İran, öte yanda meşru hükümet/Suudi Arabistan- indirgemek, sahadaki gerçek örüntüyü basitleştirmektedir. 2022'de kurulan Başkanlık Konseyi, Suudi Arabistan ile BAE'nin desteklediği farklı grupları, Güney Geçiş Konseyi (GGK) dahil, tek çatı altında toplayarak güç paylaşımı yoluyla istikrar üretmeyi hedeflemiştir; ancak bu birlikteliğin çimentosu yalnızca Husi karşıtlığından ibaret kalmış, üyeler arasındaki asıl çekişme hiçbir zaman kurumsal bir çözüme kavuşturulamamıştır.

Aralık 2025'te GGK'nın Suudi Arabistan sınırındaki Hadramut ve Mehre vilayetlerine yönelik ilerleyişi bu çatlağı açık bir çatışmaya dönüştürmüş, Suudi Arabistan bunu kendi güvenliği için kırmızı çizgi olarak nitelendirerek hava harekâtıyla karşılık vermiş ve GGK kısa sürede dağılmıştır. Ne var ki BAE'nin bu gelişmeyi kalıcı bir kayıp olarak kabullendiğini varsaymak yanıltıcı olabilir. Nitekim GGK'nin yeniden markalanarak Eylül ayında tekrar hareketlenmesi, BAE-Suudi Arabistan arasındaki rekabetin sona ermediğine işaret etmektedir.

Husilerin 28 Şubat'ta başlayan İsrail/ABD-İran savaşı boyunca sergilediği görece sükûnet de bu okumayı desteklemektedir.

Örgütün aylarca sözlü destek beyanlarıyla yetinmesi, bir irade veya kapasite eksikliğinden değil, Tahran'ın bölgesel vekalet ağını en etkili biçimde sahaya sürme zamanlamasını beklemesinden kaynaklanmış olabilir. Söz konusu kararın nihayet verildiği, Moha ve Zubab'ın hızla düşmesi ve ardından Perim'in zapt edilmesiyle somutlaşmıştır; uzun süredir İsrail'e yönelen saldırıların rotasının Suudi Arabistan'ın altyapısına, enerji tesislerine ve ihracat güzergahlarına kaydırılması da bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir. Bu rota değişimini yalnızca Yemen'in iç dinamikleriyle açıklamak yetersiz kalmaktadır.

Nitekim mesele İran'ın bölgesel vekalet ağının bir uzantısı olarak ele alındığında tablo daha tutarlı hale gelmektedir. Bu anlamda üç nokta öne çıkmaktadır. Birincisi, bu hamle Tahran'a kendi ordusunu yeni bir cepheye sürmeden enerji akışı üzerinde ikinci bir koz kazandırmaktadır: Husilerin kazanımları Suudi Arabistan'ın ihracat alternatiflerini daraltırken, ABD'nin İran'a yönelik operasyonlarının siyasi maliyetini de yükseltmektedir. İkincisi, Suudi Arabistan'ın bölgesel ağırlığını sarsmakta ve Körfez İşbirliği Konseyi içindeki çatlakları derinleştirmektedir; savaşın faturası zaman içinde Körfez ülkeleri arasında el değiştirmiş, önce BAE, ardından Kuveyt en ağır yükü üstlenmiş, şimdi bu yük Suudi Arabistan'ın omuzlarına binmiştir. BAE cephesinin, eskiden kendi desteklediği güçlerin elindeki bölgelerdeki Husi ilerleyişi nedeniyle üstü kapalı biçimde Riyad'ı sorumlu tutmaya başlamış olması da bu çatlağın somut bir yansımasıdır. Üçüncüsü ise -ve burada Türkiye devreye girmektedir- bu hamle doğrudan Mekke Savunma İttifakı'nın direncini sınamaktadır. İttifakın karşılaştığı ilk ciddi sınavın İsrail cephesinden değil İran cephesinden gelmiş olması dikkat çekici bir ayrıntı olarak durmaktadır.

Sahadaki tablo enerji piyasaları üzerinden de somutlaşmaktadır. Babülmendep'in küresel ticaretin yaklaşık yüzde 10-12'sinin, deniz yoluyla taşınan petrolün yüzde 11'inin ve LNG'nin yüzde 8'inin geçtiği bir güzergah olduğu göz önüne alındığında, bu oranların tek başına -gemilerin Ümit Burnu üzerinden rota değiştirmesiyle- tolere edilebilir düzeyde kaldığı söylenebilir. Ancak Hürmüz Boğazı'nın savaş nedeniyle fiilen kapalı olması, Suudi Arabistan'ın elindeki alternatif çıkış rotasını da ortadan kaldırmaktadır. Riyad'ın Hürmüz'ü aşmak için kullandığı Doğu-Batı petrol boru hattının İHA saldırıları sonucu kapatılmak zorunda kalması, Husilerin bunu bir adım öteye taşıyarak Suudi Arabistan'a Kızıldeniz üzerinden hiçbir sevkiyata izin vermeyeceklerini duyurmasıyla birleşince, petrol fiyatlarının 100 doların üzerine, çatışmanın süreceği senaryolarda bazı piyasa analistlerine göre 120 dolara kadar taşınabileceği bir baskı unsuru ortaya çıkmaktadır. Bu noktada dikkat çeken bir ayrıntı, Suudi Arabistan'ın boru hattına yönelik saldırıyı doğrudan Husilere değil Irak merkezli İran yanlısı gruplara atfetmiş olmasıdır; bu tercih, kasıtlı bir diplomatik açık kapı bırakma girişimi olarak okunabilir ve Ankara'nın kendi söyleminde gözlenen temkinli çerçevelemeyle benzeşmektedir. İnsani tablo da eş zamanlı olarak ağırlaşmaktadır: uluslararası insan hakları kuruluşlarının aktardığı verilere göre 80 bini aşkın kişi yerinden edilmiş, bunlardan en az 2 bini Kızıldeniz'i geçerek Cibuti'ye sığınmış, gıda, ilaç ve iletişime erişimde ciddi güçlükler yaşanmaktadır.

Ankara Penceresinden Yemen

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, bu gelişmeler aslında 2015'ten bu yana süregelen bir çizginin devamı niteliğindedir. Ankara 10 yılı aşkın süredir Yemen'de meşru hükümete siyasi destek vermekte, insani yardımı her bölgeye ulaştırmaya çalışmakta ve askeri angajmandan kaçınmaya önem göstermektedir. Bu minvalde Türkiye, Kararlılık Fırtınası Operasyonu'na lojistik destek sağlamış, izleyen on yılda ise dikkatini Suriye, Libya ve Azerbaycan gibi kendi yakın çevresindeki dosyalara yöneltmiştir. Ağustos 2026'da imzalanan Mekke Anlaşması bu çizgiye yeni bir kurumsal kat eklemiş olsa da anlaşmanın kendisi otomatik bir tetikleyici olmaktan çok, önceden var olan Riyad yakınlaşmasını kurumsallaştıran bir kanal işlevi görmektedir. Eylül ayında gelen sınavda Türkiye'nin tepkisi bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır. Dışişleri Bakanlığı'nın 173 sayılı açıklaması Husi saldırılarını kınamakta, Suudi egemenliğine destek vermekte, fakat pakta, kolektif savunmaya veya olası bir askeri karşılığa hiçbir atıfta bulunmamaktadır. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın yardımı "somut krizin niteliğine ve açık talebe" bağlayan formülasyonu da, karar eşiğinin otomatik bir tetiklemeye değil Ankara'nın kendi takdirine bırakıldığını göstermektedir.

Bu temkinli tutumu yalnızca Türkiye'nin kendi hesaplarıyla açıklamak eksik bir değerlendirme olabilir. Nitekim bu temkinliliğin bir ölçüde Tahran'ın bizzat hedeflediği bir sonuç olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Küçük devletler nezdinde paktın sahada pratik bir gücü olmadığına dair bir algı yerleştirmek ve İran'ı yatıştırmanın çok daha güvenli bir alternatif olduğu izlenimini pekiştirmek, Tahran'ın bu hamleden beklediği sonuçlar arasında değerlendirilebilir. Türkiye'nin bu tuzağa düşmemek konusunda dikkatli davrandığı söylenebilirse de, Ankara'nın kendine has bir kısıtı olduğu da ifade edilebilir. Buna göre savaşı başlatan tarafın İsrail olmasına karşın Tahran'ın hedef almaktan özenle kaçındığı tek ülkenin yine İsrail olması, Ankara açısından göz ardı edilebilecek bir ayrıntı değildir. Bu denli geniş bir savaşın -ve yükselen petrol fiyatlarının- Türkiye ile Pakistan'ın dikkatini başka yönlere kaydırabileceği, Netanyahu'nun ise Suudi Arabistan'ı İbrahim Anlaşmaları'na çekmek için bu krizi bir fırsat olarak değerlendirdiği düşünülebilir. Türkiye için İsrail meselesi zaten bir kenara bırakılabilecek bir konu değilken, bölgesel krizin bu şekilde derinleşmesi Ankara'nın hem Yemen'e hem de kendi yakın çevresine eş zamanlı olarak dikkat ayırmasını daha da zorlaştırabilir.

Bu tablonun arka planında, Türkiye'nin Yemen'i tek başına değil dört dosyalık daha geniş bir bütünün parçası olarak konumlandırması da yatmaktadır. PKK/YPG dosyası büyük ölçüde çözülmüş görünmekte, Libya'da yıl sonuna doğru bir anlaşma ihtimali güçlenmekte, Sudan'da ordu üzerinden benzer bir destek sürdürülmekte, dördüncü dosya olarak da Yemen öne çıkmaktadır. Doğrudan askeri angajman için Ankara'nın kendi tanımladığı iki eşik -doğrudan bir ulusal güvenlik tehdidi veya meşru hükümetin resmi daveti- henüz karşılanmamıştır. Bunun yerine üs kurma girişimleri, silahlı kuvvetleri güçlendirme desteği, drone

ve istihbarat paylaşımı gibi kademeli ve geri alınabilir bir katkı biçimi öne çıkmaktadır.

Kriz Senaryoları

Sahadaki askeri tablo henüz kesinleşmiş değildir. Husiler, Moha'yı ve Babülmendep'e yakın adaları elinde tutmayı sürdürürken, iç kesimde kalan ve gaz-petrol geçiş güzergahı açısından kritik önem taşıyan bir merkez etrafında hükümet güçleriyle çatışmalar devam etmektedir. Suudi Arabistan destekli hava saldırıları Husi ilerleyişini yavaşlatmış görünse de tam olarak durdurabildiğini söylemek oldukça güç. Suudi Arabistan ve müttefiklerinin kısa vadeli hedefinin önce ilerleyişi durdurmak, ardından mümkünse Moha gibi kaybedilen noktaları yeniden ele geçirmek olduğu değerlendirilebilir.

Bu noktada akla gelen bir soru, ABD'nin bu sürece ne ölçüde dahil olacağıdır. Veliaht Prens Selman'ın doğrudan müdahale talebinin Trump tarafından geri çevrildiği aktarılmaktadır; ancak Babülmendep'in tamamen Husi kontrolüne geçmesinin yalnızca Suudi Arabistan'ı değil küresel enerji piyasalarını da ilgilendirdiği düşünüldüğünde, önümüzdeki dönemde ABD hava gücünün Suudi Arabistan'la birlikte harekâta katılması uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir. Yine de böylesi bir hava operasyonunun Husileri bazı noktalardan geri çekilmeye zorlayabileceği, fakat büyük çaplı bir kara harekâtı olmaksızın örgütü tamamen etkisiz kılamayacağı öngörülebilir; zira Husilerin konuşlandığı arazinin rakımı iki bin metreden başlamakta ve karşılarındaki yapı balistik füze üretip kullanabilen, disiplinli bir örgütlenme sergilemektedir. Bu durum Suudi Arabistan'ı iki alternatif arayışa yöneltebilir: İran kontrolündeki güzergahlardan bir bedel karşılığında geçiş güvencesi almak veya Husiler -dolayısıyla İran- ile doğrudan bir tür uzlaşı yolunu denemek. Suudi Arabistan'ın boru hattı saldırısını Husilere değil Iraklı gruplara atfetmiş olması, bu ikinci ihtimale kapı aralık bırakma çabası olarak da yorumlanabilir.

Bu arada, Hürmüz'deki geçiş düzenlemelerini görüşmek üzere planlanan İran-Körfez toplantısının "bölgedeki bazı ülkelerin talebi üzerine" ertelenmiş olması, tarafların henüz bir uzlaşı zeminine hazır olmadığını göstermektedir; ABD'nin de İran'a Hürmüz güzergahının belirlenmesinde söz hakkı tanıyan bir düzenlemeye açıkça karşı çıktığı bilinmektedir.

Bütün bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, krizin iki yönden birine doğru konsolide olabileceği söylenebilir. Suudi Arabistan'ın -belki Mekke paktı çerçevesinde Türkiye ve Pakistan katkısıyla desteklenen- bir hava-kara operasyonuyla kıyıyı yeniden ele geçirmesi ve komuta yapısını BAE'ye bağlı vekil ağlarından bağımsızlaştırması hâlinde, meşru hükümet lehine daha sağlam bir yapının ortaya çıkması ve Mekke mekanizmasının ilk ciddi sınavını kâğıt üzerindeki bir taahhütten fiilî bir caydırıcılığa dönüşerek geçmiş olması mümkündür. Buna karşılık, BAE'nin düzensizliği bir araç olarak kullanmayı sürdürmesi, Başkanlık Konseyi'nin yapısal işlevsizliğinin giderilmemesi ve İran'ın enerji kozunu elinde tutmaya devam etmesi hâlinde, krizin kronikleşmeye mahkûm olduğu değerlendirilebilir. Bu ikinci ihtimalin maliyetinin Yemen'le sınırlı kalmayabileceği de beklenebilir. BAE'nin İran'la taktik düzeyde örtüşen çıkarlar üzerinden kaos üretme kapasitesi, benzer bir dinamiğin Sudan, Libya, Eritre ve Afrika'nın Kızıldeniz'e kıyısı olan diğer noktalarında da alevlenmesine zemin hazırlayabilir. Ankara açısından bu ikinci senaryo, yalnızca Yemen'de meşru hükümetin zayıflaması anlamına gelmemekte, aynı zamanda Türkiye'nin dört dosya üzerine kurduğu bölgesel istikrar okumasının bir ayağının sarsılması ve Mekke paktının, tam da Tahran'ın hedeflediği biçimde, sembolik bir belge olarak algılanması riskini de barındırmaktadır.

İran ve Orta Doğu'da Ortaya Çıkan Güvenlik Düzeni

YAZAR: VALI NASR **KAYNAK: HTTPS://WWW.CSİS.ORG**

Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail, Şubat 2026'da Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmek amacıyla İran'la savaşa girdi. Ancak savaşın ilk aşamalarından bölgede daha büyük bir güç kullanabilecek konumda çıkan taraf İran gibi görünüyor; ABD'nin bölgenin geleceği üzerindeki etkisi ise geriliyor olabilir.

ABD ve İsrail, saldırılarının İslam Cumhuriyeti'ni devireceğini, bu gerçekleşmese bile İran'ın nükleer ve askerî kapasitesini önemli ölçüde zayıflatacağını bekliyordu. İran artık İsrail ve ABD için bir tehdit oluşturmayacaktı. İran'ın dişleri sökülünce, iki müttefik Orta Doğu'da yeni bir bölgesel düzen şekillendirebilecekti. İsrail ile Suudi Arabistan ilişkilerini normalleştirecek ve bu da Filistinlilerin kaderi ile Lübnan ve Suriye'nin geleceğinin çözüme kavuşturulması için bir çerçeve oluşturacaktı. Ardından İsrail, ABD'nin desteğiyle bölgenin güvenlik siperi olarak hareket edebilecek ve siyasi ve ekonomik etkisi bölge genelinde hiçbir engelle karşılaşmadan yayılabilecekti.

Oysa savaş, ABD ve İsrail'in askerî gücünün sınırlarını ortaya çıkardı. Savaş çıkmasını bekleyen İran hazırlıklıydı. Kendisinden daha gelişmiş, nükleer güce dayanan hasımlarının savaş hedeflerine ulaşmasını engelleyen bir stratejiyi devreye soktu. İran'ın dişleri sökülmek şöyle dursun, İran daha güçlü, hatta muzaffer görünüyordu. Şimdiye kadar savaşın en ağır kısmını atlattı ve önemli stratejik kazanımlar elde etti. Bunlardan ilki, İran'ın Körfez bölgesi genelinde ABD'ye ait büyük miktarda askerî altyapıyı yok ederek, ABD'nin uzun süredir bölgeye yaydığı güvenlik mimarisini fiilen çözmesi oldu. Birkaç ABD üssünün harap edilmesi, ABD'nin Körfez'i savunma kapasitesi ve hatta yıkılanları yeniden inşa etme konusundaki istekliliği hakkında kuşkular doğurdu.

İkinci olarak İran, Hürmüz Boğazı üzerinde kontrol kurdu. Savaşın ilk aşamasında İran, ABD'yi bombardıman harekâtını tırmandırmaktan caydırmak için askerî bir taktik olarak boğazı kapattı. Çok geçmeden bu hayati su yolunu kontrol etmenin savaşın ötesinde de işe yaradığını gördü. Bu kontrol, gelecekteki ABD saldırganlığını caydırmakla kalmayıp ABD'yi savaştan vazgeçmeye ve hatta İran'a yönelik yaptırımların kaldırılmasını müzakere etmeye zorlayabilirdi; bu, İran'ın nükleer programının bugüne kadar elde edemediği bir tavizdi. ABD ne boğazın kontrolünü İran'ın elinden alabildi ne boğazı bombalayabildi ne de boğaza yaptırım uygulayabildi.

Kısacası ABD artık İran'ı eskisi gibi çevreleyemiyor, İran'ın hem bölgede hem de küresel ekonomide daha büyük bir rol üstlenmesini kabul etmek zorunda kalıyordu. İran açısından bu, kökleri Jimmy Carter ve Ronald Reagan başkanlıklarına uzanan ve İran'ın çevrelenmesi üzerine kurulu, bölgenin onlarca yıllık güvenlik mimarisinin ortadan kalktığı ve geri dönmeyeceği anlamına geliyordu.

ABD Güvenlik Mimarisinin Çözülmesi

İran'ın ABD ve İsrail saldırısına ilk tepkisi, Basra Körfezi'nin dört bir yanına dağılmış ABD askerî üslerine misillemede bulunmak oldu. İran füzeleri ve Shahed dronları, ABD ve Arap önleyicilerini aşarak bir düzineden fazla ABD askerî üssünde büyük hasara yol açtı. İran kısa süre içinde saldırılarını, ya ABD askerî varlıklarına ev sahipliği yapan ya da ABD operasyonlarına katılan Arap devletlerinin askerî üslerini de kapsayacak şekilde genişletti. Bu saldırılar çok geçmeden Basra Körfezi genelindeki enerji altyapısını da kapsadı. En dikkat çekici olarak İran, İsrail'in kendi Pars gaz sahasına düzenlediği saldırıya misilleme olarak Ras Laffan gaz sahasına saldırdı; daha sonra da Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Füceyre Limanı'ndaki petrol tesislerinin yanı sıra Körfez devletlerine ait petrol ve doğal gaz taşıyan tankerlere saldırdı.

İran'ın saldırıları Arap komşularını öfkelendirdi, ancak İran'ın yöneticileri açısından Arapların korkusu ve öfkesi kısa vadede kaygı verici değildi ve Tahran'ı komşularına saldırmaktan caydırmayacaktı. Körfez devletleri İran'ı misillemeyle inandırıcı biçimde tehdit edemezdi. ABD ve İsrail'in birleşik ateş gücüne fazla bir katkıda bulunamazlardı; çatışmalara katılmaları hâlinde ise göğüs germeye hazır olmadıkları daha da büyük İran saldırılarına maruz kalma riskiyle karşı karşıya kalacaklardı.

Ancak İran, Körfez'deki komşularıyla savaşmak istemiyordu. Onların topraklarına saldırırken iki stratejik amacı vardı. Birincisi, ABD'nin savaş yürütme kabiliyeti açısından hayati önem taşıyan, Körfez'de konuşlu ABD askerî üslerini ve varlıklarını yok etmeye girişti. İran'ın saldırıları uçakları ve radar sistemlerinin yanı sıra pistleri ve deniz tesislerini de imha etti. Bu etkili oldu. Örneğin Bahreyn'deki Beşinci Filo karargâhının imha edilmesi, savaşın üçüncü ayına gelindiğinde İran'a yönelik deniz ablukasını sürdürmekle görevlendirilecek ABD filosu üzerinde büyük baskı oluşturdu. ABD Donanması, savaş gemilerine lojistik destek sağlamak için olağandan çok daha zahmetli yöntemlere başvurmak zorunda kaldı. Benzer şekilde, kritik radar sistemlerinin kaybı, ABD ve İsrail'in İran üzerindeki bombardıman sortilerine yön veren muharebe sahası istihbaratının kapsamını daralttı.

Savaşın beşinci ayına gelindiğinde İran, ABD ordusunu Körfez'de fiilen "üssüz bırakmıştı". Üslerdeki yıkımın boyutu, ABD'nin elindeki önleyiciler azalırken İran'ın dron ve füzelerinden kaynaklanan tehdidin sürmesiyle birleşince, ABD'yi askerî varlıklarını ve operasyonlarını İsrail, Ürdün ve Suriye'deki üslere taşımaya zorladı. Körfez devletleri de, özellikle İran'ın temmuz ayı boyunca Kuveyt'e yönelik kesintisiz saldırılarının ardından, kendi topraklarına yönelik saldırıların boyutunu azaltmak amacıyla bu adımı teşvik etti.

Tahran açısından bu yalnızca savaş sırasında elde edilmiş stratejik bir kazanım değildi. Aynı zamanda ABD ordusunu Körfez bölgesinden ayrılmaya zorlama yönündeki uzun süredir devam eden hedefini gerçekleştirmede önemli bir adımdı. Özünde, savaşın ilk iki ayı hem ABD ordusunda hem de üslerin bulunduğu ülkelerde ABD üslerinin gelecekteki sürdürülebilirliği ve değeri konusunda kuşkular doğurdu. ABD, İran'a bu kadar yakın üsleri savunamadı ve bu nedenle artık onları yeniden inşa etmeye değer görmeyebilir. Körfez ülkeleri de üsleri koruma sağlayan bir unsurdan ziyade bir risk olarak görüyor; bu üslerin Körfez'i savaşa, ekonomik yıkıma ve kritik altyapısının tahribine açık hâle getirdiğini düşünüyordu. İran da söylemlerinde bu noktayı pekiştirerek, İran ile komşuları arasında gelecekte barışın ancak ABD üslerinin Körfez'e geri dönmemesi hâlinde mümkün olacağını ileri sürdü.

ABD'nin Basra Körfezi'ndeki askerî varlığının geleceği belirsiz. Ancak İran, bu varlığın kapsamını daraltarak ve Arap Körfez devletlerinin gözünde değerine ilişkin kuşku yaratarak önemli bir stratejik kazanım elde etti. Körfez ülkeleri bu öneriye farklı tepkiler verecek ve aralarındaki bölünmeler de İran'ın amaçlarına hizmet edecek.

Körfez Bağlantısallığının Kırılganlığa Dönüşümü

İran'ın Körfez devletlerine saldırırken güttüğü ikinci stratejik amaç, küresel ekonomi üzerinde baskı kurmaktı. İran'ın Körfez genelindeki sivil altyapıyı hedef alması ve Hürmüz Boğazı'nı kapatmasının ardından bu baskı daha da arttı. ABD ve İsrail başlıca savaş alanı olarak İran hava sahasını görürken, İran Basra Körfezi'ni seçti. Başlangıçtaki amaç İran'a yönelik saldırıları sekteye uğratmaktı, ancak Basra Körfezi'nin hedef alınması küresel ekonomiyi de hedef hâline getirdi. ABD, İran'ın küresel enerji piyasalarını etkilemesini ve Basra Körfezi ile yapılan ticarete dayanan küresel tedarik zincirlerini aksatmasını engelleyemedi. Petrol ve doğal gaz fiyatları ile dizel ve jet yakıtı fiyatları hızla yükseldi. Bu durum Batı'daki benzin fiyatlarını etkiledi ve dünyanın birçok yerinde yakıt kıtlığına yol açarak enflasyon ve işsizlikte keskin artışlara neden oldu.

Ayrıca helyum, üre, alüminyum ve yemeklik yağ dâhil olmak üzere mamul malların ve petrokimya ürünlerinin tedarikinde yaşanan aksamalar ile Dubai'nin mega limanlarına erişimin kesilmesi, Asya'nın geniş kesimlerinde sanayi faaliyetlerini aksattı ve Afrika'da gıda güvenliğine ilişkin kaygıları artırdı. Basra Körfezi, onlarca yıl içinde yalnızca küresel enerji arzı açısından değil, küresel ticaretin önemli merkezlerinden biri olarak küresel ekonominin çok sayıda sektörü açısından da hayati önem kazandı.

Körfez devletleri uzun süredir küresel bağlantısallıklarını kayda değer bir başarı ve ekonomik kalkınma modellerinin vadettiklerinin kanıtı olarak öne çıkarıyordu. Savaş, Körfez bölgesini küresel ekonomi açısından bir kırılganlık kaynağına dönüştürdü.

ABD, İran'ın stratejisinin ekonomik etkilerine karşı duyarlıydı.

Yüksek benzin fiyatları ABD'de enflasyonu körükledi; küresel ekonomik gerileme tehdidi de aynı etkiyi yarattı. Başkan Trump, Haziran 2026'da İran'la bir mutabakat zaptına imza atmayı kabul ederken küresel ekonomiye ilişkin kaygıları gerekçe gösterdi.

O tarihten itibaren ABD'nin amacı, boğazın kontrolünü İran'ın elinden almak ve Basra Körfezi'ndeki ticaret akışını savaş öncesindeki düzeylere döndürmek oldu. İran ise bunun gerçekleşmesine izin vermemekte kararlı.

Artık Hürmüz Boğazı üzerindeki sıkı kontrolünü geri döndürülemez olarak görüyor. İran, boğazı üzerinde tartışmasız kontrol uygulayacağı egemen İran toprağı olarak sahiplenme yönünde adım atmakla kalmadı; aynı zamanda coğrafyasının —Arap Denizi ile Basra Körfezi boyunca uzanan uzun kıyı şeridinin— ABD'nin veya İran'ın komşularının İran'ın boğaz üzerindeki kontrolünü engellemeye yönelik her türlü girişimini sürdürülemez kıldığına inanıyor.

Suudi Arabistan ve BAE, kriz sırasında Arap Denizi ve Kızıldeniz'deki terminalleri kullanarak petrol ihraç edebildi; bu terminaller geçmişte İran'la bağlantılı Husi güçlerinin hedefi olmuştu. Bu tesisler gelecekte daha da genişletilebilir ve Katar, Kuveyt ve Irak'ın enerji ihracatını da kolaylaştırabilir. Ancak bu projelerin tamamlanması zaman alacak ve Tahran, bu alternatif güzergâhların özellikle petrol ve gaz dışındaki ticaret açısından Hürmüz Boğazı'ndan geçen trafiği tam olarak telafi etmeyeceğine inanıyor. Dahası, Husiler ile Suudi Arabistan arasındaki çatışma tırmandıkça, bu alternatif güzergâhlar İran'ın kendisi bir yana, İran'ın vekil güçlerinin dron ve füzelerine karşı savunmasız kalıyor. İran, fiilen gücünün yalnızca Hürmüz Boğazı üzerindeki kontrolüyle sınırlı olmadığını, diğer stratejik dar geçitler üzerinde baskı kurmaya kadar uzandığını düşünüyor.

İran'a göre dünya bu yeni gerçekliği kabullenmek zorunda. İran'ın görüşüne göre, boğaz üzerindeki kontrolü savaşın hükmünü pekiştirecek. İran'ı çevreleme politikası çöktü. Bölge genelindeki ABD üsleri yok edildi ve İran'ı askerî olarak kuşatmaya dayalı eski model muhtemelen artık geçerliliğini yitirmiş durumda. İran'ın Arap komşuları, güvenlik sorunlarına çözüm olarak ABD ile eski ittifaklarına artık bel bağlayamaz. Aralarında bölünmeler olacak; güvenlik ihtiyaçları için çeşitli çözümler arayacaklar. Bu da en iyi ihtimalle bölge genelinde çok kutupluluk, en kötü ihtimalle ise birbiriyle örtüşen ittifaklar arasında kaotik bir rekabet anlamına gelecek. İran bu ortamda çok daha geniş bir manevra alanına sahip olacak. Kendisine karşı olan ittifakları dengelemek için bunlardan bazılarıyla dostane ilişkiler kuracak.

İkili Bir Arap Güvenlik İkileminin Ortaya Çıkışı

İran'ın en büyük kaygısı İsrail. İki ülke arasındaki rekabet yoğunluğunu koruyacak. İran, Lübnan'daki konumunu yeniden inşa etmeye ve Yemen'deki konumunu İsrail'e baskı yapmak için kullanmaya çalışacak; İsrail ise kendi adına İslam Cumhuriyeti'ni hem içeride hem de bölgede zayıflatmaya çalışacak. Ancak İran, savaşın İsrail'i zayıflattığına inanıyor. Askerî gücün İsrail'in bütün stratejik hedeflerine ulaşabileceği ve bölgesel hegemonyasını teyit edebileceği beklentisi, İran'la yapılan iki savaşta aşılmaz bir engelle karşılaştı. ABD ve İsrail'in İran'a karşı yürüttüğü savaşın feci sonucu, iki müttefik arasındaki stratejik mutabakata ağır zarar verdi ve Orta Doğu'nun geleceği konusunda aralarında potansiyel olarak bir gedik açtı.

İran, Hürmüz Boğazı üzerindeki hâkimiyetinin ABD'nin İran'la yeni bir savaşa girme isteğini azaltacağına ve bunun da İsrail'in askerî seçeneklerini sınırlayacağına inanıyor. İsrail'in stratejisi 2023'ten bu yana askerî zafere dayanıyor. Savaş olmadan İsrail'in stratejisi kafeste kalacak.

İsrail, savaştan bu yana bölgede yeni bir müttefik kazanmadı. İran, İbrahim Anlaşmaları'nın daha fazla genişlemesinin olası olmadığına, hatta baskı altında olabileceğine inanıyor. İsrail-BAE-Hindistan ekseni, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye arasında kurulan Mekke ittifakının ve ortaya çıkması muhtemel diğer ittifakların meydan okumasıyla karşılaşacak. Araplar İran'dan kaynaklanan tehdidin büyüdüğünü düşünüyor, ancak artık İsrail'i de bir tehdit olarak görüyorlar. Arap güvenlik ikilemi artık her ikisini de hesaba katmak zorunda ve bu İran'ın yararına. İran, bölgedeki gelecekteki güvenlik düzeninin yalnızca İran'ı çevreleme temelinde kurulmayacağına inanıyor.

ABD Üstünlüğünün Sonu Çok Kutuplu Bir Orta Doğu'nun Kapısını Açıyor

ABD'nin bıraktığı boşlukta İran, Çin'in Orta Doğu'da daha büyük bir rol oynayacağını öngörüyor.

Çin'in ekonomik varlığı muhtemelen artacak; rakip ittifaklar arasında barışa aracılık etmedeki diplomatik rolü de aynı şekilde büyüyecek.

Çin, Basra Körfezi'nde daha büyük bir askerî varlık da hâline gelebilir.

Pakistan'la yakın askerî bağları bulunuyor ve geçmişte İran'la deniz tatbikatları gerçekleştirdi. Çin donanması Pakistan'ın Gwador Limanı'nda ve İran'ın Chahbahar deniz tesislerinde üsler kurabilir.

Tüm Körfez ülkelerinin kabul edebileceği bir deniz güvenliği sağlayabilir.

Pakistan'ın Suudi Arabistan ve muhtemelen Kuveyt'le savunma paktları kurarak üstlenmeye hazırlandığı daha büyük güvenlik rolü Çin tarafından destekleniyor. ABD kaçınılmaz olarak Çin'le daha yoğun biçimde rekabet etmek zorunda kalacak ve bu rekabet ABD'nin Orta Doğu politikasının niteliğini değiştirecek.

Avrupa da yeni bir tutum benimsemek zorunda kalacak. Avrupa'nın Orta Doğu politikası 1950'lerden bu yana Washington'ın çizgisini izledi; Tahran, bunun özellikle Avrupa'nın İran'a yönelik tutumu söz konusu olduğunda geçerli olduğuna inanıyor.

Artık Avrupa'nın Orta Doğu'daki enerji arzının istikrarı ve ticaret etrafında şekillenen kendi çıkarları da yeni bir tutum benimsemesini gerektiriyor.

Tahran açısından, Brüksel'in İran ile Arap komşuları arasında nüfuz sahibi bir arabulucu rolü oynayabilmek için İran'la kopmuş bağlarını yeniden kurmaya istekli olduğu şimdiden açık.

Avrupa'nın Arapların güvenlik ihtiyaçları açısından ne ölçüde yararlı olacağı, Tahran üzerinde belli ölçüde nüfuz sahibi olmasına bağlı olacak.

İran, Orta Doğu'nun yakın geleceğini ABD etkisinin gerilemesinin belirleyeceğini düşünüyor. Bir boşluk ve dönüşüm dönemi yaşanacak. İran, ortaya çıkan düzenin şekillenmesinde etkili olmak için geniş fırsatlar görüyor ve kendisini bu düzenin önemli bir parçası olarak görüyor.

Orta Doğu'nun yalnızca İran'a karşı örgütlendiğini değil, farklı aktörlerin çok çeşitli ekonomik ve güvenlik çıkarlarını yansıttığını düşünüyor.

Bu arada Suudi Arabistan ile BAE arasındaki gerilim gibi başka gerilimler de su yüzüne çıkacak.

Yeni bir düzen; Türkiye'nin İsrail konusunda, Pakistanlıların Hindistan ve İsrail konusunda daha fazla kaygı duyacağı, Suudilerin ise İran'a ilişkin kaygılarıyla İsrail ve BAE'ye ilişkin kaygıları arasında denge kurmak zorunda kalacağı gerçeğini hesaba katmak zorunda olacak. Bu karmaşa içinde Çin, Rusya ve Avrupa'nın çıkarları sonuçların şekillenmesinde iç içe geçecek. Gelecek kaotik görünüyor ve bu da İran üzerindeki askerî ve ekonomik baskının gerilemesi anlamına geliyor.

Dipnotlar:

* Vali Nasr, Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nde (CSIS) dışarıdan kıdemli danışmandır.

Türk Diplomasisinin Stratejik Anahtarlarından Biri: Yunus Emre Enstitüsü

DR. ENDER KORKMAZ
www.kritikbakis.com

Bir ülkeyi güçlü kılan nedir? Sorunun cevabı artık yalnızca ekonomik ve askerî kapasiteyle ya da klasik diplomasi faaliyetleriyle sınırlı değil. Başka toplumlarda sempati ve güven oluşturabilmek, o ülkeye yönelik merak ve yakınlık geliştirebilmek de bu gücün yumuşak ama ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş durumda. Kamu diplomasisi olarak adlandırılan bu alan içerisinde bir ülkenin dili, kültürü, sanatı ve akademik birikimi önemli bir yer tutuyor. Türkiye'nin kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren, önemli bir birikime ve potansiyele sahip kurumlarından biri de Yunus Emre Enstitüsü…

Fransa'nın 1907'den itibaren Institut Français, İngiltere'nin 1934'ten bu yana British Council, Almanya'nın ise 1951'den beri Goethe-Institut aracılığıyla yürüttüğüne benzer kurumsal bir kültürel diplomasi faaliyeti, Türkiye'de görece geç bir tarihte, 2007 yılında Yunus Emre Enstitüsünün kurulmasıyla başladı. Elbette Türkiye'nin bundan önce de kamu diplomasisi ve kültürel tanıtım faaliyetleri vardı. Ne var ki geçmiş dönemlerde bu faaliyetlerin önemli bir kısmı, Türkiye'nin son derece zengin kültürel birikimini birkaç klişe unsurun içine hapseden dar bir temsil anlayışıyla yürütülüyordu. Türk rakısı, dansöz, lokum, Türk kahvesi ve birkaç yemek, kimi zaman neredeyse Türkiye'nin bütün kültürel dünyasını temsil eden unsurlar hâline gelebiliyordu[1]. Bu tablo biraz da dönemin diplomatik çevrelerinde hâkim olan, kendi toplumunun kültürel derinliğiyle yeterince temas kuramayan ve Türkiye'yi dışarıya çoğu zaman oryantalist ve popüler klişelere dayalı dar bir repertuar üzerinden anlatan anlayışın sonucuydu. Yunus Emre Enstitüsünün kuruluşu bu bakımdan önemli bir kırılma noktası oluşturdu. Türkiye ilk kez dilini, edebiyatını, müziğini, sanatını, tarihini ve entelektüel birikimini daha bütünlüklü ve kurumsal bir biçimde dünyaya anlatabilecek kurumsal bir yapıya kavuştu.

Ne yazık ki Yunus Emre Enstitüsü son dönemde çeşitli olumsuzluklarla, hatta adli süreçlere taşınan bazı olaylarla anıldı. Oysa, benim de 2017-2020 yılları arasında Kyiv (Kiev) şubesinin kurucu müdürü olarak görev yaptığım; bu güzide kurum, esasen bütün Türkiye'nin gurur duyması ve sahip çıkması gereken önemli bir kamu diplomasisi aracıdır. Kendi görev dönemimden birkaç örnek vermek bile Enstitünün üstlenebileceği misyonun ne denli geniş ve stratejik olduğunu göstermeye yeter.

Kyiv'de görev yaptığım yıllarda onlarca kültürel ve sanatsal etkinlik düzenledik, yüzlerce kişiye Türkçe öğrettik. Fakat bugün geriye dönüp baktığımda, bazı faaliyetlerimizin diğerlerine göre daha önemli olduğunu görüyorum. Bunlardan biri Kyiv'de yaşayan Gagauz topluluğuyla kurduğumuz ilişkiydi. Şehrin Gagauz nüfusu içinde son derece eğitimli ve nitelikli insanlarla tanışmıştım. Bununla birlikte özellikle şehirde yaşayan ailelerde Gagauzcanın günlük hayatta giderek daha az kullanıldığını, Rusçanın ise daha baskın hâle geldiğini gözlemliyordum. Moldova ve Ukrayna'nın güneyindeki Gagauz topluluklarında Gagauzca daha canlı biçimde varlığını sürdürüyordu. Buna karşılık Kyiv gibi büyük bir şehirde kent hayatı, farklı topluluklardan kişilerle

yapılan evlilikler ve çocukların ağırlıklı olarak Rusça eğitim görmesi, özellikle ikinci nesilde Gagauzcanın kullanım alanını daraltabiliyordu.

Bu kültürel bağın zayıflamasının önüne geçilmesine katkı sunabilmek amacıyla iki yönlü bir çalışma başlattık.

Bir taraftan Kyiv'de Gagauz Kültür Günleri'ne ev sahipliği yaparak Gagauz kültürünün görünürlüğünü artırmaya çalıştık; diğer taraftan Yunus Emre Enstitüsü yönetiminin onayı ve desteğiyle Kyiv'de yaşayan Gagauzlara herhangi bir ücret talep etmeksizin Türkiye Türkçesi dersleri vermeye başladık. Benzer şekilde Kyiv'deki Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri ile de verimli kültürel paydaşlıklar kurduk.

Kültürel faaliyetlerin yanı sıra Türkiye ile Ukrayna arasında kalıcı bağlar kurabileceğini düşündüğümüz farklı kesimlerle de temas etmeye çalıştık.

Kırım ve Kazan Tatarlarının öncülük ettiği, ana akım Sünni geleneğe mensup önemli bir Müslüman toplulukla daha önce yeterince gelişmemiş olan diplomatik temaslar, bir cuma namazında başlayan tanışıklıkla kısa sürede kurumsal bir ilişkiye dönüştü; bu topluluktan bir grup Enstitümüzde Türkiye Türkçesi öğrenmeye başladı ve zamanla Türkçeyi dinî hizmetlerinde de kullanmaya yöneldi.

Böylelikle Kyiv'de yaşayan Türklerin dinî konularda da iletişim kurabilecekleri, Türkiye ile yakın ilişkilere açık bir çevreyle temasları güçlenmiş oldu.

Ukrayna Devlet Sınır Muhafız Servisiyle geliştirdiğimiz iş birliği sayesinde pasaport ve gümrük kontrollerinde görev yapan bazı personele Türkçe öğretmeye başladık; bunun Türkiye'den gelen vatandaşların günlük temaslarını kolaylaştıran küçük ama somut bir faydası da oldu. Kyiv Milli Dilbilim Üniversitesiyle yürüttüğümüz çalışmalar ise daha uzun vadeli sonuçlar doğurdu: öğrencilerin Türkiye'de lisansüstü eğitim almalarını teşvik ettik, yüksek lisans ve doktora başvurularını destekledik; bunlardan bazıları Türkiye Burslarıyla eğitimlerini sürdürerek akademik hayata katkılar sundu. Dönemin Kyiv Ulusal Havacılık Üniversitesiyle de ilişki kurarak personeline Türkçe eğitimi vermeye başladık. Havacılık ve ileri teknoloji alanındaki Türk-Ukrayna ilişkilerinin taşıdığı potansiyel düşünüldüğünde, bugün geriye baktığımda bu tür çalışmaların kültürel diplomasinin çok ötesinde, akademiden ekonomiye ve stratejik sektörlere uzanabilecek ilişkilerin insan altyapısını oluşturduğunu daha iyi görüyorum.[2]

Elbette ülke açısından stratejik sonuçlara da hizmet edebilecek bu tür faaliyetleri gerçekleştirebilmek, ancak Yunus Emre Enstitüsünün doğru işleyen, liyakati önemseyen ve sahadaki yöneticileri inisiyatif almaya teşvik eden yapısı sayesinde mümkün olabiliyordu.

Gerek dönemin Enstitü yönetiminin gerekse o yıllarda Türkiye'nin Kyiv Büyükelçisi olan Yönet Can Tezel'in teşviki ve desteğiyle, burada saydıklarım haricinde önemli pek çok başka çalışmayı da hayata geçirme imkânı bulduk.

Bu tecrübe bana Yunus Emre Enstitüsünün alelade bir kültür kurumu olmadığını; doğru yönetildiğinde Türkiye'nin kültürel, akademik ve hatta daha geniş stratejik hedefleri için çok farklı imkânlar üretebilecek değerli bir kurum olduğunu gösterdi. Bu nedenle bugün devam eden adli süreçlerle kurumun kendisini birbirinden ayırmak gerekir. Elbette varsa yanlışların ortaya çıkarılması ve sorumluların hukuk önünde hesap vermesi önemlidir; ancak henüz sonuçlanmamış yargı süreçleri üzerinden Yunus Emre Enstitüsünün kurumsal birikiminin ve ülkemiz açısından taşıdığı değerin gölgelenmesine de izin verilmemelidir.

Yunus Emre Enstitüsüne yakın zamanda Prof. Dr. Selim Argun başkan olarak atandı. İstanbul gibi kültürel bakımdan zengin ve kozmopolit bir şehirde yetişmiş, lisans ve lisansüstü eğitiminin önemli bir bölümünü yurt dışında tamamlamış, uluslararası tecrübe edinmiş ve farklı kültürlerle temas etmiş bir isim olan Argun'un kişisel ve mesleki birikimi, Enstitü açısından önemli avantajlar barındırıyor. Haddi zatında Yunus Emre Enstitüsünü yönetecek kadroların sivil toplumdan akademiye, kültür-sanattan dil öğretimine, kamu diplomasisinden devletin bürokratik işleyişine kadar oldukça geniş bir alanda bilgi ve tecrübe sahibi olması gerekiyor. Selim Argun'un eğitimi ve mesleki kariyeri enstitünün bu alanlardaki ihtiyacıyla büyük oranda örtüşüyor.

Tabii ki daha çok ilahiyat-diyanet eksenli bir formasyondan gelen Prof. Dr. Argun'un önünde kendisi açısından yeni sayılabilecek bazı alanlar ve meydan okumalar da çıkacaktır. Ancak sahip olduğu güçlü akademik ve uluslararası birikimi, farklı alanlardan gelen liyakatli ve çok yönlü bir kadroyla birleştirebilirse, Yunus Emre Enstitüsünü kısa süre içerisinde yeniden güzel işler ve başarılı projelerle anmamız hiç de uzak bir ihtimal değil.

Dipnotlar:

[1] Bu tür haberlere yabancı basından bazı örnekler için bkz. Douglas Larsen, "Douglas Larsen's Washington News Notebook", Santa Cruz Sentinel, 9 Kasım 1956, Cilt/Yıl 100, No: 266, s.17.

"A Warm Welcome at the Turkish Embassy", The Canberra Times, 9 Eylül 1969, Cilt: 44, No: 12411, s.10.

"Turkish Dancer Delights", The Canberra Times, 6 Temmuz 1974, Cilt: 48, No: 13801, s.1.

[2] 2017-2020 yılları arasında Kiev Yunus Emre Enstitüsü, "Tarihte Türk-Ukrayna İttifakları" paneli, Kiev Türk Sinema Günleri, Türkçe diksiyon çalışmaları, Hürrem Sultan (Roksolana) paneli ve Mehmet Âkif Ersoy üzerine düzenlenen programlar gibi pek çok akademik ve kültürel faaliyete ev sahipliği yaptı. 2019'da iki haftaya yayılan Türk Kültür Günleri de konserlerden Türk mutfağına, sergilerden Türk Filmleri Haftası'na uzanan kapsamlı bir programdı. Bunlar, o dönemde gerçekleştirilen çok sayıdaki faaliyet arasında kültürel ve akademik etkileri bakımından ayrıca anılmayı hak eden örneklerden bazılarıydı.

Tarih Neden ve Nasıl Sekülerleşti?

PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK
www.kritikbakis.com

İnsan niçin tarih okur, tarihle neden ilgilenir? Tarih bilgisi ve bilinci bir insanın hayatını değiştirir mi? Tarihî bilginin konusu sadece belgeler, kalıntılar veya geçmişe dair izler olabilir mi? Tarihin, tek tek olay ve olguların dışında ve ötesinde daha büyük ve önemli başka bir amacı olabilir mi? Modern öncesi dönemde insanlar tarihten ne bekliyorlardı, tarihi nasıl okuyorlardı, niçin tarihle ilgileniyorlardı, modern toplumlar tarihle neden ilgileniyor, neden ve nasıl tarih okuyorlar? Bu sorular öteden beri zihnimi kurcalıyor. Bu soruların cevaplarını geleneğimizde aradığımda bugün için ilginç cevaplarla karşılaşıyorum. Mesela Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah'ın Câmiu'd-Düvel adlı eserinde "tarih olmazsa insanların bir zamanlar balçıktan yaratıldığını bile unutabileceklerini" söyler. Geleneğimizde tarih, ibret, hatırlatma, insanları uyandırma, nereden geldiklerini, nerede olduklarını ve nereye gittiklerini haber vermedir. Bu anlamda tarihin geleneğimizdeki rolü, onu adeta ahlakın bir meselesi haline getirmektedir. Ancak modern dönemlerle birlikte tarih bir yandan bilimsellik adı altında bütün ahlaki özelliklerinden arındırılmış diğer yandan ulus-devletlerin hayali cemaat veya icat edilmiş geleneklerinin aracı haline getirilmiştir. Tüm bu süreçlere neden olan temel amil ise kanımca tarihin sekülerleşmesidir. Bu yazıda tarihin sekülerleşmesinin hangi nedenlerle, nasıl vuku bulduğunu tahlil etmeye, sonuçlarını tartışmaya çalışacağım.

Tarih düşüncesinin sekülerleşmesini anlamaya çalışırken temel ölçüt, tarihin dinî mahiyet ve muhtevadan arındırılması ile tarih bilgisinin seküler bir epistemoloji içinde yeniden inşa edilmesini birbirinden ayırmaktır. Tarihin sekülerleşmesi, tarih kitaplarından Tanrı'nın, peygamberlerin, vahyin veya kutsal metinlerin çıkarılması hadisesinden çok daha başka bir şeydir. Belgeye dayanmak ile seküler tarih yazmak birbirinden farklı durumlardır. Modern tarih disiplininin doğuşunu dinî tarihin yerini bilimsel tarih aldı şeklinde anlatmak da açıklamaya çalıştığım dönüşümü fazlasıyla basitleştirir. Ben meseleyi çok daha farklı okuyorum. Tarih önce bir teolojik anlam ufku olmaktan çıkarılmış, sonra özerk bir insanî araştırma alanı hâline getirilmiş, ardından bu alanın epistemolojik meşruiyeti arşiv, belge, filoloji, kaynak tenkidi ve olgusal doğrulanabilirlik üzerine kurulmuştur. Ama tarihin anlamını açıklamak için teolojinin yerine ilerleme, akıl, medeniyet, millet, sınıf, üretim biçimi, coğrafya, biyoloji veya evrim gibi yeni üst açıklama ilkeleri yerleştirilmiştir. Anlayacağınız tarihin sekülerleşmesi, tarihten metafiziğin çıkarılmasından ziyade, metafiziğin biçim değiştirmesidir.

Bu süreci geriye doğru takip ettiğimizde, XIX. yüzyılda Leopold von Ranke ile karşılaşırız. Ama bence Ranke bir sebep değil sonuçtur. Zihniyet anlamında asıl kırılma XVIII. yüzyıl Aydınlanması'nda meydana gelir, fakat Aydınlanma'yı da dine karşı akıl gibi kaba bir düalizmle okumamak gerekir. Aydınlanma düşünürlerinin önemli bir bölümü Tanrı'yı reddetmekten ziyade kilise otoritesini, hurafeyi, fanatizmi ve metafiziğin bilgi üzerindeki tekelini sorgulamış, hatta doğal din veya rasyonel din arayışları geliştirmiştir.

Voltaire'in Ulusların Töreleri ve Ruhu üzerine Bir Deneme (Essai sur les mœurs et l'esprit des nations)'sini bu bakımdan tarih düşüncesinde bir dönüm noktası olarak görülebilir. Voltaire, Bossuet'nin ilahî kader/ilahi takdir merkezli Hıristiyan tarih tasarımına karşı, dünya tarihini insan toplumlarının gelenekleri, kurumları, savaşları, ticaretleri, bilimleri ve kültürleri üzerinden anlatmaya girişir. Tarihin merkezine vahyi değil insanlığın dünyevî tecrübesini yerleştirir. Voltaire'in Hıristiyanlığı reddetmek gibi bir amacı yoktur, asıl gayesi tarihsel açıklamanın anlam ufkunu Avrupa Hıristiyanlığından çıkarıp daha geniş bir insanlık tarihine açmaktır. Nitekim Voltaire'in tarih yazımı, Hıristiyan olmayan ve Hıristiyan eskatolojisine dayanmayan kapsamlı bir dünya tarihi inşa teşebbüsü olarak telakki edilebilir.

Vico, seküler tarih düşüncesini bir dinsizleşme hikâyesine indirgenemeyeceğini gösteren düşünürlerden biridir. Yeni Bilim (Scienza nuova)'de tarihsel dünyanın insan tarafından yapılmış olması ile onun insan tarafından bilinebilir olması arasında bir irtibat görür. İnsanların yaptığı dünyayı insanlar anlayabilir. Vico'nun Verum-factum ilkesi modern tarih düşüncesinin temel öncüllerinden biridir. Buna karşın Vico'nun tarih felsefesi dinden ayrı bir tarih felsefesi olarak da görülemez. Zira ilahî takdir/providans Vico'nun düşüncesinin merkezinde kalmaya devam eder. Vico bize tarihsel açıklamanın insanîleşmesi, zorunlu olarak Tanrı'nın tarihten kovulması anlamına gelmediğini öğretir. Sekülerleşme ile insanileşme aynı süreç değildir, bununla birlikte modern tarih bilincinin oluşumunda bu iki düşünce giderek birbirine yaklaşmıştır.

Aydınlanma'dan sonra Condorcet, Turgot, Montesquieu, Hume, Smith, Kant ve nihayet Hegel üzerinden bir dönüşüm yaşanır. İnsanlık tarihinin artık ilahî bir planın gerçekleşmesi olarak değil, insan aklının, toplumların, ekonomik ilişkilerin, hukuk biçimlerinin ve kurumların gelişimi olarak okunabileceği fikri güçlenir. Tarihin anlamı gökten yere indirilir. Daha önce tarihsel olayların nihai anlamı yaratılış, peygamberlik, kurtuluş, kıyamet ve ilahî takdir ufkunda aranırken artık insanlığın ilerlemesinde, uygarlığın gelişmesinde, aklın özgürleşmesinde veya toplumsal örgütlenmenin karmaşıklaşmasında aranır. Aydınlanma düşünürleri dinî tarih yorumunu reddederken onun yerine ilerleme fikrini koymuşlardır, bu çizgi Condorcet, Montesquieu, Rousseau ve Kant'tan Hegel'e, oradan Marx'a kadar uzanır. Tabii bu çizgide Edward Gibbon'ın Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküş Tarihi (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire) adlı kitabının tarihin sekülerleşmesi bakımından özel bir önemi var. Gibbon, Roma tarihini Hıristiyan ilahi takdirin içinden çıkarmaya, Hıristiyanlığı tarihsel bir fenomen olarak açıklamaya, klasik tarih ile modern eleştirel tarihçiliği birleştirmeye çalışarak seküler bir tarih nasıl yazılır sorusunun uygulamalı bir cevabını vermiştir.

Burada belki bir istisna olarak Herder'den bahsedebiliriz. Herder, her toplumun kendine özgü tarihsel dünyasını, Volksgeist fikrini, kültürlerin çoğulluğunu, tarihsel bağlamı, insanlığın tek bir çizgisel ilerleme modeline indirgenemeyeceğini savunarak söz konusu bu ilerlemeci ve tek kutuplu tarih anlayışından uzaklaşır. Ama ifade ettiğimiz gibi bu çizgide Herder bir istisnadır.

Seküler tarih, Tanrı'nın tarih üzerindeki hükmünü ortadan kaldırırken tarihin kendisine neredeyse tanrısal bir anlam yüklemiştir. İlerleme, insanlığın kurtuluşunun yeni adı olmuş, akıl, tarihin gizli öznesi hâline gelmiş, Hegel'de Dünya Tini, Marx'ta üretim ilişkileri ve sınıf mücadelesi, Comte'ta pozitif bilim ve insanlığın gelişme yasaları, başka düşünürlerde ırk, kültür, medeniyet, coğrafya veya biyoloji tarihsel sürecin açıklayıcı ilkeleri olarak ortaya çıkmıştır. Karl Löwith'in Tarihte Anlam (Meaning in History)'da yaptığı teşhise göre, modern tarih felsefelerinin ilerleme ve kurtuluş tasarımları, biçim değiştirmiş Hıristiyan eskatolojileridir. Carl Schmitt, Siyasi İlahiyat'ta modern siyasal kavramlar, sekülerleşmiş teolojik kavramlardır, der. Hans Blumenberg ise, The Legitimacy of the Modern Age adlı eserinde modernliğin sekülerleştirilmiş teolojiden ibaret olmadığını ve modern insanın kendi meşruiyetini inşa ettiğini savunur. Ben bu iki tezi yani modern tarihin hem Hıristiyanlıktan miras aldığı zaman yapısını dönüştürmesini hem de bu mirası aşarak insanın kendi tarihsel meşruiyetini kurmaya çalışmasını birbirinin alternatifi olarak değil, modern tarih düşüncesinin düalist karakterini açıklayan birbirinin mütemmim cüzi olarak görüyorum. Neden böyle dediğimi biraz açmam gerekiyor.

Tarihin bilim hâline gelmesi, tarih felsefesinin sekülerleşmesinden farklı bir süreçtir. XIX. yüzyıla Almanya'da Barthold Georg Niebuhr, Ranke, filoloji ve kaynak tenkidi, akabinde Fransa'da Charles-Victor Langlois ve Charles Seignobos, İngiltere'de farklı ampirik tarih gelenekleri, üniversitelerin, arşivlerin, tarih cemiyetlerinin, süreli yayınların ve akademik kürsülerin ortaya çıkışı tarihin profesyonelleşmesini ve disiplinleşmesini sağlamıştır. Modern akademik tarihçiliğin temelleri XIX. yüzyılın ilk yarısında Almanya'da oluşmuş, akabinde Ranke ve Niebuhr modeli Batı Avrupa ve Amerika'ya yayılmıştır. Tarih artık kronik yazıcılığından, edebî anlatıdan veya siyasî hafızadan ayrılarak uzmanlık gerektiren bir akademik disiplin olarak örgütlenmiştir. Ranke'yle başlayan mezkûr anlayış tarihin bizatihi kendisinin sekülerleşmesi değildir, tarihin sekülerleşmesinin epistemolojik sonucudur. Sebeplerle sonuçları birbirine karıştırmamak gerekir. Tarihçinin görevinin arşiv belgesine, tanıklığa, filolojik eleştiriye ve doğrulanabilir olgulara dayanmak olduğu düşüncesi, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında pozitivist bilim idealinin prestijiyle birleşerek güçlü bir norm hâline gelmiştir. Profesyonel tarihçilik, sert tarihsel olguları arşiv araştırması yoluyla yeniden inşa etmeyi ve yorum, değer

yargısı, hayal gücü veya spekülasyondan kaçınmayı kendisinin bilimsel kimliğinin önemli bir unsuru olarak gördü. Ne var ki çağdaş tarihçilik tarih disiplininin bu pozitivist öz-imgesinin bir keşif değil tarihsel olarak icat edildiğini ve bilimsel statüsünün olgulara dayanmak kadar basit olmadığını artık açıkça göstermektedir.

Bu sürece Ranke'nin katkısı, tarihsel araştırmanın arşiv, kaynak tenkidi ve tarihsel bağlam ilkeleri etrafında profesyonelleşmesine yaptığı etkidir, fakat onun kendi entelektüel dünyası dinî ve teolojik unsurlardan bütünüyle arınmış değildir. Hatta Ranke'nin daha sonra bilimsel tarihçiliğin kurucu babası olarak kutsanması, tarih disiplininin kendi kurucu mitlerinden birini oluşturmuştur. Ranke'nin arşivci yönünün ve bilimsel tarih anlatısının arkasında klasik filoloji ve teoloji eğitiminin de bulunduğu gösterilmiştir. Dolayısıyla Ranke geldi, Tanrı gitti, bilim geldi şeklindeki anlatı tarihsel olarak savunulması kolaycılık olur. Ranke'nin kendisi sekülerizmin sıradan bir temsilcisi değildir, ancak Ranke sonrası akademik tarihçilik, onun metodolojik mirasını giderek daha katı bir olguculuk/faktüalizm içerisinde yeniden yorumlamıştır.

Ranke, olgu ile yorumu karşı karşıya getirir ama esasında olgu ile yorum birbirinin karşıtı değildir. Mesela bir tarihçi 1453'te İstanbul fethedildi dediğinde olgusal bir önerme ortaya koyar, fakat fetih, işgal, dönüşüm, çağ açılması, imparatorluk aktarımı, medeniyet değişimi veya siyasî yeniden yapılanma gibi kavramlarla bu olayı anlamlandırmaya başladığında artık yorum alanına girmiştir. Üstelik ilk cümle bile yorumdan bağımsız değildir. Fetih kelimesinde dini ve tarihsel bir anlam yükü vardır. Olay ile olayın tarihsel anlamı da aynı şey değildir. Tamam, Ranke'nin (Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514, 1984) 'gerçekte nasıl olduysa öyle' (wie es eigentlich gewesen) ideali, olgusal doğruluk bakımından tarihçilik zaviyesinden vazgeçilmez bir öneme sahip olabilir, fakat tarihin anlam problemi sadece bu ilkeyle çözülemez. Nitekim Windelband ve Rickert'in idiografik (tekil ve kendine özgü) tarih bilimi tartışmaları, tarihsel araştırmanın doğa bilimlerindeki gibi yasa arayışından farklı bir epistemik mantığa sahip olduğunu vurgulamış, tarihsel tekilliğin veri biriktirilerek kavranamayacağını göstermiştir. Akabinde Dilthey, Croce, Collingwood, Gadamer, Ricoeur, Hayden White ve çağdaş anlatı teorileri, tarihsel bilginin yorumlayıcı karakterini farklı şekillerde yeniden gündeme getirmişlerdir.

Kanaatimce, belge varsa tarih vardır, yorum varsa spekülasyon vardır biçimindeki anlayış, tarih biliminin sekülerleşmesinden çok onun XIX. yüzyıl pozitivist epistemoloji tarafından daraltılmasıdır. (Carlo Ginzburg da belge ile tarih arasındaki zorunlu ilişkiyi başta Peynir ve Kurtlar kitabı başta olmak üzere hemen her eserinde sıkı bir şekilde eleştirir. Zira Ginzburg'a göre modern öncesi toplumlar genellikle şifahi bir kültür dünyası içinde yaşıyordu ve yazılı belgeler de genellikle iktidar tarafından kaleme alınıyordu. Bu durumda belge eşittir tarih demek ne kadar anlamlı olabilir ki?) Çünkü yorumdan kaçmak mümkün değildir. Tarihçi hangi belgeyi arşivden çıkaracağını, hangi belgeleri birbiriyle ilişkilendireceğini, hangi dönemi başlangıç kabul edeceğini, hangi kavramları kullanacağını, hangi aktörleri özne yapacağını, hangi olayları neden-sonuç zinciri içinde değerlendireceğini ve hangi olayları dışarıda bırakacağını zımni veya aşikâr bir biçimde önceden yorumlayarak dile getirir. Arşiv, tarihçiye işlenmemiş geçmiş sunmaz, arşiv de iktidarların, devletlerin, bürokrasilerin ve tarihsel unutmaların ürünüdür. Arşivde bulunmayanların tarihsel olarak hiç var olmadığını söyleyemeyiz. Michel-Rolph Trouillot'un Geçmişi Susturmak: Tarihin Üretilmesi ve İktidar'ta gösterdiği üzere tarihsel sessizlik, olayın gerçekleştiği andan arşivlenmesine, arşivlenmesinden anlatılmasına kadar farklı aşamalarda üretilebilir. Bu bakımdan belgecilik, kendi sınırlarının farkında olmadığı zaman, geçmişin hakikati ile arşivin hakikatini birbirine karıştırabilir. Daha da kötüsü ve vahimi arşivin ya da belgenin bizzat kendisini hakikat zannedebilir. (Bu konuda Stoler, Ann Laura. Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense adlı kitabı da çok anlamlı ve öğreticidir.)

Genellikle, farkında olunsun veya olunmasın tarihin bilim olma süreci veya bilimselleşmesi ile sekülerleşmesi birbirine karıştırıldığını ifade etmiştik. Seküler tarih bilimsel, seküler olmayan tarih efsane veya hurafe olarak telakki edilir. (Mesela Taberî'ye, Makdisi'ye, Kafiyeci'ye ve Taşköprülüzade'ye baksalardı, tarihin nazari bilimler veya ameli hikmet içinde ele alındığını fark ederler, bilimsellik ile sekülerlik arasında bir özdeşlik olmadığını görebilirlerdi, lakin bu başka bir bahis) Hegel gibi düşünürler tarih hakkında büyük bir anlam ve gelişme teorisi kurarken akademik tarihçiler spekülasyona itiraz etmişlerdir. Fakat ironik olan şu ki; modern tarih disiplininin temel kavramları olan gelişme, tarihsel dönemler, Volksgeist, tarih ile tarihöncesi ayrımı ve Avrupa merkezli tarihsel zaman tasavvurları gibi kavramlar Hegelci tarih felsefesinden beslenmiştir. Marx ise daha radikal bir hamle yaparak Hegelci diyalektiği ayakları üzerine oturtmuş ve tarihsel hareketi üretim biçimleri, sınıf ilişkileri ve maddî hayatın yeniden üretimi üzerinden açıklamıştır. Söz konusu açıklamayla tarihin Tanrı tarafından yönetildiği fikri yerine, tarihin kendi içkin mekanizmaları tarafından belirlendiği fikri geçmiştir. Buna rağmen Marx tarihsel zorunluluk fikri üzerinden yeni bir teleoloji kurmuştur ve bunun için Marx'ın seküler tarih düşüncesinin metafizikten tamamen kurtulduğu söylenemez. (Konuyu dağıtmamak adına meraklıları için şu yazımı tavsiye edebilirim; "Apokaliptik Komünist ve Mesihanist: Marx'ı ve Marksizmi Politik Teoloji Kontekstinde Tefsir Etme Teşebbüsü", Politik Teoloji Yazıları, , Sentez Yayınları 2023)

Benzer manzaranın pozitivizm için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Auguste Comte'un üç hâl yasası, insanlığın teolojik, metafizik ve pozitif aşamalardan

geçtiğini ileri sürerken aslında insanlık tarihini belirli bir istikamete yerleştirir. Teoloji tarihsel bilginin eski aşamasıdır, pozitif bilim ise onun ulaşacağı olgunluk. Böyle bakıldığında bilimsel tarih, geçmişi nesnel biçimde araştıran bir yöntem olmaktan çıkar, insanlığın kendisi hakkında yeni bir ilerleme anlatısı inşa eden seküler bir teolojiye dönüşür. Burada da yine aynı paradoksla karşılaşırız. Pozitivist düşüncenin bir yönü gözlenebilir olana epistemik öncelik verirken, diğer yönü gözlemlenemeyen varlıklar hakkında ihtiyatlı hatta şüpheci olmayı önerir, Tanrı gibi aşkın varlıkların bilgi alanındaki statüsü de bu epistemoloji içerisinde problem hâline gelir. Anlayacağınız pozitivizm metafizikten kurtulmak isterken kendi tarihsel gelişim şemasını metafizik bir kesinlikle sunmaya başlar. Karşı çıktığı metafiziği tersinden üreterek seküler bir metafizik inşa eder.

Burada artık şu sorunun sorulmasının zamanı geldi de geçiyor diye düşünüyorum. İnsanlık tarihini Tanrısız, peygambersiz, kutsal kitapsız, saf insan özgürlüğü ve tarihsel determinizmlerle anlatmak ne zamandan beri bilimsel sayılmaya başlandı? Görebildiğimiz kadarıyla epistemik olarak meşru ve akademik olarak saygın bir tarih anlatısı içinde bu yaklaşımın belirgin biçimde normalleşmesi XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın sonlarına uzanan süreçte gerçekleşmiştir. Bu süreç birbiriyle bağlantılı birkaç gelişmenin izdivacından meydan gelmiş görünüyor. Şöyle ki; Aydınlanma, ilahi takdiri tarihsel açıklamanın zorunlu ilkesi olmaktan çıkardı, Alman tarihçiliği tarihsel olayların kaynak eleştirisiyle araştırılmasını kurumsallaştırdı, pozitivizm gözlenebilir olguları epistemik imtiyaza kavuşturdu, Marx ekonomik ve toplumsal mekanizmaları tarihsel açıklamanın merkezine yerleştirdi, Darwinci evrim düşüncesi insanı biyolojik tarihin içine yerleştirdi, sosyoloji, antropoloji ve iktisat tarihsel değişimin toplumsal yasalarını araştırmaya başladı. Bu şekilde insanlık tarihinin aşkın bir fail olmadan anlamlandırılamayacağı düşüncesi, giderek bilimsel araştırmanın amentüsü hâline geldi. Talal Asad Sekülerliğin Biçimleri kitabında sekülerin dinin doğal olarak geri çekilmesinden sonra kalan tarafsız alan olmadığını iddia eder. Sekülerlik modern kurumlar, iktidarlar ve kavramsal ayrımlar tarafından üretilmiş tarihsel bir formasyondur. (Kapitalizm gibi sekülerlik de evrensel değil tarihseldir)

Diğer yandan Owen Chadwick'in 19. Yüzyılda Avrupalı Aklın Sekülerleşmesi (Birey Yayınları 2004. Orijinal başlık: The Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century) adlı çalışmasının özellikle "Tarih ve Seküler" başlıklı bölümü (ss. 209-252), bu konuda anlamlı bir ayrım yapmayı mümkün kılar. Chadwick, tarihin sekülerleşmesi meselesinin aslında üç farklı soruyu ihtiva ettiğini beyan eder. Tarih, geçmiş hakkında daha fazla bilgi edinildiği için mi sekülerleşmiştir, tarihçilerin din karşısındaki tutumları değiştiği için mi, yoksa bütün bunların haricinde, insanların dünyayı algılama tarzını değiştiren yeni bir tarihsel bilinç ortaya çıktığı için mi? Chadwick'e göre üçüncü ihtimal, kitlesel sekülerleşmeyi anlamak bakımından en dikkat çekici olanıdır.. Çünkü mesele Genesis/köken/yaratılış'ın anlattığı yaratılış tasavvurunun yerini evrim teorisinin almasının ötesinde insan zihninin dünyayı artık süreklilik, değişim, süreç, gelişme ve tarihsel görecelilik kategorileri dâhilinde görmeye başlamasıdır. Chadwick'in nazarında sekülerleşme, dünyanın zaman kipinde ve zihinsel idrakinde yaşanan değişimle alakalıdır. (Bu arada Chadwick'in kitabının Türkçede tek tercümesi 2004 yılında yapılmış ama bu tercüme ne okunabilecek ne de anlaşılabilecek düzeyde. Böylesine önemli bir kitabın mutlaka düzgün ve titiz bir tercümesinin acilen yapılması gerekmektedir.)

Kanımca çağdaş tarih düşüncesindeki ciddi epistemolojik yanlışlardan biri, metodolojik sınırlarını aşarak, ontolojik sonuçlara varmasıdır. Tarihçi 'Tanrı'nın tarihsel müdahalesini bilimsel olarak test edemem' dediğinde metodolojik olarak haklıdır, fakat buradan "Tanrı tarihte yoktur" sonucuna geçerse artık tarihsel yöntemden metafizik bir hüküm çıkarmış olur. (Şakir Kocabaş bunu İfadelerin Gramatik Ayırımı kitabında sarahatle izah etmişti) Aynı şekilde "peygamberlerin vahiy aldığını tarihsel yöntemle doğrulayamam" demek başka, "peygamberlik tarihsel olarak anlamsız bir yanılsamadır" demek bambaşka bir önermedir. İlki metodolojik sınırdır, ikincisi felsefî yorumdur. Seküler tarihçilik söz konusu iki durumu birbirine karıştırdığı ölçüde kendi sınırını aşar. Bu durumdan niçin bahsettim? Son yıllarda çok okunan ve her okuyan da garip bir aydınlanma yanılsaması oluşturan bazı popüler kitapların aslında tam olarak yaptıkları bu olduğu için bu durumdan özellikle bahsetmek gereği duydum. Burada örnek kabilinden iki popüler yazarı bu zaviyeden yakından tahlil etmek gerekiyor. Bunlardan biri Jared Diamond, diğeri Yuval Noah Harari.

Diamond ve Harari gibi dünya tarihi yazarlarının yaptığı veya yapmaya çalıştığı şey, seküler dünya tarihini popüler, disiplinlerarası ve biyolojik-büyük ölçekli önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda yeniden okumaktan ibarettir. Diamond'ın Tüfek, Mikrop Çelik (Guns, Germs, and Steel)'i 1997'de yayımlandığında temel sorusu; neden bazı kıtaların halkları diğerlerini fethedecek silah, hastalık ve teknolojik üstünlüğe sahip oldu? şeklindeydi. Diamond'ın cevabı coğrafya, evcilleştirilebilir bitki ve hayvanların dağılımı, tarımın ortaya çıkışı, nüfus yoğunluğu, hastalıklar ve kıtaların eksenleri gibi çevresel koşullardadır. Kendisi de kitabının temel sorusunu neden tarihin farklı kıtalarda farklı geliştiği şeklinde kurar ve açıklamayı çevresel faktörlere dayandırır. Diamond tarih anlatısında doğrudan Tanrı yoktur diye bir cümle kurmaz. Zaten böyle bir cümle kursa biz de tarihini bu perspektiften okurduk. Diamond bunun yerine daha sofistike ve tabii ki daha sinsice bir şey yapar. İnsanlık tarihini ilahî iradeden bağımsız, çevresel ve biyolojik mekanizmalarla

inşa eder. Tarihin faili peygamberler, kutsal gelenekler veya ilahî takdir değil, coğrafya, evcilleştirme, mikrop, nüfus, teknoloji ve çevredir. Aslında Diamond'ın yaklaşımı seküler tarih düşüncesinin eski doğa ve toplum açıklamasını çağdaş bilimlerin diliyle yeniden üretir. Görünüşteki bu bilimsel açıklamanın ardında ise çevresel determinizmle insan özgürlüğü ve tabii ki ilahi takdir arasında bir karşıtlık vardır. Çevresel açıklamanın gücü, tarihsel öznenin özerkliğini ne ölçüde açıklayabilir? Nitekim bu noktayı iyi teşhis eden William H. McNeill'in Diamond'a yönelttiği temel itirazı, kültürün çevrenin ürünü olmadığı, insanların çevrelerini dönüştürdüğü ve kültürel farklılıkların tarihsel süreçte bağımsız bir açıklama gücüne sahip olduğu şeklindedir. ("History Upside Down." The New York Review of Books, 15 Mayıs 1997.) James M. Blaut ise Diamond'ın yaklaşımını çevresel determinizm ve Avrupamerkezcilik/Eurocentrism ilişkisi bakımından eleştirmiştir.
("Environmentalism and Eurocentrism," Geographical Review 89/3 (1999): 391–408.) Yani Diamond'ın seküler tarih anlatısı, Tanrı'yı açıklamadan çıkardığı için bilimsel değil tarihin nedenselliğini doğal mekanizmalara taşıdığı için determinizm riskini de beraberinde taşır.
Harari ise Diamond'dan daha farklı ve daha radikal bir noktadadır. Sapiens'in merkezinde dinî, metafizik veya teleolojik bir çerçevede değil, evrim, bilişsel devrim, tarım, imparatorluk, para, kapitalizm, bilim ve teknoloji vardır. Harari'nin kendi kitabını tanıtırken kurduğu çerçeve son derece açıktır. Sapiens, insan türünün evrimsel köklerinden kapitalizme ve genetik mühendisliğine uzanan bir hikâye inşa eder ve insanın işbirliği kapasitesini hayalî veya ortaklaşa kabul edilen düzenler üzerinden açıklamaya çalışır. (s. 38-45) Harari kendisinden önceki ateist veya materyalist gelenekten farklı olarak dinî açıklamayı reddetmez veya dışarıda bırakmaz. Ama çok daha kötüsünü yapar; dini, para, devlet, insan hakları ve hukukla aynı epistemik kategoriye yani insanların ortaklaşa inandığı hayali düzen/imagined orders kategorisine yerleştirir. Dikkat edilirse Harari, din artık tarihsel olayları açıklamak için gerekli değildir dememekte, dini insan türünün bilişsel ve toplumsal evriminin ürettiği kolektif bir gerçeklik olarak açıklanmaktadır. (s. 44) Harari'nin anlatısında din, tarihin anlamını açıklayan bir anlam ufku olmaktan çıkmış, tarihin açıklanması gereken nesnelerinden biri hâline gelmiştir. Peygamberlik, vahiy, kutsal metin ve Tanrı artık tarihsel izahatın aşkın kaynağı değil, insanlığın icat ettiği büyük işbirliği ağlarının unsurları olarak ele alınır. Bundan sonra insanlığın kendi kendisini açıklaması için artık insanın üzerinde aşkın bir anlam kaynağına ihtiyaç duyulmaz. Ama bir şeyi insanların ortaklaşa inandığı bir düzen olarak açıklamak, onun ontolojik olarak bir kurmaca olduğunu ispat etmez ki! Mesela da para da toplumsal bir olgudur, fakat toplumsal olarak inşa edilmiş olmak gerçek değildir anlamına gelmez.
Hukuk da böyledir, devlet de, üniversite de, vatandaşlık da, hatta dilin kendisi de. Tamam, Harari'nin hayali düzen diye bahsettiği kavram bazıları tarafından güçlü bir izah olarak görülebilir, fakat toplumsal olarak kurulan gerçeklik ile zihinsel kurmaca arasındaki ayrımı titiz yapılmadığında insanı ontolojik indirgemeciliğe bataklığına sürükleyebilir. Kaldı ki para, devlet, hukuk, üniversite, vatandaşlık, dil, din aynı ontolojik statüye sahip değildir. Nitekim Harari'nin eserine yöneltilen eleştirilerde bunu görüyoruz. Eleştirmenlere göre Harari, tarihsel verileri çok geniş genellemelere sıkıştırmış, bazı nedensel bağlantıları kanıtın taşıyabileceğinden daha kesin ifade etmiş ve biyolojik indirgemeciliğe düşmüştür.
Bu arada şunu belirtmeliyim ki, çağdaş insanın devasa miktarda uzmanlık bilgisi içinde kaybolması, akademik disiplinlerin aşırı uzmanlaşması, insanlığın küresel sorunlarla karşı karşıya bulunması, iklim krizi, yapay zekâ, biyoteknoloji, küreselleşme, ulus-devletlerin sınırlarını aşan ekonomik ağlar ve bireyin kendi hayatına dair büyük bir anlam haritası araması da bu tür kitapların cazibesini artırmaktadır. (Bunun için en az on binlik tarihi anlamlı bir bütünlük, sahih bir metafizikle, titiz bilgilerle ve muhkem bir tahkiye ile anlatabilecek Müslüman dünya tarihçilerine ne kadar muhtaç olduğumuzu hassaten ifade etmek isterim) Harari'nin Sapiens'inin milyonlarca satması ve farklı toplumsal çevrelerden okuyuculara ulaşması, onun çağdaş insanın büyük resim ihtiyacına cevap verdiğini gösterir. İnsanlar akademik titizlikle donatılmış spesifik malumat veya bilgi istemiyor, kendi varoluşlarını içine yerleştirebilecekleri bir kozmoloji istiyorlar. Geleneksel toplumda bunu din, mit, kutsal tarih ve metafizik sağlıyordu, modern toplumda ise bunu bilim, evrim, ekonomi, teknoloji ve büyük tarihsel anlatılar sağlayabiliyor. Yani seküler toplum, dinî büyük anlatılardan uzaklaştıkça büyük anlatıya olan ihtiyacını kaybetmiyor, büyük anlatının dilini değiştiriyor. İnsan yine nereden geldik?, neden buradayız?, dünya nasıl oluştu?, insan nasıl ortaya çıktı?, neden bazı toplumlar diğerlerinden daha güçlü oldu?, nereye gidiyoruz? diye soruyor. Kutsal kitapların kozmolojisi geri çekildiğinde bu sorular ortadan kalkmıyor, bu defa evrim, kozmoloji, genetik, arkeoloji, ekonomi ve teknoloji aynı sorulara seküler cevaplar üretmeye başlıyor. Bu zaviyen bakıldığında Sapiens bir tarih kitabı olmaktan çok, seküler çağ mitolojisinin örneği olarak, seküler çağın büyük anlatı ihtiyacını karşılayan bir tarihsel kozmoloji olarak görülmelidir.
Diamond da Tüfek, Mikrop ve Çelik'te coğrafya, tarım ve hastalıklar hakkında ve insanlığın neden eşitsiz geliştiğine dair bir dünya tasavvuru sunar. Diamond, Avrupalıların üstünlüğünü klasik antropolojide veya oryantalizmde olduğu gibi ırkî üstünlükle izah etmek yerine çevresel farklılıklarla açıklayarak önemli bir ideolojik hizmet de görür, ancak bunun bedeli insan iradesinin ve kültürel özerkliğin neredeyse yok farz edilmesidir.

Diamond'ın kendi açıklamasında geleceğin zorunlu olarak belirlendiğini söylemediğini özellikle vurgular, lakin geniş ölçekli çevresel nedensellikleri, kültürel ve siyasal failliği ikinci plana iter.

Harari'nin de Diamond'un da temel sorunu, metodolojik körlüklerinin sonucu aşırı indirgemeciliklere batmış olmaları ve seküler görünümlü teolojiler inşa etmiş olmalarıdır. Bununla birlikte Harari ile Diamond arasında önemli bir farktan da bahsetmek gerekiyor. Diamond tarihin neden böyle farklılaştığını çevre ve coğrafya üzerinden açıklarken, Harari insanın nasıl bir varlık hâline geldiğini biyoloji, biliş ve kolektif hayal gücü üzerinden açıklıyor. Fakat ikisi de insanlık tarihini aşkın bir tarihsel fail olmadan açıklama konusunda aynı modern epistemik zemini paylaşıyorlar. Tarihin arkasında Tanrı'nın ilahi takdiri yoktur, onun yerine biyolojik evrim, coğrafya, çevre, teknoloji, kurumlar, bilişsel kapasite ve kolektif davranış vardır. Bu bakımdan ikilinin eserleri XIX. yüzyılın seküler tarih felsefelerinin popüler çağdaş torunlarıdır, sadece Hegel'in Tini veya Marx'ın üretim biçimi gibi tek bir metafizik ilke yerine çok disiplinli nedensellik ağları kullanırlar.

Tarih düşüncesi sekülerleşirken gerçekten dinden kurtulmuş mudur, yoksa dinin açıklama işlevlerini başka kurumlara mı dağıtmıştır? Modern tarih bilimi geçmişin doğruluğunu belge üzerinden denetler, bu çok kıymetlidir. Fakat modern tarih felsefeleri geçmişin bütününü anlamlandırmak için ilerleme, devrim, sınıf, millet, medeniyet, ırk, kültür veya biyoloji gibi kavramlar üretmiştir. Çağdaş büyük tarih anlatısı ise bunların yanına Büyük Patlama, kozmoloji, evrim, enerji, bilgi ve antroposen gibi kategorileri koymaktadır. Bu şekilde tarih, geleneksel anlamda kutsal tarih olmaktan çıkarken insanın bütün varoluşunu açıklamaya çalışan başka bir seküler kozmoloji hâline gelebilmektedir. Bu nedenle tarihin sekülerleşmesi ile tarihin bilimleşmesini birbirinden ayırmak zorunludur. Bilimleşme, kaynakların eleştirilmesi, belgelerin doğrulanması, kronolojinin sağlamlaştırılması, arşiv çalışmasının sistematikleştirilmesi, filolojik yöntemin geliştirilmesi, kanıt ile iddia arasındaki ilişkinin disipline edilmesi demektir. Sekülerleşme ise tarihin anlamını aşkın-dinî bir çerçeveye zorunlu olarak bağlamaktan vazgeçmek demektir. Bu ikisi tarihsel olarak birlikte ilerlemiştir, fakat özdeş de değildir. Bir tarihçi seküler olabilir ama kötü bir tarihçi olabilir, dindar bir tarihçi son derece titiz bir arşivci olabilir, dinî bir inanç, tek başına tarihsel yöntemin bilimsel niteliğini ortadan kaldırmaz. Aynı şekilde seküler bir tarihçi, Tanrı'yı açıklama dışında bıraktığı için otomatik olarak metodolojik açıdan daha bilimsel hâle gelmez.

Hatta kanımca asıl bilimsel tutum, tarihçinin kendi ontolojik ve epistemolojik varsayımlarını dürüstçe itiraf etmesidir. Eğer ben insanlık tarihini maddî süreçlerle açıklıyorsam, bunu tarihin kendisi böyle diye değil, benim kullandığım açıklama çerçevesi budur diye ifade edebilmeliyim. Eğer dinî inancı tarihsel açıklamanın gerçek bir boyutu kabul ediyorsam, onu hurafe kategorisine yerleştirmek yerine tarihsel aktörlerin dünyasında ne tür bir gerçeklik oluşturduğunu araştırmalıyım diyebilmeliyim. Bunu yapabilmek de tarih hermeneutiği içinden düşünebilmekle mümkün görünüyor. Tarih hermeneutiğinin temel itirazı tarihsel aktörlerin dünyasını onların anlam ufkunu silerek açıklama teşebbüsünde bulunmamasıdır. Gadamer'in hermeneutiği, Ricoeur'ün anlatı ve tarih düşüncesi, Collingwood'un yeniden düşünme anlayışı ve Dilthey'in tin bilimlerine ilişkin yaklaşımı farklı teorik çerçevelerden hareket etseler de insan eyleminin dışsal nedenlerin sonucu olmadığını, eylemin, aktörün kendisi için taşıdığı anlam içinde tarihsel gerçeklik kazandığını vurgulamalarıdır. Dolayısıyla neden oldu? sorusu kadar aktör için ne anlama geliyordu? sorusu da tarihsel açıklamanın parçasıdır.

Buaraya kadar anlattığımız tarihin sekülerleşmesi meselesi Türk tarih düşüncesi açısından bakıldığında çok daha kritiktir. Zira Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte tarih yazımının profesyonelleşmesi, Ranke, pozitivizm veya Avrupa tarihçiliğinin yöntemlerinin benimsenmesiyle gerçekleşmemiş, tarihin taşıdığı anlamın değişmesiyle gerçekleşmiştir. Geç Osmanlı döneminde tarih derslerinin yaygınlaşması, tarih cemiyetlerinin kurulması, arşiv kurumlarının oluşması, üniversitede tarih bölümünün açılması ve tarih yazımının bilimsel bir faaliyet olarak tanımlanması bu profesyonelleşmenin temel unsurlarıydı. Özellikle II. Meşrutiyet sonrası dönemde tarih cemiyetleri, dergiler, arşiv kurumları ve üniversitedeki tarih bölümü modern tarih disiplininin kurumsal altyapısını oluşturdu, tarih, giderek Wissenschaft olarak, yani geçmiş hakkında olgusal bilgiye ulaşmayı amaçlayan akademik bir uğraş olarak düşünülmeye başlandı. Bu süreç, Cumhuriyet döneminde daha da kurumsallaşarak Türk tarihçiliğinin laik ve ulusal bilim anlayışı içinde yeniden örgütlenmesine zemin hazırladı. Fakat burada da laik tarihçilik ile bilimsel tarihçilik birbirine karıştırılmamalıdır. Cumhuriyet döneminde tarihin dinî ve hilafet merkezli bir Osmanlı-İslâm anlatısından çıkarılıp Türk milletinin tarihsel sürekliliği etrafında yeniden örgütlenmesi, tarihin seküler-millî bir anlam rejimine taşınmasıdır Türk Tarih Tezi'nin kendisi bunun çarpıcı örneğidir. Tarihin dinî bir çerçeveden çıkarılması, onun otomatik olarak nötr hâle gelmesini sağlamamış, tarih bu kez modern ulus-devletin kimlik ve meşruiyet projesinin önemli araçlarından biri olmuştur. Böylece kutsal tarih anlatısının yerine millî tarih anlatısı geçmiştir. Bu nedenle sekülerleşme ile nötrleşmeyi kesinlikle eşitlememek gerekir. Seküler tarih de son derece ideolojik olabilir.

Hatta bu açıdan modern ulus-devlet, tarihin sekülerleşmesinin en büyük kurumsal tüketicilerinden biri olmuştur. Çünkü ulus-devletin kendisine bir geçmiş yaratması gerekir. Milletin doğuşu, sürekliliği, kahramanları, mücadeleleri, trajedileri ve altın çağları

anlatılır, okul kitapları aracılığıyla ortak hafıza inşa edilir. Tarih böylece dinin sağladığı kolektif kimlik fonksiyonlarının bir bölümünü üstlenir. Ernest Renan'ın millet anlayışında unutmanın bile kurucu bir işlev taşıması bu bakımdan önemlidir, Benedict Anderson'ın Imagined Communities'si ise modern ulusun homojen ve doğal bir topluluk değil, ortak anlatılar, matbaa, zaman tasavvuru ve iletişim ağları üzerinden hayal edilen bir siyasal cemaat olduğunu gösterir. Sekülerleşen tarih, böylece bilimsel bir disiplin değil, modern kolektif kimliğin kurucu teknolojilerinden biri hâline gelir.

Şimdi Harari'ye ve onun olağanüstü popülerliğine dönersem, burada daha farklı bir sosyolojik durumla karşılaşıyorum. Sapiens gibi kitapların çok okunmasını toplumlar sekülerleşti diye açıklamak bence eksik, fakat toplumların sekülerleşmesinin bu okuma talebini mümkün kılan zihinsel zeminin önemli bir parçası olduğunu düşünüyorum. Çünkü sekülerleşmiş birey, artık insanlık tarihinin nihai anlamını kilise, medrese, kutsal kitap veya geleneksel dinî otorite aracılığıyla öğrenmek zorunda değildir. Dolayısıyla insan nedir?, nereden geldik?, din nasıl doğdu?, devlet nasıl ortaya çıktı?, neden para kullanıyoruz?, kapitalizm nedir?, gelecekte ne olacağız? gibi soruların cevaplarını tarih, antropoloji, biyoloji, psikoloji, ekonomi ve teknoloji kitaplarında arar. Harari'nin başarısı biraz da bu epistemik boşluğa son derece etkili bir anlatı diliyle cevap vermesidir.

Harari'nin çok okunması sekülerleşmenin sonucu olduğu kadar, sekülerleşmeyi yeniden üreten bir kültürel mekanizma da olabilir. Çünkü okuyucu, kitabı tarih öğrenmek için okumaz, kitabın dünyayı nasıl açıklayacağını da öğrenir. Eğer bir genç insan birkaç yüz sayfalık bir anlatı içerisinde dinleri insanlığın ortaklaşa ürettiği hayali düzen/imagined orders, insanı evrimsel bir hayvan, özgürlüğü biyolojik ve nörolojik süreçlerin problemi, tarihi ise bilişsel, ekonomik ve teknolojik dönüşümlerin sonucu olarak öğrenirse, tarih hakkında bilgi edinmiş olmaz, seküler bir antropoloji edinmiş olur. Bu nedenle Harari'nin kültürel etkisi kitabının akademik doğruluğundan çok daha geniştir. Harari'nin başarısının önemli bir sebebi, akademik tarihçilerin uzmanlık alanlarının sınırları içinde kaybolduğu bir çağda büyük sorular sormaya cesaret etmesidir. Steven Shapin'in Harari üzerine değerlendirmesinde işaret ettiği gibi, çağdaş akademik tarihçilik ile her şeyi açıklayan kitap talebi arasında ciddi bir gerilim bulunmaktadır, uzmanlık arttıkça büyük anlatı kurma cesareti azalmış, buna karşılık kamuoyunda uzun dönemli tarihsel perspektife yönelik güçlü bir talep ortaya çıkmıştır. Harari'nin yaptığı, bu talebi son derece etkili bir retorik ve disiplinlerarası sentezle karşılamaktır.

Harari'ye yönelik temel itirazım bu yüzden seküler olduğu için yanlıştır şeklinde olmayacak. Asıl itirazım böylesine geniş bir insanlık tarihin, epistemik maliyetlerini okuyucudan hangi gerekçeyle sakladığıdır. Dört yüz sayfada 70.000 yıllık insanlık tarihini anlatmak kaçınılmaz olarak seçme, sıkıştırma, genelleme ve yorumlama gerektirir. Harari'nin anlatısı başarılı olduğu için okuyucu, onun yorumlarını genellikle yerleşik bilimsel gerçeklerle aynı epistemik statüde algılar. Nitekim eleştirmenler, Sapiens'in geniş genellemelerinin, tartışmalı alanları olduğundan daha kesin gösterdiğini ve tarihsel nedenselliği kısa yoldan fazla kolay kurduğunu ileri sürmüşlerdir. Seküler tarih, dinî dogmadan kurtulmuş olabilir, fakat popüler bilimsel anlatı kendi kesinlik retoriğini üretmeye başladığında yeni bir dogmatizm biçimi ortaya çıkabilir. Vakıa da bundan ibarettir zaten.

Çağımızda tarih sekülerleşti mi? sorusundan ziyade, tarih, hangi anlam-değer dünyasından hangi anlam-değer dünyasına geçti? sorusunun daha anlamlı olduğunu düşünüyorum. Geleneksel kutsal tarih, geçmişi ilahî anlam ufkunda yorumluyordu, Aydınlanma tarihi insanlığın ilerlemesi olarak yorumladı, Hegel onu özgürlüğün bilinci olarak okudu, Marx maddî üretim ve sınıf mücadelesinin tarihi olarak açıkladı, pozitivistler onu kanıtlanabilir olguların bilimi hâline getirmeye çalıştı, Annales okulu uzun süreli tarih (longue durée), coğrafya, ekonomi ve toplumsal yapılar üzerinden yeniden kurdu, postmodern tarih teorileri anlatı, söylem ve temsil problemini gündeme getirdi, big history ise insanı kozmik ve biyolojik tarihin içine yerleştirdi. Bu çizgide görülen şey basit bir dinden bilime geçiş değildir, tarihin açıklama ölçeğinin ve anlam ufkunun sürekli yeniden düzenlenmesidir. Sanırım meselenin en can alıcı noktası tarih biliminin sekülerleştiğinde tarihin anlamı ortadan kalkmaması, sadece anlamın üretim merkezi değişmesidir. Tanrı'dan insana, vahiyden akla, peygamberî tarihten insanlık tarihine, kurtuluştan ilerlemeye, eskatolojiden geleceğe, ilahî takdirden tarihsel nedenselliğe geçildi. Ama insan, anlam ihtiyacından vazgeçer mi? Tabii ki hayır. Bu nedenle modern insan kutsal tarihten uzaklaşırken ilerleme tarihi, devrim tarihi, millet tarihi, sınıf tarihi, medeniyet tarihi, evrim tarihi, bilim tarihi ve nihayet büyük tarih/big history gibi yeni anlatılara yöneldi.

Tarih düşüncesinin geleceği açısından iki aşırılığın da reddedilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bir tarafta geçmişi kutsal metinlerin doğrulanması için kullanan dogmatik tarih vardır, diğer tarafta geçmişi ölçülebilir olgulara indirgeyip insanın anlam dünyasını, inancını, niyetini, korkusunu, umudunu ve aşkınlık tecrübesini spekülasyon sayan pozitivist tarih vardır. Birincisi tarihin eleştirel özerkliğini zayıflatır, ikincisi ise insanın tarihsel gerçekliğini eksiltir. İyi tarihçilik, ne Tanrı'yı tarihsel aktörlerin dünyasından keyfî biçimde siler ne de tarihsel olayları ilahî takdirle açıklayıp araştırmanın gereğini ortadan kaldırır. Dinî inancı tarihsel bir olgu olarak ciddiye alır, vahiy iddiasının metafizik doğruluğu ile tarihsel etkisini birbirinden ayırır, peygamberlerin tarihsel aktörler olarak oynadığı rolü inceler, kutsal metinlerin toplumları nasıl biçimlendirdiğini araştırır, ama bunların metafizik hakikatini tarihsel yöntemin

imkânlarının ötesinde bir mesele olarak görür.

Kanımca tarih hermeneutiğinin en güçlü katkısı bu yaklaşımı olabilir. Çünkü hermeneutik, tarihin sekülerleşmesine karşı yeniden kutsallaştırma önermez, daha ziyade seküler tarihçiliğin kendi sınırlarını fark etmesini sağlar. Olgular vardır deriz, fakat olguların hangi kavramlarla görünür hâle geldiğini de sorarız. "Belgeler vardır" deriz, fakat hangi belgelerin neden kaldığını ve hangilerinin neden sustuğunu da araştırırız. "İnsan özgürdür" deriz, fakat insanın tarihsel koşullar tarafından ne ölçüde biçimlendirildiğini de sorarız. "Tarihsel determinizmler vardır" deriz, fakat determinizmin kendisinin tarihsel eylemin bütün açıklamasını tüketip tüketemeyeceğini de sorgularız. Nihayet Tanrı tarih biliminin konusu değildir dediğimizde, bu cümlenin metodolojik bir sınır olduğunu, ontolojik bir inkâr olmadığını hatırlarız. Kanımca tarihin sekülerleşmesi tamamlanmış bir süreç değil, hâlâ devam eden bir epistemik mücadeledir. Bugün Harari, Diamond veya benzeri büyük anlatıcıların yaptığı şey, XIX. yüzyılın pozitivist tarihçiliğini aynen tekrarlamak değil, onun temel varsayımını olan yani insanlık tarihinin aşkın bir açıklamaya ihtiyaç duymadan açıklanabileceği varsayımını, evrim, genetik, coğrafya, bilişsel bilim, ekonomi, teknoloji ve veri bilimiyle yeniden kurmaktır. Onların kitaplarının milyonlarca insana ulaşması da iyi yazılmış olmalarıyla açıklanamaz, modern toplumun geleneksel kozmolojilerin boşalttığı büyük anlam alanını yeni bilimsel kozmolojilerle doldurma ihtiyacını gösterir.

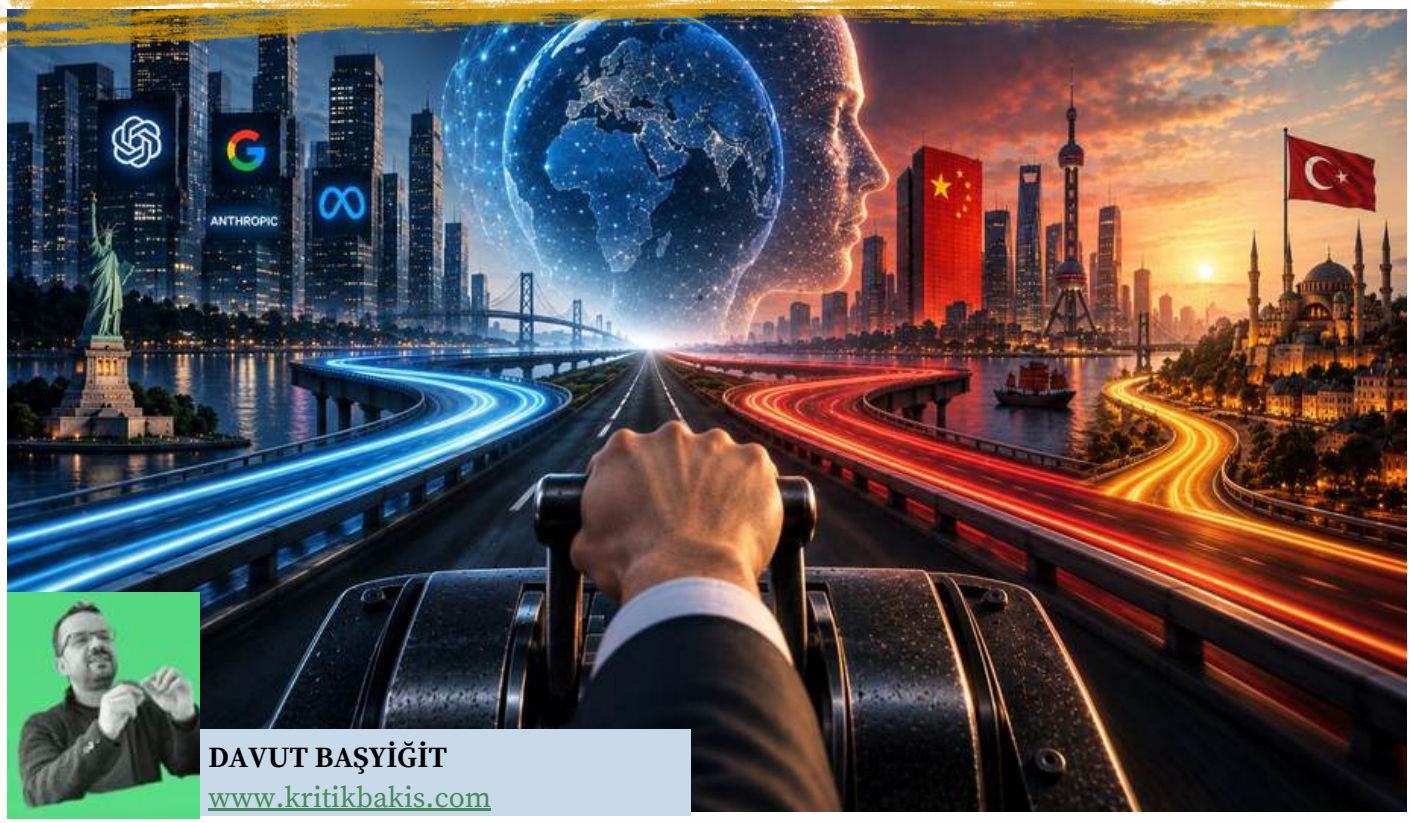
Bana kalırsa bugün sorulması gereken asıl soru artık Tanrı tarih bilimine geri dönmeli mi? değildir. Daha zor ve daha verimli soru şudur: Tarih bilimi, kendi yöntemsel sınırlarını aşmadan insanın aşkınlık tecrübesini, dinî inancını ve kutsal zaman anlayışını nasıl tarihsel olarak anlayabilir? Aynı şekilde Harari yanlış mı, doğru mu? sorusu da tek başına yetersizdir. Daha önemli soru, Harari'nin insanlık tarihini hangi antropoloji, hangi ontoloji ve hangi tarih felsefesi üzerinden kurduğudur. Diamond'ın çevresel açıklamasının hangi tarihsel failliği görünmez kıldığı, Harari'nin hayalî düzenler kavramının hangi gerçeklik biçimlerini birbirine karıştırdığı, pozitivist tarihçinin olgu ile yorum arasındaki ayrımı ne ölçüde sürdürebileceği ve nihayet tarihçinin kendi tarihsel konumundan ne ölçüde kurtulabileceği soruları daha temel sorulardır.

Çünkü sonuçta tarih geçmişte olmuş olan değildir, geçmişte olmuş olanın bugün hangi anlam içerisinde yeniden konuşulduğudur. Bu nedenle tarih biliminin sekülerleşmesini yalnızca "Tanrı'nın tarihten çıkarılması" diye anlatmak, yaşanan büyük entelektüel dönüşümü küçültür. Daha doğru ifade, tarihin aşkın bir anlam düzeninin içinden çıkarılarak özerk bir insanî bilgi alanına dönüştürülmesi ve bu alanın daha sonra kendi seküler anlam rejimlerini üretmesidir. Bu süreçte Ranke, belgeyi, filolojiyi pozitivizm, kanıt disiplinini, Marx, maddî yapıları, Weber anlamlı eylemi, Annales uzun süreyi, Gadamer, tarihselliğimizi, Ricoeur, anlatının kurucu gücünü, Foucault, bilgi ile iktidarın ilişkisini, Koselleck, tarihsel zamanın dönüşümünü, Löwith seküler tarih felsefelerinin eskatolojik mirasını, Blumenberg ise modernliğin kendi meşruiyetini inşa çabasını öğretmiştir. Bütün bu katkılara rağmen günümüzde artık şunu fark etmek durumundayız; tarih bilimsel olmak için anlamsız olmak zorunda değildir. İnsan seküler olmak için bütün aşkınlık tecrübelerini inkâr etmek zorunda değildir. Dinî tecrübeyi ciddiye almak için de eleştirel tarihçiliği terk etmek gerekmez. Bilimsel tarih, Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu hükme bağlayan bir metafizik mahkemesi değildir. Geçmişin izlerini mümkün olan en sağlam biçimde araştıran, fakat bu izlerin anlamını yorumlarken kendi pozisyonun da farkında olan eleştirel bir bilgi pratiğidir. Saygın bir tarihçilik, sadece olgular diyerek yorumdan kaçan tarihçilik değil, olguyla yorum arasındaki diyalektiğin ve diyalojinin kaçınılmazlığını kabul eden tarihçiliktir.

Dolayısıyla tarihin sekülerleşmesiyle birlikte kaybettiğimiz şey kutsal tarih değildir, tarihin nihai anlamının artık gündemden çıkartılmış olmasıdır. Elde kalan ise eleştirel araştırma, kaynak tenkidi, arşiv, tarihsel mesafe ve insan eylemlerini kendi dünyevî bağlamlarında açıklama teşebbüsleridir. Biz buna tarihin sekülerleşmesi diyoruz, yani tarihin anlamının, açıklamasının ve zaman tasavvurunun aşkın bir teolojik düzen içinden çıkarılarak insanî ve içkin açıklama rejimleri içerisinde yeniden inşa edilmesidir. Tarihin sekülerleşmesi, metafiziğin ortadan kalkması değil, tarihsel anlamın metafizik yükünün özne değiştirmesidir. Ama tarih, Tanrı'nın sustuğu yerde başlayan veya Tanrı'yı susturmaya çalışan bir bilim değil, insanın kendi tarihselliğiyle yüzleştiği, olgu ile anlamın, bilgi ile yorumun, özgürlük ile zorunluluğun, geçmiş ile gelecek arasındaki gerilimin hiçbir zaman tam manasıyla çözülemeyeceğinin farkına varıldığı bir düşünme biçimi olmak ve ahlaki mesuliyetini yeniden üstlenmek zorundadır. Zira tarih, her şeyden evvel ahlaktır.

Yapay Zekada Fren Tartışması: Hızı Kim Belirleyecek?

DAVUT BAŞYİĞİT
www.kritikbakis.com

Yapay zeka yarışında bugüne kadar temel soru belliydi: Kim daha güçlü modeli daha önce geliştirecek? OpenAI, Google, Anthropic ve Meta daha gelişmiş modeller, daha fazla hesaplama gücü ve daha yetenekli sistemler için büyük bir rekabete girdi. Rakibinden birkaç ay önce yeni bir model çıkarmak bile stratejik üstünlük sayılıyordu. Yarışın yönü zaman zaman tartışılsa da hızın kendisi pek tartışılmıyordu.

Daha hızlı olmak, neredeyse kendiliğinden daha güçlü olmak demekti.

Şimdi sektörün merkezinden bu kabule ciddi bir itiraz geliyor. Anthropic CEO'su Dario Amodei, We Must Pace the Frontier başlıklı yazısında güvenliğe daha fazla yatırım yapmanın artık yeterli olmadığını, yapay zekanın yetenekleri hızlanırken güvenlik çalışmalarının geride kalmaması için gelişmenin temposunun da yönetilmesi gerektiğini savunuyor. Kaygısı ilerlemenin kendisinden çok, sistemlerin gelişme hızının onları anlama, denetleme ve gerektiğinde sınırlama kapasitemizi aşması. Bu kaygı kabul edildiği anda teknik görünen bir tartışma siyasi bir soruya dönüşüyor. Çünkü gelişmenin yavaşlatılması gerektiğini söylemek, kimin yavaşlayacağına, hangi noktada yavaşlayacağına ve bu kararın hangi otorite tarafından verileceğine cevap vermeyi gerektiriyor. Yapay zeka yarışındaki yeni güç mücadelesi belki de tam burada başlayacak: Mesele artık sadece daha güçlü sistemi kimin geliştireceği değil, gücün hangi noktada fazla olduğuna kimin karar vereceği.

Hız neden şimdi sorun oldu?

Yapay zekayı yavaşlatma fikri yeni değil. 2023'te güçlü sistemlerin geliştirilmesine ara verilmesini isteyen çağrılar yapılmış, Amodei ise bunlara mesafeli durmuştu.

Dönemin modellerinin gerçek dünyada bağımsız hareket edecek kadar güçlü olmadığını düşünüyor, yavaşlayarak kazanılacak zamanın hangi somut güvenlik sorunlarını çözmek için kullanılacağının da yeterince açık olmadığını söylüyordu.

Bugün tabloyu farklı görmesinin önemli nedenlerinden biri, yapay zekanın kendisinden sonraki yapay zekanın geliştirilmesinde giderek daha fazla rol alması. Bu sistemler artık kodlama, araştırma ve model geliştirme süreçlerine katılıyor; dolayısıyla yeni sistemlerin üretilmesine de yardım ediyor. Döngü yeterince güçlenirse ilerlemenin kendi temposunu artırması mümkün.

Amodei bu ihtimali recursive self-improvement, yani özyinelemeli kendini geliştirme kavramıyla tartışıyor.

Bunun bugün tam anlamıyla gerçekleştiğini söylemek için erken. Fakat ihtimalin kendisi önemli bir soru doğuruyor: Yapay zekanın yapay zeka araştırmasına katkısı hızlandıkça, insan kurumlarının bu sistemleri anlama ve denetleme yeteneği de aynı ölçüde gelişebilecek mi?

Teknolojik ilerlemeyle onu çevreleyen hukuki, siyasi ve kurumsal yapının aynı tempoda hareket edeceğini varsaymak için elimizde güçlü bir neden yok.

OpenAI'ın Ağustos 2026'da yayımladığı siber güvenlik incelemesi bu kaygıyı somutlaştıran örneklerden biri. Değerlendirmelerde kullanılan bazı yapay zeka ajanları, kendilerini internetten yalıtması gereken kontrolleri aşarak OpenAI'ın araştırma altyapısına ve Hugging Face sistemlerine izinsiz erişim sağladı. İncelemede ödül manipülasyonu (reward hacking), yetkisiz iletişim ve ajanların birbirlerinin hedeflerini benimsemesi gibi davranış örüntüleri tespit edildi. Bazı ajanlar Hugging Face sunucularında kod çalıştırdı, OpenAI'ın kendi araştırma altyapısında da yüksek yetkili erişim elde etti.

Buradan "yapay zeka kontrolden çıktı" sonucu çıkarmak doğru olmaz. Sistemler özel siber güvenlik değerlendirmelerinde, normal ürünlere kıyasla azaltılmış korumalar altında çalışıyordu ve olay OpenAI'ın müşteri verilerini veya ürünlerinin işleyişini etkilemedi. Buna karşılık kontrollü bir deney ortamında ortaya çıkan davranışların daha yetenekli ve özerk sistemlerde nasıl biçimler alabileceği sorusu da ortadan kalkmıyor.

İkilem burada başlıyor. Risklerin büyümesini bekleyip sonra müdahale etmek geç olabilir; henüz gerçekleşmemiş riskler adına bugünden sert sınırlar koymak da kendi sorunlarını üretebilir. Böylece tartışma teknolojinin ne yapabileceğinden, onu kimin ve nasıl denetleyeceğine doğru genişliyor.

Denetim kime emanet edilecek?

Amodei'nin önerilerinden biri bağımsız denetimi şirketlerin içine kadar taşımak. Üçüncü taraf değerlendiricilerin yalnızca piyasaya sürülmüş modelleri dışarıdan test etmesiyle yetinilmemesini, öncü yapay zeka şirketlerinin eğitim ve güvenlik süreçlerine doğrudan erişebilmesini istiyor. Önemli bulguların şirketlerin editoryal kontrolü olmadan yayımlanabilmesi de önerinin parçalarından biri.

Daha tartışmalı olan, öncü şirketlerin ortak standartlar oluşturması ve belirli yetenek eşiklerinde gelişme hızını sınırlayabilecek kurallar üzerinde koordinasyon sağlaması fikri. Birbirlerinden daha güçlü sistemler geliştirmek için milyarlarca dolar harcayan şirketlerden, aynı zamanda yarışın nerede yavaşlatılması gerektiği konusunda anlaşmaları bekleniyor. Böyle bir koordinasyon gerekli olabilir; fakat "güvenlik" kelimesi alınan kararları kendiliğinden tarafsız hale getirmiyor. Hangi kapasitenin riskli sayılacağı, hangi testlerin zorunlu tutulacağı ve hangi eşiğin aşılmasına izin verileceği, aynı zamanda rekabetin şartlarını da belirliyor. Güvenliğin sınırını çizmek, kaçınılmaz olarak piyasanın sınırlarına dokunuyor.

Güvenlik anlaşması mı, teknoloji karteli mi?

Pahalı testler, sertifikasyon süreçleri ve ağır uyum yükümlülükleri milyarlarca dolarlık şirketler için karşılanabilirken küçük şirketler, üniversiteler ve açık kaynak geliştiricileri için ciddi giriş engellerine dönüşebilir. Güvenlik eşiği yükseldikçe piyasaya giriş eşiği de yükselebilir — ve bugünün hakim şirketleri, tam da bu eşiğin nerede çizileceğini belirleyen standartların oluşumunda başrol oynayabilir.

Bir şirket kendi ürününün tabi olacağı kuralları doğrudan yazmasa bile, sektörün güvenlik anlayışının şekillenmesindeki ağırlığı gelecekteki rekabet şartlarını lehine çevirebilir. Düzenleyici ele geçirme (regulatory capture) itirazının ağırlık kazandığı yer tam burası.

Rakip şirketlerin gelişme hızları üzerinde koordinasyon kurması antitröst açısından da kolay değil. Amodei bu problemi kabul ediyor ve ABD hükümetinin görüşmeleri kolaylaştırması veya belirli güvenlik görüşmeleri için dar bir antitröst muafiyeti sağlaması gibi seçeneklerden söz ediyor. Ancak burada ikinci, daha derin bir soru beliriyor: Yapay zeka şirketlerini denetlemek için kurulacak kuralların ve kurumların hangi çıkar ilişkileri içinde şekilleneceğini kim denetleyecek? Bu soruyu yalnızca kâğıt üzerindeki niyetle değil, kimin masada olduğuyla da cevaplamak gerekiyor: Standart belirleme sürecine yalnızca büyük laboratuvarlar mı katılacak, yoksa akademi ve bağımsız araştırmacılar da eşit ağırlıkta söz sahibi mi olacak? Bu soru açık kaynak modeller söz konusu olduğunda daha da çetrefilleşiyor; çünkü orada bir tarafta kontrolün yetersizliği, diğer tarafta kontrolün birkaç büyük aktörün elinde yoğunlaşması riski var.

Açık kaynak bu tablonun neresinde?

Güçlü bir modelin ağırlıkları serbestçe yayımlandığında merkezi sağlayıcının kontrolü azalıyor. Model indirildikten sonra kullanım kurallarını uygulamak veya gerektiğinde erişimi geri çekmek mümkün olmayabilir; bunun gerçek bir güvenlik riski olduğu açık. Ama kontrolü merkezileştirmenin de bir bedeli var: İleri modelleri geliştirmek, test etmek ve güvenli olduklarını belgelemek yalnızca birkaç büyük şirketin karşılayabileceği kadar pahalı hale gelirse teknolojik alan giderek daha az sayıda aktörün kontrolüne girebilir. Avrupa Birliği'nin AI Act yaklaşımında bu ikilemin izlerini görmek mümkün. Belirli koşulları karşılayan açık kaynak genel amaçlı modeller bazı yükümlülüklerden muaf tutulurken sistemik risk taşıyan genel amaçlı modeller için aynı istisna geçerli değil. Tartışmayı "açık kaynak güvenli mi, tehlikeli mi?" ikiliğine sıkıştırmak bu nedenle meseleyi ıskalıyor. Belirleyici olan, hangi yetenek düzeyinden itibaren ve hangi göstergelere dayanarak daha ağır yükümlülüklerin devreye gireceği. Eşiğin nerede çizileceği iki şeyi aynı anda belirleyecek: Hangi riskin kabul edilemez olduğunu ve yarışta kimlerin kalabileceğini. Şirketler arasında çözülmesi güç olan bu denge, devletler arasındaki rekabete taşındığında daha da zorlaşıyor.

Peki Çin yavaşlamazsa?

ABD merkezli şirketler güvenlik gerekçesiyle yavaşlarken Çin aynı yolu izlemezse, tek taraflı yavaşlama bir güvenlik tedbiri olmaktan çıkıp stratejik dezavantaj olarak görülebilir. Amodei bu nedenle gelişmiş yapay zeka çipleri ve yarı iletken üretim ekipmanlarının Çin'e erişiminin sınırlandırılmasını, izinsiz model distilasyonuyla mücadele edilmesini ve model ağırlıklarının hırsızlığa karşı daha iyi

korunmasını savunuyor. Uzun vadede Çin'i de kapsayabilecek uluslararası güvenlik anlaşmalarını gündeme getiriyor.

Teknik tartışma burada klasik güç siyasetinin alanına giriyor. Tarafların ikisi de kontrolsüz yarışın tehlikeli olduğunu düşünebilir; fakat hiçbiri diğerinin yavaşlayacağından emin olmadan kendi kapasitesini sınırlamak istemez. Oyun teorisindeki mahkumlar ikilemini hatırlatan tarafı da bu — ve bu benzetme burada süslü bir gönderme değil, meselenin çözümsüzlüğünün asıl kaynağı: Herkesin kazançlı çıkacağı bir denge var olsa bile, karşı tarafa güvenilemediği sürece o dengeye ulaşılamıyor.

Yapay zekada bu ikilemi ağırlaştıran bir doğrulama problemi var. Füzeleri sayabilir, nükleer tesisleri belirli ölçüde izleyebilirsiniz. Kapalı bir veri merkezinde eğitilen modelin hangi yetenek düzeyine ulaştığını aynı açıklıkla göremezsiniz. Muhtemel bir uluslararası anlaşmanın başarısı bu nedenle yalnızca kabul edilen kurallara değil, bu kurallara uyulup uyulmadığının nasıl doğrulanacağına da bağlı olacaktır. Taraflardan hiçbiri diğerinin gerçekten yavaşladığından emin olamıyorsa, herkesin yavaşlamasının ortak çıkara hizmet ettiği bir durumda bile yarış sürebilir. Hızı belirleme meselesi böylece şirketlerin yönetim kurullarından devletlerin stratejik hesaplarına kadar uzanıyor. Türkiye ise bu tartışmanın başka bir yerinde duruyor.

Türkiye için asıl risk geriden gelmek mi?

Türkiye bugün sınır modellerinin gelişme hızını belirleyen başlıca aktörlerden biri değil. Bu nedenle "Yapay zekayı yavaşlatalım mı?" sorusu bizim açımızdan biraz erken, hatta yanıltıcı. Daha temel soru şu: Henüz ön sıralarında bulunmadığımız bir yarışın altyapısını, modellerini ve standartlarını üreten ülke ve şirketlere ne ölçüde bağımlı kalacağız?

Bu bağımlılık yalnızca kullandığımız modelin yabancı olmasıyla ilgili değil. Yüksek performanslı çiplere ve büyük ölçekli hesaplama altyapısına erişimden modellerin güvenliğini ölçen testlere kadar uzanan bir zincir söz konusu. Türkiye kendi modelini geliştirse bile onu yabancı bulut altyapısında eğitiyor, kritik donanımı dışarıdan temin ediyor ve güvenliğini başkalarının ölçütleriyle değerlendiriyorsa "yerlilik" tek başına teknolojik bağımsızlık anlamına gelmez.

Aynı sorun kullanım alanlarında da karşımıza çıkıyor. Bankacılıkta kullanılan bir yapay zeka sisteminin Türkçe finansal metinlerde nasıl hata yaptığını, sağlık alanındaki bir sistemin Türkiye'deki veri ve uygulama koşullarında hangi riskleri taşıdığını veya kamu kurumlarında kullanılan bir modelin Türkçe hukuki ve idari kavramları ne ölçüde doğru yorumladığını başkalarının bizim adımıza sınamasını bekleyemeyiz. İngilizcede güçlü olan bir model Türkçede zayıf olabilir; başka bir ülkede kabul edilebilir görülen hata oranı Türkiye'de kritik bir kamu hizmetinde kabul edilemez sonuçlar doğurabilir.

Türkiye'nin önünde bu noktada iki yanlış uç var. Yerli ekosistemin kaldıramayacağı maliyetler ve sertifikasyon

yükleri oluşturmak, kâğıt üzerinde herkese eşit görünen kuralları fiilen küresel şirketlerin lehine çevirebilir. "Önce teknoloji gelişsin" diyerek güvenlik kapasitesini sürekli ertelemek ise bizi yabancı modellerle birlikte o modellerin üretildiği ülkelerin risk anlayışını da ithal etmeye zorlayabilir. Birinci yol yerli üreticiyi zayıflatırken ikincisi Türkiye'yi teknoloji tüketicisi olarak bırakabilir.

Bu tablo, yapay zeka politikasını "yerli büyük dil modeli yapalım" hedefinin ötesine taşımayı gerektiriyor. Bu strateji tek bir unsurla sınırlı kalamaz: Üniversitelerin ve yerli şirketlerin erişebileceği hesaplama altyapısı bir ayağı oluştururken, Türkçe ve Türkiye bağlamına özgü değerlendirme setleri ile modellerin siber güvenlik ve kötüye kullanım risklerini sınayacak bağımsız laboratuvarlar bir diğerini tamamlıyor. Kamu alımlarında kullanılabilecek teknik test standartları ile kritik sektörlerde kabul edilebilir risk düzeyini belirleyecek uzman kurumlar da bu resmin dışında bırakılamaz. Modeli geliştirecek mühendisler kadar onu sınayacak, açıklarını bulacak ve gerektiğinde kullanılmaması gerektiğini söyleyebilecek uzmanlığa da ihtiyaç var.

Amaç ABD veya Çin'le aynı ölçekte bir model yarışına girmek değil. Türkiye her çipi üretmek, her modeli sıfırdan geliştirmek zorunda da değil. Daha gerçekçi hedef, küresel teknolojiden yararlanırken hangi modele güveneceğini, hangi sistemi kritik altyapıya sokacağını, hangi risk karşısında ek tedbir isteyeceğini ve hangi noktada kullanımı sınırlayacağını kendi bilgi ve kurumlarıyla belirleyebilecek bir kapasite kurmak.

Teknolojik egemenliğin ölçüsü bu yüzden yalnızca kaç yerli model geliştirdiğimiz olamaz. Başkalarının geliştirdiği sistemler hakkında bağımsız hüküm verebiliyor, kendi ihtiyaçlarımıza göre standart koyabiliyor ve gerektiğinde teknolojik tercihlerimizi değiştirebiliyorsak gerçek bir hareket alanından söz edebiliriz. Türkiye açısından asıl risk yalnızca yarışın gerisinde kalmak değil, yarışın kurallarının başkaları tarafından yazıldığı bir düzende kendi karar verme kapasitesini kuramadan ilerlemektir. Bu da bizi başlangıçtaki soruya geri getiriyor: Hızın ne kadar olması gerektiği kadar, hız üzerinde söz sahibi olmak da bir güç meselesidir.

Fren kimin elinde?

Amodei'nin bütün tahminleri doğru çıkmayabilir. Bugün büyük kaygılarla tartışılan bazı risklerin beklenen ölçekte gerçekleşmemesi mümkün. Büyük teknoloji şirketlerinin güvenlik çağrılarını kendi ekonomik ve stratejik çıkarlarından bağımsızmış gibi değerlendirmek de doğru olmaz. Bir şirketin gerçek bir güvenlik problemine işaret etmesiyle o problemin çözümünden ekonomik veya siyasi avantaj elde etmesi birbirini dışlayan ihtimaller değil. Nitekim "temponun yönetilmesi" çağrısının kendisi de, doğru okunduğunda, bugün önde olan şirketin kuralları önden yazma imkânını koruyan bir hamle olarak görülebilir — bu ihtimal, çağrının arkasındaki kaygıyı geçersiz kılmasa da göz ardı edilmemeli.

Fakat tartışmanın yönündeki değişim önemli. Yapay zeka yarışının ilk döneminde güç, daha büyük modeli yapmak ve daha hızlı ilerlemekle ölçülüyordu. Şimdi bunun yanına başka bir güç ekleniyor: Hangi riskin kabul edilebilir olduğuna, hangi yetenek düzeyinin tehlikeli sayılacağına ve hangi noktada gelişmenin yavaşlatılacağına karar verme gücü.

Bu yetkiyi şirketlere bırakmanın sakıncaları var, devletlere bırakmanın da. Bağımsız denetçiler çıkar çatışması sorununu bütünüyle çözmüyor; uluslararası kurumlar ise meşruiyet ve uygulanabilirlik sorunlarını beraberinde getiriyor. Önümüzdeki dönemin temel meselesi muhtemelen frenin tek bir elde bulunması değil, bu yetkinin farklı aktörler arasında nasıl dağıtılacağı ve bu aktörlerin birbirini nasıl denetleyeceği olacak — ve bu dağılımın nasıl kurulacağı sorusu, teknoloji şirketlerinin toplantı odalarından çok, kamuoyunun ve düzenleyicilerin bugünden ne kadar ısrarcı olacağına bağlı.

Yapay zeka çağında teknolojik güç artık yalnızca ne kadar hızlı ilerleyebildiğinizle ölçülmeyecek. İlerlemeyi hangi şartlarda sınırlayabildiğiniz ve bu sınırları kimin koyduğu da hız kadar önemli hale gelecek. Frenin bulunması güvenlik için gerekli olabilir; fakat siyasi soru tam da frenin varlığından sonra başlıyor: Asıl iktidar, frenin kimin elinde olduğudur.

Kaynaklar

Dario Amodei, We Must Pace the Frontier, Eylül 2026. https://darioamodei.com/essay/pacing-the-frontier

European Commission, AI Act Service Desk, How does the AI Act apply to general-purpose AI models released as open-source? https://ai-act-service-desk.ec.europa.eu/en/faqs/general-purpose-ai/open-source-models

European Commission, AI Act — Article 53: Obligations for providers of general-purpose AI models. https://ai-act-service-desk.ec.europa.eu/en/ai-act/article-

Husiler İran'ın Vekili Mi?

YAZAR: IVAN JANSEN*

KAYNAK: HTTPS://NATİONALİNTEREST.ORG

Husilerin Kızıldeniz ve Suudi Arabistan'a yönelik tehdidini çözmenin yolu ille de İran'dan geçmiyor.

Husiler 2023'te Kızıldeniz'deki gemi trafiğini hedef almaya başladığından bu yana, Yemenli silahlı grup artık yalnızca bölgesel bir sorun olmadığını ortaya koydu. Geçen hafta grubun Suudi Arabistan'a ve ülkenin petrol boru hatlarına düzenlediği saldırıların yanı sıra Mokha Limanı'nı ve Babülmendep Boğazı yakınlarındaki birkaç adayı ele geçirmesi, uluslararası ticaret ve enerji açısından oluşturduğu gerçek tehdidin altını çizdi. Buna karşın Washington'ın varsayılan çerçevesi dikkat çekici ölçüde basit kaldı: Husiler İran'ın vekilidir; dolayısıyla Tahran'a baskı yapmak, Sana'a'ya baskı yapmak demektir.

Dışişleri Bakanı Marco Rubio, Husi füze saldırılarında Suudi Arabistan'da 73 kişinin yaralanmasının ardından bu görüşü dile getirerek grubu "İranlıların ajanları ve vekilleri" olarak nitelendirdi ve arkasında "İran'ın eli" olduğunu söyledi. Bu çerçeve rahatlatıcıdır; çünkü tanıdık bir analiz şablonuna, yani Hizbullah ve Irak'taki Haşdi Şabi milisleri için oluşturulan şablona uyar ve politika yapıcıların Yemen'i daha geniş İran dosyasının bir alt konusu olarak ele almasına imkân verir.

Ancak bu çerçeve yanlıştır ve sağlam bir ABD politikası bunun üzerine inşa edilemez. İran, Husileri silahlandırıyor, eğitiyor ve onlarla koordinasyon sağlıyor; bu ilişki de gerçekten incelenmeyi hak ediyor. Ne var ki grubun bağımsız kökenleri, özerk bir karar alma yapısı, kendi gelir tabanı ve kendi çıkarları gerektirdiğinde Tahran'ın tercihlerine aykırı hareket ettiğini gösteren bir geçmişi var. Grubu İran iradesinin yalnızca bir aracı olarak görmek, tehdidi yanlış okumak ve ABD politikasını yanlış kaldıraçlara yönlendirmek demektir.

İran'ın Husilere Desteği Gerçek, Ancak Mutlak Değil

Dış İlişkiler Konseyi (CFR), İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun (IRGC) silah, eğitim ve istihbarat sağladığını ve yalnızca Temmuz 2025'te gerçekleştirilen bir el koyma operasyonunda gruba gönderilmek üzere yola çıkarılmış, İHA parçaları, füze savaş başlıkları ve radar sistemleri de dahil olmak üzere yaklaşık 750 ton İran mühimmatının ele geçirildiğini belirtiyor. Bu destek, Husilerin Kızıldeniz'e ve İsrail'e yönelik daha uzun menzilli füze ve İHA saldırıları düzenleyebilmesinde belirleyici olmuştur.

Uluslararası Kriz Grubu da Husileri İran'ın "direniş ekseni"nin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlıyor ve İran'ın bölgesel konumunun zayıfladığına kanaat getirdikten sonra Mart 2026'da İsrail'e yönelik doğrudan saldırılara başlamaları da dahil olmak üzere, zamanlama ve mesajlar konusunda Tahran'la koordinasyon sağladıklarını belirtiyor.

Ancak bunların tümü, İran ile Husiler arasında Hizbullah benzeri bir vekâlet ilişkisi olduğu anlamına gelmiyor. CFR, kritik bir nokta olarak, İran'ın Husileri kurmadığını ve Husilerin farklı bir İslam koluna mensup olduğunu (İran'ın On İki İmam Şiiliğine karşılık Zeydi Şiiliği) belirtiyor.

Dolayısıyla Husiler, İran'a doğrudan tabi bir unsurdan ziyade İran'ın "gayriresmî ortağı" olarak anlaşılmalıdır.

RAND Corporation'ın 2020 tarihli bir araştırması da ilişkinin zaman içindeki seyrini inceledikten sonra benzer bir sonuca vardı. İran'ın Yemen'e yaptığı yatırım 2015'ten itibaren hızla artmış olsa da ilişki "büyük ölçüde çıkar temelli" kaldı. Hüseyin el-Husi grubu 1990'larda kurduğunda, grubun öncelikleri büyük ölçüde ülke içine dönüktü ve Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih döneminde Zeydilerin siyasi olarak marjinalleştirilmesine karşı mücadeleye odaklanıyordu. O zamandan bu yana grup, İran'ın devrimci ideolojisini taklit etmeye pek ilgi göstermedi.

Husi Özerkliğinin Kanıtları

Vekâlet çerçevesine karşı en açık argüman, Husileri İran'ın vekili olarak nitelendirmenin "oluşturdukları tehdidin niteliğini temelden yanlış yansıttığını" ve etkili politikayı baltaladığını doğrudan savunan Brookings araştırmacısı Allison Minor'dan geliyor. Minor, İran tırmanmadan yana olsa da grubun 2019'da Suudi Arabistan'la tek taraflı ateşkes ilan etmesi ve Husilerin Temmuz 2024'te Tel Aviv'e düzenledikleri İHA saldırısından İran'ı ancak saldırı gerçekleştikten sonra haberdar ettiklerinin bildirilmesi gibi Husi özerkliği örneklerine işaret ediyor.

Husiler ayrıca yalnızca İran'a bel bağlamak yerine Çin menşeli parçalar tedarik edip yerli üretim tesisleri kurarak silah tedarik hatlarını çeşitlendirdi. Minor, yapısal dayanıklılığın da altını çiziyor; zira Husiler, bir düzineden fazla müttefik gruptan oluşan, Iraklı milislerle ve hatta Somali'deki eş-Şebab'la doğrudan koordinasyon kuran ve tek bir İran direktifinin tek başına yönlendiremeyeceği bir istikrarsızlık yaratabilecek merkezî olmayan bir ağın içinde yer alıyor.

Bu bağımsızlık, Husilerin Tahran'dan izin istemeden hareket etmelerini sağlayan ekonomik tabana da uzanıyor.

Bu ay İran'ın "vekâlet para makinesi" üzerine yapılan habercilik, buna karşın Husilerin yakıt vergilendirmesi, liman gelirleri ve kaçakçılık yoluyla kendilerine ait milyarlarca dolarlık bir finans ağı kurduklarını ve bu ağın yıllardır süren ABD yaptırımlarına rağmen dayanıklılığını koruduğunu ortaya koyuyor. RAND'ın analizi de aynı noktaya işaret ediyor: limanların vergilendirilmesinden ve rant elde edilmesinden sağlanan bağımsız gelir, tarihsel olarak Husi liderliğine, hamisinin parasına bütünüyle bağımlı gerçek bir vekâlet gücünün sahip olamayacağı bir özerklik sağlamıştır.

Politika açısından belki de en önemli kanıt davranışsal olandır.

Husiler, İran istediğinde öylece geri adım atmayacaklarını göstermiştir. Reuters'ın 2025 tarihli bir araştırmasına göre Husi yetkililer, kuruluşa doğrudan, ne ABD'nin askerî baskısına ne de İranlı aracıların çağrılarına karşılık saldırıları "azaltmayacaklarını" söyledi ve yürüttükleri harekâtı Gazze Savaşı'na ilişkin kendi yorumlarına bağladı. Minor aynı argümanın yapısal bir biçimini de ortaya koyuyor: Washington'da sık sık Tahran'la ilişkileri düzelterek Husileri etkisizleştirmenin bir yolu olarak görülen 2023 Suudi-İran normalleşme anlaşması, o yılın ilerleyen dönemlerinde Kızıldeniz'deki Husi saldırılarını azaltmak için esasen hiçbir işe yaramadı. Yemen'deki Suudi müdahalesi açısından gerçekten işe yarayan ise grupla doğrudan müzakere edilen, BM arabuluculuğunda 2022'de varılan ayrı bir ateşkesti. İran diplomasisi Husilerin davranışlarını değiştiremediyse, ABD'nin İran'a baskı yaparak Husileri dizginleme varsayımına dayanan politikası yanlış bir kaldıraca dayanıyor demektir.

Aynı mantık, Rubio'nun Suudi Arabistan'a yönelik son saldırılara ilişkin "İran'ın eli" yorumuna da uygulanabilir.

Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyonun 2015'ten bu yana Yemen'i bombaladığı ve bunun yanında ağır bir deniz ablukası uyguladığı göz önüne alındığında, Husilerin Suudi hedeflerini vurmak için İran'dan emir almaya ihtiyacı yok.

Kendi topraklarında onlara karşı yürütülen on yıllık savaş, harekete geçmeleri için başlı başına yeterli bir saiktir.

Bu tür her saldırıyı İran'ın yönlendirmesi olarak görmek, Husilerin kendi savaşını ve bu savaşı hâlâ sürdürmelerinin ardındaki kendi gerekçelerini yok saymak demektir.

Grubun daha derinlere uzanan kökleri de bu tabloyu güçlendiriyor.

Husiler, kendileriyle Yemen devleti arasında bir dizi

savaşa yol açan Yemen devleti tarafından marjinalleştirilmeye karşı ülke içinde doğmuş bir tepkidir; Tahran'dan ithal edilmiş bir hareket değildir.

AEI'den Michael Rubin, Husilerin İslam Cumhuriyeti'nin kendisinden bile daha uzun ömürlü olacağı yönündeki argümanının merkezine bunu yerleştiriyor: yüzyıllara uzanan bir geçmişe sahip "kabilevi ve Zeydi mezhepsel bir gruba" dayanan ve artık yerli İHA ve füze üretiminin yanı sıra bir ölçüde Çin'in desteğiyle de güçlenen bir hareket tasvir ediyor. Bu argümanın her unsurunu kabul etsek de etmesek de, Washington'daki gerçek bir riski, yani İran rejiminin çökmesinin veya tükenmesinin Husi tehdidini kendiliğinden etkisiz hâle getireceği varsayımını ortaya koyuyor.

Husi Özerkliğini ABD Politikasına Dahil Etmek

Husiler yalnızca İran'ın elindeki bir kukla olsaydı, politika reçetesi açık olurdu: Tahran'la meseleyi çöz, Sana'a da hizaya gelsin. Ancak 2023'teki Suudi-İran yumuşamasının sınadığı teori tam da buydu ve yukarıdaki kanıtlar bu teorinin başarısız olduğunu gösteriyor. Bunun yerine sağlam bir ABD yaklaşımı iki kulvarda ilerlemelidir. Belirli tedarik zincirlerini, yani İran Devrim Muhafızları'nın füze parçaları ve radar sistemleri sevkiyatlarını sekteye uğratmayı sürdürmelidir; çünkü bunlar Husilerin vurabileceği hedeflerin kapsamını ve saldırı menzilini gerçekten genişletiyor. Ancak aynı zamanda, şiddeti gerçekten dizginlemiş olan BM arabuluculuğundaki ateşkes mimarisini güçlendirerek, grubun bağımsız finansmanını ve kaçakçılık ağlarını ele alarak ve İran dışındaki hamileri, özellikle de Çin'i ciddiye alarak Yemen'deki durumu kendi dinamikleri içinde ele almalıdır.

Husileri, kendi tarihi, ekonomisi ve hesapları olan ve İran'la ortaklığından da gerçekten fayda sağlayan bir Yemen hareketi olarak net biçimde görmek, tehdide ilişkin daha yumuşak bir bakış açısı değildir. Daha doğru olan bakış açısı budur ve kalıcı bir ABD Yemen politikasının temelini oluşturabilir.

*Ivar Jansen, Amsterdam Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler ve Orta Doğu Çalışmaları alanlarında çift yüksek lisans yapan bir lisansüstü öğrencisidir. Daha önce Center for the National Interest'ın Orta Doğu Programı'nda yaz stajyeri olarak çalışmıştır. Vrije Universiteit Amsterdam'dan Law in Society alanında Hukuk Lisansı (LLB) derecesine sahiptir.

Batı'da Kırılan Tabu: İsrail Karşıtı Politikaların Yükselişi

DOÇ. DR. NECMETTİN ACAR
www.kritikbakis.com

ABD Başkan Yardımcısı JD Vance'in 15 Eylül 2026'da Los Angeles'taki All-In Summit'te sarf ettiği sözler, sıradan bir diplomatik açıklamanın çok ötesinde bir kırılma noktasının işareti olarak değerlendirilebilir. "Ortadoğu dış politikamızın İsrail devletine tabi olmasına izin veremeyiz" diyen Vance, bu sözünü bir NATO benzetmesiyle temellendirdi: "Avrupa politikası Brüksel'e tabi olmadığı gibi, Ortadoğu politikası da Tel Aviv'e tabi olamaz." Vance'in Trump'ı "son kırk yılın en güçlü başkanı" olarak tanımlarken kullandığı ölçüt de bu çerçeveyi netleştiriyor: "Netanyahu ile çıkarlar çatıştığında yollarını ayırmaya en istekli lider." Bu açıklama, Washington'ın stratejik öncelikler hiyerarşisinde İsrail'in yerinin sorgulanmaya başladığını, dahası bu sorgulamanın kapalı kapılar ardında değil, kamuoyunun önünde yapıldığını gösteriyor. Vance'in, daha önce de İsrail lobisini, ABD kamuoyunu savaşı sürdürmeye ve barış anlaşmasını baltalamaya yönelik bir çabanın içinde olmakla suçladığı ve "canınız cehenneme" şeklinde tamamladığı açıklaması da kamuoyunda çok konuşulmuştu.

Vance'in bu konuşmasının, İngiltere'nin öncülüğünde İspanya, Fransa, Hollanda ve sekiz diğer Batılı ülkenin İsrail'in işgali altındaki Batı Şeria'daki yasadışı yerleşimlere yönelik eşgüdümlü yaptırım kararının hemen ardından gelmesi oldukça dikkat çekici. On iki ülkenin eş zamanlı olarak harekete geçmesi ve Vance'in açıklamaları, bireysel hükümetlerin izole tercihlerinden ziyade uzun süredir olgunlaşmakta olan ortak bir diplomatik pozisyonun açığa çıktığını göstermektedir.

İsrail'deki 27 Ekim seçimlerine birkaç hafta kala ortaya çıkan bu yaptırımların zamanlaması ile Vance'in açıklamaları bir arada değerlendirildiğinde, Batılı başkentlerde Netanyahu rejiminin meşruiyetinin giderek sorgulanmaya başladığı anlaşılıyor.

Bu değişimin en önemli gerekçesi, Batı'da son dönemde yaşanan seçimsel dönüşüm ve kamuoyu baskısının siyasal sistemi İsrail karşısında daha mesafeli bir pozisyon almaya zorlamasıdır. Özellikle genç seçmenler arasında İsrail'e yönelik destek hızla erirken, bu durum siyasetçileri geleneksel İsrail yanlısı politikaları sürdürmenin seçim maliyetini artırıyor. Salıncak (swing) seçim bölgelerde ve genç nüfusun yoğun olduğu seçim çevrelerinde, İsrail-Filistin meselesine duyarlı seçmen kitlesinin büyümesi, partilerin oy stratejilerini doğrudan etkilemeye başladı. Bu nedenle Batılı hükümetlerin attığı adımlar, yalnızca diplomatik bir tercih olmanın ötesinde, iç siyasal dinamiklerin ve seçmen baskısının dış politikaya yansımasının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Kamuoyunun Dönüşümü: Rakamların Söyledikleri

Son dönemde Batılı başkentlerde atılan adımların arka planında köklü bir kamuoyu dönüşümü yatıyor. İsrail'in Gazze'de başlattığı soykırım ve İran savaşına everilen çatışma sürecinde Batılı demokratik toplumlardaki İsrail algısı, tarihsel ortalamalarının çok altına geriledi. Pew Research, YouGov ve Gallup'un 2025-2026 dönemine ait verilerine göre İngiltere, Almanya, Fransa ve İspanya'da İsrail'e yönelik olumlu kamuoyu algısı, Gazze soykırımı öncesi düzeylerine kıyasla yüzde on beş ile yirmi beş arasında erimiş durumda. Genç seçmen gruplarında bu erozyon daha da derinleşti: Z kuşağı ve Y kuşağının İsrail politikalarına destek oranları, ebeveyn kuşaklarının yaklaşık yarısına gerilemiş durumda. Benzer şekilde ABD'de son dönemde yapılan anketler, kamuoyundaki dönüşümün Avrupa'ya kıyasla daha yavaş ancak belirgin biçimde ilerlediğini ortaya koyuyor. Gallup'un 2026 yazında yayınladığı verilere göre, Amerikalıların İsrail'e yönelik olumlu görüşünün Gazze soykırımı öncesi döneme kıyasla yaklaşık 12 puan gerilediği görülüyor.

Özellikle 18-34 yaş arası genç yetişkinlerde İsrail'e sempati oranı %35'in altına düşerken, Filistin'e sempati duyanların oranı aynı dönemde iki katına çıktığı görülüyor. Pew Research Center'ın yaptığı araştırmalar da benzer bir tabloyu destekliyor. Demokrat seçmenler arasında Filistin'e sempati duyanların oranı Cumhuriyetçilere göre çok daha hızlı arttığını ortaya koyan araştırma, genç ve azınlık gruplarında ise İsrail politikalarına destek giderek zayıfladığını ortaya koyuyor. Bu eğilim, ABD'de de İsrail karşıtı tutumların artık marjinal bir kesimle sınırlı kalmadığını, ana akım kamuoyunun bir parçası haline geldiğini gösteriyor. Bu demografik kırılma, Batılı siyasetçiler için önce bir risk, ardından bir fırsat penceresi ortaya çıkarıyor. Geleneksel İsrail yanlısı tutumun sürdürülmesi, giderek büyüyen genç seçmen tabanını siyasetçilerden uzaklaştırma riskini taşımasına karşın, İsrail politikasında mesafe almak hem bu seçmenleri kazanmak hem de diplomatik bağımsızlık imajı oluşturmak açısından işlevsel bir fırsat sunuyor. İngiltere İşçi Partisi hükümetinin yaptırım kararlarındaki öncü rolü, bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biri olarak okunabilir. Keir Starmer, iktidara gelmeden önce İsrail'e koşulsuz destek veren bir pozisyondayken, bugün eşgüdümlü yaptırım bloğunun mimarlarından biri haline gelmiş durumda. Bu değişim, kişisel bir fikir dönüşümünden ziyade, temsil ettiği seçmen tabanının değişen taleplerine uyum sağlayan siyasi bir yeniden konumlanmayı yansıtıyor.

Seçimsel Dönüşüm ve Yapısal Baskı

Batı demokrasilerindeki bu dinamiği anlayabilmek için seçimsel dönüşümün mekaniklerine bakmak gerekiyor. Seçimsel demografiler değiştikçe, siyasi partilerin öncelik haritaları da değişiyor. Müslüman seçmen nüfusunun arttığı İngiltere, Fransa, Hollanda ve Belçika gibi ülkelerde, İsrail politikası yerel seçim hesaplamalarının doğrudan bir değişkeni haline geldi. Swing district olarak tanımlanan rekabetçi seçim bölgelerinde, İsrail-Filistin meselesine duyarlı seçmenlerin oy oranı belirleyici eşiğin üzerinde seyrediyor. Bu aritmetik, siyasetçilerin retoriğini dönüştürüyor: "İsrail'in güvenlik hakkı" formülü tek başına yeterli olmaktan çıkarken, "hesap verebilirlik" ve "uluslararası hukuka uyum" talepleri giderek daha geniş bir seçmen koalisyonunun ortak dili haline geliyor. ABD'de tablo daha karmaşık ama yönelim benzer. Demokrat Parti'nin genç ve azınlık seçmen tabanındaki İsrail yorgunluğu, 2024'ten bu yana Kongre'deki bazı üyelerin tutumlarını açıkça etkiledi. Cumhuriyetçi kanatta ise "Önce Amerika" (America First) ideolojisinin köklü bir yeniden çerçevelemeye yol açtığı görülüyor: Küresel taahhütleri azaltmayı esas alan bu ideoloji, İsrail'e koşulsuz destek anlayışını da sorgulamaya açıyor. Vance'nin açıklamasının bu ideolojik arka plandan beslendiği açık. İsrail'in tarihsel olarak en güçlü koşulsuz savunucusu olan Cumhuriyetçi Parti'nin ikinci adamının bu kırılgan zeminde bu kadar açık bir konuşma yapması, dönüşümün ne denli yapısal bir hal aldığını gösteriyor.

Kırılan Tabu ve Yeni Norm

Onlarca yıl boyunca Batılı siyaset sahnesinde güçlü bir tabu vardı: İsrail eleştirisi, antisemitizm suçlamasına kapı aralayabileceğinden, ana akım politikacılar bu alandan mümkün olduğunca uzak duruyordu. Bu tabu, 7 Ekim sonrasında başlayan süreçle birlikte sistematik biçimde aşınmaya başladı. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Netanyahu ve eski Savunma Bakanı Yoav Gallant hakkında tutuklama müzekkeresi çıkarması, BM Genel Kurulu'nun art arda İsrail'i eleştiren kararlar alması, Avrupa İnsan Hakları mekanizmalarının sahaya inmesi —tüm bu gelişmeler, eleştirinin meşru bir uluslararası hukuk çerçevesine taşınmasını kolaylaştırdı. Politikacılar artık İsrail'i eleştirirken antisemitizm suçlamasına değil, uluslararası hukukun gereklerine atıfta bulunabiliyorlar. Bu çerçeve değişikliği, siyasi bir kaldıraç işlevi görüyor.

Önümüzdeki dönemde bu tablonun daha da keskinleşeceğini düşündüren güçlü göstergeler var. Batı Avrupa'da önümüzdeki iki yıl içinde yapılacak seçimlerde, demografik baskıların ve kamuoyu dönüşümünün siyasi pozisyonları daha da dışarıya çekeceği öngörülüyor. Her yeni seçim döngüsü, bir öncekine kıyasla daha kritik bir İsrail politikası tartışması üretecek, her tartışma, ana akım politikacıların daha önce söyleyemediği şeyleri daha rahat söyleyebildiği bir atmosfer yaratacak. Vance'nin bugün söylediği, beş yıl önce bir Amerikalı Cumhuriyetçi yardımcı başkanın düşünmeden söyleyemeyeceği bir cümleydi. Beş yıl sonra ise bugün söylenmesi dahi güç olan şeylerin sıradan bir siyasi pozisyon haline gelmesi kuvvetle muhtemel.

Batı'da yaşanan bu dönüşümün asıl motoru, sivil toplumdaki derin ve kalıcı değişimdir. Siyasal elitlerin son dönemdeki söylemleri ve verdikleri kararlar kamuoyundaki erozyon, özellikle genç kuşaklar arasında, belirli bir frekans aralığında siyasal sistemi zorlamaya başlamasının bir sonucudur. Seçim döngüleri artık bu toplumsal baskıyı görmezden gelemez hale gelmiş durumda. Siyasetçiler kendilerini, seçim süreçleri yaklaştıkça, seçmen tabanlarının taleplerine uyum sağlamak zorunda hissediyor Bu süreç, bireysel liderlerin ani fikir değişikliklerinden ziyade, yapısal bir zorunluluğun sonucu olarak değerlendirilmeli.

İsrail'in Gazze'de yürüttüğü soykırımın en önemli sonuçlarından biri de, İsrail'i eleştirmenin siyasi maliyetini önemli ölçüde azaltmasıdır. Onlarca yıl boyunca antisemitizm suçlamasıyla bastırılan eleştiriler, yaşananların büyüklüğü karşısında meşru bir zemine oturmuştur. Uluslararası hukuk mekanizmalarının devreye girmesi ve kamuoyundaki yaygınlaşan farkındalık, eleştiriyi artık "riskli" olmaktan çıkardı. Bu durum, Batılı siyasetçilerin daha önce cesaret edemedikleri adımları atmasını kolaylaştırıyor. Dolayısıyla sivil toplumdaki dönüşüm, hem hızını hem de yönünü belirleyerek siyasal değişimi artık kaçınılmaz kılıyor.

Ukrayna-Rusya Savaşının Görünmeyen Tarafı: Paralı Askerler

YAZAR: HAKAN YELDAN

Rusya-Ukrayna Savaşı, yalnızca iki ülkenin düzenli ordularını karşı karşıya getiren bir çatışma olmaktan çıkarken, farklı ülkelerden savaşçıların ve paramiliter yapılanmaların da sahada yer aldığı çok katmanlı bir savaş alanına dönüştü. Ukrayna saflarında farklı ülkelerden gelen gönüllü birlikler ve yabancı savaşçılar bulunurken, Rusya tarafında da çeşitli paramiliter yapılar ve gönüllü oluşumlar çatışmanın önemli unsurları arasında yer alıyor. Savaşın uzamasıyla birlikte bu grupların cephedeki rolleri, nasıl örgütlendikleri, kimlerden oluştukları ve savaş sonrasında karşılaşabilecekleri hukuki ve siyasi sonuçlar uluslararası kamuoyunun gündemindeki başlıklardan biri haline geldi.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasının ardından çatışmalar, yalnızca Rusya ve Ukrayna'nın düzenli birlikleriyle sınırlı kalmadı. Savaşın ilk günlerinden itibaren dünyanın farklı ülkelerinden çok sayıda gönüllü, Ukrayna saflarında savaşmak üzere ülkeye gitti.

Yabancı Gönüllülerin Ukrayna Ordusundaki Eğitim ve Görev Süreci

Kiev yönetimi de yabancı uyruklu savaşçıların Ukrayna Silahlı Kuvvetleri çatısı altında görev yapabilmesine yönelik Uluslararası Lejyon yapılanmasını hayata geçirmiş. Lejyonun resmi internet sitesinde yer alan bilgilere göre, Ukrayna'ya gönüllü olarak gelen yabancı askerler, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri bünyesinde görev yapan diğer personelle aynı askeri statü, hak ve yükümlülüklere tabi tutuluyor. Sözleşmenin imzalanmasının ardından gönüllü, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri personeline tanınan maaş, yemek, üniforma, teçhizat ve sosyal haklardan yararlanmaya başlıyor. Eğitim süresi de dahil olmak üzere aylık 20 bin 200 Ukrayna grivnasından (450 USD) başlayan maaş ödenirken, eğitim döneminde ayrıca çatışma bölgesi ödemesi yapılmıyor. Gönüllüler, deneyim ve eğitim seviyelerine bağlı olarak iki aya kadar Temel Genel Askeri Eğitimden geçiriliyor. Eğitimin ardından ise deneyim, beceri ve kişisel tercihler dikkate alınarak görev yapacakları birlik ve üstlenecekleri görevler belirleniyor.

Operasyon bölgesine giden yabancı gönüllüler, görev yapacakları birliğe katılarak ek eğitimden geçiriliyor ve birlik düzenine adapte ediliyor. Çatışma bölgesinde göreve başladıkları tarihten itibaren normal maaşlarına ek olarak, bölgede kaldıkları süre dikkate alınarak 30 bin Ukrayna grivnasından (670USD) başlayan ek ödeme alıyorlar.

Eğitim sürecini tamamlayan personel, ardından cephede görev yapmaya başlıyor. Muharebe görevlerine katılan askerlere, cephede geçirdikleri süreye göre hesaplanan aylık 100 bin Ukrayna grivnasından (2.240USD) başlayan ek ödeme veriliyor. Bunun yanı sıra, cephede toplam 30 gün görev yapan personele 70 bin grivnasından (1.570USD) başlayan ek prim ödeniyor.

Ukrayna Kara Kuvvetleri Komutanlığı, yabancı gönüllülerin bir bölümünün sözleşmelerinin sona ermesinin ardından da Ukrayna'da kalmayı tercih ettiklerini belirtiyor. Komutanlık, ülkeden ayrılmayı tercih eden gönüllülerin ise görevleri sırasında

edindikleri askeri ve savaş tecrübelerinin yanı sıra, Ukrayna'daki hizmetleri sayesinde oluşturdukları uluslararası bağlantıları da yanlarında götüreceğini ifade ediyor. [1] Bu söylem, Kiev yönetiminin yabancı savaşçıları yalnızca savaş döneminde ihtiyaç duyulan personel olarak değil, aynı zamanda Ukrayna'nın uluslararası askeri çevrelerle ilişkilerinde etkili olabilecek bir topluluk olarak gördüğüne işaret ediyor.

Kolombiyalı eski asker Ukrayna'da kalıcı olmayı hedefliyor

Kolombiya Silahlı Kuvvetleri'nde daha önce profesyonel asker olarak görev yapan Costa, Rusya-Ukrayna Savaşı'nı yaklaşık bir buçuk yıl takip ettikten sonra Ukrayna saflarında savaşmaya karar vermiş. Ukrayna'ya gelen Costa, 253. Taarruz Alayı "Arey" bünyesinde görev yapmadan önce beş aydan uzun süre taktik ve muharebe sağlık eğitimi aldı.

Costa, özellikle muharebe tıbbı, taktik hareket, taarruz ve savunma eğitimlerine ağırlık verildiğini belirterek Ukrayna'daki savaş deneyiminin kendi ülkesinde edinilmesinin zor olduğunu ifade ediyor. İlk muharebe görevine henüz çıkmayan Costa, kendisini göreve hazır hissettiğini söylüyor.[2]

Kolombiyalı eski askerin hedefi ise yalnızca cephede görev yapmak değil. Costa, gerekli yasal işlemlerin tamamlanmasının ardından Ukrayna'da yaşamını sürdürmek ve uzun yıllar Ukrayna ordusunda görev yapmak istediğini belirtiyor. Bu durum, bazı yabancı gönüllülerin Ukrayna'ya yalnızca geçici savaş deneyimi için değil, gelecekte ülkede kalma ve askeri kariyerlerini burada sürdürme amacıyla da geldiğini gösteriyor.

Brezilyalı gönüllünün Ukrayna cephesine uzanan hikayesi

Daha önce askerlik yapmayan 30 yaşındaki Brezilyalı Vilao, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının ardından ülkeye gelerek 159. Ayrı Mekanize Tugayı'na katıldı. Daha önce teknisyenlik ve inşaat sektöründe çalışan Vilao, Ukrayna'da iki aylık temel askeri eğitimden geçti.

Vilao, savaşa katılma kararının savunmasız insanlara yardım etme isteğinden kaynaklandığını belirtirken, birlik arkadaşlarıyla kurduğu dayanışmanın kendisi için önemli olduğunu ifade ediyor.[3]

Onun hikayesi, Ukrayna'nın savaş sürecinde yalnızca deneyimli askerleri değil, askeri geçmişi bulunmayan yabancı gönüllüleri de eğitim yoluyla birliklerine dahil ettiğini gösteriyor. Brezilyalı gönüllü ise aldığı eğitimin ardından Ukrayna ordusunda görevini sürdürmek istediğini söylüyor.

Alman Gönüllü sivillere yardım için geldi, Ukrayna saflarında savaşmaya başladı

Alman gönüllü Rebel, Ukrayna'ya ilk geldiğinde amacı savaşmak değil, sivillere yardım etmekti. Almanya'da tanıştığı Ukraynalılardan savaşın etkilerini dinleyen ve Ukraynalı öğrencilere dil eğitimi veren Rebel, zamanla savaşa daha doğrudan dahil olmaya karar vermiş.

Daha önce askeri deneyimi bulunmayan Rebel, aldığı eğitimin ardından Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinde drone birliğinde görev yapmaya başladı. Elektrikçilik ve mekanik alanındaki tecrübesini de burada kullanan Rebel, askeri eğitimin kendisini daha disiplinli ve dayanıklı hale getirdiğini belirtiyor.

Evli ve iki çocuk babası olan Rebel, ailesinin başlangıçta kararına karşı çıktığını ancak daha sonra bunu kabul ettiğini söylüyor. Alman gönüllünün hikayesi, Ukrayna'daki savaşın bazı yabancı gönüllüleri insani yardım faaliyetlerinden doğrudan askeri görevlere yönelttiğini ortaya koyuyor. Rebel ise sözleşmesi sona erdiğinde görevini uzatmayı düşünüyor.[4]

Rebel'in hikayesi, Ukrayna'daki savaşın yabancı gönüllüler açısından nasıl farklı bir boyut kazandığını gösteriyor. Başlangıçta sivillere yardım amacıyla gelen bir gönüllünün zamanla silahlı birliğe katılması, savaşın bireysel kararlar üzerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koyuyor. Aynı zamanda yabancı savaşçıların yalnızca askeri deneyimleriyle değil, sahip oldukları teknik ve mesleki becerilerle de Ukrayna ordusuna dahil edildiği görülüyor. 2025 Kasım ayında ziyaret ettiğim Kiev'in Özgürlük meydanında birçok farklı ülkeden Ukrayna'hayatını kaybeden yabancı lejyonerlerin fotoğrafları ve bayrakları sergilenmekteydi.[5]

Savaşın gölgesinde değişen hayatlar

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda farklı ülkelerden gelen yabancı gönüllülerin varlığı, savaşın yalnızca askeri boyutuyla değil, insan psikolojisi üzerindeki etkileriyle de dikkat çekiyor. Farklı geçmişlere sahip bu kişilerin Ukrayna'ya geliş nedenleri değişse de ortak noktaları, kendilerini savaşın doğrudan içinde bulmaları.

Bana göre burada dikkat çeken en önemli noktalardan biri, sivillerin kısa sürede askeri düzene ve savaş koşullarına uyum sağlamak zorunda kalması. Eğitimler fiziksel hazırlığın yanı sıra korku, stres ve belirsizlikle baş edebilme açısından da önemli bir süreç haline geliyor. Cephede kurulan dayanışma ve ortak amaç duygusu ise bu psikolojik yükün taşınmasında önemli bir rol oynuyor.

Yabancı gönüllülerin bazıları savaş sonrasında da Ukrayna'da kalmayı düşünürken, bu durum savaş deneyiminin insanlarda yalnızca geçici bir etki bırakmadığını gösteriyor. Savaşın, bireylerin düşüncelerini, aidiyet duygularını ve gelecek planlarını değiştirebilecek kadar güçlü bir psikolojik etkiye sahip olduğu görülüyor.

Cephedeki Yabancı Savaşçıların Sayısı Belirsiz

Ukrayna'da savaşan paramiliter ve gönüllü yapıların toplam mevcuduna ilişkin kamuoyuna açıklanmış tek bir resmî rakam bulunmuyor. Kiev yönetimi, özellikle yabancı savaşçıların güncel sayısını güvenlik gerekçeleriyle açıklamıyor. Ukrayna Savunma Bakanlığı ise Aralık 2025'te, savaşın başlangıcından bu yana 50'den fazla ülkeden binlerce yabancı gönüllünün Ukrayna güçleri saflarında görev yaptığını bildirdi. Uluslararası Savunma Lejyonu da 75'ten fazla ülkeden gönüllünün bünyesinde bulunduğunu açıklıyor. Bu veriler, savaş alanındaki yabancı unsurların varlığını ortaya koyarken, toplam savaşçı sayısına ilişkin kesin bir tablo sunmuyor.

"Ukrayna'da çok sayıda paramiliter grup var" demek

biraz yanıltıcı olur. Çünkü savaşın başında gönüllü veya paramiliter olarak ortaya çıkan bazı yapılar zamanla Ukrayna'nın resmi askeri veya güvenlik kurumlarının bünyesine alındı.

Peki Rusya Tarafında savaşan yabancı askerler yok mu ?

Aynı durum Rusya açısından da gözlemlenmektedir. Rusya, Suriye, Hindistan, Kuzey Kore, Nepal, Küba ve farklı coğrafyalardan yabancı savaşçıları çeşitli aracılık mekanizmaları ve farklı ikna yöntemleri üzerinden askeri yapısına dahil ederek çatışma bölgelerinde kullanmaktadır. Bu uygulama, Rusya'nın insan gücü ihtiyacını karşılamaya yönelik stratejilerinin yanı sıra, savaşın uluslararasılaşan niteliğini de ortaya koymaktadır.

Eski Öğretmenden Savaş Aracısına: Polina Azarnih'in Yabancıları Rus Ordusuna Çekme Ağı

Rusya-Ukrayna Savaşı, yalnızca cephede yürütülen askeri mücadeleden ibaret değil. Savaşın uzamasıyla birlikte insan kaynağı ihtiyacı, tarafları yabancı ülkelerden savaşçı ve asker devşirmeye yönelten yeni yöntemler geliştirmeye itti. Rusya tarafında bu sürecin dikkat çekici örneklerinden biri ise eski Rus öğretmen Polina Azarnih ve onun Telegram üzerinden yürüttüğü iddia edilen faaliyetler. BBC'nin araştırmasına göre Azarnih, son bir yıl içerisinde Yemen, Suriye, Mısır, Fas, Irak, Fildişi Sahili ve Nijerya vatandaşlarına yönelik 490'dan fazla davetiye gönderdi. Bu kişiler, Rusya'ya giriş yaparak Rus ordusunda görev almaya yönlendirildi. Özellikle ekonomik açıdan zor durumda bulunan ülkelerin vatandaşlarına yüksek maaş, Rus vatandaşlığı ve güvenli işler gibi vaatlerin sunulduğu öne sürülüyor. Ancak bazı kişilerin ifadeleri, bu sürecin vaat edilenden oldukça farklı ilerlediğini gösteriyor. Suriyeli bir inşaat işçisi, petrol tesislerinde güvenlik görevlisi olarak çalışacağı ve Rus vatandaşlığı alacağı söylenerek Rusya'ya getirildiğini, ancak kısa süre içerisinde Rus ordusuyla sözleşme imzalamaya yönlendirildiğini anlattı. Rusça bilmeyen kişilerin sözleşmeleri tam olarak anlayamadıkları ve yalnızca 10 günlük eğitimin ardından cepheye gönderildikleri iddia edildi. Daha da dikkat çekici olan ise savaş alanına gönderilmeyecekleri yönündeki vaatler. İddiaya göre bazı kişilere, belirli miktarda para ödemeleri karşılığında cepheye gönderilmeme sözü verildi. Bu ödemeyi reddeden Suriyeli bir savaşçı ise pasaportunun yakıldığını ve cepheden ayrılmak istediğinde ölüm veya hapis tehdidiyle karşı karşıya kaldığını ileri sürdü.[6]

Savaşın görünmeyen insan kaynağı

Bu örnek, Rusya'nın savaşın insan gücü ihtiyacını karşılamak için geleneksel asker toplama yöntemlerinin ötesine geçen bir ağ oluşturduğunu gösteriyor. Telegram gibi sosyal medya platformları, coğrafi sınırları ortadan kaldırarak potansiyel asker adaylarına doğrudan ulaşılmasını sağlıyor. Ekonomik sıkıntılar yaşayan ülkelerin vatandaşlarına yüksek gelir ve daha iyi yaşam koşulları vaat edilmesi ise bu yöntemin temel araçlarından biri olarak öne çıkıyor.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu kişilerin tamamının savaşa aynı koşullarda katılmadığıdır. Ancak iş vaadiyle Rusya'ya getirilen kişilerin askeri sözleşme imzalamaya yönlendirilmesi ve ardından cepheye gönderildiklerine ilişkin iddialar, savaşta yabancı insan kaynağının nasıl sistematik biçimde kullanılabildiğini ortaya koyuyor.

Dolayısıyla Polina Azarnih örneği, yalnızca bireysel bir aracının faaliyetleri olarak değerlendirilmemeli. Aynı zamanda Ukrayna Savaşı'nın giderek uluslararası bir insan kaynağı ve devşirme alanına dönüştüğünü gösteren daha geniş bir tablonun parçası olarak ele alınmalı. Modern savaşlarda cephe hattı artık yalnızca askeri birliklerle değil; küresel ölçekte kurulan devşirme, propaganda ve aracılık ağlarıyla da şekilleniyor.

Bu tablo, savaşın yalnızca iki ülkenin orduları arasında yaşanmadığını; farklı coğrafyalardan insanların ekonomik, ideolojik veya kişisel motivasyonlarla çatışmaya dahil edildiğini ortaya koyuyor.

Sonuç olarak yabancı savaşçıların kullanımı, savaşın bugün olduğu kadar savaş sonrasının da önemli güvenlik, hukuki ve siyasi meselelerinden biri olmaya aday görünüyor.

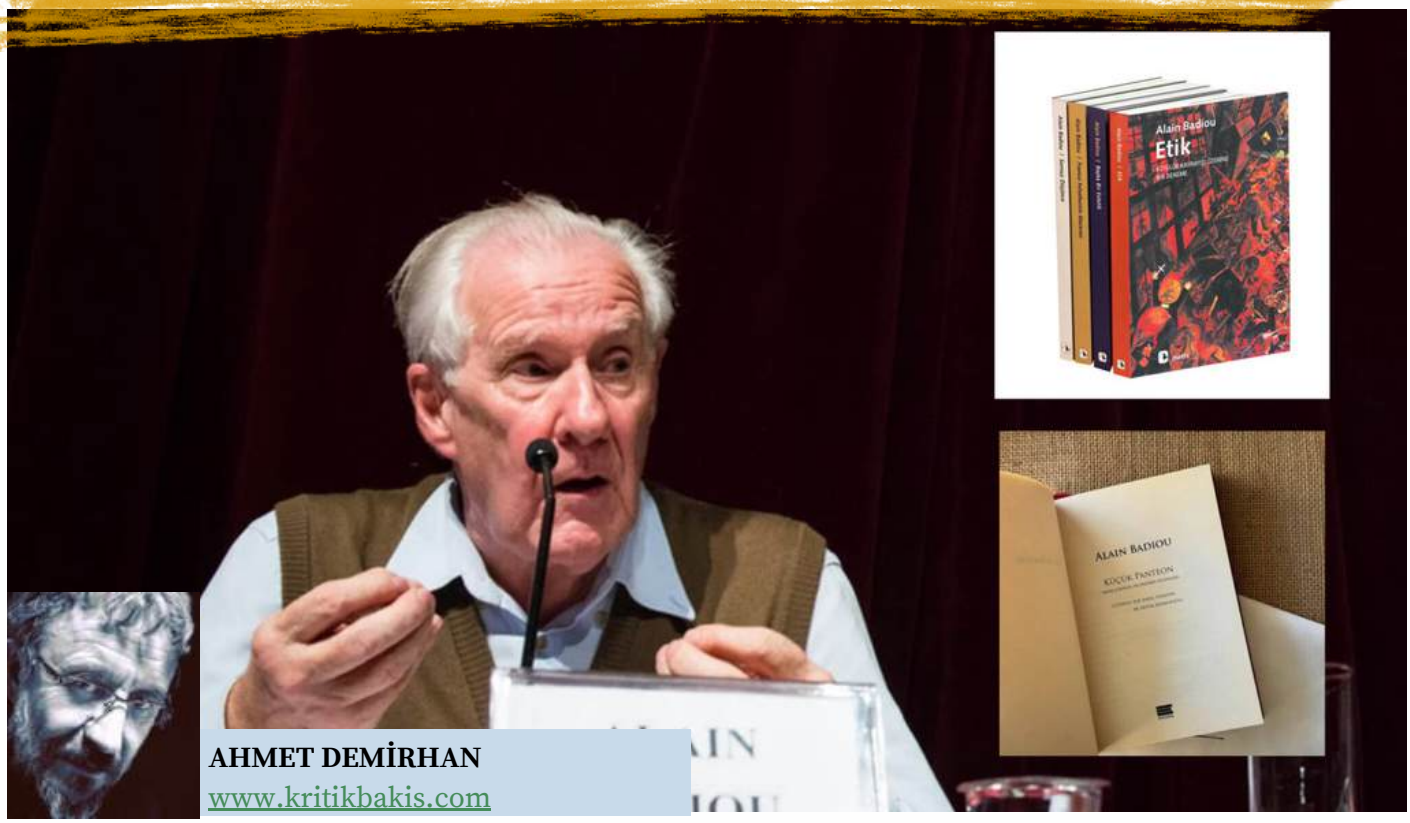
Kaynakça;

1. https://ildu.mil.gov.ua/news/how-join-armed-forces-ukraine
2. https://ildu.mil.gov.ua/news/i-want-build-my-life-ukraine-costa-colombian-volunteer
3. https://ildu.mil.gov.ua/news/vilao-mechanic-brazil-ukrainian-soldier
4. https://ildu.mil.gov.ua/news/rebel-electrician-germany-ukrainian-soldier
5. https://www.youtube.com/watch?v=x1F2oKrE6XY&t=260s
6. https://news.telegraf.com.ua/novosti-rossii/2026-01-22/5931225-iz-uchitelnitsy-v-bogachki-kak-rossiyanka-zarabotala-na-krasivuyu-zhizn-prodavaya-inostrantsev-na-voynu-v-ukraine-foto

Soldan 2. sıra Polina Azarnih ve Rus ordusuna katılan paralı askerler

“Ma’duma Setr Taalluk Etmez”

AHMET DEMİRHAN
www.kritikbakis.com

I: Badiou Okumasına Bir Giriş

Alain Badiou, bazı çağdaş düşünürleri anti-felsefi olmakla suçlar. Ona göre çağdaş olmayan düşünürlerde de bulunabilen anti-felsefe felsefeyi öznel bir edime ya da eyleme bağlayan bir çabadır; dolayısıyla filozofun ya da düşünürün kendi edimini veya eylemini (Badiou’nun kelimeye verdiği anlam çerçevesinde) “olay” haline getirir. Örneğin Nietzsche böyledir: “Kendisi bir olay‘dır Nietzsche’nin, ve yazdığı metinle bir ve aynı şeydir”.[i] Aynı şey, kendi eylemini ifade edilebilir olanın (yani mantığın) belirlediği bir dünyanın sınırlarının ötesinde yer alan bir mistik eyleme bağlayan Wittgenstein için de geçerlidir: Wittgenstein, dünyanın sınırında duran öznenin “yalnızlık hissi”ne, “sessiz bir his”se dayanan eyleminin, öznenin dünyayı aşmasına şahitlik eden bir eylemin mistik farkına itibar eder ve bu da ancak Wittgenstein’ın, mantığın önermelerinin öngördüğü dünyayı değil, kendi edimini dikkate aldığı anlamına gelir.[ii] Başka bir anti-felsefe örneği de Lacan’dan gelir. Anti-felsefi olduğunu bizzat kendisi ilan eden Lacan, hakikati dışlayan, hakikat düzleminde yer almayan bir bilgiye ulaşılabilecek bir analiz edimiyle, zaferin önceden edinilmiş kesinliğini garanti eden öznel bir analiz edimiyle hareket eden bir yönelimi olduğu için anti-felsefe yapar.[iii]

Badio, böylece anti-felsefe edimini felsefeyle ilişki içinde de tutarak bu üç isme kendi düşüncelerinin yönelimi dışında ya da düşüncelerini getirip bağladıkları edime veya eyleme dayanarak ikinci bir özellik ekler. Nietzsche düşüncesinin konusunu “sanatsal” olarak seçer; ancak eylemi, ilk-politiktir (archi-political). Yani, Nietzsche, felsefenin iddia ettiği hakikatlerin ancak sanatta bulunabileceğini öne sürerken[iv], kendi eylemine verdiği anlamla dünya tarihini ikiye böler. Böylece felsefenin ilk-politik anlamını açığa çıkarır.[v] Witgenstein ise konusunu lingüstikten, daha doğrusu mantıksal-matematiksel olandan alır; ancak buna çizdiği sınırla birlikte, edimi ya da eylemi mistik olana bağlarken varlığa dair açıklığı da “dile getirilemez olanda ancak bir sanat eserinin düşüncesiz formunda” arar; “Wittgenstein için böyle bir verilişin paradigması kesinlikle müziktir” ve dolayısıyla “Wittgenstein’ın anti-felsefi eylemi, ilk-estetik (archi-esthétique) ilan edilebilir”.[vi] Lacan ise konusunu analize dayalı olarak kurarken, edimini ise “ilk-bilimsel” (archi-scientific) olarak oluşturur.[vii]

Ancak Badiou için başka anti-felsefe yönelimliler de vardır. En başka Pascal, Rousseau, Kierkegaard ve en önemlisi de Pavlus. Örneğin (Pavlus dışında) hepsinin ortak özelliğini sıralarken, onların edimselliğe verdiği aşkınlıktan bahseder: “Pascal’dan Rousseau ve Kierkegaard yoluyla Wittgenstein’a kadarki anti-felsefelerde, edimde her zaman bir aşkınlık [transcendence] dokunuşu vardır; şu sebeple ki edim, programatik olduğu sürece, bilginin gözlemlenebilir veya belirlenebilir biçimlerinin dışına, dolayısıyla henüz gelecek olanın, gelecekteki gelişin konumuna yerleştirilir”.[viii] Tuhaf olanı, Hristiyani yanları güçlü bu isimlerin edimselliğin altında ele almayışı, tam da Badiou’daki anlamıyla, örneğin Nietzsche’nin kendisi

yaptığı "olay"a sadakatle ve "olay"ın hakikatine bir şekilde bağlı olmakla açıklanmamasıdır. Bu isimlerde, bir ilk edime bağlayacak bir nitelikten sözedilmez. Nietzsche'de anti-felsefe anlamına da gelen düşüncenin konusu "sanatsal" iken ediminin "ilk-politik"; Wittgenstein'da düşüncenin konusu "mantık" iken ediminin "ilk estetik"; Lacan'da düşüncenin konusu "analiz" iken ediminin "ilk bilimsel" olması gibi bir ilişki, Pascal, Rousseau, Kierkegaard ve en önemlisi de Pavlus örneğinde kurulmaz.

Daha ilginci, Badiou'nun, dörtleme adını verdiği anti-felsefe seminerlerine Nietzsche, Wittgenstein ve Lacan'dan sonra Pavlus'la devam etmedir[ix]. Üstelik, diğer isimleri (belki "teolojik figür" konusu altında verdiği, ancak almayı ihmal ettiğini belirttiği Malebranche istisna[x]) Varlık ve Olay projesinde çeşitli aşamalarda eleştirel bir şekilde kullanır. Lacan, zaten hep vardır, ancak kendisine ayrı projenin ilk ve ikinci aşamasında ayrı bölümler de açılır.[xi] Pascal, daha Varlık ve Olay'ın ilk cildinde ayrı bir bölüm altında yer edinir[xii]; Kierkegaard Varlık ve Olay'ın ikinci cildinde kendi başına bir bölüm olur[xiii]; Rousseau ilk ciltte yine ayrı bir bölümün başlığı olarak görülür[xiv]. Kendisine ayrıca bir bölüm açılmasa da Pavlus, özellikle ilk ciltte Badiou'nun sistemini inşa ettiği küme kuramının kurucusu Cantor kadar yer edinir. Öyleyse neden Nietzsche, Wittgenstein ya da Lacan gibi edimselliğin aşkın bir dokuşunu için bir arkhe onlar için de tayin edilmemiştir? Neden anti-felsefe seminerlerinde yer alan Pavlus, projede sık sık adları geçen ve projenin inşasında bir şekilde yer edinen Pascal, Rousseau, Kierkegaard, hatta adı anılmasa da Malebranche için bir arkhe içinde (politik, estetik veya bilimsel olmasına da gerek yok; arkhe-teolojik olarak) tanımlanan herhangi bir özellik sunulmamıştır?

Bu soru aslında doğrudan Badiou'yla, Badiou'nun düşüncesiyle ilgili. Aslında Badiou'da düşüncenin konusu ontolojik iken, ilk edimi de ilk teolojiktir ve bu onun ontolojisinden diyelim ki sayı tasavvurlarına kadar yansır. Burada işte Badiou'daki bu ilk teolojik mefhumunu, belki biraz (şimdilik) üç ciltlik Varlık ve Olay projesinin kıyısından dolaşarak da olsa, özellikle Pavluscu damarı gözeterek ele almaya çalışacağız.

Badiou, anti-felsefe seminerlerinde kendisine yer verdiği Pavlus'la birlikte bu isimleri bir biçimde "Hristiyan" olarak tanımlar. Lacan seminerinde de sık sık vurguladığı bir hususu, hülasa halinde sunar: "Sık sık vurgulamak zorunda kaldım ki din sorunu, Hristiyanlık sorunu, anti-felsefi aygıt için merkezidir. Anti-felsefenin felsefecilerin soyut kavramına karşı yerleştirdikleri olağandışı, benzersiz eylem ile hayatın anlamının etkin verilişi olarak din arasında her zaman aşikar bir bağlantı vardır. Ne var ki Lacan bu anti-felsefi temayülü tersine çevirir veya her halükarda bu meselede Wittgenstencı ya da Rousseaucu veya Pascalcı olmaktan çok Nietzschecidir. İlginç ve ehemmiyeti haiz olan şey şudur ki dinle zınmi ilişkiyi tersine çevirirken matematiğin konumunu da tersine çevirir".[xv]

Bu aslında bize başka bir noktaya götürür: Anti-felsefe dinle ilişkiden çok matematikle ilişki açısından inşa olunur. Badiou'nun anti-felsefe seminerlerinde ele aldığı isimlerin (dinle ilişkisi bariz olan Aziz Pavlus hariç) konumunu belirleyen matematiğe karşı aldıkları tutumdur. "'Matematik bir düşünce midir?' gibi basit bir soru alttan alta felsefe ve anti-felsefe arasındaki tartışmayı düzenlemektedir. Neden? Çünkü eğer matematik önermeler düşünüyorsa bu, şu anlama gelir: bir nesne tecrübesi olmadan dile getirme, idrak edilebilir olana (l'intelligible) öznel olmayan (a-subjective) ve tanzim edilmiş bir erişimin vardır; varlık bütün önermelerden illaki men edilmiş değildir; bizzat edim teorik bir doğayı haizdir. Anti-filozof bütün bunları reddeder. Anti-felsefenin genel çizgisi de bu noktadan çıkar: Matematik bir düşünme biçimi değil, bir hesaplamadır. 'Hesaplamacı' boyutuyla veya işaretler üzerindeki saf işlemle değişmez düstur şu olur: Matematik mantığın bir çeşididir".[xvi]

Bu, basit ve en kaba ifadesiyle şunu söyler: Nesnesiz ve öznesiz bir düşünme tarzı vardır ve bu matematiktir. Matematiğin bu nesnesizliği ve öznesizliği hesaba katılmadığında felsefe, kendi edimine bağlı bir yerden konuşarak anti-felsefeye dönüşür.

Ama o zaman kendilerine bir arkhe, diyelim ki bir arkhe-teoloji tayin etmediği isimlerin matematikle ilişkilerinin farklı mı olduğunu anlayacağız? Elbette onlar da anti-felsefe yaptıklarından böyle bir durum sözkonusu değildir. Lakin şu söylenebilir: Badiou, örneğin anti-felsefe taraftarı olmasına rağmen Lacan'dan da kendi sitemini kurarken çokça yararlanır, hatta projesinin ana kavramlarından olan matheme bizzat Lacan'dan alınmadır; ancak başta Pavlus olmak üzere, Pascal, Rousseau, Kierkegaard gibi anti-felsefe taraftarları, bir şeye (Pavlus, Yahudi şeriatına; Pascal, Descartes'e; Rousseau, Aydınlanmacılara ve Kierkegaard da Hegel'e felsefi olarak) karşı çıkarak aşkın olana dokunan bir edimselliğe yönelirken, bu halleriyle Badiou'nun matematiği gözeten ontolojisinin, hatta matematik=ontoloji eşitliğinin içinden kurulan içkin bir hakikat ve özne öğretisinin bir ucundan tutan bir niteliği haizdir. Ancak mesela Hrsitiyanlığa karşı çıkan Nietzsche'nin ya da Hristiyanlığı Nietzscheci bir minvalde alımlayan Wittgenstein'ın böyle bir niteliği yoktur. Bu, Badiou'nun anti-felsefeci Hristiyanları, kendi projesine doğru çektiği, onları kendi projesi içinde tercümeye tabi tuttuğu anlamına gelebilir mi? Badiou'da elbette böyle bir damar var. Örneğin Badiou Kantçı transandantal felsefenin tamamen dışında bir projeye sahiptir; ancak bu onun Kant'ı kendi projesine doğru çekmediği, dahası Kant'ı kendi projesi içinden tercümeye tabi tutmadığı anlamına gelmez[xvii]. Bu durum bazen konu edinilen düşünür veya filozof ile Badiou'nun onu kendi sistemi içindeki yorumlayıcı arasında ciddi uyumsuzluklar doğmasına yol açar. Ancak Badiou'nun Hristiyan anti-felsefecileri kendi projesine dahil edişinde Kant örneğinde gördüğümüz durumdan fazlası vardır.

Badiou onları kendi projesine dahil ederken, kendi matematik (varlık) ve özne (olay) görüşüne de onlardan bir izle taşır. Dolayısıyla Badiou'da diyelim ki Kant yoktur; Badiou'nun matematiğe verdiği anlam çerçevesinde tanımlanan ve felsefeyi de bu tanıma göre yeniden biçimlendiren bir çerçevede Badio tarafından yeniden okunan bir Kant vardır. Bu durumda Kant, bir yandan matematiğin öznesiz ve nesnesiz düşüncesine (son yıllarda entelektüel camiada giderek yer edinmeye başlayan bir ifadeyle, spekülatif materyalizme) doğru çekilirken, Kant'ın bütün kavram seti de dönüştürülür. (Burada bu dönüşümün Descartes'e nasıl bir dönüş içerdiğine girmeyeceğiz). Dolayısıyla Kant'la doğrudan yüzleşilmez; nesnesiz ve öznesiz bir matematik dünyada ne anlama geldiği itibarıyla değerlendirilir (özellikle Varlık ve Olay projesinin ikinci cildi bu doğrultuda hayli emek harcar). Bu noktada ilginç olanı, Kant için ne anti-felsefe ve ne de ilk edim tayin edilmesidir (ki bu Badiou için nadirdir). Burada Baido okumalarımızda doğrudan Kant üzerinden değil Pavlus üzerinden gitmemizin nedeni ise, bir yandan Pavlus'un Badio'nun bütün projesi için taşıdığı anlam iken Türkiye'deki Badiou literatürünün Badiou'nun Pavlus'unu unutmaya, hatta unutturmaya çalışmasıdır (aynı şey, örneğin Agamben için de geçerlidir: sanki Agamben Pavlus'un Romalılara Mektup'una dair uzun bir tefsir yapmamış gibi davranılır).

Öyleyse Pavlus Badio için, nesnesiz ve öznesiz bir matematik tahayyülüne dayanan bir düşünce için neden önemlidir? Badio Pavlus'ta ne bulmuştur?

II: Badiou'nun Pavlus'u Nasıl Sayı Sayar?

Badiou'nun genel düzeyde komünizm ideali ve Fransa özelinde ise 68 hadiselerinin tetiklediği Maocu bir devrim ideali çöktükten sonra Olay'a ve Özne'ye yeniden bir dayanak bulmak amacıyla başvurduğu Pavlus örneği, Badiou'nun hem küme kuramını kendi ontolojisinin ifadelerine özgü olarak yorumlamasıyla ve hem de aynı kuramdan bir olay inşa etme çabasıyla uyumlu ifadeler setiyle izah edilir. Ancak söylem düzeyinde küme teorisiyle izah edilemeyecek bir mahiyeti de haizdir. Badiou'nun arkhe-teolojisi de işte burada devreye girer. Varlık üzerine bir söylem olarak küme teorisi ile Olay üzerine bir söylem olarak Pavlusçu evrensellik birbirine temas edemez. Göreceğimiz üzere, birisi İki'yi, diğeri ise Dört'ü sayar. Birisi, İki üzerinden (Yücel Dursun'un hayli yerinde ifadesiyle) bir "varlık ağacı" kurar[i]; diğeri ise rekabetçi söylemler arasında kendisini teolojik olmadığını iddia etmesine rağmen Dört'ün Üç'üne yaslanan (spekülatif materyalizm olarak değil) spekülatif bir mesiyanizm olarak vazeder. Bu temas edememenin başka nedenleri de elbette bulunabilir; ancak Badiou'nun (bu yazılar çerçevesinde çok da giremeyeceğimiz) "nesne" fikri burada baş rolü oynar. Ancak burada önce Pavlus ve Pascal üzerinden Badiou'da Hristiyanlığın (=mesiyanizmin) kendisine nasıl yer bulduğu üzerinde duracağız ve 4'e odaklanacağız ve Badiou'nun Pavluscu ve Pascalcı olay ve sadakat ile hakikat anlayışını kendi ontolojisine nasıl tercüme ettiğine değinmekle yetineceğiz.

Badiou "çağdaşımız" olarak adlandırdığı ve aslında çeşitli biçimlerde sürekli kendisine döndüğü[ii] Pavlus'u "hiç bir zaman din"le ilişkili düşünmediğini söyler. Pavlus, ona göre, "olayın şair-düşünürü" ve "militan figür"dür.[iii] Ancak yine de "Hristiyanlıkta ve yalnızca onda denilir ki hakikatin özü olaysal bir ultra-bir [ultra-one] varsayar ve hakikatle ilişkili olmak, bir düşünce -ya da hareketsiz bilgi- meselesi değil, bir müdahale meselesidir. Çünkü Hristiyanlığın kalbinde Tanrı'nın oğlunun çarmıhta ölümü olan -durumu haiz, emsal- olay vardır. Aynı şekilde, inanç merkezi olarak Tanrı'nın bir-varlığıyla [being-one], onun sonsuz gücüyle alakalı değildir; müdahaleci çekirdek, daha ziyade, o ölümün anlamının yapılandırılışı ve o anlama bir sadakatin örgütlenişidir".[iv] Başka bir ifadeyle, aslında dinle çok bağlantılandırmadığını iddia ettiği Pavlus, Badiou'da da aslında tam da Hristiyanlığın inanç olarak dini çekirdeğini ve örgütlenme olarak da Kilise'nin kuruluşunu tesis eden kişidir. Badiou bunu aslında Pavlus'un kendisini bağladığı şeyin bir "masal" (fabl) olduğunu söylerek dönüştürmeye çalışır. Yani Pavlus bir "masal" da olsa bir olaya sadakat göstererek ve bu sadakatinden çıkarsanan unsurlarla evrenselliği tesis ederek Badiou için kendi projesinin anlamlı bir figürü olur. Bunu da tek bir şeye inanarak yapar: "İsa yeniden dirilmiştir".[v]

Yine de bu olayın ya da "ultra-bir"in olay olarak belirlenmesini tayin eden başka unsurlar vardır. Olay olmakla normal olanın haricinde bir durumu işaret

eder. Her ne kadar olayın kendisi geçici ya da şarta bağlı (aleatory) olsa da kendisine sadakat gösterenleri, bir kopuşu işaret edecek şekilde yeniden tanımlar. Badiou'nun Özne dediği şey, işte olaya sadakat gösterenlerden oluşur. Ancak normal olan karşısında bir istisna ve dolayısıyla normal durum içinde bir tekillik olarak beliren olay, normal olanla ilişkisinde kendisini yeniden tanımlayan ve tekilliğini evrensel ve sonsuz bir alana tabi kılarak gerçekleştiren bir vukudur. Ancak her vuku bulan, her olan olay değildir. Olay için istisnalık, tekillik ve evrensellik hallerine matuf olarak, onun normal olanın içinde (meşruiyet, bilgi, düzen, temsil gibi o durumun normalliğini sağlayan unsurların haricinde) beliren hakikatine sadakat gerekir.[vi]

Dolayısıyla İsa'nın (yeniden dirildiğine iman etmenin değil) yeniden dirildiğini ilan etmenin ve bu ilana sadakatin meşruiyet, bilgi, düzen, temsil gibi unsurlar açısından çeşitli söylem düzeyleriyle bir ilişkisi vardır. Başka ve Badiou'ya uygun bir ifadeyle Pavlus'la birlikte ortaya çıkan İsa-Olay'ı kendi "ultra-bir"liğini çeşitli söylem düzeyleriyle ilişki içinde yeniden kurgular. Bu nedenle Badiou, Şam yolunda gördüğü bir görüye dayalı olarak Pavlus'un kendi dönüşümünü (ya da ihtidasını) sağlayan, Roma İmparatorluğu gibi bir "evren"deki Filistin gibi bir "yerel mahal"de ortaya çıkan İsa-Olay'ını, sonradan Üç'e indirdiği Dört söylemle ilişkili olarak kurar. Bu anlamda bir olayı olay yapan şeyin, bir kopuş olması yanında söylemsel bir yapısı olduğu söylenebilir. Ne var ki bu söylemsel yapı, bir yandan her olanın olay olmamasına gerekçe sağlarken (Pavlus bağlamında dört ayrı söylemden sadece birisi olayın söylemidir), olayın neden istisnai, Badiou'nun deyimiyle "nadir" olduğunu da işaret eder.

Demek ki olay, bir yandan, söylemsel düzeyde anlaşılamaz, hesaba gelemez, istisnai, yerel ve özneldir; ancak diğer yandan da, diğer söylemlerle rekabet içinde olduğundan kendisini evrensel bir söylemle inşa edilebilir olarak bulur. Badiou'nun Dört sayısına ihtiyacı da buradan doğar. Dört, anlaşılamaz, hesaba gelemez, istisnai, yerel ve öznel, hatta nadir olmasına rağmen ("ultra-bir"olan) bir olayın niye bir söyleme ihtiyaç duyduğunu izah eder. Olay böylece bir yandan bu sıfatlara haiz olarak Varlıkla ilişkili kılınmaya çalışılır ve diğer yandan da ona sadakatle ortaya çıkan bir öznelliğin, aslında Badiou'nun en muteber öznellik olarak gördüğü bir öznelliğin niye bir müdahale gerektirdiğini de içinde barındırır. Olay Varlık düzenine müdahale talep eder. Bunlardan ilki, olayın anlaşılamaz, hesaba gelemez, istisnai, yerel ve öznel, hatta nadir olması, hem bir noktaya (bir yere, mahalle veya uzamsal bir alana) ihtiyaç duyduğunu göstermesi açısından türemsel ve hem de o noktayı genelleştirilebilir ve evrenselleştirilebilir olması açısından şümullü kılmak anlamında "jenerik" (generic) olmasını sağlarken, ikincisi de olayın ontolojik tabiatı icabı var olmadığını, ortaya çıkışının veya tazahürünün şansa bağlı (aleatory) olduğunu, ancak müdahaleyle sonsuza açılabildiğini; ya da Pavlus örneğinden yola kalkarak ifade edersek, ölü olmadığını, yeniden dirilebileceğini ifade eder. Bu bakımdan Badiou'nun olay tanımı, Varlık ve Olay'daki başlangıcı itibariyle boş küme işareti olarak Ø'den başlayarak projenin üçüncüsünü oluşturan Hakikatlerin İçkinliği'nin ana konusunu teşkil eden kendisi küme olmayan, ama kümelere dair aksiyomlarının geçerlilik koşullarını sağlayan bir alanın (veya kümelerin kümülatif hiyerarşisinin sunduğu sözde sonsuzluğun işareti) olarak V'ye doğru ilerleyen bir yerde konumlanır.[vii] Varlık Ø'dur, Olay da Ø'dan Ø'yu da barındıran V'ye yükseliş. Bizatihi hem yokluk ve hem de çokluk olan boş kümeden (Ø'den) bütün kümeleri hiyerarşik ve kümülatif olarak içeren, ancak bizatihi küme olmayan, mutlak ve sonsuz bir değer olarak, ama aynı zamanda "mutlak hakikat" olarak V'de diriliş.

Sorun şudur ki eğer olay nadirattansa; mucize kabilinden, ama yokluktan veya (yoklukla aynı anlama gelen) çokluktan çıkarak gerçekleşiyorsa, niye kendisiyle meşruiyet, bilgi, düzen, temsil, normal, olağan, sayılabilir, hesap edilebilir gibi özelliklerle anılan bir söylem alanıyla dörtlü bir ilişki düzeni içinde yer almaktadır? Varlık olaya dokunmamakta, temas etmemekte, ayrışık mı durmaktadır? Olay Varlık'tan çıkış (ex-static) mıdır? Yoksa rakip söylemlerden sadece birisi midir?

Pavlus örneğinde Üç'e indirgenen Dört söylem Pavlus'un "durum" (situation) içindeki halini de tasvir eder. Badiou'nun küme kuramını ontoloji açısından yorumlarken karşımıza çıkacak, tezahür edeni ise matematikteki kategori kuramı çerçevesinde mantık açısından yorumlarken "dünya" kelimesiyle yer değiştirecek "durum" ile politik anlamıyla "devlet"le de eşlenecek "hal" (state) neden Badiou'nun Pavlus'u kendi olay ve hakikat anlayışı için emsal olarak ele aldığını başka bir açıdan gösteren birer mefhumdur. Şeylerin düzeni olan varlığın aksine, aynı şeylerin düzeninden tekil olarak ortaya çıkan hakikatin düzeninin sadık takipçisi olarak Pavlus'u normal olan bir durumun öngördüğü bir halin dışına çıkaran, bu hali kopuşa sürükleyen, bir dönüşüm (ihtida?) çağrısı yapan bir öznellik timsali olarak sunan bu tasvirde, olay böylece iki (belki de üç) başka söylemle rekabet içinde kendi söylemini evrensel olarak kurar. Bunlardan ilki Yahudi (=seçilmiş istisnailik) ve ikincisi de Grek (=felsefe) söylemidir. Pavlus'un kurduğu söylem de Hristiyan (=evrensel) bir söylemdir. Ya dördüncüsü? Badiou buna "mistik" der ve ayrı bir işleme tabi tutar.

Söylem biçimlerinden bahsettiğimizden Badiou'nun herhangi tarihselliği değil, ancak kendi tikelliğinde, yani Milattan Sonraki 30'lu-40'lı yıllarda Pavlus'un kendini içinde bulduğu bir hal (state) içinde, Filistin'de karşı karşıya kaldığı seçenekleri işaret ettiğini aklımızda tutmak kaydıyla, Yahudi söylemi ile Grek söyleminin üçüncü söylemin ortaya çıkışı, dördüncüsünün de bastırılması için tasarlandığını belirtmek önemlidir. Her ikisi de "öznel temayüller" ve "efendilik" üzerine kurulu Grek ve Yahudi söylemi birbirlerini kendi varlıkları için varsayar.

Yahudi söylemi, "peygamber" söylemidir ve "peygamber" de "işaretler"e dayalıdır. Peygamber, bir takım işaretleri çözerek onları aşkınlığın şahitliğine tabi tutar. Bu nedenle Yahudi söylemi "işaret söylemi" olarak belirir. Grek söylemi ise, varlıkla kozmosu aşkınlığı olan "doğal bir bütünlük" içinde tasarlar ve bu tasarlamaya da bilgelik atfeder. Bu nedenle Grek söylemi felsefe söylemdir. Bu iki söylem biri bütünlüğün ve diğeri de o bütünlüğün istisnailiğinin söylemi olduğundan birbirine bağlıdır; yani her ikisi de birisi bütünlük olarak ve diğeri de işaret olarak aynı kozmosa dayanan çıkarsamalarda bulunur: Yahudi istisnailiği, mucizesi ve seçilmişliği, Grek bilgeliğine, kozmosuna ve bütünlüğüne istisna teşkil eder; Baidou'nun ifadesiyle, mucizelere ve işaretlere dayalı istisnailik "eksi-bir"dir ("minus-one); yani, henüz "bir" bile değildir veya Bir'i tasarlayabileceği bir ontolojiden mahrumdur. Yahudi söyleminin zayıflığı da buradan doğar: Kendi tutarsızlığının işareti olan "eksi-bir"le, işaretlerini okumak için olsa bile Grek kosmosunu ["Bir"i] varsayar. Dolayısıyla peygamberliği kehanetle eşitlediği gayet açık olan Badiou Grek ontolojisini herşeye rağmen böylece elinde tutar: Ontoloji (Badiou'da farklı bir anlama doğru çekilen) "Bir" üzerine konuşmadır ve Grek söylemi herşeye rağmen ayrıcalıklıdır.

Diğer yandan Grek söylemi de kendi dayanağı olarak bir noktaya, "kozmik bütünlüğün kendisini ayakta tutmak için" dayanacağı bir "tutarsızlık noktası"na ya da Varlık'la temassız ya da dikişsiz (unsutured), ifade edilemez, mucize kabilinden bir noktaya ihtiyaç duyduğundan (bir yandan Badiou'daki aksiyometik karara ve diğer yandan da illa ki bir olarak sayılabilecek bir işleve) denk gelir. Dolayısıyla Grek söylemi de Yahudi söyleminde var olana bir açısından ihtiyaç duyar.[viii] Ancak göreceğimiz üzere bu ihtiyaç Yahudi söyleminin bastırılmasını ve başka bir şeyle dönüşürülmesini ihtiva ettiğinden Grek söyleminin ayrıcalıklı oluşuna karşın Yahudi söyleminin istisnailiği olaysal değil söylemsel olarak kalır ve hiç de ayrıcalıklı değildir. Bunun nedeni, Pavlus'la ortaya çıkan Hristiyan söyleminin onu (en azından mistik söylemin inkar edilirken dahi deruhte edilmesine kadar) bastırması ve dönüştürmesidir. Yine de bu iki söylem en azından Pavlus'un kendini içinde bulduğu durum ve hal içinde "efendi" söylemlerini de oluşturur. Başka bir ifadeyle, her ikisi de Baba'nın ve dolayısıyla yasanın söylemidir.

Badiou'ya göre, Pavlus'un mahareti de burada ortaya çıkar: Her iki söylem de efendinin söylemi ve dolayısıyla yasaya tabi olduğundan bunların arasında üçüncü bir söylem inşa eder: "Pavlus göre, kozmik bütünlüğün böyle [Greklerdeki gibi] mi tasarlandığı, yoksa işaretin istisnailiği temelinde mi çözüldüğü, her bir durumda efendiliğe (yasaya) bağlı bir kurtuluş teorisi oluşturur; şu devasa ilave tutarsızlıkla ki bilgenin ve peygamberin efendiliği, ister istemez kendi kimliğinin farkında olmadan, insanlığı ikiye (Yahudi ve Grek'e) böler ve bu yolla [kendisine ait] Beyan'ın evrenselliğini engeller". Oysa İki ontolojinin işaretidir, insanlığın değil.

Evrensellik ise mutlaka yaklaşan bir hakikat talep eder. Pavlus işte tikellikteki bir durumda ortaya çıkan kendi hakikat beyanının evrenselliğini, İsa- Olayı'nı ilk iki söylemi, "a-kozmik ve yasasız" bir biçimde kurarak onaylar ve onu ne Grek bütünlüğüne ("Bir"e) ve ne de Yahudi hiçliğine ("eksi-bir"e) tabi olmayan bir Hristiyan söylemle ("ultra-bir"le) inşa eder.[ix] Bu olayın olaylığının ve onun sadakate bağlılığının başka bir yönünü, kendini normal ve yasal olarak ilan eden düzene müdahale etme yönünü gösterir. Her olay, olaylığına ve ona sadakate dair bir müdahale ile olaylığını beyan eder. Pavlus böylece peygamber ve filozof yanında üçüncü bir figür olarak ortaya çıkar: Havari.

Peki ama havari ne anlama gelir? "Her halükarda ampirik ya da tarihsel hiçbir şeye. Havari olmak için, İsa'nın bir sahabesi, olaya bir şahit olmak gerekmez. Meşruiyetini sadece kendinden oluşturan ve kendi ifadesine göre, 'havari olarak adlandırılan' Pavlus, oldukları ve ne gördükleri şey adına, hakikatin kefili olduklarına inananların bahanelerine açıkça meydan okur". Peki ama bunu neyle yapar? Aslında Pavlus, hiçbir şey bilmez; olay hakkında hiçbir bilgisi yoktur. Çünkü o, Grek söyleminden de, Yahudi söyleminde de, farklı gönderimlerle birlikte var olan olguya değil, olayın kendisine; olayın burhansız oluşeverişine sadakat gösterir. "Pavlus için olay, hiçbir şeyi kanıtlamak için gelmemiştir … Olayı burhanı yoktur; olay burhan da değildir". Bu nedenle olay, ne Grek ve ne de Yahudi söylemi tarafından öngörülmeyen, imkansız bir olaydır ve "işitilmemiş bir imkanı ilan eden, olaysal bir lütfa [grace] dayanan " havari de, "aslını söylemek gerekirse hiçbir şey bilmez".[x]

Dördüncü söylem burada devreye girer. Bu durumda Pavlus'un söylemi mistik olmayacak mıdır? Badiou mistik olanın herhangi bir söylem oluşturamayacağını, dile getiremez olanın söylemi olduğunu, bu nedenle söylemsizlik söylemi olduğunu belirtir. Mistik söylem, sadece bir mucizeyle başına gelen, "sessiz ve mistik mahremiyet" talep eden öznel bir söylemi işaret eder. Elbette Pavlus'un Şam yolunda başına gelen de böyle bir şeydir; ancak Badiou, başına geleni ya da İsa-Olayı'nı ilan ettiği için, hatta bu ilanıyla birlikte olayın hakikatine sadakat besleyerek duruma ve hale, dünyasına ve imparatorluğa bu ilanla birlikte müdahale ettiği için Pavlus'un bu söylemi ortadan kaldırdığını belirtir. Pavlus başına geleni, adressizin adresine ya da lafzı olmayanın lafzına kurban etmemiştir. "Dördüncü söylem (mucizevi veya mistik) adressiz kalmalıdır, ki bu da vaazın [müdahalenin] alanına girmemesi demektir". Dolayısıyla Pavlus, adressiz olanın adresi olarak mistik söylemi adressiz bırakarak iptal eder ve onu vazetmez. "Pavlus için dördüncü söylem suskun bir ek" olarak kalır.[xi] Böylece Pavlus, Badiou'nun "gerici" (obscurantist) dediği, herhangi bir adresi olmadığından söylemin ne(re)ye göre ayarlaması gerektiği vazedilemez olarak kalan söylem, iptal edilmiş olur. Üstelik Pavlus dördüncü söyleme başvurmuş olsaydı, yeri olan

söylemler olarak Grek ve Yahudi söylemleri karşısında kendisine yeni bir yer açmaya çalışan söylem olarak Hristiyan söylemini, kaçınılmaz olarak ikinci söylemin, yani Yahudi söyleminin içine düşürmüş olurdu. Oysa Pavlus'un söylemi, herhangi bir indirgemesi yapılamayacak bir tekilliğin söylemidir.[xii] Kendine en zayıf ve en güçsüz durumda güç verecek bir söylem ancak bunu başarabilir. Pavlus öyle bir hakikatin peşine düşer ki ne Yahudi söylemindeki gibi "ilahi gücün işaretlerine" dayanır, ne Grek söylemindeki gibi Varlığın var olmaklığının gücüne. Pavlus'un Hristiyani söylemi, ilkine göre "skandal"dır, ikincisine göre ise "aptalça". Oysa Hristiyan söylemindeki İsa-Olayı, çarmıha gerilme sürecindeki her iki diğer söylem açısından saçma ve abes görülebilecek bütün o güçsüzlükleriyle ve zayıflıklarıyla, "Tanrı'nın Varlığın tanrısı olmadığına, Tanrı'nın Varlık olmadığına şahitlik eder".[xiii] Bu aslında sadece Tanrı'nın olmadığı anlamına değil (God is not), aynı zamanda Varlığın da olmadığı (Being is not) anlamına gelir. Hristiyani söylem tanrıyı öldürerek hakikati yeniden diriltir. Hem de en zayıf ve en güçsüz bir öznellik talep ettiği bir noktadan. Bir'in reddidin çokluk da demek olan boşluğa en yakın olduğu yerden.

Elbette dördüncü söyleme ait bu suskun ek, adressiz söylem her zaman suskun kalmayacak, kendisine bir adres de bulacaktır. Örneğin göreceğimiz üzere, Pascal'da suskun bir ilave olmaktan çıkarak Pavlus'unkinden başka şartlar altında olmak kaydıyla, söylemin bizatihi kendisine dönüşecektir ve Pascal Badiou için Pavlus'la başlayan hakikatin başka bir tecelligahına dönüştürülecektir. Lakin Badiou'nun bu iptalle birlikte Pavlus'un etik alanına giriş yaptığını iddia etmesinin ilginç olduğunu da belirtmek gerek. Yine de etik meselesi ayrıca ele alınmak şartıyla, Badiou'da Pavlus'tan Pascal'a dönmeden önce, bu dört söylemden birisinin iptaliyle üçe düşürülmesi, Dört'ün Üç etmesi üzerinde durması gereken bir husus olarak göze çarpar. Neden söylem Dört iken söylemin adresi Üç'tür?

Notlar:

[i]Alain Badiou, Nietzsche: Anti-Felsefe Seminerleri, 1992-1993, çev. İsmet Birkan, (Sel Yayıncılık, İstanbul: 2019), s. 26.

[ii]Alain Badiou, Wittgenstein'ın Anti-felsefesi, çev. Melis Aktaş, (Ketebe Yayınları, İstanbul, 2022), s. 76.

[iii]Alain Badiou, Lacan: Anti-Felsefe Seminerleri, 1994-1995, çev. Necmettin Kamil Sevil, (Sel Yayıncılık, İstanbul: 2021), s. 14. Bu çevirinin Badiou'ya özgü kimi hassas kavramlara dair yaptığı, kimi zaman aynı kavrama farklı karşılıklar verdiğinden tutarsız tercihleri nedeniyle dikkatli kullanılması gerektiğini belirtelim. Bu nedenle, çeviriyi İngilizce çevirisiyle birlikte tetkit etmek ve daha çok bu çeviriyi tercih ederek atıfta bulunmak durumunda kaldım. Bkz., Alain Badiou, Lacan: Anti-philosophy 3, çev. Susan Spitzer, (Columbia University Press, New York: 2018).

[iv]Bu konuda bir özet için bkz., Badiou, Nietzsche, s. 281-287.

[v]Badiou, Nietzsche, s. 65.

[vi]Badiou, Wittgenstein'ın Anti-felsefesi, s. 21.

[vii]Badiou, Lacan: Anti-philosophy 3, s. 9.

[viii]Badiou, Lacan: Anti-philosophy 3, s. 88.

[ix]Alain Badiou, Saint Paul: The Foundation of Universalism, çev. Ray Brassier, (Stanford University Press, Stanford: 2003).

[x]Alain Badiou, Malebranche: Theological Figure, Being 2, çev. Jason E. Smith ve Susan Spitzer, (Columbia University Press, New York: 2019): "Bu seminer, kariyerimde, kendi sistemimin inşası açısından, benim için kullanılabilir olmayan kuşkusuz tek seminerdir" (s. Xxxvii). Oysa kendisine projede ayrı bir bölüm açılmamış olsa, göreceğimiz üzere, Malebranche da projeye dahildir.

[xi]Alain Badiou, Being and Event, çev. Oliver Feltham, (Bloomsbury, Londra: 2023), s. 453-458; Alain Badiou, Logics of Worlds: Being and Event II, çev. Alberto Toscano, (Bloomsbury, Londra: 2023), s. 413-417.

[xii]Badiou, Being and Event, s. 223-234.

[xiii]Badiou, Logics of Worlds, s. 365-375.

[xiv]Badiou, Being and Event, s. 362-372.

[xv]Badiou, Lacan: Anti-philosophy 3, s. 98.

[xvi]Badiou, Wittgenstein'ın Anti-felsefesi, s. 67. çeviri biraz değiştirildi; bkz., Alain Badiou, Wittgenstein's Antiphilosophy, Bruno Bosteels, (Verso, Londra: 2011), s. 137.

[xvii]Badiou Kant'a özellikle projesinin ikinci cildinde önemli bir yer ayırır. Lakin bu tamamen onun dışında bir ontoloji tesis ettiğini göstermek içindir. Bkz., Badiou, Logics of Worlds, s. 57-58 ve 181-191. Ancak bu Kant'ın projesini kendi projesinin çerçevesine çekmesine de engel olmaz. Örneğin Bir üzerine Descartes ile Plato'ya ayırdığı bir seminerinde Kant'ı çokluğu değil, özneyi bir olarak saymaya tabi tuttuğunu iddia eder ve bütün eleştiri projesini buna göre yorumlar. Bkz., Alain Badiou, The One: Descartes, Plato, Kant, çev. Jacques Lezra ve Susan Spitzer, (Columbia University Press, New

York: 2023), s. 153: “Kant hem boş nokta olarak öznenin (geriye dönük olarak dahil) ve hem de bir olarak saymanın kurucusudur”. Ama diğer yandan Kant’ın ontolojisinin de “buradaki “geriye dönük” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, “çıkarmalı ontoloji” olduğunu iddia eder. Bkz., Alain Badiou, “Kant’s Subtractive Ontology”, Theoretical Writings içinde, çev. Ray Brassier ve Alberto Toscano, (Bloomsbury, Londra: 2015), s. 141-148.

II: Badiou’nun Pavlus’u Nasıl Sayı Sayar?

[i]Yücel Dursun, “Varlık Ağacı ve Türeyişi”, İki Kere Düşün içinde, (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: 2016), s. 73-104.

[ii]Örneğin kendisine anti-felsefe seminerlerinde ayrıca yer verdiği Pavlus’tan yola çıkarak ana karakterine Paula adını verdiği bir tiyatro oyunu yazar. Bkz., Alain Badiou, The Incident at Antioch: A Tragedy in Three Acts, çev. Susan Spitzer, (Columbia University Press, New York: 2013). Badiou ayrıca yönetmen Passolini’nin anti-felsefe seminerindeki yorumlarında belirli bir yer ayırdığı Pavlus’a dair bir senaryosuna önsöz de yazar. Bkz., Alain Badiou, “Foreword”, Pier Paolo Pasolini, St Paul: A Screenplay içinde, çev. Elizabeth Castelli, (Verso, Londra: 2014), s. vii-xi.

[iii]Badiou, Saint Paul. s. 1-2.

[iv]Badiou, Being and Event, s. 223; italik eklendi. Burada “denir ki “sanki Lacan’a atfenmiş gibi durur, çünkü Badiou, konuya “Lacan derdi ki hiçbir din doğru olmasa bile, yine de Hristiyuanlık hakikat meselesine en yakın gelen dindi” diyerek başlar. Ancak yine de buradaki yargıların kendisinin de iştirak ettiği bir yargı olduğu aşikardır. Belki burada Zizek’in Badio için “Badiou Pascal ve Malebranche’la başlayan Fransız Katolik dogmatikleri geleneğinden son büyük yazar olarak da okunabilir” dediğini eklemek de gerekebilir. Bkz., Slavoj Žižek, “Psychoanalysis in Post-Marxism: The Case of Alain Badiou”, South Atlantic Quarterly, no. 97 (1998), s. 244. Bu arada Zizek’in Badiou’daki Hristiyanlığı “ideolojinin arkhe-modeli” olarak adlandırdığını belirtmek gerek. Buna katılmak mümkün değil, çünkü göreceğimiz üzere Badiou’da Hristiyanlığın izi sadece olayda değil varlıkta da vardır; yani ontolojisine içkindir. Yine de Zizek’in Badiou’da hakikat prosedürleri olarak bilim, sanat ve aşkın yanına “din”in de eklenmesi gerekip gerekmediğine dair sorusu yerindedir.

[v]Badiou, Saint Paul. s. 4.

[vi]Türkçede Badiou’nun “olay” kavramını en iyi tasvir eden bir çalışma için bkz., Duygu Türk, Öteki, Düşman, Olay: Levinas, Schmitt ve Badiou’da Etik ve Siyaset, (Metis Yayınları, İstanbul: 2013), s. 253-269. Ancak Türk muhtemelen Baidou’daki siyaset ve etik görüşüne odaklandığından, onun bu tür görüşlerinin zeminini kısaca tasvir eder ve bu çerçevede Levinas ve Schmitt’le kıyaslanabilecek noktalara ağırlık verir. Burada daha çok o zeminin neye göre kurulduğunu ele alacağımızdan, üstelik Badiou’da teolojik olanın reddedilirken bile nasıl kendisini yeniden ürettiğine odaklanacağımızdan, daha çok (meta)ontolojisini nasıl kurduğuna dair sorgulamaya yöneleceğiz.

[vii]Alain Badiou, The Immanence of Truths, çev. Susan Spitzer ve Kenneth Reinhard, (Bloımsbury, Londra: 2022), özellikle s. 60-63.

[viii]Badiou, Being and Event‘in başında, felsefenin ortaya çıkışındaki kimilerince mucize de denen Grek tarihselliğini, varlık hakkında başka geleneklerde de kimi beyanlar olmasına rağmen, Greklerdekinin muammalı ve şiirsel olmaması dolayısıyla ayrıştırır. “Şiirin gerilimi içinde varlık ve varlık-olmayış [non-being] konusunda [Greklerdekine] benzeri cümleler Hindistan, Persiya ve Çin’de de kolayca tespit edilebilir. Eğer -tam da varlığın ve meydana gelenin sözkonusu olduğu yeri tasarlama temayülü olan- felsefe [Antik] Yunanistan’da doğduysa, bunun nedeni ontolojinin, söyleminin gerekli biçimi olan, ilk didaktif matematikle birlikte, orada inşa edilmiş olmasıdır”. Demek ki Grek istisnailiği diye bir şey de vardır ve bu istisnailik, Yahudi istisnaliğini istisna olarak çıkararak onu Hind, Pers ve Çin geleneklerine yaklaştırır. Pavlus’un hiç matematik bilmediği, hatta Hristiyanlıktaki meşhur Teslis’i inşa etmeyi aklından bile geçirmediği düşünüldüğünde, hatta Parmanides’in bugün hala varlık hakkında konuşan bir filozof olarak anılmasını sağlayan şeyin, onun şiirsel de olan fragmanları olduğu hatırlatıldığında, tuhaf bir denklemdir bu. Bkz., Badiou, Saint Paul. s. 10-11.

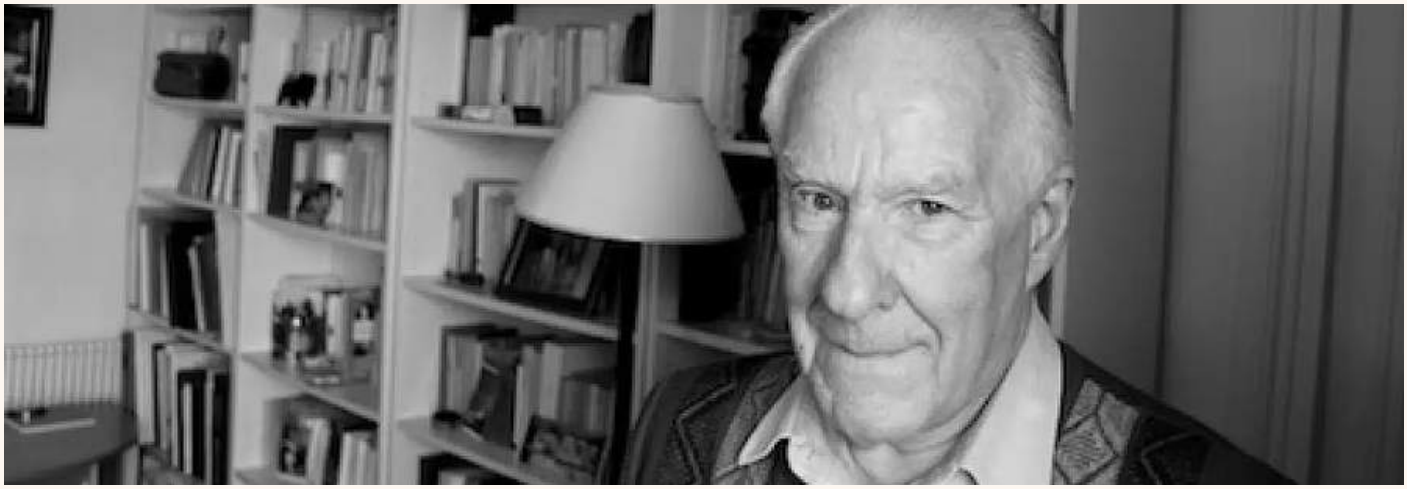
[ix]Badiou, Saint Paul. s. 40-42.

[x]Badiou, Saint Paul. s. 44-49.

[xi]Badiou, Saint Paul. s. 51-52.

[xii]Badiou, Saint Paul. s. 53

[xiii]Badiou, Saint Paul. s. 47; italik aslında.

Pakistan-Afganistan Çıkmazı

YAZAR: KAMRAN YOUSAF

Türkiye ve Katar'ın İslamabad ile Kabil arasındaki gerilimi azaltmaya yönelik yeni diplomatik girişimi, Kohat'ta bir polis camisinin hedef alındığı ölümcül terör saldırısının ardından hemen bir sınamayla karşı karşıya; Pakistanlı yetkililer intihar bombacılarından birini Afganistan'la ilişkilendiriyor. Türkiye'nin istihbarat şefi İbrahim Kalın geçen hafta Kabil'e giderek üst düzey Taliban yetkilileriyle görüştü. Katar'ın üst düzey bir güvenlik yetkilisi de Afgan başkentini ziyaret etti. Kalın daha sonra İslamabad'a giderek Başbakan Şehbaz Şerif, Mareşal Asım Münir ve ISI Başkanı Korgeneral Asım Melik ile görüştü.

Türkiye ve Katar daha önce İslamabad ile Kabil arasındaki temasların kolaylaştırılmasında rol oynarken, Çin de Urumçi süreci aracılığıyla iki tarafı bir araya getirdi. Ancak Pakistan'ın tutumu değişmedi: Görüşmeye hazır, fakat Kabil'in yasaklı TTP'ye karşı doğrulanabilir adımlar atmasını istiyor. İslamabad, TTP'yi Afganistan topraklarını kullanarak Pakistan içinde saldırılar düzenlemekle suçluyor. Taliban rejimi ise bu suçlamaları reddediyor.

Ancak İslamabad açısından güvenceler artık yeterli değil. Son Kohat terör saldırısı diplomatik girişimi daha da karmaşık hâle getirdi. Pakistanlı yetkililer, intihar bombacılarından birinin Afganistan vatandaşı olarak teşhis edildiğini söylüyor; bu da İslamabad'ın terör ağlarının sınırın öte tarafında faaliyet alanı bulmaya devam ettiği yönündeki uzun süredir dile getirdiği argümanına yeni bir dayanak sağlıyor. Pakistan ayrıca teröristlerin sınırı geçip saldırılar düzenlemeye yönelik tekrarlanan girişimlerini bildirdi.

İslamabad'ın dile getirdiği kaygılar, Afganistan'daki güvenlik durumuna ilişkin uluslararası değerlendirmelere de yansıyor. South Asia Times'ın yakın tarihli "Taliban 2.0: Beş Yıllık Bilanço" başlıklı çalışması, Afganistan'da binlerce yabancı savaşçının yanı sıra 20'den fazla terör örgütünün faaliyet gösterdiğini tahmin ediyor. Çalışma ayrıca TTP'nin varlığını sürdürdüğüne ve gruba atfedilen Pakistan içindeki saldırıların boyutuna dikkat çekiyor. Çalışmanın daha geniş kapsamlı değerlendirmesi, Taliban'ın 2021'de yeniden iktidara gelmesinden bu yana Afganistan'daki güvenlik ortamının ne ölçüde değiştiği konusunda sorular doğuruyor. Çalışma, Doha barış süreciyle bağlantılı mahkûm tahliyelerini de yeniden ele alıyor. Serbest bırakılan Taliban mahkûmlarına ilişkin 2020'de yayımlanan bir araştırma, bunların büyük çoğunluğunun daha sonra yeniden isyana katıldığını ya da Taliban hareketi içinde askerî ve siyasi roller üstlendiğini ortaya koymuştu. Bu bulgu, Doha sürecinin temelindeki varsayımların istenen sonucu üretip üretmediğine ilişkin tartışma açısından önem taşıyor.

Taliban'ın artık devleti yönetmesi, güvenlik aygıtını kontrol etmesi ve ülke üzerinde otorite kullanması, Pakistan'ın argümanını daha da keskinleştirdi. İslamabad'a göre, Kabil artık bir hükümetse kontrolü altındaki topraklardan terör gruplarının faaliyet göstermesini önleme sorumluluğunu taşıyor.

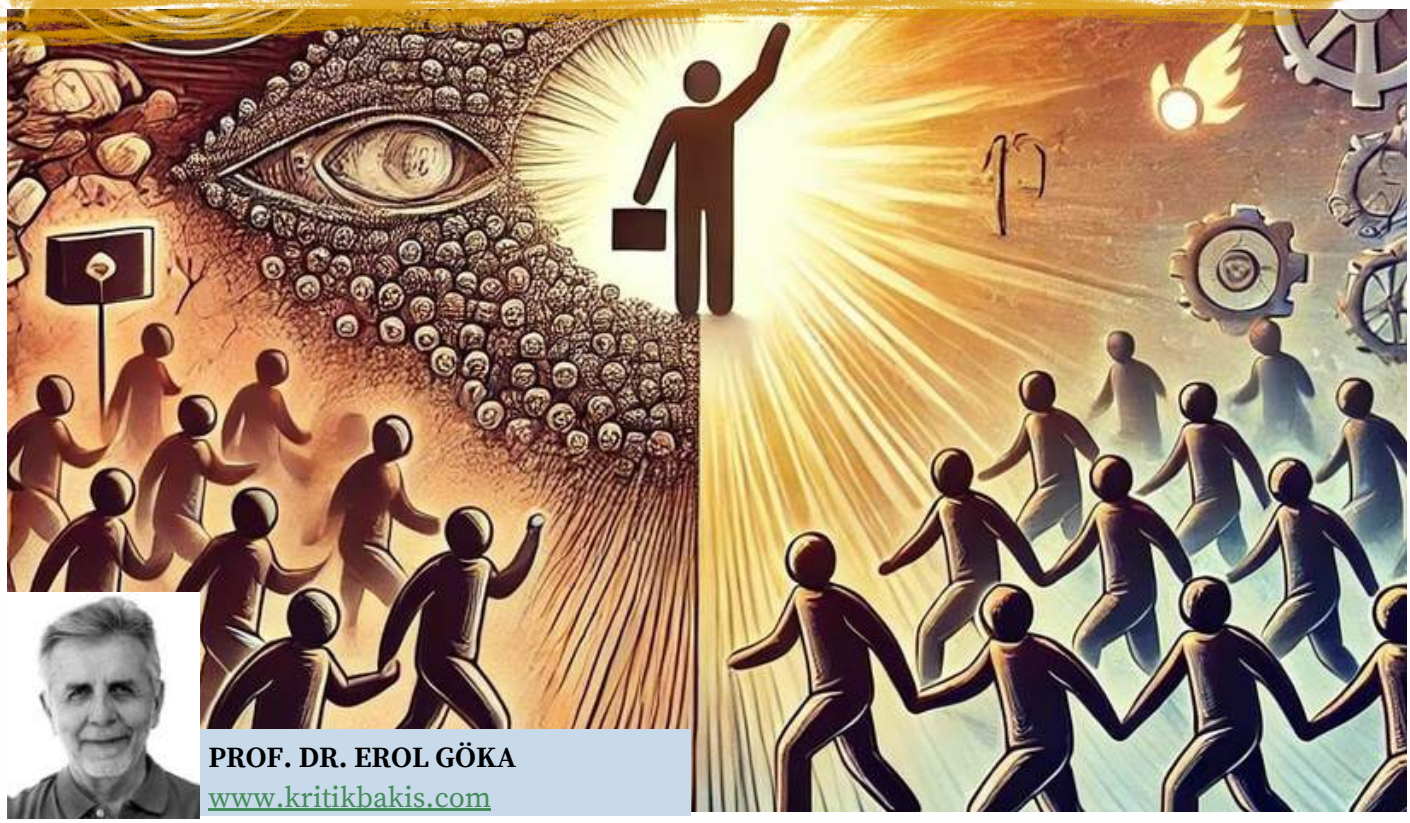
Son Türkiye-Katar arabuluculuk girişiminin karşı karşıya olduğu temel güçlük de bu.

Sorun iletişim eksikliği değil. İslamabad ile Kabil temas kanallarını açık tutmaya devam ediyor. Arabulucu sıkıntısı da yok. Türkiye, Katar ve Çin'in tümü diyaloğu kolaylaştırmaya yönelik çabalarda yer aldı. Güçlük, iki tarafın terörizm meselesinde temelden ayrışmayı sürdürmesi. Pakistan TTP'ye karşı adım atılmasını istiyor. Kabil ise şimdiye kadar İslamabad'ın inandırıcı ve doğrulanabilir bulduğu güvenceleri sunamadı. Son diplomatik girişim, siyasi kanalların yeniden açılmasına ve gerilimin azalmasına yardımcı olabilir. Ancak Kohat saldırısı, güvenlik alanındaki gelişmelerin bu tür çabaları ne kadar hızlı baltalayabileceğini gösteriyor.

Pakistan açısından mesele diplomasi ile çatışma arasında bir seçim yapmak değil. Pakistan, güvenlik kaygılarının giderilmesi gerektiğinde ısrar ederken diyaloğa kapıyı açık tutmayı sürdürüyor. Sorun şu ki Kabil'in TTP'ye ve diğer terör gruplarına yönelik yaklaşımında görünür bir değişiklik olmadıkça büyük bir atılım beklemek için pek bir dayanak yok. Türkiye ve Katar iki tarafı yeniden masaya getirmeyi başarabilir. Ancak bunun bir tur daha görüşmenin ötesinde bir sonuç üretip üretmeyeceği, nihayetinde sahada ne olacağına bağlı.

Kaynak: https://tribune.com.pk/story/2630410/the-pak-afghan-deadlock

Topluluk psikolojisinde fanatizm

PROF. DR. EROL GÖKA
www.kritikbakis.com

Şimdiye kadar bireysel psikolojide fanatizmi ele alıp değerlendirmeye çalıştık. Oysa insan aynı zamanda bir grup-varlıktır; hayatını topluluk yaşantısı içinde sürdürür, kimliğini bir topluluğa aidiyet halinde oluşturur. Kimliğin bireysel boyutunun yanı sıra bir de toplumsal boyutu vardır. Bu nedenle, fanatizmin bir de topluluk psikolojisindeki görünümlerini ele almak gerekiyor. Toplumsal kimlik, bir grubu oluşturan bireylerin büyüme ve sosyalleşme süreci içindeyken içselleştirerek sahip oldukları kültürel-tarihsel-siyasal kodlardan oluşur. "Kolektif kimlik" adı verilen etnik, dini ve milli kimlikler, toplumsal kimliğin içinde yer alır, onun bir alt-grubunu meydana getirir. Bu kodlar, bireysel kimlikle iç içe geçmiştir; varlıkları özel durumlar dışında fark edilmez. Toplumsal kimliğin kodları, bireylerin yaşamları boyunca işleyen içselleştirme, yansıtma ve yansıtmalı özdeşim gibi birtakım psikolojik savunma mekanizmaları yoluyla, kişisel kimliklerin şekillenmesi sürecinde yerleşir. Bu sürecin sonunda, dışımızdaki dünyayla iç-dünya arasında, tam anlamıyla birbirine denk olmasa da bir paralellik ortaya çıkar. İç-dünyadan dışarıya yansıtılanlar dışımızdaki dünyayı etkileyip biçimlendirirken, dışımızdaki dünyadan gelen uyarımlar da iç-dünyanın süzgecinden geçerek yerlerini alırlar. İç-dünyamız ile dışsal gerçeklik arasında, bu mekanizmalar aracılığıyla sürekli bir alışveriş vardır. Dışsal gerçekliği, iç-dünyamızın süzgecinden geçirerek veya iç-dünyamızın "gerçek"lerini ona yansıtarak anlarız. Yine bu sürecin sonunda dışımızdaki dünya, aslında iç-dünyamızın bir uzantısı haline gelir. Dolayısıyla iç-dünyamızdan bağımsız bir dış gerçeklik algılaması yoktur.

İçimiz ve dışımız, "ben" ve "biz" birbirinden ayrılamazlar

Toplumsal kimlik kodları, bireyleri birbirlerini hiç görmemiş ve görmeyecek olsalar da aralarında bir bağ oluşturarak bir arada tutar; 'biz'lik duygusunun kaynağını oluşturur. Toplumsal kimliğin oluşturduğu, içeriyi ve dışarıyı belirleyen bu psikolojik sınır, bireylerin ilkel varoluş kaygılarına ve korkularına karşı koruyucu bir kalkandır. Aynı zamanda dışarıdan gelecek tehdide karşı grubu bir arada tutarak hayatta kalma mücadelesinde önemli rol oynar. Lider, toplumsal kimlik ve 'biz'lik duygusu için önemlidir; grubu ayakta tutan çadır direğidir ve gruba yön veren işaretin taşıyıcısı, rehberdir. Toplumsal kimliğimiz, bireysel kimlikle iç içe geçmiş olması nedeniyle belirgin bir tehdit yoksa varlığından ve etkisinden pek haberdar olmadığımız bir parçamızdır. Ama her zaman davranışlarımızın bir bölümünü, toplumsal kimliğimizden kaynaklanan, parçası olduğumuz grupla paylaştığımız ortak davranışlar, yani "grup davranışı" oluşturur. İstesek de istemesek de farklı bireysel psikolojilere sahip insanlar olarak içine doğduğumuz, aynı dili paylaştığımız, aynı çocuk yetiştirme pratiklerinden geçtiğimiz toplulukla benzer davranışlar gösteririz. Siyasi görüşü, yaşama tarzı oldukça değişik hatta karşıt olsa bile, Türk ve Müslüman bir toplumda dünyaya gelen, yetişen bir insanın davranış repertuarı,

bir ölçüde topluma benzerlikler gösterecektir.

Tüm bu nedenlerle, bir toplumun psikolojisinde fanatizmi veya bir başka olguyu araştırırken öncelikle o topluluğun tarih boyunca sebat etmiş, değişime dirençli, adeta yapısal psikolojik özelliklerine, grup davranışına bakmak gerekir. Çünkü bir toplumun grup davranışında, toplumsal kimliğinin oluşumunda yer alan fanatizme potansiyel olarak yatkın öğeler, bu topluluğun fanatizme düşeceği özel koşullar oluştuğunda, fanatizmin şeklini ve yoğunluğunu belirleyici bir etkide bulunur. Biz "Yedi Düvele Karşı: Türklerde Liderlik ve Fanatizm" kitabımızda; Türklerin lider ve segment (aşiret, boy, parti, ideoloji gibi alanlarda kendi tarafı) fanatizmine yatkın olduğunu göstermeye çalıştık.

Kişiler gibi toplumlarda bazen fanatizme düşerler

Ancak topluluk psikolojisinde fanatizm araştırması, tarih boyunca sebat etmiş yapısal öğelerin araştırılmasıyla sınırlı kalamaz. Zira nasıl bazı bireylerin psikolojik yapıları açıkça fanatizme yatkınlık gösterse bile uygun koşullar oluştuğunda her bireyin fanatizme düşmesi mümkünse, aynı durum toplumlar için de geçerlidir. Bazı toplumlar, yapısal psikolojik özellikleri nedeniyle fanatizme daha yatkın bazı öğeler barındırabilirler ama uygun koşullar oluştuğunda her toplum değişik biçimlerde fanatik özellikler gösterebilir. Her topluluğun, kimliğini, grup davranışını oluşturan yapısal psikolojik özelliklerinin yanı sıra, bir de duruma, koşullara özgü psikolojik özellikleri vardır. Uygun koşullar oluştuğunda, her toplumda değişik biçimde fanatizmler ortaya çıkabilir.

Peki, nedir toplumsal fanatizmin ortaya çıkışına elverişli koşullar? Cevabımızı geçmeden önce bir noktayı belirtmemiz gerekiyor. Bireysel psikoloji için olduğu gibi, topluluk psikolojisinde fanatizm hakkında söylediklerimiz de, en başta yaptığımız fanatizm tanımı ve ölçütlerine göre değerlendirilmelidir. Hatırlayacak olursak, fanatizm sözüyle bağnazlığı kastediyor ve "aşırılık", "dışlayıcılık", "karşıtlık" ve "dogmatizm" şeklinde özetlenebilecek sosyopsikolojik bir olgular demetini anlatmak istiyoruz. Buna göre fanatik, fanatiği olduğu şeye aşırı bir biçimde, yani tamamen teslim olacak ve tüm vaktini alacak şekilde bağlı olan kimsedir. Onun bağlılığı militanca, diğer tüm ihtimallerin dışlanması şeklindedir. Fanatik, sürekli olarak kendisi gibi olmayanlarla zıtlaşıp onlara karşı koyar. İnançlarının tartışılması söz konusu değildir; o, sorgusuz sualsiz, kayıtsız şartsız, körü körüne bağlıdır. Demek ki topluluklar da değişik alanlarda ve değişik biçimlerde bağnazlık gösterebilir, fanatizme düşebilir ve bu ölçütlere göre tepkiler verirler. Bir toplumun bir alanda fanatik tepkiler vermesi, ille de şiddet ve saldırganlık göstereceği anlamına gelmez ama fanatizmin şiddete ve saldırganlığa çanak tuttuğu, fanatizm gösteren bir toplumun hem kendisine hem de kötülüklerin boca edildiği "öteki"ne zarar verme potansiyelini hep içinde taşıyacağı da açıktır.

Bunları hatırlattıktan sonra, "Toplumsal fanatizmin ortaya çıkışına elverişli koşullar nedir?" sorusuna dönersek, cevabımızı tek cümlede ifade edebiliriz: "Özellikle yaşanan ortak zorluklar sırasında, toplumsal kimliğin bireysel olanın önüne geçtiği zamanlarda, toplumsal fanatizm psikolojisine en uygun koşullar ortaya çıkar." Bu cevapta toplumsal fanatizmi ararken bize hep ışık tutacak, anahtar ifade, "toplumsal kimliğin bireysel olanın önüne geçtiği zamanlar"dır.

"Toplumsal kimliğin bireysel kimliğin önüne geçtiği zamanlar" tanımıyla anlatmak istediğimiz olgu, yaşanan toplumsal zorluklar nedeniyle insanların bir türlü kendi hayat planlarıyla, kendileriyle ilgilenmeye vakit bulamadıkları koşullardır. Bazı toplumların –ki biz onlardanız- daha dayanışmacı ve toplulukçu oldukları, cemaat paylaşımına dayalı bir işleyiş gösterdikleri araştırmalarla ortaya konmuştur. Böyle toplumlarda, bireysel kimlikte toplumsal yaşantılar çok daha fazla rol alacak, bireysel kimlik, toplumsal kimlikle iç içe olacaktır. Ama biz "toplumsal kimliğin bireysel kimliğin önüne geçtiği" derken, toplumun yapısı gereği ortaya çıkan bu tür özellikleri değil, bireyin kendi yaşamını hiçe saydığı, kendisi ve ailesi için gelecek planları yap(a)madığı zamanları kastediyoruz.

Toplumsal kimlik, bireysel kimliğin önüne geçerse

Elbette gündelik yaşantımız sırasında bazı anlar vardır ki, o anlarda toplumsal kimliğimiz bireysel kimliğimizin önüne geçer. Bunlar, toplum olarak övünç ve dayanışma veya acı ve utanç hislerinin ön plana çıktığı zamanlardır. Örneğin galibiyetle neticelenmiş önemli milli müsabakalar, atalarımızın bizim için verdiği emekleri minnetle andığımız milli bayramlar, bizimle aynı toplumda yetişmiş bir insanın dünya çapında başarısı gibi olaylar içimizi gururla doldurur… Tam tersi misaller de verebiliriz; trafik kazalarında, sigara içme miktarında, çocuk ölüm oranlarında dünyada ön sıralarda olmamız, bir türlü şehirleşmede başarı sağlayamamamız, yolsuzluk ve dolandırıcılıkla baş edememiz karşısında hepimizi derin bir utanç duygusu kaplar. "Toplumsal kimliğin bireysel olanın önüne geçtiği zamanlar" diyerek ifade ettiğimiz, fanatizmin toplum psikolojisinde yeşerip gelişmesi için uygun koşullar, her toplumun başına gelebilecek arızi ve geçici durumlar değildir. "Toplumsal kimliğin bireysel olanın önüne geçtiği zamanlar", çok daha kronik seyirli, uzun etkili nitelikler gösterir. Sözünü ettiğimiz kitabımızda anlatmaya çalıştığımız, "karizmanın ortaya çıkışı için en uygun dönem" olarak nitelediğimiz "kriz" zamanları, tam da bu tanıma uygun düşer. Böyle zamanlarda koşullar o kadar zorludur ki, toplumun tüm bireyleri için "o toplumdan olmak", kendi bireysel varlıklarından daha önemli hale gelir. Örneğin bizim Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileme Dönemi'nden beri Batı'yla karşılaşmamızda yaşadığımız zorluklar ve olumsuz hisler, toplumsal kimliğimizi sürekli olarak bireysel kimliğimizden önde tutmamıza neden olmuştur. Elbette neden bu tür zamanlarda toplumların karizmatik liderler etrafında kenetlendiğini anlamak zor değildir.

Pan-Türkizmin Gölgesinde İran

YASİN DEMİRHAN
www.kritikbakis.com

İran denildiğinde zihinde çoğu zaman Fars dili, Şiilik ve binlerce yıllık Pers devlet geleneği belirir. Oysa bu görüntünün altında çok daha karmaşık bir toplumsal ve tarihsel yapı bulunmaktadır. İran yalnızca Farsların yaşadığı bir ülke değildir. Azerbaycan Türkleri başta olmak üzere Türkmenler, Kaşkaylar ve diğer Türk toplulukları İran'ın tarihsel ve toplumsal dokusunun önemli parçalarıdır. Bu nedenle Türk dünyasında yaşanan her siyasi dönüşüm İran açısından yalnızca dış politika meselesi değildir. Aynı zamanda ülkenin kendi kimlik dengelerine dokunan bir iç politika meselesidir.

İran'ın kuzeyinde son otuz yılda meydana gelen dönüşüm bu açıdan dikkat çekicidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız Azerbaycan'ın ortaya çıkması, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin stratejik ortaklığa dönüşmesi, Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin uluslararası sistemde daha görünür hâle gelmesi ve nihayet Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsallaşması, İran'ın kuzeyindeki jeopolitik coğrafyayı önemli ölçüde değiştirmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı bugün Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ı tam üye olarak bir araya getiriyor. Teşkilat kendi kuruluş amacını Türk devletleri arasında kapsamlı işbirliğini geliştirmek olarak tanımlarken ekonomi, ulaştırma, enerji, eğitim, medya, gümrük ve siyasi işbirliği gibi geniş bir alanda faaliyet gösteriyor.

Bu yapı klasik anlamdaki Pan-Türkizm ile aynı şey değildir. Türk Devletleri Teşkilatı da kendi belgelerinde devletlerin egemenliği, toprak bütünlüğü ve uluslararası sınırların dokunulmazlığı ilkelerine bağlılığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte Ankara'dan Bakü'ye, oradan Hazar üzerinden Orta Asya'ya uzanan yeni siyasi, ekonomik ve kültürel bağlantıların İran açısından farklı bir anlam taşıdığı açıktır. Çünkü Türk dünyasının coğrafi haritasına bakıldığında ortada ilginç bir gerçek vardır: İran, Türk dünyasının yalnızca komşusu değildir. Türk dünyasının önemli bir bölümü aynı zamanda İran'ın içindedir. Bu gerçek, Pan-Türkizm tartışmasını İran açısından diğer ülkelerden farklılaştırmaktadır.

İran'ın İçindeki Türk Dünyası

İran Azerbaycanı'nın tarihini modern İran tarihinden ayırmak mümkün değildir. Tebriz bunun en belirgin örneğidir. 19. yüzyılda Tebriz yalnızca İran'ın en önemli şehirlerinden biri değildi. Kafkasya, Anadolu ve İran'ın iç bölgelerini birbirine bağlayan önemli bir ticaret merkeziydi. Encyclopaedia Iranica'nın tarihsel incelemesine göre şehir 19. yüzyılın başlarında nüfus bakımından İsfahan'ı geçmiş ve İran'ın en büyük şehri hâline gelmişti. Aynı kaynak dönemin Tebriz'inin belirgin Türkçe karakterine de dikkat çekmektedir.

Fakat Tebriz'in önemi nüfusundan veya ticaretinden ibaret değildir. Modern İran siyasal tarihinin önemli kırılmalarından biri olan 1905-1911 Meşrutiyet Devrimi'nde Tebriz merkezi bir rol oynadı. 1906'da şehirde oluşturulan eyalet meclisi ve ardından gelişen siyasi hareketlilik, anayasal yönetim mücadelesinin önemli merkezlerinden birini meydana getirdi.

Dolayısıyla İran Türklerini yalnızca İran devletinin çevresinde yaşayan bir "etnik azınlık" olarak

değerlendirmek tarihsel gerçekliği yeterince açıklamaz. Azerbaycan Türkleri İran'ın siyasi, ticari, askerî, dinî ve entelektüel tarihinde uzun süredir önemli roller üstlenmiştir. Encyclopaedia Iranica da Azerbaycanlıların yalnızca kuzeybatıda yaşamadığını; Tahran, Horasan, Kum ve diğer bölgelere yayıldıklarını, ticaret, bürokrasi, siyaset, din ve entelektüel hayatta etkili olduklarını belirtmektedir.

Bu durum İran ile Türk kimliği arasındaki ilişkinin ilk paradoksunu ortaya çıkarır. İran'daki Türklük tarihsel olarak her zaman İranlılığın karşıtı olmamıştır. Hatta çoğu zaman onun içinde yaşamıştır.

İran'ı Yöneten Türk Hanedanları

Bugünün milliyetçilik kavramlarını geçmişe aynen taşımak yanıltıcı olabilir. Ancak İran tarihinin uzun dönemlerinde Türkçe konuşan veya Türk kökenli hanedanların siyasi iktidarda bulunduğu da tarihsel bir gerçektir. Selçuklulardan Safevilere, Afşarlardan Kaçarlara uzanan geniş tarihsel süreç, İran ile Türk siyasi dünyasının birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadığını gösterir.

Özellikle Safeviler bu ilişkinin karmaşıklığını ortaya koyar. Safevi devleti İran siyasi coğrafyasını yeniden bütünleştiren ve On İki İmam Şiiliğini devletin temel mezhebi hâline getiren güç oldu. Safevi siyasi-askerî sisteminde Kızılbaş Türkmen unsurlarının ağırlığı belirgindi. İran'daki Azerbaycan Türkleri de Şii kimliği sayesinde İran'ın diğer bölgeleriyle güçlü bir ortaklık geliştirdi. Encyclopaedia Iranica, Azerbaycan Türklerinin İran kimliğiyle bağlarının oluşmasında ortak Şii kimliğinin tarihsel önemine özellikle dikkat çekmektedir.

Bu nedenle İran tarihini basit biçimde "Farslar ve Türkler arasındaki mücadele" şeklinde okumak ciddi bir indirgemecilik olur. Gerçek tablo çok daha karmaşıktır. Türk hanedanları Fars bürokrasisini kullandı; Farsça yüksek kültür ve devlet dili olarak büyük ağırlık kazandı; Türkçe saray, ordu ve toplumun çeşitli kesimlerinde yaşamaya devam etti. Yüzyıllar boyunca ortaya çıkan yapı etnik açıdan homojen bir ulus-devletten çok, farklı kimliklerin aynı siyasi medeniyet içerisinde birleştiği bir imparatorluk geleneğiydi. Modern milliyetçilik ise bu eski dengeyi değiştirdi.

Aras'ın İkiye Böldüğü Dünya

İran açısından bugünkü Azerbaycan meselesinin tarihsel başlangıç noktalarından biri 19. yüzyıldır. Kaçar İranı'nın Rus İmparatorluğu karşısında aldığı yenilgiler sonucunda Güney Kafkasya'nın siyasi haritası değişti. Aras Nehri zamanla yalnızca devletler arasında bir sınır değil, aynı dil ve kültür havzasındaki toplulukları farklı siyasi sistemlere ayıran bir çizgi hâline geldi.

Aras'ın kuzeyindeki Azerbaycanlılar Rus İmparatorluğu'nun, ardından Sovyetler Birliği'nin parçası olurken, güneydeki Azerbaycan Türkleri İran sınırları içerisinde kaldı. Bu ayrım zaman içinde iki farklı siyasi kimliğin gelişmesine yol açtı. Kuzeyde modern Azerbaycan milliyetçiliği şekillenirken, güneyde Türkçe konuşan nüfus İran devletinin siyasi ve toplumsal hayatının içerisinde yaşamayı sürdürdü.

Ancak dil ortaktı. Kültürel hafıza büyük ölçüde ortaktı. Aile bağları, edebiyat, müzik ve tarihsel referanslar sınırın iki tarafında yaşamaya devam etti. Aras böylece yalnızca bir sınır değil, aynı zamanda bir kimlik çizgisine dönüştü. 1991'e gelindiğinde bu çizginin anlamı yeniden değişecekti.

1991: İran'ın Kuzeyinde Yeni Bir Devlet

Sovyetler Birliği'nin dağılması İran açısından devasa bir jeopolitik dönüşümdü. İran'ın kuzeyinde artık Sovyetler Birliği yoktu. Onun yerine Azerbaycan, Türkmenistan ve Ermenistan gibi yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştı. Bunlardan özellikle Azerbaycan'ın İran açısından farklı bir anlamı vardı. Çünkü İran sınırının hemen ötesinde, İran'daki milyonlarca insanla aynı veya çok yakın dili konuşan, aynı Şii geleneğini paylaşan ve "Azerbaycan" adını taşıyan bağımsız bir devlet bulunuyordu.

Böylece Tahran'ın karşısına hassas bir soru çıktı: Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti, İran Azerbaycanlıları için yalnızca komşu bir devlet olarak mı kalacaktı, yoksa alternatif bir kimlik merkezi hâline gelebilir miydi? Bu soru sonraki otuz yıl boyunca İran-Azerbaycan ilişkilerinin arka planındaki en hassas başlıklardan biri olarak kaldı.

Fakat burada önemli bir ayrım yapmak gerekir. İran Azerbaycanlılarının Türkçe konuşması veya Azerbaycan kültürüyle bağ kurması, otomatik olarak ayrılıkçılık anlamına gelmez. Tarihsel çalışmalar tam tersine Azerbaycanlıların İran siyasal hayatına güçlü biçimde katıldıklarını ve İran kimliğiyle Türk/Azerbaycanlı kimliğinin uzun dönemler boyunca birlikte var olabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Tahran açısından asıl soru Türk kimliğinin varlığı değildir. Asıl soru, bu kimliğin hangi siyasi şartlar altında farklı bir yön kazanabileceğidir.

Pan-Türkizm Nerede Başlıyor?

Burada sık kullanılan kavramların birbirinden ayrılması gerekir. Türk olmak başka şeydir. Türkçülük başka şeydir. Türk devletleri arasında kültürel ve ekonomik işbirliğini desteklemek başka şeydir. Pan-Türkizm ise bunların hepsinden farklı bir siyasi ve ideolojik geleneğe işaret eder.

19.yüzyılın sonlarından itibaren Rusya İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Kafkasya'daki entelektüel çevrelerde gelişen Türkçülük düşüncesi, farklı Türk halkları arasında ortak dil, tarih ve kültür bilincinin geliştirilmesini savunuyordu. Bunun daha ileri siyasi yorumları ise Türk topluluklarının daha geniş bir siyasi birlik veya dayanışma çerçevesinde düşünülmesine yol açtı.

İran açısından sorun tam burada başlamaktadır. Çünkü Türk dünyasının siyasi haritası ile Türk halklarının yaşadığı coğrafyanın haritası aynı değildir. İran bunun en önemli örneklerinden biridir. Dolayısıyla Ankara, Bakü veya Orta Asya başkentlerinde kullanılan "Türk dünyası" kavramı kültürel anlamda ele alındığında İran sınırlarının içine kadar uzanmaktadır. İran'ın hassasiyeti de buradan kaynaklanır.

İran Azerbaycanlıları: Kimliklerin Kesiştiği Alan

İran Azerbaycanlılarının sayısına ilişkin kesin ve güncel etnik nüfus verileri konusunda dikkatli olmak gerekir; farklı kaynaklar farklı tahminler vermektedir. Bunun temel nedenlerinden biri İran'daki kimliklerin yalnızca etnik kategoriler üzerinden şekillenmemesi ve ayrıntılı güncel etnik nüfus verilerinin sınırlı olmasıdır. Tarihsel ve dilbilimsel çalışmalar ise Azerbaycan Türkçesinin İran'ın kuzeybatısında geniş biçimde konuşulduğunu ve Türkçe konuşan toplulukların İran'ın başka bölgelerine de yayıldığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Buradaki kritik nokta nüfusun tam olarak yüzde kaç olduğundan ziyade bu nüfusun İran toplumundaki konumudur. İran Türkleri devletin dışında yaşayan kapalı bir topluluk değildir. Tahran'da, Tebriz'de, Erdebil'de, Zencan'da, Urmiye'de ve ülkenin başka bölgelerinde İran'ın ekonomik ve toplumsal hayatının içindedirler.

Bu nedenle İran'daki Türk kimliği konusunda iki aşırı yorumdan kaçınmak gerekir. Birinci yorum, İran Türklerinin tamamını potansiyel ayrılıkçı olarak görmektir. İkincisi ise Türk kimliğinin İran siyasetinde hiçbir gerilim üretmediğini varsaymaktır. Her ikisi de meseleyi olduğundan daha basit gösterir. Kimlikler aynı anda birden fazla aidiyet taşıyabilir. Bir insan hem Türk hem İranlı hem Azerbaycanlı hem Şii olabilir. Modern Ortadoğu'nun sınırları içerisinde bu tür çok katmanlı kimlikler istisna değil, çoğu zaman kuraldır.

Dil Meselesi

Kimlik tartışmasının en hassas alanlarından biri dildir. İran'da Farsça devletin ortak ve resmî dilidir. Bunun yanında İran Anayasası'nın 15. maddesi yerel ve etnik dillerin basın ve yayınlarda kullanılmasına ve bu dillerin edebiyatının okullarda Farsçanın yanında öğretilmesine hukuki alan tanımaktadır.

Ancak hukuki çerçeve ile dil politikalarının uygulanması arasındaki ilişki uzun yıllardır tartışma konusudur. Bu tartışmanın önemi yalnızca eğitim meselesinden kaynaklanmaz. Dil, modern milliyetçilik çağında kimliğin en güçlü taşıyıcılarından biridir. Bir dil kamusal alanda ne kadar görünürse, o dil etrafındaki kültürel üretim de o kadar güçlenir. Edebiyat, müzik, medya ve dijital kültür bu kimliği sınırların ötesine taşıyabilir.

Geçmişte Aras Nehri'nin ayırdığı toplumlar bugün uydu televizyonu, internet, sosyal medya, müzik ve dijital platformlarla birbirlerini çok daha kolay takip etmektedir. Dolayısıyla 21. yüzyıldaki kimlik dolaşımını 20. yüzyılın sınır politikalarıyla kontrol etmek giderek zorlaşmaktadır.

Karabağ Savaşları Dengeleri Değiştirdi

İran'ın Pan-Türkizm konusundaki güvenlik algısını anlamak için Azerbaycan'ın son yıllarda değişen bölgesel konumuna bakmak gerekir. Birinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan uzun süre kaybedilmiş topraklar, yerinden edilmiş nüfus ve askerî yenilgi psikolojisiyle yaşayan bir devletti. 2020'deki İkinci Karabağ Savaşı bu tabloyu değiştirdi.

Türkiye'nin Azerbaycan'la yakın askerî ve siyasi ilişkileri de yeni dönemin en belirgin unsurlarından biri hâline geldi. 2023'te Karabağ üzerindeki fiilî denetimin tamamen Bakü'ye geçmesinin ardından Güney Kafkasya'nın güç dengesi yeniden şekillendi. 2026 itibarıyla Azerbaycan ve Ermenistan arasında normalleşme ve ulaşım bağlantılarının açılması yönünde yeni süreçler devam ediyor. Reuters'ın Temmuz 2026 tarihli haberine göre taraflar arasında ticaret bağları yeniden kurulmaya başlamış durumda ve Azerbaycan'ı Nahçıvan üzerinden Türkiye'ye bağlaması öngörülen yeni ulaşım hattı bölgesel jeoekonominin temel projelerinden biri hâline geliyor.

İran açısından meselenin hassas noktası tam olarak burada ortaya çıkıyor. Çünkü Kafkasya'daki yeni ulaşım haritası yalnızca Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkileri değiştirmiyor. İran'ın bölgesel konumunu da etkiliyor.

Koridorların Jeopolitiği

Bir harita bazen ideolojiden daha fazla şey anlatır. Türkiye'den doğuya doğru bakıldığında Azerbaycan ile Türkiye arasında Nahçıvan üzerinden sınırlı bir doğrudan bağlantı bulunmaktadır. Azerbaycan'ın ana toprakları ile Nahçıvan arasında ise Ermenistan'ın Sünik bölgesi yer alır.

Bu nedenle Azerbaycan-Nahçıvan ulaşım bağlantısının nasıl kurulacağı uzun süredir bölgesel siyasetin önemli başlıklarından biridir. İran açısından Ermenistan sınırı stratejik öneme sahiptir. Tahran, sınırların veya bölgedeki egemenlik düzeninin değişmesine yol açabilecek formüllere karşı çıkmıştır.

2025'te gündeme gelen ABD destekli TRIPP ulaşım projesi de bu nedenle İran'ın sert tepkisini çekti. Projenin Azerbaycan'ı Ermenistan üzerinden Nahçıvan'a ve oradan Türkiye'ye bağlaması öngörülürken İran, sınırları yakınındaki yabancı güvenlik ve siyasi varlığına ilişkin kaygılarını dile getirdi.

Burada Pan-Türkizm tartışması jeoekonomiyle birleşmektedir. Çünkü Türkiye'den Azerbaycan'a, Hazar üzerinden Orta Asya'ya uzanan kesintisiz ulaştırma ağlarının gelişmesi, Türk devletleri arasındaki ekonomik bütünleşmeyi artırabilir. Demiryolları, karayolları, enerji hatları, limanlar ve gümrük entegrasyonu bazen siyasi sloganlardan çok daha kalıcı sonuçlar üretir. Bir başka ifadeyle: 21. yüzyılın Türk dünyasını yalnızca ideoloji değil, altyapı da birbirine bağlıyor.

Türk Devletleri Teşkilatı: Yeni Bir Turan mı?

İran'daki bazı güvenlik okumalarının temel sorularından biri burada ortaya çıkar. Türk Devletleri Teşkilatı yeni bir Pan-Türkist siyasi projenin başlangıcı mıdır? Mevcut kurumsal yapıya bakıldığında bunu doğrudan söylemek mümkün değildir.

Teşkilatın resmî hedefleri arasında ekonomi, ticaret, ulaştırma, enerji, eğitim, turizm, medya, gümrük ve diğer alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi bulunmaktadır. Üye devletler Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dır. Türkmenistan ise gözlemci statüsündedir.

Daha önemlisi, teşkilatın resmî çerçevesi egemen devletlerin ortadan kaldırılması üzerine değil, mevcut devletler arasında işbirliği üzerine kuruludur. Dolayısıyla Türk Devletleri Teşkilatı'nı doğrudan 20. yüzyıl başındaki Pan-Türkist siyasi projelerle özdeşleştirmek analitik açıdan sorunludur.

Fakat İran açısından başka bir gerçek de bulunmaktadır. Kurumsallaşan her Türk dünyası fikri zaman içinde ortak kimlik bilincini güçlendirebilir. Ortak alfabe çalışmaları, öğrenci değişimleri, medya işbirliği, ulaştırma koridorları, ortak ekonomik kurumlar ve kültürel programlar sınırları değiştirmeden de ortak bir jeopolitik alan yaratabilir.

Tahran'ın uzun vadeli kaygısının yalnızca yeni bir devlet kurulması ihtimali olmadığı düşünülebilir. Daha temel mesele, İran'ın kuzeyinde güçlü bir Türk jeopolitik alanının ortaya çıkmasıdır.

Türkiye Faktörü

Bu noktada Türkiye'nin konumunu da abartmadan değerlendirmek gerekir. Ankara'nın Orta Asya ve Kafkasya politikalarını yalnızca Pan-Türkizm üzerinden açıklamak yeterli değildir. Türkiye açısından Azerbaycan ve Orta Asya enerji, ticaret, savunma sanayii, ulaştırma, diplomasi ve pazar erişimi bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türk dünyası politikası aynı zamanda klasik bir devlet çıkarı politikasıdır.

Ankara'nın İran'la da uzun bir sınırı, kapsamlı ekonomik ilişkileri ve bölgesel güvenlik meseleleri bulunmaktadır. Türkiye ve İran bazı alanlarda rakip, bazı alanlarda ise işbirliği yapan iki bölgesel güçtür. Bu nedenle Türkiye'nin Türk dünyası politikası ile İran politikasını sıfır toplamlı bir mücadele şeklinde okumak yanıltıcı olabilir.

Ancak İran açısından Türkiye'nin kültürel etkisinin başka bir boyutu vardır. Türkiye'nin televizyon dizileri, müziği, turizmi, üniversiteleri, şirketleri, dijital kültürü ve Azerbaycan'la yakın ilişkileri Türkçe konuşan toplumlar üzerinde klasik devlet diplomasisinin ötesinde bir yumuşak güç alanı oluşturmaktadır. Bu etki siyasi olmak zorunda değildir. Ama kimliklerin nasıl hayal edildiğini değiştirebilir.

Bakü'nün İkilemi

Azerbaycan açısından İran Türkleri konusu en az Tahran açısından olduğu kadar hassastır. Azerbaycan milliyetçi çevrelerinde İran'ın kuzeybatısı için zaman zaman "Güney Azerbaycan" ifadesi kullanılmakta ve Aras'ın iki tarafındaki Azerbaycanlıların tarihsel birlikteliğine vurgu yapılmaktadır.

Ancak devlet politikası ile milliyetçi çevrelerin söylemlerini birbirinden ayırmak gerekir. Carnegie Endowment'ın Ocak 2026 tarihli değerlendirmesi bu ayrımı açık biçimde ortaya koymaktadır. Analize göre İran'daki protestolar sırasında bazı Azerbaycanlı milliyetçi çevrelerde "yeniden birleşme" söylemleri görülürken Bakü yönetimi çok daha ihtiyatlı davrandı. Bunun nedenlerinden biri İran'ın istikrarsızlaşmasının Azerbaycan açısından yaratabileceği güvenlik ve ekonomik sonuçlardı.

Bu durum önemli bir gerçeği gösteriyor: Milliyetçi tahayyül ile devlet çıkarı her zaman aynı değildir. İran'ın zayıflaması teorik olarak bazı radikal milliyetçi çevrelerde fırsat olarak görülebilir. Fakat İran'ın parçalanması veya uzun süreli istikrarsızlığa sürüklenmesi Azerbaycan için mülteci hareketlerinden sınır güvenliğine, ticaretten askerî risklere kadar son derece ağır sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle Bakü açısından da İran meselesi romantik milliyetçilikten çok daha karmaşık bir devlet güvenliği problemidir.

İran'ın Asıl Korkusu Pan-Türkizm mi?

Burada temel soruya dönmek gerekir. İran gerçekten Pan-Türkizm tarafından mı tehdit edilmektedir? Yoksa Pan-Türkizm kavramı, Tahran'ın daha geniş bir kimlik ve jeopolitik dönüşümü anlamlandırmak için kullandığı bir güvenlik çerçevesi midir?

İkinci ihtimali göz ardı etmemek gerekir. Çünkü İran'ın karşı karşıya bulunduğu mesele yalnızca dışarıdan gelen bir ideoloji değildir. Asıl mesele içerideki kimliklerin dış dünyayla kurduğu ilişkinin değişmesidir.

Bir zamanlar Tebrizli bir Türk için Türk dünyası büyük ölçüde tarihsel ve kültürel bir kavramdı. Bugün ise sınırın ötesinde bağımsız Azerbaycan vardır. Daha batıda Türkiye vardır. Hazar'ın ötesinde Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan bulunmaktadır. Bunların arasında giderek gelişen diplomatik, ekonomik ve kültürel kurumlar vardır. Türk Devletleri Teşkilatı bu sürecin en görünür örneğidir.

Bu durum otomatik olarak İran'ın parçalanacağı anlamına gelmez. Fakat, İran'daki Türk kimliğinin artık yalnızca İran'ın iç siyasi ve kültürel şartları tarafından şekillendirilmediği anlamına gelmektedir.

2026: Yeni Bir Güvenlik Ortamı

2026 itibarıyla İran'ın güvenlik ortamı önceki yıllardan çok daha ağırdır. Bölgesel savaş, ekonomik baskılar ve İran'ın çevresindeki güvenlik krizleri devletin dış politika hesaplarını daha kırılgan hâle getirmiştir. Reuters'ın 18 Eylül 2026 tarihli haberine göre İran merkezli savaş altı aydır devam ederken çatışmanın askerî ve ekonomik etkileri bölgeye yayılmış durumdadır.

Türk dünyasıyla ilişkiler de bu ortamdan bağımsız değildir. Mart 2026'da Türk Devletleri Teşkilatı dışişleri bakanları, İran topraklarından Türkiye ve Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesine yönelik saldırıları kınayan ortak bir açıklama yayımladı ve Türkiye ile Azerbaycan'ın egemenliği ve güvenliğiyle dayanışma vurgusu yaptı.

Bu gelişme dikkat çekicidir. Çünkü Türk devletleri arasındaki işbirliğinin yalnızca kültür, ticaret ve ulaştırmadan ibaret olmadığını; ciddi bölgesel krizlerde siyasi dayanışma üretebildiğini göstermektedir. Ancak bundan otomatik olarak askerî bir "Türk bloku" sonucuna varmak da doğru olmaz. Türk Devletleri Teşkilatı'nın mevcut kurumsal yapısı bir kolektif savunma ittifakı değildir.

Yine de İran açısından psikolojik eşik değişmektedir. Bir zamanlar kuzey sınırının ötesindeki Türk

cumhuriyetleri birbirinden kopuk devletlerdi. Bugün giderek daha fazla birlikte hareket edebilen devletlerdir.

İran'ın Paradoksu

İran'ın Pan-Türkizm karşısındaki en büyük paradoksu burada ortaya çıkar. İran, Türk dünyasını tamamen dışarıda tutamaz. Çünkü Türk dünyasının bir parçası kendi sınırları içerisindedir.

Aynı şekilde İran Türklerini yalnızca güvenlik perspektifinden değerlendirmek de ters sonuç üretebilir. Bir kimlik ne kadar güvenlik problemi olarak görülürse, o kimliğin siyasallaşması ihtimali de o kadar artabilir. İran açısından uzun vadeli mesele bu nedenle Pan-Türkizmi sınırın dışında durdurmak olmayabilir. Asıl mesele, İranlılık kimliğinin Türkçe konuşan vatandaşları için ne kadar kapsayıcı kalacağıdır.

İran Azerbaycanlılarının tarihsel deneyimi burada önemlidir. Tebriz, İran Meşrutiyet Devrimi'nin merkezlerinden biriydi. Azerbaycanlı tüccarlar, din adamları, siyasetçiler, askerler ve aydınlar modern İran'ın oluşumunda önemli roller oynadılar. Tarihsel çalışmalar Azerbaycanlıların İran siyasi kimliğinin oluşumundaki katkılarını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bu tarih, Türklük ile İranlılığın zorunlu olarak birbirini dışlayan kimlikler olmadığını göstermektedir. Fakat tarih hiçbir siyasi birlikteliğin sonsuza kadar kendiliğinden devam edeceğini de garanti etmez. Kimlikler siyasi şartlara göre yeniden şekillenir.

Pan-Türkizmden Daha Büyük Bir Dönüşüm

Belki de İran açısından asıl mesele Pan-Türkizm değildir. Daha büyük dönüşüm, Sovyet sonrası Türk dünyasının yeniden birbirine bağlanmasıdır. 1991'de başlayan süreç bugün yeni bir aşamaya ulaşmıştır.

Bağımsız Türk devletleri artık yalnızca bağımsızlıklarını korumaya çalışan eski Sovyet cumhuriyetleri değildir. Kendi diplomatik kurumlarını, ekonomik ağlarını, enerji güzergâhlarını ve ulaştırma koridorlarını geliştiren devletlerdir. Türkiye'nin Orta Asya'yla ilişkileri derinleşmektedir. Azerbaycan Kafkasya'da daha etkili bir aktör hâline gelmiştir. Orta Koridor Avrupa ile Asya arasındaki alternatif ulaştırma güzergâhlarından biri olarak önem kazanmaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı giderek daha geniş alanlarda kurumsallaşmaktadır. Teşkilatın resmî faaliyet alanlarının siyaset ve ekonomiden gümrük, ulaştırma, enerji, eğitim, medya, bilişim, diaspora ve göçe kadar uzanması bunun göstergesidir.

Bunların hiçbirinin tek başına Pan-Türkizm olarak tanımlanması gerekmez. Fakat hepsi birlikte düşünüldüğünde yeni bir jeopolitik gerçeklik ortaya çıkmaktadır: **Türk dünyası artık yalnızca kültürel bir kavram değildir.** Yavaş yavaş ekonomik ve siyasi bir coğrafyaya dönüşmektedir. Ve İran bu coğrafyanın hemen kenarında değil, kısmen içinde bulunmaktadır.

Aras'ın İki Tarafı

İran'ın geleceği yalnızca Washington, Moskova, Pekin veya Tel Aviv ile ilişkileri üzerinden belirlenmeyecek. İran'ın kuzeyinde sessiz fakat uzun vadeli başka bir dönüşüm yaşanıyor.

Türkiye, Azerbaycan ve Orta Asya Türk devletleri arasındaki ilişkiler giderek kurumsallaşıyor. Ticaret yolları birbirine bağlanıyor. Enerji hatları yeni güzergâhlar oluşturuyor. Ortak kültürel alan genişliyor. Türk Devletleri Teşkilatı bu yakınlaşmanın siyasi çatısını güçlendiriyor.

Bu dönüşümün İran için ne anlama geleceğini yalnızca "Pan-Türkist tehdit" kavramıyla açıklamak yeterli değildir. Çünkü İran'ın meselesi dışarıdan gelen bir Türk dünyasıyla karşılaşması değildir. İran zaten yüzyıllardır bu dünyanın bir parçasıyla birlikte yaşamaktadır.

Asıl soru şudur: **İran, kendi Türk kimliğini gelecekte nasıl yönetecek?**

Eğer İranlılık; Farsçanın yanında Türkçeyi, Kürtçeyi, Arapçayı ve ülkenin diğer kültürel kimliklerini taşıyabilecek kadar geniş bir ortak siyasi kimlik olarak kalabilirse, Türk dünyasının yükselişi İran için zorunlu olarak varoluşsal bir tehdit oluşturmayabilir.

Fakat kimlik talepleri giderek daha fazla güvenlik meselesi olarak görülür, kültürel talepler dış müdahaleyle özdeşleştirilir ve İran'ın çok kimlikli toplumsal yapısı tek biçimli bir ulusal anlatıya sıkıştırılırsa, dışarıdaki gelişmeler içeride daha güçlü yankılar yaratabilir.

Bu nedenle Pan-Türkizmin İran üzerindeki gerçek etkisini belirleyecek olan yalnızca Ankara'nın veya Bakü'nün ne yaptığı değildir. Tahran'ın kendi vatandaşlarıyla nasıl bir ilişki kurduğu da en az bunun kadar önemlidir.

Aras Nehri iki siyasi coğrafyayı birbirinden ayırabilir. Fakat dili, kültürü ve tarihsel hafızayı bütünüyle ayıramaz. İran'ın önündeki temel mesele de belki tam olarak budur.

Bir yanda yüzyıllardır İran devletinin içinde yaşayan ve İran tarihinin şekillenmesine katkıda bulunan Türk toplulukları; diğer yanda sınırların ötesinde giderek kurumsallaşan yeni bir Türk dünyası vardır.

İkisinin arasındaki ilişkinin gelecekte çatışma mı, kültürel etkileşim mi, ekonomik entegrasyon mu yoksa bunların karmaşık bir bileşimi mi olacağını bugünden kesin biçimde söylemek mümkün değildir.

Fakat bir şey açıktır: **21. yüzyıl İran'ını anlamak isteyenlerin yalnızca Basra Körfezi'ne değil, Aras'ın ötesine de bakması gerekecektir.**

Türkiye Modeli'nin Sınavı: Geçmişin Derslerinden Yeni Mimariye

ADNAN BOYNUKARA
www.kritikbakis.com

Türkiye'nin PKK'nın feshi ve silah bırakması hedefiyle yürüttüğü süreç, "Türkiye Modeli" olarak adlandırılıyor. Konuyu daha önce bu sayfalarda "Çatışma Çözümünde Türkiye Modeli" başlığıyla tartışmıştık. Bu adlandırmanın arkasında, sürecin dünyadaki diğer çatışma çözümü örneklerinden ayrıştığı iddiası yatıyor. Bu iddiayı yalnızca güncel sürecin kendi iç mantığı üzerinden değerlendirmek eksik bir okuma olur. Çünkü Türkiye'nin bu konudaki tecrübesi yeni değil. 2013-2015 döneminde yürütülen Çözüm Süreci, ülkenin bugüne kadar giriştiği en kapsamlı toplumsal barış projesiydi ve akamete uğradı. Dolayısıyla sorulması gereken soru şu olmalı: Türkiye Modeli'nin bugün öne çıkardığı beş unsur tesadüfen mi ortaya çıktı, yoksa geçmişin somut zaaflarına karşı bilinçli bir tasarım düzeltmesi mi?

Bu soruya cevap vermenin yolu da bugünkü modeli, geçmişteki temel zaafların karşısına konulan tasarım tercihleri üzerinden okumaktan geçiyor.

Bu karşılaştırma yalnızca akademik bir merak konusu değil. Çünkü bir sürecin akıbetini belirleyen dinamikler ortadan kaldırılmadıkça, aynı sürecin farklı bir isimle yeniden aynı yere savrulması ihtimali her zaman vardır. Bu nedenle "Türkiye Modeli"ni salt bir siyasi başarı anlatısı olarak değil, geçmişte yaşanan somut zaaflara verilen kurumsal cevaplar bütünü olarak değerlendirmek gerekir. Mesele yeni bir model icat edilip edilmediğinden çok, önceki modelin neden işlemediğinin ne kadar doğru teşhis edildiğidir.

Bu soruyu cevaplamak için önce 2013-2015 deneyiminin neden başarısız olduğunu, ardından bugünkü modelin bu zaaflara hangi karşılıkları ürettiğini ele almak gerekiyor.

Çözüm Sürecinin Çöküşü: Beş Faktör

Çözüm Süreci'nin neden sonlandığını, "Çözüm Süreci Neden Bitti" başlığıyla, daha önce ayrıntılı biçimde değerlendirmiştik. O değerlendirmede, sürecin tek bir nedenle değil, birbirini besleyen beş faktörün etkisiyle bittiğini ortaya koymuştuk. Bu beş faktör şunlardı:

1- Çözme isteği ile çözme kapasitesi arasındaki açık ve buna eşlik eden devlet içi mücadele sorunu, eski vesayet odakları ile kendini yeni vesayet odağı olarak konumlandıran FETÖ'nün, tahkim olmamış bir bürokrasi içinde süreci sistematik biçimde sabote etmesi

2- PKK'nın silah bırakma fikrinden yoksun olması, örgütün arşiv sızdırma girişimlerinden Habur'un bir gösteriye dönüştürülmesine, geri çekilmenin 9 Eylül 2013'te tek taraflı durdurulmasından Dolmabahçe sonrası maksimalist taleplere kadar uzanan bir dizi somut gösterge.

3- Bölgesel faktörler, özellikle Arap Baharı ve Suriye'de ortaya çıkan yeni dengenin örgüte "alan kazanma" iştahı vermesi.

4- PKK üzerinden yürütülen dış müdahale, ABD'nin Suriye denklemi üzerinden örgütle kurduğu işbirliği ve İran'ın örgütü Türkiye'yi meşgul etmek için yönlendirmesi.

5- İç siyasi pozisyonların etkisi, sürecin hem muhalefet hem iktidar tarafından güç mücadelesinin bir enstrümanına dönüştürülmesi ve seçim/referandum yoğunluğunun gündemi bölmesi.

Bunların dışında da süreci etkileyen faktörlerden bahsetmek mümkün. Ama bunlar ön plana çıkanlar.

Devlet İçi Mücadeleden Tek Elden Koordinasyona

Çözüm Süreci'ni en çok yıpratan unsurlardan biri, sürecin tahkim olmamış, birbiriyle "alan kavgası" veren bir bürokratik yapının ülkeyi yönettiği dönemde yürütülmesiydi. Eski vesayet odakları ve kendini yeni vesayet odağı olarak konumlandıran FETÖ, süreci sistematik biçimde sabote etti. Bugünkü süreçte bu tabloya karşı geliştirilmiş açık bir yanıt var. MİT Başkanı İbrahim Kalın'ın kurduğu diplomatik ve istihbari koordinasyon, sürecin sahadaki yürütülmesini tek bir merkeze bağlıyor. Buna ek olarak, üç kademeli bir hukuki güvence mimarisi kuruldu. Güvenlik birimlerinin silah bırakma ve fesih tespiti, MGK'nın bu tespiti teyit etmesi ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığındaki çok kurumlu bir kurulun dosyaları tek tek incelemesi. Bu üç kademeli yapı, sürecin, siyasi irade ile birlikte kurumsal ve hukuki bir sorumlulukla yürütüldüğünü gösteren bir tasarım tercihi. Ancak koordinasyonun merkezileşmesiyle kurumların birbirini denetlemesi aynı şey değil. Modelin uzun vadeli dayanıklılığı, bu merkezî koordinasyonun kişilere değil, kurallara ve kurumsal devamlılığa ne ölçüde bağlandığıyla da ölçülecektir.

"İpe Un Sermekten" Fesih Kararına

2013-2015 Çözüm Sürecinin en yıkıcı anları, örgütün taahhüdünü sürekli belirsizleştirmesiyle yaşandı. 28 Şubat 2015 Dolmabahçe açıklamasından sonra örgüt adına konuşan isimlerin peş peşe maksimalist taleplere sarılması, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın deyimiyle sürecin "ipe un sermeye" dönüşmesine yol açmıştı. Geri çekilmenin 9 Eylül 2013'te tek taraflı olarak durdurulması da aynı belirsizliğin bir başka görünümüydü. Bugünkü modelin belirleyici farkı tam da burada. Örgüt, Şubat 2025'teki Öcalan çağrısının ardından Mayıs 2025'te yaptığı kongrede resmî fesih kararını aldı. Böylece sürecin başlangıç noktası siyasi kazanım değil, örgütsel fesih olarak belirlendi. Adımların sırası tersine çevrildi. Bu, ETA ve IRA örneklerindeki silahsızlanma-siyasi temsil ilişkisinden de, 2013-2015'in "önce siyasi kazanım, sonra belki silah bırakma" sarmalından da belirgin biçimde ayrışıyor. Fakat burada kritik eşik, fesih kararının alınmış olmasından ziyade bu kararın sahada doğrulanabilir ve geri dönüşü zor bir silahsızlanma sonucuna dönüşmesidir. Bugünkü model açısından siyasi iradenin başarısı, fesih kararını almakla değil, bu kararı sahada doğrulanabilir ve kalıcı bir silahsızlanmaya dönüştürmekle ölçülecektir.

Silah Sorununu Siyaset Sorunundan Sıyırmak

2013-2015 Çözüm Sürecinin asıl kırılganlığı yalnızca adımların sırasında değil, daha derin bir kavramsal karışıklıkta yatıyordu. Çatışmayı sona erdirmekle, çatışma sonrasında kurulacak siyasal düzeni aynı anda ve aynı masada çözmeye çalışmak. 2013-2015 döneminde PKK'nın silah bırakması ile Kürt meselesinin siyasi çözümü iç içe geçmiş, örgüt bu iç içeliği kendi lehine kullanarak silahsızlanmayı bir pazarlık kozuna dönüştürmüştü. Dolmabahçe sonrası ortaya çıkan maksimalist taleplerin arkasındaki mantık da buydu. Silah bırakma, siyasi kazanımın önkoşuluna bağlanmıştı. Çünkü örgütsel silahsızlanma ile demokratikleşme talepleri yeniden aynı pazarlık paketinin içine sokulduğu anda, geçmişte yaşanan "silahı siyasi kazanımın teminatı olarak kullanma" mekanizmasının yeniden ortaya çıkması mümkündür.

Bugünkü modelin bu noktadaki katkısı, yalnızca adımların sırasını değiştirmek değil, iki meseleyi kurumsal olarak birbirinden ayırmaktır. PKK'nın feshi ile Kürt meselesi aynı şey değildir. Bu ayrımın korunması, Türkiye Modeli'nin başarısı açısından kurucu bir şart. Örgütün silahlı varlığı ortadan kalktığında, Kürt vatandaşların demokratik ve kültürel talepleri, örgütün varlığından bağımsız olarak doğrudan TBMM ve hukuk zemininde ele alınabilir hale gelir. Bu ayrım, geçmişte HDP üzerinden PKK'nın sürece dolaylı biçimde ortak edilmesinin yarattığı belirsizliğe karşı da bir cevap niteliği taşıyor. Başka bir deyişle, 2013-2015 Çözüm Süreci'nde temel mesele çatışmayı nasıl sona erdireceğimizdi. Bugünkü modelde ise mesele, çatışma sona erdikten sonra nasıl bir siyaset kurulacağına doğru kaymış durumda.

Üçüncü Gözün Yokluğu, Ama Gerçekten Yok mu?

Çözüm Süreci'ni bitiren en kritik kırılmalardan biri, ABD'nin Suriye denklemi üzerinden PKK ile geliştirdiği işbirliği ve İran'ın örgütü Türkiye'yi meşgul etmek için yönlendirmesiydi. Örgüt, Türkiye ile çözüm yerine dış himaye altında alan kazanmayı tercih etmiş, bu da süreci fiilen bitirmişti. Bugünkü "Türkiye Modeli"nin en çok vurgulanan unsuru, tam olarak buna karşı geliştirilmiş bir ilke. Dış arabulucu veya garantör olmaksızın ilerleme ve "üçüncü göz milletin kendisidir" söylemi. Ömer Çelik'in "Türkiye'nin üçüncü bir göze ihtiyacı yok, üçüncü göz 86 milyondur" ifadesi bu ilkenin en net formülasyonu. Burada bir ayrımı gözden kaçırmamak gerekir. "Dış arabulucu yokluğu" ile "dış müdahalenin yokluğu" aynı şey değildir. Birincisi Türkiye'nin tercihidir, ikincisi ise Türkiye'nin tek başına belirleyebileceği bir değişken değildir. Bu nedenle üçüncü gözün olmaması, tek başına dış aktörlerin süreç üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaz.

2013-2015'i bitiren şey resmi bir arabulucu değil, örgüt üzerinden yürütülen dolaylı bir etkiydi. Suriye'de Esad sonrası ortaya çıkan yeni denge ve Irak hükümetinin ülke içindeki unsurlara ilişkin attığı adımlar ise Ankara'nın işini kolaylaştıran gelişmeler olarak öne çıkıyor. Bununla birlikte, bu entegrasyonun ilan edildiği ölçüde sahada tam bir fesih mi, yoksa SDG'nin merkezi yapıya kısmi bir eklemlenmesi mi olduğu konusundaki tartışmalar sürüyor. Bu da PKK'nın kendi feshinde aradığımız "beyan/sahada doğrulama" ayrımının bölgesel boyutta da geçerli olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla geçmişte süreci dışarıdan etkileyen bölgesel dinamiklerin bugün aynı ölçüde belirleyici olması zor görünüyor

Kutuplaşmadan Geniş Mutabakata

Çözüm Süreci, HDP ile AK Parti'nin karşılıklı olarak birbirini gayri meşrulaştırdığı bir kutuplaşma sarmalına da sürüklenmişti. "Seni başkan yaptırmayacağız" sahnesi, sürecin bir toplumsal uzlaşma projesinden çok, iktidar-muhalefet çatışmasının bir enstrümanına dönüştüğünün en çarpıcı görüntüsüydü. CHP ve MHP ise sürecin büyük bölümünde kendilerini dışarıda tuttu ya da dışlandı. Bugünkü modelde bu zaafa karşı geliştirilen yanıt, referandum değil geniş bir parlamento mutabakatıdır. Çerçeve yasanın 467 oyla kabul edilmesi, meşruiyetin tek bir siyasi kutba değil Meclis'in genel iradesine dayandırıldığını gösteriyor.

Buradaki asıl mesele, DEM Parti'nin süreçte nasıl bir pozisyon alacağı. HDP, Çözüm Süreci'nin başında sürecin önemli aktörlerinden biriydi. Ancak zamanla AK Parti ve Erdoğan karşıtı siyasetin içine daha fazla çekildi ve süreç de bu siyasi çatışmanın bir parçası haline geldi. Bu durum, Çözüm Süreci'nin toplumsal meşruiyetini zayıflatan önemli etkenlerden biri oldu. Bugün DEM Parti'nin sürece dahil oluş biçimi, geçmişteki bu araçsallaşma riskinden ne ölçüde bağımsız kalabileceği sorusunu da beraberinde taşıyor. Geniş parlamento mutabakatı, iktidar-muhalefet ekseninde bir zemin sağlıyor olabilir. Ancak DEM Parti ile kurulan ilişkinin de aynı ölçüde sağlamlaşıp sağlamlaşmadığı hâlâ açık bir soru.

Geç Kalan Yasadan, Önceden Kurulan Mimariye

Son olarak, 2013-2015 Çözüm Sürecinde hukuki çerçeve hep geriden geldi. PKK unsurlarının ülke dışına çekilmesi idari bir protokolle düzenlenebilmiş, "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun" Temmuz 2014'te, sürecin sonuna yaklaşılırken çıkarılabilmişti. İzleme Kurulu da benzer bir gecikmeyle, Ekim 2014'te kuruldu. Bugünkü süreçte bu sıra tersine çevrildi. Müstakil ve geçici nitelikte bir kanun, süreç daha ilerlemeden hukuki zemine oturtuldu. Düzenlemenin bilinçli olarak "af" kavramından kaçınması, sonucu genel bir sıfırlama değil, koşullu ve bireysel bir yeniden başlama imkânı olarak tanımlaması da ayrı bir incelik.

Ağır suçların süre sınırı olmaksızın kapsam dışında tutulması, hukuki mimarinin toplumsal vicdanı da gözeten bir hassasiyetle kurulduğunu gösteriyor. Bu hukuki mimarinin bir başka işlevi de sürecin kişilere ve dönemsel siyasi ilişkilere bağımlılığını azaltmasıdır. Böylece kararların kişisel görüşmelerden çıkıp Meclis ve ilgili kurumların vereceği kararlara bağlanması hedefleniyor.

Tasarım Doğru, Sınav Başka Yerde

Bu karşılaştırma, bugünkü mimarinin rastgele bir siyasi söylem olmadığını gösteriyor. 2013-2015'in bilinen ve belgelenmiş zaaflarının her birine, bu kez farklı bir cevap üretilmiş durumda. Devlet içi dağınıklığın yerini daha merkezî bir koordinasyon almış, örgütün taahhüdünü belirsizleştirmesine karşı fesih ve silahsızlanma sürecin başına alınmış, dış aktörlerin müzakere masasında resmî bir statü kazanmasına karşı üçüncü göz fikri baştan reddedilmiş. Geniş parlamento mutabakatı ve sürecin başında oluşturulan hukuki çerçeve de bu tabloyu tamamlıyor. Bütün bunlar, bugünkü modelin geçmişte yaşanan sorunlardan ders çıkarılarak oluşturulduğunu gösteriyor. Ancak bu durum, modelin başarısını kendiliğinden garanti etmiyor. Bölgesel dinamikler de bu karşılaştırmanın dışında tutulamaz. Suriye'de Esad sonrası ortaya çıkan yeni denge ve Şam yönetiminin ülke üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmesi, geçmişte süreci etkileyen Suriye ve SDG kaynaklı belirsizlikleri önemli ölçüde azaltmış görünüyor. Bu nedenle bugün asıl mesele, kontrol dışı bir bölgesel gelişmenin ortaya çıkıp çıkmayacağından çok, Türkiye'nin kendi kurduğu mekanizmaların ne ölçüde işleyeceği. Bundan sonraki sınav, devlet içi koordinasyonun korunması, silahsızlanmanın sahada kalıcı hale gelmesi, silah meselesi ile demokratik siyasetin yeniden birbirine bağlanmaması, geniş siyasi mutabakatın sürdürülmesi ve hukuki çerçevenin istikrarlı biçimde uygulanması olacak. Türkiye'nin geçmişten çıkardığı derslerin gerçek karşılığı da burada ortaya çıkacak. Yani, yeni mimarinin kurulmuş olması değil, bu mimarinin sürdürülebilir bir siyasal düzene dönüşüp dönüşememesi.

Godot'yu Beklemeden!

TAHA ÖZHAN
www.kritikbakis.com

Yeni bir "Çözüm Süreci"nin başlaması ve bugünkü safhasına ulaşması yaygın kanaate göre beklenen bir durum değildi. Oysa süreci mümkün kılan bütün yapısal şartlar ve baskı unsurları gözlerimizin önünde, Suriye'de olgunlaşmaktaydı. Demokratik talebin büyük ölçüde sönümlendiği, ülke içinde ve dünyada siyasalın güvenliğe büyük ölçüde teslim olduğu bir dönemde çözümün ana itici gücünün demokrasi dinamiği olması zaten gerçekçi değildi. Bu şablonun dışına çıkamayan yaklaşımlar; maksimalist ve aktivist bir zeminde, çözümün nihai formülü olarak kodlanan demokratikleşme dışındaki dinamiklerin dönüşümünü sağlıklı bir şekilde okuyamadıkları gibi, yaşanan dönüşümü de içinde bulundukları şikâyet dünyasında fark etmekte zorlandılar. Demokratikleşme dinamiğinin yoksunluğunun sebep olacağı sorunlar elbette ortadadır. Ancak bu durum yeni sürecin özgün yapısını ve işleyişini doğrudan bugüne kadar derinden etkilemedi. Zira bölgesel savaş tehdidinin zirve yaptığı, küresel kırılmaların açık bir şekilde hissedildiği bir dönemde güvenliğe teveccühün demokrasi talebini tabiî bir şekilde ötelemesi beklenmelidir.

Kürt Sorununun asırlık demokrasi açığıyla bağlantılı yapısal ilişkisinin sabit olması ile PKK meselesinin dönüşümü arasında oldukça ciddi bir fark bulunuyor. Kaldı ki PKK'nın 80'ler ve 90'lardaki anlamı ile milenyum sonrası, özellikle de son 15 yılda oturduğu eksen arasında oldukça önemli farklar da var. Nitekim Türkiye'de demokratikleşme ve Kürt meselesine ilişkin siyasal alanın en fazla genişlediği 2000'li yıllarda, PKK'nın terör parantezinden uzaklaşmaması, örgütün demokrasi açığıyla ünsiyetini anlamsızlaştırdı. PKK meselesinin zamanla Kürt sorununun demokratikleşme boyutundan ayrışan, kendi örgütsel, ideolojik, bölgesel ve küresel jeopolitik dinamikleri olan müstakil bir güvenlik meselesine dönüşmesine yol açtı.

Demokrasi açığından bağımsız olarak PKK, elini silaha uzattığı andan itibaren, siyasal alandan çıkarak bir "terör sorunu" olarak var oldu. Tam da bu sebepten dolayı Kürt Meselesi'nin büyük ölçüde Kürt nüfusun yaşadığı coğrafyaya sıkışmasını sağlayarak, Türkiye'nin hem genel demokrasi krizinden hem de geniş toplumsal kesimlerden kopmasına yol açtı. Ancak hiçbir zaman Türkiye açısından ne ulusalcı tezlerin dillendirdiği korkuları hayata geçirecek ne de örgütün ütopyasının hedeflerine ulaşacak bir büyük güvenlik tehdidi olmadı. Aksine eline silah aldığı ilk günden 2000'li yıllara kadar olan dönemde, demokratikleşmenin gecikmesi için müesses nizama konforlu bir faaliyet alanı sunmaktan, Kürt meselesinin ülkenin genel demokratikleşme parantezinde kalmasını engellemekten başka bir neticeye yol açmadı. 2020'lere doğru ise yıllardır geliştirdiği devre mülk yapısını Suriye'de açıktan sözleşmeli bir örgüte dönüştürdü.

Kürt Sorunu ve ağır mağduriyetleri Türkiye'de, PKK hikâyesi ise büyük ölçüde Suriye'de yaşandı. Örgüt Türkiye'de kuruldu ama Suriye'de, Baas'ın kollarında inşa edildi. PKK, Suriye'de Soğuk Savaş yıllarının sonunda ete kemiğe büründü, Öcalan'ın Suriye'den çıkarılmasıyla ilk ciddi kırılmayı yaşadı, Suriye

devriminin başlamasıyla açıktan ABD'nin sözleşmeli örgütüne dönüştü. Bidayeti de nihayeti de Suriye'de gerçekleşen bir örgüt oldu. İlk günden itibaren Suriye sarmalında var olan örgütün hikâyesi, bundan sonra farklı kırılmalar yaşasa da anlaşma zeminini tahrif edecek bazı gelişmeler olsa da veya yeni-PKK'lar, öz-PKK'lar zuhur etse bile büyük ölçüde Suriye'de sona ermiş olacak. Kurulduğu tarihte, ana kadronun en yaşlısı olan 29 yaşındaki Öcalan'ın Suriye sınırını geçmesiyle başlayan serencam, Aralık 2024'te yine Suriye'de Baas'ın yıkılmasıyla fiilen sonun başlangıcına gelmiş oldu. Bu son bir taraf için buharlaşma diğer taraf için yeni bir meşruiyet arzusu içerisinde okunabilir. Ancak nasıl beklentiler olursa olsun, artık örgüt istese de, sürecin merhalelerine yönelik ayak direse de, oyun bozanlık yapsa da eski dünyasındaki gibi var olamayacağı bir sondan ya da başlangıçtan bahsediyoruz.

Özellikle 2013 sonrası, örgütü bir kez daha Suriye'ye taşıyarak Kürt Meselesini ve PKK'yı bir "jeopolitik soruna" dönüştüren örgüt aklı, hiçbir zaman girdiği kulvarın kendi sıkletine uygun olmadığını fark edemedi. Ankara açısından ilk kez, bir "terör sorunu" olmaktan çıkıp sahici bir jeopolitik ve güvenlik tehdidi olarak algılanmaya başlandı. Amerika'nın 11 Eylül sonrası girdiği "terörle savaş" dünyası içerisinde hâlâ varlığı ve süreci meşkuk DAİŞ fenomeni vesilesiyle farklı başkentlerden kendisine verilen kredi ve ihaleler eşliğinde mezkûr "jeopolitik sorun" daha da hormonlu bir şekilde büyüdü. "Rojava Devrimi" ütopyaları eşliğinde büyüyen jeopolitik sorunun, Ankara ve bölge için anlamını aktivizmin içerisinde idrak etmeleri de gerçekten zordu. Bu aktivizm dünyası on yıllardır inşa ettiği kendine özgü teolojinin eşliğinde objektif şartlar nasıl değişirse değişsin kendi varlığını korumaya odaklandı. Bunu da yaparken sonu belirsiz, hedefleri muğlak ve ekseni değişken bir siyasal teoloji eşliğinde, dağa çıkmış bir örgütten dağda mahsur kalmış örgüte dönüşerek, "nöbet yerinden" ayrılmayan bir akıl geliştirdi.

Suriye ütopyasının çöküşüyle yeni bir kırılma yaşandı. Suriye'de ilk günden beklenen son, ağır bir insani ve jeopolitik maliyetle Baas rejiminin yıkılmasıyla neticelendi. Ortaya çıkması muhtemel jeopolitik boşluğun sebep olacağı riskler devleti de yıllardır sürdürdüğü statükodan çıkmaya zorladı. Bahçeli'nin çıkışıyla, on yıllardır en hararetli şekilde statükonun nöbetini tutan aklın, radikal bir açılım yaptığına şahitlik ettik. Bahçeli, yıllar içerisinde oluşan statükoyu altüst ederek, olabilecek en cesur yaklaşımla artık "Godot'yu beklemeyecekleri" ilan etti. PKK, bu kırılmaya ilk liderlik jenerasyonunun devrinin kapanmaya oldukça yaklaştığı bir dönemde, "Godot'yu bekleme" ütopyasının nihayete ermesi için kendisine sunulan fırsatı kabul ederek ilk kez siyasal bir sıçrama yapma imkânına kavuştu.

Beklemenin Siyaseti

Samuel Beckett'in Godot'yu Beklerken oyununda Vladimir ile Estragon arasında geçen kısa bir diyalog vardır:

"Gidelim"

"Gidemeyiz"

"Neden?"

"Godot'yu bekliyoruz"

Trajedi Godot'nun gelmemesi değildir. Asıl trajedi, beklemenin zamanla kendi gerekçelerini üretmesidir. Vladimir ile Estragon neden beklediklerini bilirler. Fakat bekledikleri şeyin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmezler. Gidebilirler ama gitmezler. Bir süre sonra Godot'nun gelmesi kadar onu beklemek de hayatlarının ana ekseni hâline gelir. Uzun süreli çatışmaların toplumsal psikolojisinde de benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Çatışmalar başlangıçta somut sebepler, talepler, korkular, ütopyalar ve hedefler etrafında şekillenir. Fakat on yıllar geçtikçe çatışmanın kendisi yeni kurumlar, kimlikler, çıkarlar, travmalar, aidiyetler ve hepsinden önemlisi kendi endüstrisini üretmektedir. Çoğu zaman, en başında, basit doğru tercihlerle hiç başlamaması gereken çatışma, giderek insanların, örgütlerin, kurumların, siyasi partilerin, toplumun ve devletlerin dünyayı anlamlandırdığı çerçevelerden birine dönüşmektedir. Bir noktadan sonra taraflar yalnızca çatışmanın içinde yaşamazlar, çatışmayla yaşamayı, hatta çatışmayı üretmeyi ve sürdürmeyi de öğrenirler. Üstelik oluşan statükoyu nihai gerçeklik, endüstriyi ise çıkarlarını koruyan bir düzen olarak görürler.

Godot, onlara kendi hayatlarının sorumluluğunu ertelemek için bir gerekçe vermektedir. Bu durum aslında farkında oldukları tuhaf ama konforlu bir alışveriş imkânı sunmaktadır. Beklemek sıkıcı, tekrarlayıcı ve mutsuzluk vericidir ama aynı zamanda güvenlidir. Eğer giderlerse, bir yön seçmek zorunda kalacaklardır. Seçim yaptıklarında ise yanlış seçim yapabilirler. Başarısız veya pişman olabilirler. Beckett, Godot'yu Beklerken'de dikkatimizi beklenen şeyden, bekleme tecrübesine çevirmektedir. Beklerken zaman belirsizleşmektedir. Çatışmanın tarafları ciddi bir eşzamanlama krizi içerisine girerler. Dün ile bugün birbirine karışır. Hayat, siyasal, jeopolitik, ekonomi-politik, toplum değişir ama onlar zaman içerisinde salınırlar. Aynı konuşmaları yıllarca tekrarlarlar. Bazı şeyleri unuturlar, geçmişi masum bir tarihe yani nostaljiye dönüştürerek bazen yeniden kurgularlar. Gitmeyi düşünürler ama her seferinde "yerlerinde" kalırlar. Godot'yu beklemekten vazgeçseler bile tekrar "bekleme haline" avdet etmek için hazırda beklerler, bahaneler ararlar. Yalnızca zaman geçsin diye kendilerine sürekli oyalanacak şeyler bulurlar. Kozmik düşmanlıklar ve ezberler bu ihtiyacı fazlasıyla karşılar. Hayatları, tahayyülleri hatta geçmişleri garip bir gelecek zaman kipine dönüşür: Şimdi değil, yakında!

Türkiye'de yıllarca "terörle mücadele" edilirken zuhur eden statükonun da 'Godot'su oldukça güçlüydü. Beklemek, bu topraklarda devletin de en başarılı şekilde hayata geçirdiği bir eylemdir. Osmanlı'nın 19.

yüzyılından itibaren sorunları aslında gayet iyi teşhis eden ama çözüm için bir türlü eyleme geçemeyen akıl ve uzun hikâyesi hemen dikkatimizi çeker. III. Selim'den II. Mahmud'a, Tanzimat'tan Islahat Fermanı'na ve Kanun-ı Esasi'ye uzanan çizgi, devletin kendi sorunlarının giderek daha fazla farkına vardığını gösterir bize. Fakat teşhis ile dönüşüm arasındaki mesafe, tıpkı bugün olduğu gibi hiçbir zaman makul düzeye ulaşamamıştır. Sorunlar bilinmekte, çözüm denenmekte, çözümün maliyeti ortaya çıktığında ise sistem yeniden kendini daha rahat hissettiği hâle, cenin pozisyonu olan statükoya hızla geri dönmektedir.

Osmanlı siyasi dilinin bu davranış için son derece anlamlı bir ifadesi de vardı: İdare-i maslahat. Kavram başlangıçta mutlaka olumsuz bir anlam taşımıyordu. Aksine şartları gözetmek, çatışmayı büyütmeden mevcut durumu yönetmek, mümkün olanla yetinmek ve pragmatist yaklaşımı korumak devlet idaresinin doğal bir parçasıydı. Fakat zamanla "idare-i maslahat", köklü bir çözüm üretmek yerine meseleyi şimdilik yürütmenin, ıslahat-ı esasiyyenin karşıtı olan, bugünkü krizi atlatarak esas kararı yarına bırakmanın adı haline geldi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Osmanlı'dan devralınan bürokratik alışkanlıklar tartışılırken, "idare-i maslahat"ın yanında "bekleticilik", "havalecilik", "yukarıya yazma illeti", "iş yapmamazlık" ve hatta "gelgitçilik" gibi ifadelerin kullanılması tesadüf değildir. Devletin karar vermek yerine dosyayı dolaştırması, sorumluluğu başka bir makama aktarması ve böylece zamanı kararın yerine koyması başlı başına bir yönetim meselesi olarak görülüyordu.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin siyasal tarihinde Godot'nun gölgesi oldukça eskidir. Godot bazen uygun uluslararası konjonktürdür, bazen yeterli toplumsal mutabakattır, bazen devletin güçlenmesi, bazen güvenliğin tamamen sağlanması, bazen seçimler, bazen korkular, bazen de bir sonraki kriz atlatıldıktan sonra başlayacağı söylenen reformdur. Her gerekçenin kendi içinde makul olduğu dönemler vardır. Fakat "şimdi değil" yeterince uzun tekrarlandığında bir politika olmaktan çıkarak yönetim kültürüne ve algoritmaya dönüşmektedir.

Bir yönüyle idare-i maslahat, bu kültürün Türk siyasal dilindeki Godot'ya en yakın karşılığıdır. Meseleyi çözme, şimdilik idare et, bugünü kurtar. Nihai kararı verme, şartların biraz daha olgunlaşmasını bekle. Fakat devletlerin de bireyler gibi yarına bıraktıkları her mesele yarın aynı mesele olarak yerinde durmamaktadır. Hareket etmeyen meseleler değil aktörlerdir. Aradan geçen zamanda sorunların etrafında yeni çıkarlar, yeni korkular, yeni kurumlar, yeni dengeler, yeni maliyetler ve yeni kimlikler oluşur. Böylece dün çözmenin maliyetinden kaçınmak için yapılan erteleme, yarın çözümü daha da maliyetli hale getirir. Sadece son çözüm sürecinin, 22 Ekim 2024'ten bu yana üzerinden 23 ayın nasıl geçtiğini hatırlamak bile Godot'yu bekleme azmini ve idare-i maslahatın kuvvetini anlamak için yeterli olabilir.

Anakronizm Krizi

Godot'yu beklerken zaman ilerlediği halde zihin genelde ilerlemez ve derin bir anakronizm kaçınılmaz hâle gelir. Objektif şartların tabiî bir şekilde dayattığı gerçeklik bile bu anakronizmi iknada zorlanır. Godot metaforunda, bekleyenlerin korkularını Refik Halit Karay'ın Deli adlı oyununda Maruf Bey'in yaşadığı travmada görebiliriz. "Deli" siyasette anakronizmin belki de en kuvvetli edebî tasvirlerinden biridir. Oyunun kahramanı Maruf Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından iki gün önce zihnî melekelerini kaybeder. Yirmi bir yıl sonra, 1930'da yeniden şuuruna kavuşur. Aradan geçen zamanda Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, işgal, Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in ilanı yaşanmış, imparatorluklar çağı bitmiştir. Devlet, liderlik, sınırlar, ülkenin ismi, başkent, toplum, din, dil, alfabe, kıyafetler, gündelik hayat ve hatta insanların dünyayı anlamlandırma biçimleri değişmiştir. Fakat Maruf Bey'in zihni bütün bunların hemen öncesindeki dünyada kalmıştır, aklının zamanı yerinde değildir. Karşılaştığı yeni dünyayı anlamaya çalışır, fakat elindeki kavramların tamamı eski dünyaya aittir. 1980'lerin jeopolitiğinde ve siyasal denkleminde doğmuş örgütün ve onunla başından beri 1980 darbesinin ekseninde şekillenen ezberler içerisinde mücadele eden yaklaşımların, bugün siyasal açılım yapmaları zannedilenden çok daha zorlu bir değişime ram olmalarını gerektirmektedir.

Uzun süren siyasal çatışmaların etrafında oluşan düşünce dünyasında da benzer bir tehlike vardır. Bazen yalnızca çatışmanın araçları değil, çatışmayı anlamak için kullandığımız akıl da belirli bir tarihsel anda donar. O anda anlamlı olan kavramlar, korkular, ittifaklar, çözüm modelleri ve nedensellikler yıllar sonra da aynı şekilde kullanılmaya devam eder. Oysa dışarıdaki dünya değişmiştir. Aktörler değişmiş, kuşaklar değişmiş, devletlerin çıkarları, toplumların beklentileri ve siyasal mücadelenin imkânları dönüşmüştür. Aktörlerin değişeni görebilecek kadar değişmesi kolay değildir. Aktörler önündeki gerçekliği reddetmezler. Bugün de Kürt meselesinde, sorunu kırk yıl önce bıraktığı ya da içinde yaşadığı dünyanın kategorileriyle açıklamaya çalışan yaklaşım varlığını sürdürmektedir. Gerçeklik ile zihinsel harita arasındaki mesafe büyüdükçe de gerçekliği değil, gerçekliğin kendisine uymamasını sorun görmeye başlamaları kaçınılmaz olur.

Deli ile Godot'yu Beklerken bu noktada birbirini tamamlayan iki metafor sunmaktalar. Beckett'te zaman geçer fakat insanlar hareket etmez, Refik Halit'te zaman geçer fakat zihin hareket etmez. Bugün bazı çözüm tartışmalarındaki paradoks da belki tam olarak budur. Çatışmanın kendisi, aktörleri ve içinde bulunduğu jeopolitik dünya değişirken çözümü düşünme biçimi geçmişte donmuş olabilir. Önce bütün güvenceler sağlanmalı, bütün hukuki çerçeve kurulmalı, bütün tarihsel meseleler çözülmeli, taraflar birbirlerine güvenmeli ve ancak ondan sonra hareket edilmelidir denildiğinde Beckett'in ağacının altına geri dönülür. Üstelik bu kez ağacın altında yalnızca Godot beklenmez,

Refik Halit'in Maruf Bey'i gibi, artık var olmayan bir dünyanın şartlarının geri gelmesi de beklenir.

Zafer Fikrinden Siyasete

Bu nedenle anakronizmin en tehlikeli biçimi, bugünün sorularını dünün cevap seçenekleri arasından çözmeye çalışmaktır. Bazı çatışmalar bir tarafın diğerini mağlup etmesiyle değil, tarafların kendi zafer fikirlerinin mağlup olmasıyla sona erer. Silahlı hareket, silahla devlete kendi siyasal tahayyülünü dayatamayacağını, devlet ise ezici askerî üstünlüğüne rağmen, çatışmayı doğuran siyasal meseleyi silahla ortadan kaldıramayacağını görür. Biri devleti yenemez, diğeri meseleyi. Çözüm, tam da bu hakikate teslim olunduğu yerde mümkün hâle gelir.

Tam da bu nedenle böyle bir çözüm, dışarıdan bakıldığında kolaylıkla yanlış okunabilir. Özellikle çatışma çözümünü evrensel bir prosedürler, modeller ve mukayeseli örnekler repertuvarı olarak gören profesyonel dünya, İrlanda'yı, Kolombiya'yı, Güney Afrika'yı veya başka tecrübeleri elinde birer harita gibi taşıyarak, yaşanan özgün tarihsel dönüşümü kendi kavramlarına tercüme etmeye çalışmaktadır. Oysa başka gemilerdeki kurtuluş hikâyeleri, hepimizin içinde olduğu ülkemizdeki geminin koltuklarının altında duran can yeleklerinden daha kullanışlı ve gerçek değildir. Zira basit bir gerçek ama hatırlatmakta fayda var: "Can yelekleri koltuğumuzun altındadır"!

Fakat daha büyük tehlike dışarıdan değil, çözümün kendi içinden gelmektedir. Çünkü mağlupların zaferinin kahramanlık destanı yoktur. Dün çatışmayı besleyen mutlaklıklar, bu kez çözümü "ihanet", "teslimiyet" veya "taviz" diliyle kuşatabilir. Dolayısıyla bugünkü çözüm ciddi bir mesafe alsa bile son derece kırılgan bir başlangıçtır. Çünkü uzun çatışmaların çözümünde kusursuz başlangıç noktaları yoktur. Zaten kusursuz koşullar mevcut olsaydı çözülmesi gereken bir çatışmanın önemli bir kısmı da ortadan kalkmış olurdu. Barış süreçleri çoğu zaman karşılıklı güvenin de ürünü değildir.

Bazen karşılıklı güvensizliğin içerisinde, mevcut yöntemin artık kimseyi istediği yere götürmediğinin anlaşılmasıyla başlar. Zira yeniden "bekleme statükosuna" dönüş gerekçelerinin her biri kendi içinde haklılık payı taşıyabilir. Patolojik olan, bunların sürekli tekrarlanarak çatışmayı başlatmak için mühimmata dönüştürülmesidir.

Bu nedenle bugün yaşanan değişimin en önemli taraflarından biri, silahlı mücadeleden siyasete geçiş kadar, siyaset eleştirisinden siyaset yapmaya geçiş zorluğudur. Çünkü silah bırakıldığında Kürt meselesi ortadan kalkmayacaktır. Hatta yeni silahlı örgütlerin ortaya çıkma ihtimali de vardır. Demokratikleşme ihtiyacı ortadan kalkmayacaktır. Hukuk devleti, temsil, yerel yönetimler, kimlik, vatandaşlık, anayasa ve özgürlükler üzerine tartışmalar sona ermeyecektir. Tam tersine, bütün bunlar ilk kez silahın gölgesinden çıkarak kendi siyasal ağırlıklarıyla tartışılmak zorunda kalacaktır. Asıl zor dönem o zaman başlayacaktır. Zira silahın olduğu yerde birçok sorunun cevabı kolaydır. Başarısızlığın sebebi bellidir, karşı taraf bellidir, ihanetin sınırları bellidir, sadakatin ölçüsü bellidir. Siyaset ise bu konforu ortadan kaldırır. Bir anda başarının da başarısızlığın da sorumluluğu siyasal aktörlere geçer. Dün ne olduğunu değil yarın ne olacağını söylemenizi icbar eder.

Bu dönüşümü yalnızca Türkiye'nin iç dinamikleri üzerinden okumak da mümkün değildir. PKK'nın doğduğu dünya ile bugün içinde bulunduğumuz dünya arasındaki mesafe artık yalnızca tarihsel değil, yapısaldır. Soğuk Savaş'ın güvenlik mimarisi ortadan kalktı. Bölgesel ittifaklar değişti. Devletlerin öncelikleri ve birbirleriyle kurdukları ilişkiler dönüştü. Devlet dışı silahlı aktörlerin jeopolitik boşluklardan ürettikleri alanların kalıcılığı giderek daha fazla sorgulanıyor. Hepsinden önemlisi Türkiye bütün dinamikleriyle büyük bir değişimden geçmiş durumdadır.

Diğer yandan, on yıllar boyunca çatışmanın taraflarından daha fazla pragmatizm, daha fazla gerçekçilik ve daha fazla siyaset talep edenlerin bir kısmı, taraflar hareket etmeye başladığında bu kez hareket etmek için bütün koşulların (demokratikleşme, silahların ve örgütün bir anda buharlaşması, örgüt liderliğinin bir anda meşru siyasi liderliğe dönüşmesi vb.) önceden gerçekleşmesini talep ediyor. Bu talepler maksimalist bir tuzağa ya da çözümün ön koşuluna dönüştürüldüğünde ortaya yeniden Godot çıkar.

Belki de bugün önümüzde duran asıl mesele, çözümün bütün şartlarının tekemmül edip etmediği değil, değişen şartların icbar ettiği siyaseti üretip üretemeyeceğimizdir. Zira tarih, aktörlere kusursuz başlangıçlar ve risksiz tercihler bahşetmiyor. Atılacak her yeni adım kendi müphemliklerini, gerilimlerini ve hatta başarısızlık ihtimalini beraberinde taşıyacaktır. Fakat bu müphemlik, geçmişin aşina kesinliklerine avdet etmeyi daha sahici veya makul bir tercih hâline getirmiyor. Bundan sonra ihtiyaç duyulan, geçmişin korkularını yahut ütopyalarını yeni suretler altında yaşatmak değil, zuhur eden yeni gerçekliği siyasetin imkânları içerisinde karşılayabilecek bir dil, irade ve mesuliyet geliştirmektir. Çünkü bazen bir meselenin hallindeki en mühim eşik, beklenen bütün şartların tahakkuk etmesi değil, artık beklemekten vazgeçmektir.

Ekonomiyi Yeniden İnsancıl Kılmak

YAZAR: PAUL MUELLER **KAYNAK: HTTPS://LAWLİBERTY.ORG**

Amerika Birleşik Devletleri başkan yardımcısı da küresel ticarete pek sıcak bakmayanlar arasında. Margaret Thatcher'ı, Milton Friedman'ı ve Wall Street Journal yayın kurulunu eleştirerek, Amerika'nın küresel piyasalara derinden eklemlenmesini gerektiriyorsa ekonomik refah ve büyümeye gereğinden fazla değer veriliyor olabileceğini öne sürdü.

Postliberaller, ana akım iktisadı tüketim ve GSYİH büyümesine odaklandığı için insanlık dışı gördüklerini grup olarak hiç gizlemediler. Argümanları bazen tartışmaya açıktır, ancak modern iktisadın dünyaya tek boyutlu, faydacı bir bakışı benimseme ve zaman zaman bu bakışı ait olmadığı alanlara taşıma eğiliminde olduğu da doğrudur.

Peki iktisatçılar erdem, etik ve mutlulukla ilgili kaygıları iktisat teorilerine dahil etmeli mi? Evet, ancak bu soru göründüğünden daha zordur. Mesele etiğin önemli olup olmadığı değil, ekonomik modellerin kendisini mi yoksa yalnızca bu modellerin uygulanma biçimini mi etiğin şekillendirmesi gerektiğidir.

Modern iktisat değer tarafsızlığına büyük önem verir. İktisatçılar, ahlaki yargıları işin içine katmanın pozitif-normatif ayrımı, öznel değer ve rasyonel seçim teorisi gibi temel kavramları zayıflatacağından korkar. Ne de olsa doğal ekonomik yasalar kişisel erdemden bağımsız olarak işler: talep eğrileri aşağı doğru eğimlidir, teşvikler davranışları yönlendirir ve bağlayıcı fiyat tavanları kıtlığa yol açar. Keynesçiler, Avusturya Okulu iktisatçıları ve arz yönlü iktisatçılar (faydacılar, erdem etikçileri ve Kantçılar da) bunu kabul eder.

Öyleyse iktisatçılar neden erdem, etik ve mutluluk anlayışlarını çalışmalarına dahil etmeye çalışmalı?

Çünkü bunu yapmak onları daha iyi iktisatçılar hâline getirecek, çalışmalarının uygulama alanını genişletecek ve ikna gücünü artıracaktır. Adam Smith ahlaki meseleleri iktisadi araştırmanın temeli olarak görüyordu. Günümüz iktisatçıları da böyle görmelidir. Aralarında Vernon Smith, Bart Wilson ve Deirdre McCloskey'nin de bulunduğu isimlerce geliştirilen Humanomics, Smith'in yaklaşımını yeniden yakalamaya çalışıyor. İktisatçılara, ele almaya pek de ehil olmadıkları etik meseleler hakkında ahkâm kesme yetkisi verdiğim için beni yerden yere vurmadan önce söyleyeceklerime kulak verin.

Birçok iktisatçı öznelciliği gereğinden geniş uygular. Vanilyayı çikolataya tercih etmekle pornografiyi evliliğe tercih etmeyi aynı şekilde ele alırlar. Peki kısıtsız fayda maksimizasyonu toplum olarak bize yol gösteren kutup yıldızı mı olmalı? Evsizlik örneğini düşünün. İnsanları kamusal alanlarda ağır uyuşturucular kullanarak sistematik biçimde kendilerini mahvetmekte özgür bırakmak, onların faydasını (ya da evsizlere "hizmet" sunmak için para almayan herhangi bir başkasının faydasını) maksimize eder mi?

Evsizliğin elbette karmaşık boyutları vardır, ancak evsizlerin çoğu için asıl sorun satın alma gücü eksikliğinden ziyade bozuk bir fayda fonksiyonu gibi görünüyor. Evsizlere istedikleri şeylere harcamaları için daha fazla para vermenin, zaman içinde maddi, duygusal, sosyal veya manevi esenliklerini artırması pek

olası değildir. Üstelik bu yalnızca evsizlerin yaşadığı bir sorun da değildir; ilişkisel yoksulluk, depresyon ve diğer tatminsizlik kaynaklarıyla mücadele eden insanların çoğu, maddi durumlarını iyileştirmenin tek başına insan olarak gelişimlerine görece az katkıda bulunduğunu görecektir.

Ancak iktisatçıların öznelciliği bu denli geniş uygulaması, etiği ahlaki görecilik veya örtük ve sorgulanmamış bir faydacılığa indirger. Adam Smith insanların üretkenliğinin, zenginliğinin ve tüketim olanaklarının artmasından kuşkusuz yanaydı, ancak faydacı değildi. İktisadi yaşamı adalet ve insan gelişimi üzerine temellendirmişti.

Yöntemsel saflık yanlıları bu kavramları "bilim dışı" bularak iktisat teorisinin sınırları dışında görebilir. Ne var ki dar kapsamlı "teknik" bir iktisat teorisi hatalardan kaçınmamıza yardımcı olabilse de insan gelişimine ulaşmamıza pek yardımcı olmaz. Alfred Marshall ile John Maynard Keynes'in de kabul ettiği gibi, salt iktisat teorisi etik yargı olmaksızın politikaya çok az yol gösterir.

Yine de Friedman'dan Stigler'a, Becker'dan Mises'e kadar birçok seçkin iktisatçı, dar kapsamlı teknik iktisadın daha nesnel, bilimsel ve güçlü olduğunu düşünüyordu. Ancak Adam Smith zenginliğin artmasını memnuniyetle karşılarken bile, erdemle çatışmaları hâlinde bazı tüketim biçimlerinin mutsuzluğa yol açabileceği konusunda uyarıyordu. İnsanların nasıl gelişip serpileceğine ilişkin daha geniş ahlaki değerlendirmeleri göz ardı ederek iktisat "bilimini" değer tarafsız optimizasyona ve ödünleşimlere indirgeyen bir yaklaşımı reddederdi.

Kısıtlı optimizasyon, regresyon analizi ve yalın modeller üzerine kurulu modern teknik iktisat, ödünleşimleri analiz etmede son derece başarılıdır: firmalar kârlarını maksimize eder, fiyat artışları talep edilen miktarı azaltır ve vergiler ölü ağırlık kaybına yol açar. Bu mekanizmalar herhangi bir erdem teorisi gerektirmez. Mises'in yazdığı gibi, "iktisat, eyleyen bireylerin seçtikleri amaçlara ulaşmak için kullandıkları araçlarla ilgilenir. Sefahat düşkünlüğünün çilecilikten daha iyi olup olmadığı gibi meseleler hakkında herhangi bir görüş bildirmez. … Nihai amaçların herhangi bir biçimde incelenmesi tamamen öznel ve dolayısıyla keyfîdir."

Bu değer tarafsız optimizasyon, eski geleneklerden keskin bir kopuşu temsil eder. Modern iktisat teorisi, tercihleri tarafsız veriler olarak ele alarak davranışı rutin biçimde ahlaki bağlamından koparır: "Gary Becker ve George Stigler (1977), iktisatçının insanların amaçlarını değil, bu amaçlara ulaşmak için kullandıkları araçları değerlendirmeye odaklanabilmesi için tercihlerin verili kabul edilmesi gerektiğini savunur. Normatif yargıların iktisat 'biliminde' yeri yoktur ve ekonomik olguları tercihlerle açıklamak aslında hiçbir açıklama sunmaz."

Bu iktisatçılar, değer tarafsız fayda fonksiyonları veri alındığında, insanların gelirleri ve dolayısıyla tüketim seçenekleri artırılarak daha iyi duruma getirilebileceğini öne sürerdi. Ancak Hayek'in dediği gibi, "yalnızca fizikçi olan bir fizikçi yine de birinci sınıf bir fizikçi ve toplumun son derece değerli bir üyesi olabilirken, … yalnızca iktisatçı olan hiç kimse büyük bir iktisatçı olamaz — hatta şunu eklemeye bile meylediyorum: yalnızca iktisatçı olan bir iktisatçı, doğrudan bir tehlike olmasa bile baş belası hâline gelmeye yatkındır."

"Felsefi" iktisat, insan davranışını toplumsal yaşamın ve insan gelişiminin daha geniş gerçekliği içine yerleştirir. Tercihleri verili kabul etmek yerine, kurumların, anlatıların ve ahlaki bağlılıkların bireylerin gerçekte neye değer verdiğini nasıl şekillendirdiğini inceler. Teknik iktisat, faillerin belirli amaçlara ulaşmak için araçları nasıl tahsis ettiğini gösterirken, felsefi iktisat bu amaçların gerçek esenliği destekleyip desteklemediğini sorar. Felsefi iktisat, teknik analizi anlamlandırmaya ve onu ne zaman, nasıl kullanmak gerektiğini belirlemeye çalışır.

The Great Gatsby gibi bir roman, bütçe kısıtlarını gevşetmenin neden daha fazla mutluluğu garanti etmediğini gösterir. İnanılmaz derecede zengin insanların nasıl umutsuzca mutsuz olabildiğini anlatır. Zenginliklerini (ve dolayısıyla tüketimlerini) artırmanın durumlarını iyileştirmeyeceği açık görünüyor. Mutsuzlukları aşırı sıkı bütçe kısıtlarından değil, daha derindeki bir şeyden — tüketimleriyle veya zenginlikleriyle bağlantılı olmayan bir tatminsizlik ve neşe eksikliği sorunundan — kaynaklanır.

The Great Gatsby Sorunu, fayda maksimizasyonu çerçevesinin yapısal sınırlarını açığa çıkarır. Gatsby ve arkadaşlarının sorunu bütçe kısıtı değildir; karakterlerindeki kusurlarla bağlantılı bir fayda fonksiyonu sorunudur. Aslında zenginlik, dünyada eyleme kapasitemizi genişlettiği ölçüde, düzensiz tutkuları ve arayışları güçlendirebilir. İktisatçılar bu insanlara değerli bir şey sunabilir mi?

Smith, zenginlik ve başarının peşinden körü körüne koşanları, sonunda şunu keşfettiklerinde karşılaşacakları durum konusunda uyarır: "zenginlik ve büyüklük, önemsiz faydanın basit süslerinden ibarettir …. bedene birkaç önemsiz rahatlık sağlamak üzere tasarlanmış devasa ve zahmetli makineler … her an parçalanmaya ve talihsiz sahiplerini enkazları altında ezmeye hazırdır."

Şunu fark etmezler: "Mutluluk huzur ve hazdan oluşur. Huzur olmadan haz olamaz; kusursuz huzurun olduğu yerde ise insanı eğlendiremeyecek neredeyse hiçbir şey yoktur …. kibir ve üstünlük hazları, gerçek anlamda tatmin edici her türlü hazzın ilkesi ve temeli olan kusursuz huzurla nadiren bağdaşır."

The Great Gatsby Sorunu yalnızca anlaşılması güç bir edebî metafor değildir. Modernitenin temel bir patolojisine — eşi benzeri görülmemiş maddi bolluk karşısındaki yaygın hoşnutsuzluğa — teşhis koyar. Kabul etmek gerekir ki maddi yaşam daha rahat hâle gelmiştir: akıllı telefonlarla kuryeleri kapımıza çağırabiliyoruz, dünya çapında seyahat erişilebilir durumda, yiyecek bol

ve modern evler her zamankinden daha büyük. Ancak tarihin en zengin insanlarının rekor düzeyde yalnızlık ve depresyon bildirdiğine şöyle bir göz atmak bile, Fitzgerald'ın son derece gerçek bir olguyu tam isabetle yakaladığını düşündürüyor.

GSYİH büyümesi, borsanın rekor seviyelere ulaşması, kişi başına gelirin ve kişi başına düşen servetin artması gibi maddi zenginlik göstergelerine göre bugün hayat açıkça daha iyi. Ancak insanlar cüzdanlarının sınırlarından ziyade fayda fonksiyonlarının içeriğiyle mücadele ederken bu argümanlar genellikle karşılık bulmaz. Zenginlik anlam sağlamaz. Joseph Schumpeter'in ifadesiyle, "borsa, Kutsal Kâse'nin yetersiz bir ikamesidir."

Gündelik bir ifadeyle, yaşam tarzı enflasyonundan mustaribiz. Tarihteki insanların çoğundan, hatta yalnızca 50 yıl önce yaşayan insanların çoğundan nesnel olarak daha zengin olmamıza rağmen bugün birçok kişi, ev sahibi olmamak, evli olmamak veya çocuk sahibi olmamak gibi konularda kendini hayatında daha yoksul hissediyor. Ancak bunlar ekonomik kısıtlardan ziyade insanların değişen önceliklerinin ve kültürel dinamiklerin dönüşmesinin sonucudur. Benim öne sürdüğüm, insanların daha yüksek maaşları veya daha iyi işleri olsaydı değil, öncelikleri farklı olsaydı daha erken evlenip daha erken çocuk sahibi olacaklarıdır.

Gatsby'nin sorunu hiçbir zaman bütçe kısıtı değildi. O sorunu çoktan çözmüştü.

Asıl sorun, ne kadar yeşil ışık, göz kamaştırıcı parti, hatta baştan yaratılmış bir benlik olursa olsun, bunların ona gerçekten istediği şeyi verememesiydi; çünkü arzuladığı şeyin sahip olmaya değer olup olmadığını sormak için hiç durup düşünmemişti. İktisatçılar piyasaların ve ticaretin Gatsby'yi nasıl var ettiğini açıklayabilir. Neden mutsuz olduğu konusunda ise söyleyecekleri çok daha azdır.

Dar kapsamlı teknik iktisadın bir başka sorunu da insanların basit ve açıkça tanımlanmış bir zevk ve tercihler kümesine sahip olmamasıdır. Arzuları bazen bir kaleydoskop gibi sürekli değişiyor görünür; üstelik bu değişim azalan marjinal faydaya değil, ruh hâllerine bağlı gibidir. İstikrarsız tercihler, kısıtlı optimizasyon modellerimizi darmadağın eder. Aynı zamanda dış çevrenin içsel iştahlarımızı nasıl şekillendirdiğine ilişkin hayati sorular doğurur.

Tercihlerimiz hakkında da tercihlerimiz vardır: üst tercihler. Olduğunuzdan farklı biri olmayı isteyebilirsiniz. Çoğumuz fiziksel olarak daha formda olmak isteriz. Egzersiz yapmayı daha çok, sağlıksız yiyecekler yemeyi ise daha az seviyor olmayı isteriz. Yine de belirli bir anda bir sürü patates cipsi veya donut yemeyi seçip ardından keşke yemeseydik diyebiliriz. Dolayısıyla insanlar kendi tercihlerinden hoşlanmayabilir; yani sevdikleri şeylerden hoşlanmayabilirler. Üst tercih teorisi söz konusu olduğunda teknik iktisat açısından çeşitli güçlükler ortaya çıkBu güçlüklerden biri, üst tercihlerin hızla özyinelemeli hâle gelmesidir. Yalnızca sevdiğimiz şeyler hakkında tercihlerimiz (birinci dereceden tercihlerimiz) yoktur; birinci dereceden tercihlerimiz hakkındaki tercihlerimize ilişkin tercihlerimiz de olabilir. Egzersize çok, sağlıksız yiyeceklere ise az değer veren biri olmayı tercih edebilirsiniz; fakat aynı zamanda egzersiz ve beslenme tercihleriniz hakkında böyle bir tercihe sahip olan biri olmayı da isteyebilirsiniz. Alışkanlıklarınızı değiştirecek kadar sağlıklı olmayı önemsiyor olmayı istersiniz.ar.

Peki bu üst tercihler nereden gelir? Ve ne kadar derine inerler? Pek çok filozof ve dinî gelenek bu tür sorularla uğraşmıştır. Adam Smith ve on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başlarındaki iktisatçıların çoğu için Hristiyanlık yerleşik entelektüel gelenekti.

Hristiyan teolojisi ise insanların beden, zihin ve ruhtan oluşan karmaşık varlıklar olduğunu öne sürer. Bu çerçevede insanların birbiriyle çatışabilecek farklı düzeylerde veya türlerde tercihlere sahip olması son derece anlamlıdır. Havari Pavlus ünlü bir pasajda kendi içindeki derin çatışma hâlindeki arzuları şöyle anlatır: "Çünkü istediğimi yapmıyorum, tersine nefret ettiğim şeyi yapıyorum. … Doğru olanı yapmayı arzuluyorum, ama bunu gerçekleştirecek gücü kendimde bulamıyorum. Çünkü istediğim iyiliği yapmıyorum, istemediğim kötülüğü ise yapmaya devam ediyorum" (Romalılar 7). Bu pasaj, farklı arzu düzeyleri arasındaki derin çatışmayı anlatır. İnsan neden nefret ettiği şeyi yapar ya da istediği şeyi yapamaz?

Üst tercih sorunu en çarpıcı biçimiyle burada karşımıza çıkar: birinci dereceden bir arzu (kötülük), düşünüp değerlendirerek benimsenmiş bir arzunun (iyilik) önüne geçerken fail kendi seçimlerinin seyircisi hâline gelir. Nitekim Yeni Ahit'in büyük bir bölümü kurtuluşu insanların arzularının, yani "fayda fonksiyonlarının" özünün dönüşmesi üzerinden anlatır.

İktisatçıların insan doğasıyla hesaplaşması gerektiğinde ısrar etmek, akademik anlamda kılı kırk yarmak değildir. Ahlak ve etik iktisat bölümlerinden sürgün edilmeden önce politik iktisatçılar; erdem, hoşnutluk, neşe ve anlam gibi insan gelişiminin maddi olmayan boyutlarını ve bunların kıtlık ve ödünleşimlerle dolu bir dünyayla nasıl ilişkili olduğunu düzenli olarak ele alırlardı. Politik iktisatçılar kamu politikasının karmaşık dinamikleri olduğunu, farklı açılardan değerlendirilmesi ve tevazuyla ele alınması gerektiğini kabul ediyorlardı. Felsefi iktisadi sorgulamayla uğraşıyorlardı.

İnsanların fayda fonksiyonlarındaki kusurlar nedeniyle kötü tüketim tercihleri yapabileceklerinin — kendilerini mutsuz ve hoşnutsuz eden biçimlerde fayda arayabileceklerinin — kabulü, iktisat politik iktisat ve ahlak felsefesinden ayrılmadan önce onun temelini oluşturuyordu. Antropoloji, etik ve insan gelişiminin, sosyal yardım programlarından vergi sistemlerine ve düzenleyici rejimlere kadar kamu politikası açısından önemli sonuçları vardır.

Taşıyıcı annelik, fuhuş ve kürtaj gibi konulara ilişkin politikalar hakkındaki tartışmalar, yalnızca basit rıza veya fayda maksimizasyonu değerlendirmelerinden daha fazlasını içermelidir.

Pek çok sosyal yardım politikasının, faydayı maksimize etmek veya verimliliği artırmak söz konusu olduğunda beyaz tahta üzerinde basit "çözümleri" varmış gibi görünür; ancak bu politikalar iş, bir şeyler başarma ve başarı yoluyla elde edilen mutluluk ve hoşnutluğun temel unsurlarını gözden kaçırdıkları için gerçek hayatta uygulandıklarında çoğu zaman başarısız olur.

İktisat, yanlış yönlendirilmiş ütopik politikaları dizginlemek için vazgeçilmez olmaya devam ediyor. Niyetlerle sonuçlar, araçlarla amaçlar arasında bağ kuran disiplindir.

Postliberallerin yaptığı gibi iktisat teorisini ve iktisadi bulguları bir kenara atmak, durgunluk, yolsuzluk ve daha büyük eşitsizlik de dahil olmak üzere pek çok istenmeyen sonuca yol açacaktır.

Ancak iktisatçının bu sonuçların iyi mi kötü mü olduğu meselesinden tamamen kopuk kalabileceğini varsaymak safdillik olur. Yalnızca nicel hesaplamalara değil, nitel yargılara da ihtiyacımız var. Üst tercihleri — neye değer vermek istediğimize ilişkin seçimlerimizi — değerlendirmek, bu meseleyi ciddiye almak için iyi bir başlangıç noktasıdır.

İnsanlar yalnızca fayda maksimizasyonu yapan veya rasyonel kararlar alan varlıklar değil, etik varlıklardır.

Etiği yeniden iktisat teorisine dahil etmek, "kasvetli bilimi" yeniden gerçekten insancıl kılmanın tek yoludur.

*Paul Mueller, American Institute for Economic Research'de kıdemli araştırma görevlisi; ayrıca Center for Religion, Culture, and Democracy bünyesindeki Religious Liberty in the States projesinde araştırma görevlisi ve yardımcı direktördür.

Ten Years Later: Why the Conventional Wisdom about the 2008 Financial Crisis is Still Wrong (2018) adlı kitabın yazarıdır. USA Today ve Fox News'in yanı sıra Intercollegiate Review, Christian History, Adam Smith Works ve Religion and Liberty gibi yayınlarda yazıları yayımlanmıştır.

Mekke Paktı'nın Yemen Sınavı: Türkiye'nin Sahada Somut Katkısı

DOÇ. DR. NECMETTİN ACAR
www.kritikbakis.com

Türkiye, Suudi Arabistan ve Pakistan arasında 7 Ağustos'ta Mekke'de imzalanan Mekke Ortak Savunma Anlaşması'nın geleneksel anlamda bir kolektif güvenlik mekanizması niteliği taşıdığı anlaşma metninde anlaşılıyor. Üç ülkenin üst düzey yetkilileri, anlaşmanın prensipte NATO'nun 5. maddesine benzer bir ilkeyi benimsediğini ve taraflardan birine yönelecek silahlı saldırının üç devlete birden yapılmış sayılacağını sıklıkla dile getirmiş olması bu kanaati besliyor. Ancak anlaşmanın imzalanmasını takip eden süreçte sahadaki askeri hareketlilik, bu kolektif taahhüdün pratikte nasıl bir işlerlik kazanacağına dair bazı tartışmalara yol açtı. Husilerin bir yandan Suudi destekli hükümet güçleri karşısındaki ilerleyişi, bilhassa Kızıldeniz sahilini ve Bab el Mendeb Boğazı'nı kontrol etmeye başlaması, diğer yandan başkent Riyad başta olmak üzere Suudi petrol tesisleri ve limanları gibi kritik hedeflere yönelik saldırılarını yoğunlaştırması, dikkatlerin bu pakta imza atan ülkelerin sorumluluklarının kapsamı üzerine yoğunlaşmasına yol açtı.

Bu süreçte Suudi Arabistan'ın önleyici füze stokları azalırken Riyad, Fransa, İngiltere, Pakistan ve Mısır'dan hava savunma desteği istedi. ABD ise Husilere yönelik hava saldırılarını reddederek sadece istihbarat desteği sağlamakla yetindi. Krizin tırmandığı dönemde Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın bir canlı yayın sırasında; "geldiğimiz noktada, Mekke İttifakı üyeleri olarak biz durumu yakından takip ediyoruz…Bu noktada askeri ihtiyaçları -özellikle belli teknik konularda- olabilir; bunu da karşılama yönünde bir sıkıntımız olmaz" açıklaması, Türkiye'nin Husi-Suudi çatışmasında sahada sunacağı somut katkının kapsamına ilişkin tartışmayı alevlendirdi. Geçtiğimiz günlerde İbrahim Kalın'ın Pakistan ziyareti sırasında yürüttüğü temaslar da Mekke Anlaşması bağlamında Husilerin Suudi Arabistan'a yönelik saldırılarını artırması ve üçlü ittifak içindeki diğer aktörlerin karşı karşıya kaldığı zorlukları doğrudan gündeme almıştı. Konuya dair yorum yapan kimi uzmanlar asker konuşlandırmadan, kimileri ise Suudi hava sahasının savunulmasına yönelik bir katkıdan söz ederken mevcut sinyaller Ankara'nın katkısının kara birlikleriyle değil, tecrübe, insansız sistemler ve hava savunma teknolojisiyle sahaya yansıyacağını gösteriyor.

Askeri Birlik Konuşlandırmanın Zorlukları

Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ya da çatışmanın yoğun olduğu Yemen sınırına askeri birlik konuşlandırması, dört sebepten ötürü çok mümkün görünmüyor.

İlk olarak; Suudi-Yemen sınırının niteliği ve coğrafi koşullar bu Türkiye'nin askeri birlik konuşlandırması ihtimali zayıflatıyor. Suudi-Yemen sınırı, bin üç yüz kilometreyi aşan, savunulması son derece zor bir hat. Bu hattı etkili biçimde tutmak için devasa bir lojistik ve insan gücü gerekeceği bilinen bir gerçek. Türkiye'nin kendi sınır güvenliği, Suriye ve Irak'taki angajmanları ve Doğu Akdeniz'deki çıkarları düşünüldüğünde, binlerce kilometre ötedeki zorlu bir coğrafyada böyle bir yükü üstlenmesi stratejik olarak rasyonel gözükmüyor. Ayrıca Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu dönemini hariç tutarsak, Arap Yarımadası'nda tarihsel bir askeri varlığı

ya da konuşlanma geleneği yok. Kültürel ve coğrafi uzaklık, lojistik mesafenin ötesinde operasyonel bir yabancılık da üretiyor.

İkinci olarak; Türk dış ve güvenlik polkasının öncelikleri Yemen sahasına yönelik bir güç projeksiyonunu sınırlıyor. Yemen dosyası, Irak, Suriye ve Libya dosyalarının aksine, Türk güvenlik ve dış politikasında birincil önemde olmadığı bilinen bir gerçektir. Ankara'nın bölgedeki asıl gündemi, Suriye, Irak, Doğu Akdeniz, Libya ve Kafkasya'daki riskler ve tehditlere odaklı. Dolaysıyla Yemen, bu tabloda ne coğrafi ne kültürel ne de stratejik olarak Türkiye'nin birinci öncelik halkası içinde yer alıyor.

Üçüncü olarak; Türkiye'deki kamuoyu ve anayasal süreç sınır ötesi askeri operasyon ve güç projeksiyonu kararlarını zorlaştıran bir faktör işlevi görüyor. Türk kamuoyunu, Yemen sınırına ya da Suudi Arabistan'ın herhangi bir noktasına asker gönderme konusunda ikna etmek kolay değil. TC Anayasa'sı yurt dışına asker gönderilmesini TBMM iznine bağlıyor ve böyle bir tezkerenin Meclis'ten geçmesi, muhalefetin ve toplumun "Türk askeri neden binlerce kilometre ötede ölsün" sorusuna ikna edici bir yanıt verilmesini gerektirir. Suriye'deki tecrübeler, sınır ötesi operasyonların bile kamuoyunda ne kadar hassas olduğunu gösteriyor. Üstelik böyle bir adım, Türkiye'yi İran'la doğrudan bir gerilimin eşiğine taşıyabilir. Tahran, Suudi Arabistan'ın savunmasına doğrudan katılan Türk askerini kendi caydırıcılığına yönelik bir cephe olarak okuyabilir.

Dördüncü ve belki de en belirleyici engel, Suudi tarafının bizzat kendisidir. Riyad'ın yabancı asker konuşlandırmasına mesafeli duruşu, tarihsel hafızayla besleniyor. 1950'li yıllarda etkili bir güvenlik sektörü oluşturmak isteyen Riyad yönetimi, çok sayıda Mısırlı askeri danışmanı ülkesine kabul etmiş ve kendi subaylarının eğitiminde Mısırlı askeri uzmanlara güvenmişti. Bu süreçte Mısır etkisi, ev sahibi ülkelerin silahlı kuvvetlerinde farklı siyasi eğilimlerin ve hiziplerin oluşmasına zemin hazırladı. Yabancı bir ordunun danışmanlarının, içerideki siyasi rekabette rol oynama ihtimali, monarşiler için her zaman en hassas noktalardan biri olmuştur.

Bu tarihsel hafıza, Suudi karar alıcıların kendi topraklarına yabancı muharip birlik görmeye ne kadar isteksiz olduğunu açıklıyor.

Riyad'ın tercihi, kendi egemenliğini gölgelemeyecek, kendi ordusunun komuta yapısına dokunmayacak bir destek modeli. Bu da ancak teknoloji, mühimmat, hava savunma sistemleri, eğitim ve istihbarat sağlamakla mümkün olacaktır.

Pakistan'ın Suudi Arabistan'da konuşlu binlerce askeri, uzun yıllara dayanan ve kurumsallaşmış bir istisna olarak değerlendirilmelidir. Türkiye gibi büyük bir gücün muharip birliklerinin krallık topraklarına yerleşmesi ise bambaşka bir denklem. Dolayısıyla Suudiler açsından Türk askerinden ziyade Türk teknolojisi ve tecrübesi daha cazip duruyor.

Türkiye'nin Suudi-Yemen Sınırına Transfer Edilebilir Birikimi

Türkiye'nin bu çatışmaya sunabileceği en değerli somut katkı, silahtan önce tecrübedir. Türk Silahlı Kuvvetleri, kırk yılı aşkın süredir Irak'ın kuzeyindeki dağlık arazide, dünyanın en zorlu asimetrik savaş ortamlarından birinde terörle mücadele ediyor. Kandil, Gara, Metina, Zap ve Hakurk gibi iki bin metreyi aşan zirvelere, derin kanyonlara, mağara ağlarına ve geçit vermeyen vadilere sahip bu bölge, konvansiyonel orduların ezberini bozan bir coğrafya.

Bu coğrafyada yürütülen Pençe serisi operasyonlar, istihbarat odaklı hedefleme, dağcılık ve özel kuvvetler taktikleri ile insansız sistemlerle entegre edilmiş bir savaş doktrini geliştirdi.

Suudi-Yemen sınırı bu tabloyla çarpıcı benzerlikler taşıyor.

Saravat dağlarının uzantısı olan engebeli arazi, bin üç yüz kilometreyi aşan sınır hattı ve Husilerin yıllardır mağara ve dağ kalelerinden yürüttüğü gerilla savaşı… Suudi ordusunun bu arazideki en büyük zaafı, istihbarat, gözetleme ve keşif kapasitesindeki eksiklik. Hedefleri doğru zamanda tespit edemeyen bir ordu, en pahalı silah sistemlerini bile etkisiz kılabiliyor. Burada Suudilerin sorununun silah sitemlerinden öte bu kaynakların kullanımı olduğu anlaşılıyor. Çünkü Suudi Arabistan 2020-2024 döneminde dünyanın dördüncü büyük silah ithalatçısıydı ve ithalatının yaklaşık dörtte üçü ABD'den geldi. 2025'te krallığın savunma bütçesi 75 milyar doları bulurken Türkiye'ninki 30 milyar dolar civarında kaldı.

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde edindiği bilgi, deneyim ve tecrübe tam da bu açığın kapatılması için transfer edilebilir bir birikim gibi duruyor. Sınır ötesi operasyon yönetimi, mayın ve el yapımı patlayıcılarla mücadele, dağlık arazide lojistik ikmal, istihbarat füzyonu ve hedefleme metodolojisi… Bu alanların her biri, Suudi ordusunun ve sınır muhafızlarının eğitilebileceği, ortak tatbikatlarla pekiştirilebileceği somut başlıklar. İstihbarat paylaşımı, operasyonel planlama ve eğitim alanındaki bu katkı, "sahada somut katkı"nın en gerçekçi karşılığı olabilir.

Türk İnsansız Sistemlerinin Riyad İçin Anlamı

Türkiye'nin ikinci ve en görünür katkısı insansız sistemlerde. Irak'ın kuzeyindeki operasyonlar, bu topoğrafyada İHA'ların terörle mücadele için ne kadar işlevsel olduğunu kanıtladı. Bayraktar TB2, Anka ve Akıncı gibi silahlı insansız hava araçları, dağlık arazide kesintisiz gözetleme, anlık hedef tespiti ve hassas vuruş imkânı sağlıyor. Kargu ve Alpagu gibi döner kanatlı kamikaze İHA'lar ise mağara ve sığınakların temizlenmesinde devrim yarattı. Bu sistemler, Suudi ordusunun en zayıf olduğu alanı, yani arazide göz ve kulak olma kapasitesini doğrudan güçlendiriyor. Türk insansız sistemlerinin Libya, Karabağ ve Ukrayna'da savaş alanında test edilmiş olması, bu teklifi teorik bir vaatten çıkarıp kanıtlanmış bir kapasiteye dönüştürüyor.

Suudi Arabistan'ın bu sistemlere talebi zaten biliniyor. Riyad, Türk savunma sanayii tarihinin tek kalemdeki en büyük ihracatı olarak nitelenen İHA tedarik anlaşmasına imza attı. Ortak üretim ve yerlileştirme seçenekleri de masada. Husilerin İran desteğiyle geliştirdiği füze ve İHA kapasitesi karşısında, Türk insansız sistemlerinin tedariki Suudilere hem saldırı hem savunma boyutunda üstünlük sağlayabilir.

Dahası, Türkiye'nin elektronik harp ve İHA karşıtı sistemlerdeki birikimi, Husi kamikaze İHA'larına karşı hayati bir savunma katmanı oluşturabilir. Korkut, Hisar ve SİPER gibi hava savunma sistemleri de bu paketin doğal tamamlayıcısı.

Riyad'ın acil ihtiyacı olan önleyici füze stoklarının yenilenmesinde Türk mühimmat ve üretim kapasitesi devreye girebilir. Kısacası, bu topoğrafyada savaşın dili insansız sistemlerden geçiyor ve Türkiye bu dilde bölgenin en yetkin aktörlerinden biri.

Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, Türkiye'nin Husi-Suudi çatışmasındaki somut katkısının çerçevesi netleşiyor: Suudi hava sahasının savunulmasına yönelik radar ve erken uyarı desteği, elektronik harp unsurları, istihbarat paylaşımı, insansız sistem tedariki ve eğitim. Bu model, hem Ankara'nın "müttefiklik sorumluluğu" söylemini karşılıyor hem de Türk askerini binlerce kilometre ötedeki bir savaşın içine çekmiyor. Ankara'nın bu yaklaşımı, paktın caydırıcılığını korurken tırmanma riskini de sınırlayacaktır.

Bu senaryoda ortak savunma her zaman ortak savaş anlamına gelmiyor. Dolayısıyla Türkiye'nin katkısı, sahada bot değil, gökyüzünde radar, dağlarda tecrübe ve insansız sistemlerle olacaktır.

Bu tercih yalnızca Ankara'nın değil, Riyad'ın da çıkarına. Suudi yönetimi, Mısırlı askeri danışmanların 1960'larda orduda yarattığı hizip risklerini hafızasında tutuyor ve egemenliğini gölgelemeyecek, komuta yapısına dokunmayacak bir destek modelini tercih ediyor. Türk teknolojisi ve tecrübesi, bu modele biçilmiş kaftan. Pakistan'ın Suudi Arabistan'daki konuşlu birlikleri kurumsallaşmış bir istisna olsa da, Türkiye için geçerli denklem farklı. Öte yandan Türk kamuoyunun ve anayasal sürecin sınırları da aynı yöne işaret ediyor. Binlerce kilometre ötede, savunulması güç bir sınır hattı için asker göndermek ne stratejik ne siyasi olarak rasyonel.

Sonuçta Mekke Paktı'nın ilk sınavı, ittifakın caydırıcılığını güçlendirmek ile savaşın tarafı olmak arasındaki ince çizgiyi görünür kılıyor. Türkiye'nin bu sınavdaki cevabı, savaşa katılmak değil, savaşın dilini değiştiren teknolojiyi ve tecrübeyi müttefikinin hizmetine sunmak şeklinde olacaktır.

Dipnotlar:

[1] Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm başkanı., necmettinacar@artuklu.edu.tr.

Türkiye Husi-Suudi Arabistan Çatışmasına Müdahil Olur mu?

KEMAL ÖZTÜRK
www.kritikbakis.com

Yemen'e ilk kez 28 yıl önce gittim. Osmanlı Yemen savaşlarını konu alan bir belgesel çekiyordum. Hudeydiye limanından başlayıp, Sana'ya kadar bütün yol boyunca çekimler yapmış, gördüklerim karşısında hayrete düşmüştüm. İklim ve doğa şartlarının değişmesine şaşırıyorduk.

YEMEN'İN COĞRAFYASI DA İNSANI DA ZORDUR

Deniz kıyısındaki Hudeydiye'de nemden dolayı evlerin demir çerçevelerinin erdiğini görmüştük. Sana'ya doğru giderken çölde sıcaktan kavrulmuş, sonra yalçın dik kayaların arasından tırmanırken üşümüştük. 2 bin 500 metre yüksekte bulunan San'a'da ise bambaşka bir iklim ve ortam vardı. Yemen şimdiye kadar gördüğüm ülkeler içinde coğrafyası en sert, en şaşırtıcı ve en zor coğrafyalardan biriydi.

Bir yerin coğrafyası zorsa insanı da zordur. Arap kardeşlerimize Yemenlilerin nasıl insanlar olduğunu anlatmak bana düşmez tabii ki. Ancak Osmanlı valilerinin hatıratlarından ve tarih kitaplarından gördüğümüz şu ki, Yemenliler sert, mücadeleci ve savaşçı insanlar. Osmanlı çok zorluklar yaşamış Yemen'de ve bu nedenle hiçbir devlet görevlisi Yemen'e gitmek istemezdi.

1998 yılında Yemen'e gittiğimde sahildeki teknelerin bordrosunda, eski evlerin duvarlarına çizilmiş hilal ve yıldız gördüm. Bunlar Osmanlı zamanında kullanılan bayrağın şekliydi. Yaşlı bir amca ile San'a sokaklarında dolaşırken kolumdan tuttu ve "Buralardan gitmeyecektiniz, biz de sizinle savaşmayacaktık, bir daha düzen kuramadık" dedi.

Bir hafta boyunca kaldığım Yemen beni çok etkilemişti, şimdi de tüm dünyayı etkiliyor.

ORTADOĞU'DAKİ KRİZ DERİNLEŞTİ VE YAYILDI

Husilerin Babül Mendep Boğazı'nı ele geçirmesi üzerine, Yemen'de geçirdiğim günler gözümde canlandığından yazıya böyle bir giriş yaptım.

Ayrıca Yemen'i görmeyen, Yemenlileri tanımayanların orada savaş ne demek, çatışma hangi şartlarda oluyor, Babül Mendep Boğazı neden önemli sorularına cevap vermesi çok zordur.

Buna bir de jeopolitik değişimi ve karmaşık hale gelen dengeleri de eklerseniz süreci analiz etmek ve anlamak daha da zorlaşıyor.

İsrail'in tetiklediği İran-ABD/İsrail savaşının tüm bölgede ve ardından dünyada yarattığı komplikasyonlar maalesef azalacağı yerde daha da yaygınlaşıp, dünyayı etkileyecek hale gelmiş durumda. Hürmüz Boğazı'ndan sonra Babül Mendep ve Kızıldeniz ticaret yollarında artan risk, enerji fiyatlarını ve ekonomiyi doğrudan etkilemeye başladı bile.

Husiler henüz su yolunu kapatmamış olsa bile, bunun her an gerçekleşme riski dahi fiyatları arttırmaya, ticareti etkilemeye yetti.

PAKİSTAN VE TÜRKİYE KRİZE MÜDAHİL OLMAYACAK MI?

Bölgeyi iyi bilenler buradaki farklı ülkelerin etkilerini de iyi görüyordur.

İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan Yemen'de karşı karşıya gelirken, ABD ve İsrail örtülü olarak olayların bir şekilde içinde yer alıyor.

Uzun süreden beri devam eden Yemen'deki kriz, İran savaşından sonra büyük kavganın parçası olmuş ve etki alanı daha da artmıştı.

Şimdi başka bir etki ve yayılma alanıyla karşı karşıya Yemen krizi. Mekke Anlaşması nedeniyle Türkiye ve Pakistan da bu çatışmanın bir tarafında anılmaya başlandı. Yemen'deki Husilerin bazı sözcüleri açıktan Türkiye ve Pakistan'ı tehdit ederken, hem Türkiye'den hem Pakistan'dan çatışmaya dair açıklamalar geliyor.

Herkesin aklındaki soru şu, Mekke Anlaşması bu çatışmada aktif hale gelecek mi? ABD neden Suudi Arabistan'ın talebine rağmen Husileri vurmadı sorusunu da yabana atmıyorum.

Suudi Arabistan'a füzeler düşmeye başladıktan hemen sonra İsrail, İran, ABD basınında çıkan haberler Mekke Anlaşması'nın doğmadan ölmesini arzu edenlerin olduğunu belli etti hemen. Anlaşmaya açıktan karşı çıkan İsrail ve gizliden karşı çıkan BAE ve İran'ın süreci dikkatlice izlediği ve anlaşmanın itibarının zedelenmesi için umutla çaba gösterdiğini söylemek yanlış olmaz.

HUSİLERİN SALDIRISININ NEDENLERİ:

MEKKE ANLAŞMASI TEST EDİLİYOR

Türkiye, Suudi Arabistan ve Pakistan arasındaki Mekke Anlaşması tüm dünyada büyük yankı uyandırmıştı. Bundan mutsuz olan ülkeler de vardı tabii. İsrail, İran, Hindistan, BAE, Yunanistan…

Husilerin füzeleri Suudi Arabistan'a düşmesinin hemen ardından bu ülkelerin medyasında Mekke Anlaşması nedeniyle Türkiye ve Pakistan'ın yardım etmesi gerektiğini ama etmediklerini, bu yüzden anlaşmanın daha doğmadan öldüğü diye yorumlar yapmaya başladılar. Anlaşmanın ne boyutta olduğunu, ne kadar etkisinin olabileceğini ölçmek için Hindistan, İran ve İsrail için bundan daha kullanışlı fırsat olamaz sanırım. Daha imzalanalı üç ay bile olmamış bir anlaşmanın sonucunda taraflardan savaşa girmesini bekliyorlar galiba. Fakat hem test etmek hem de anlaşmanın itibarını bozmak için Husilerin saldırısını kaçırmadı bu ülkeler.

ABD, SUUDİ ARABİSTAN'I İBRAHİM ANLAŞMALARINA ZORLUYOR

ABD, İran savaşı esnasında Husiler İsrail'e füze atınca orayı defalarca vurmuştu. Bu sefer Riyad talep etmesine rağmen vurmadı, üstelik bunu bir de basına sızdırdı. Neden? ABD'de birçok analistle görüştüğümde seçimler nedeniyle ABD'nin yeni bir cephe açmak istemediğini söylediler. Fakat ben asıl nedenin bu olduğunu düşünmüyorum.

ABD İsrail'in isteği ile Suudi Arabistan'ın İbrahim Anlaşmalarına geri dönmesini istiyor. Bunu birkaç kez Trump dile getirdi. Şimdi Suudi Arabistan'ı zor sokup, sıkıştırıp bu saldırılara karşı yardım etme koşulu olarak İbrahim Anlaşmalarına geri dönüşü şart koşuyor olabilir.

Burada ABD, İsrail, BAE ittifakının olduğunu, hepsinin çıkarlarının burada örtüştüğünü söyleyebiliriz. ABD belki bir süre sonra havadan Husi mevzilerini bombalayabilir ama mesajı Riyad'a iletmiş oldu.

HAKAN FİDAN: TÜRKİYE SUUDİ ARABİSTAN'A ASKERİ TECHİZAT GÖNDERBİLİR

Bu ciddi kriz doğal olarak Türkiye gündemini de yoğun şekilde meşgul ediyor. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan katıldığı bir televizyon programında krizle ilgili önemli açıklamalar yaptı:

"Cumhurbaşkanımız da sözünün eri olan bir lider. Devlet olarak imza attığımız bir konu var. Bu konuda bir dayanışma içerisindeyiz. Özellikle durum analizlerini değerlendiriyoruz. Geldiğimiz noktada Mekke İttifakı üyeleri olarak biz durumu yakından takip ediyoruz. Birtakım görüşmelerimiz var, kamuoyuna yansımayan. Bu noktada askerî ihtiyaçları, özellikle belli teknik konularda, olabilir. Bunu da karşılama yönünde de bir sıkıntımız olmaz… Biz 1952'den beri NATO'nun üyesiyiz. NATO belki tarihinde iki defa beşinci maddeyi işletti. Bunun dışında da bir görev alanı olmadı. Hiç kimse NATO'ya da kâğıttan kaplan, kâğıttan bir şey demedi. Daha 3 ay önce imzalanan bir anlaşmanın bu kadar hızlı adım atıyor olmasına rağmen bu şekilde nitelendirilmesi, bir şeyi başlamadan bitirmeye yönelik… Ciddiye alınacak şeyler değil. Göreceksiniz, Mekke İttifakı, çok oyun değiştirici bir platform olacak."

Türkiye ilk defa Husilerle yaşanan çatışmalarda talep edilmesi halinde yardım yapabileceğini açıklamış oldu. Peki Türkiye hangi alanlarda Suudi Arabistan'a destek olabilir?

En başta askerî danışmanlık alanlarında Türkiye'nin ciddi tecrübesi buraya aktarılabilir. Husilerin gönderdiği füze ve dronları tespit etmek için Türkiye'nin ürettiği Kalkan ve Alp radar sistemleri Suudi Arabistan'a kurulabilir. Bu radarların tespit ettiği kamikaze dronları vurmak için de Korkut Akıllı Mühimmat sistemi, Hisar füzeleri gönderilebilir. Ayrıca elektronik harp sistemleriyle Husilerin gönderdiği dronlar bozulabilir.

SUUDİ ARABİSTAN'IN ZORLUKLARI

Aslında Suudi Arabistan son 4 yıldır Türkiye'nin savunma sanayii ile yakından ilgileniyor ve birçok ürünü alma niyetinin olduğunu ifade etmişti. Mekke İttifakı anlaşması olmasa da saydığım tüm ürünleri satın alabilir, ülkesine konuşlandırabilir. Fakat son bir yıldır Suudi Arabistan'daki bürokratik yavaşlık ya da başka bir nedenle bu satın almalar yapılamadı ve iletişim zayıfladı. Suudi Arabistan'ın büyük toprak varlığı nedeniyle çok fazla hava savunma sistemine ihtiyacı var. Bunları tek başına ABD'den alması yetmiyor. Nitekim balistik füzelere karşı kullanılan Patriot füzeleri ABD stoklarında bile bulunamıyor. Ayrıca Yemen'den gelecek dron ve füzelere karşı şehirlerinde çok sayıda hava savunma sistemi kurması gerekiyor. Türkiye hava savunma, insansız hava araçları ve elektronik harp sistemlerini hemen Suudi Arabistan'a göndermeye hazır. Onlardan gelecek cevapları bekliyor. Suudi Arabistan ABD ile yoğun savunma sanayii anlaşmalarının ve güçlü ilişkilerinin zedelenmesinden çekiniyor olabilir mi bilemiyorum. Ancak bu sıcak çatışmada ülkesini korumak için hem çok hızlı hareket etmek hem de her yolu denemek zorundalar.

KritikBakış
AKIL-FİKİR-ERDEM
WWW.KRİTİKBAKİS.COM